

SAM: GOUDSMIT
DE EEN ZIJN DOOD....

DE EEN ZIJN DOOD....

SAM: GOUDSMIT
DE EEN ZIJN DOOD....
ROMAN

MCMXXXIII
N.V. EM. QUERIDO'S UITGEVERS-MIJ
AMSTERDAM

VOORWOORD

NEE, het was niet de bedoeling, hier te komen verklaren wat de Soesochoenan van Solo, die kenner van Holland's literaire productie bij uitnemendheid, van dit boek heeft gezegd. En ook niet, hoeveel „gros” het Rockefeller-instituut en het Parlement van Noorwegen er bij het eerste verschijnen van hebben besteld.

Herman Robbers heeft van den eersten druk van dit boek gezegd:

„Als Goudsmit de gewoonte had, zich zijn eigen werk met luider stem voor te lezen, had hij zulk een mompel-dof woord als „Zoekenden” nooit als titel kunnen kiezen.”

Dit was temeer juist, daar het het beginsel onaangetast liet, dat de schrijver toch uitsluitend om zichzelf heeft te denken. Er zijn later nog veel verstandiger menschen gekomen, en zoowaar zelfs auteurs, die voor een heel andere, wild-vreemde groep van wezens, namenlijk voor de lezers, de eischen van leesbaarheid en meer aangename voordeelen aan een boek gingen stellen.

Zoo bleek het dat het dialect in dezen roman alleen voor die lezers die daarmee zeer vertrouwd waren, zonder inspanning verteerbaar was. Het bleek dat er een andere titel moest komen dien een normaal Nederlander ook in een vrij kort tijdsbestek zou kunnen uitspreken zonder een tong-euvel op te loopen. U ziet, wat men in die typisch-ouderwetsche overdrijving van de democratie, al niet eischt: elk conflict moet tot elken prijs ontweken. „Men moet niet met koppigheid alles van zijn eigen maaksel willen handhaven.” Zoo spraken deze verstandige menschen en ik heb het hen met volle schijnheiligheid nagezegd.

En dus, al is het dan bespottelijk uit den tijd, om lezers bepaalde rechten toe te kennen: er is een nieuwe titel gekozen, en het dialect is hier vervangen door een algemeen Hollandsche spreektaal. Alleen hier en daar, door middel van een enkele wending, wordt de lezer ook in de dialogen aan dit provinciale milieu herinnerd. En verder is ook in het beeldend ge-

deelte een kleine vinnige schoonmaak gehouden, wel niet „naar de eischen des tijds”, want die bij te houden beteekent meestal rustig te blijven staan, — maar dan toch naar de eischen van een zeker literair fatsoen en inzicht, waaraan men zelfs wanneer men van het ambacht houdt, niet schijnt te kunnen ontkomen.

Het is alleen om deze onvermijdelijke verklaring, goede, ja werkelijk goede lezer, dat de schrijver, met de aarzeling die hem past — en die hem zeer lief is — over den rand van het titelblad gebogen komt om „iets in het midden te brengen.” Als over de met voetlicht bezette Bühne heen, waar hij meent dat geen schrijver overigens anders dan bij noodzaak-uitzondering behoort te worden gezien.

SAM: GOUDSMIT

HOOFDSTUK I

SINDS Joop zich, al bijna twee jaar geleden nu, van hen gescheiden had en een eigen zaak aan de overzij begonnen was, volgden de ouwe Beem en zijn vrouw elke beweging in en om zijn huisje vanuit het halfdonker van hun binnenkamer. Tusschen de heele en versneden vleeschrompen door in den winkel en onder het rieten gordijntje door van de voordeur, viel het hen gemakkelijk van al zijn zaken op de hoogte te blijven: ze zagen, wie er op visite kwam, en ze begrepen waarom; ze merkten wie zijn winkel binnenging en berekenden met onzekeren ijver, hoe hij, met de taaiheid van een hongerigen wolf, uit de kostbare kudde van hun klanten een enkelen nu en dan had weten weg te sleepen. Uit de kamer, drie traptreëttjes lager dan de winkel, zagen ze over de keien heen naar het smalle huisje rechts aan den overkant, gehinderd alleen door de glooiing der hoofdstraat, waar het met zijn lage deur en ramen achter wegdook. Het was een van de laatst zichtbare huisjes: een onoogelijk uitspitsend geveltje van smoezelig chocoladebruine steenen met ouwe kalkvoegjes uitgekrabbeld grijswit, twee smal-hooge ramen met gele kozijnen, één met vet en vleesch op het aangehaakte uitstalplankje, één met koschere kaas en potjes mosterd. Dat laatste was Joop gaan aanpakken toen het duizendje, een erfenisje van een peetoom, in den eersten heftigen concurrentiestrijd al bijna opgevochten was, en het al begon te dreigen naar hongeren.

De winkeldeur, bruin, met vier kleine ruitjes achter tralie-ijzertjes, stond bijna altijd open, den doorkijk vrijlatend tot den met gordijnen halfverduisterden glazen wand van de huiskamer toe, achter het hakblok en het hangende vleesch. Maar Vader en Moeder konden zoover niet zien. Langs de gele glijing van het klinkerstoepje zagen ze juist in den rechten winkelhoek, waar het ijskastje stond, dat Joop, als zijn eigendom, uit de zaak naar den overkant had terug genomen. Het dakraampje, daarboven, met vitrage bedekt, waaromheen het geveltje langs zijn groezelig grijze nerfjes uit-

spitste tot het dak, was voor Vader en Moeder een hatelijke geheimzinnigheid: een vijandigheid die ontlastende wrok-kigheid noch teederheid wekte; het vertoonde niets en het verborg alleen, en het verborg de verre uithoeken van Joop's verhoudingen die hem tot vechtenden gezinsvader maakten, maar hem zeker voor altoos van hen verwijderd hielden.

Verder naar links zagen ze de één-verdiepige huisjes, beval-lig oude woonhuizen en winkels met gele en roode steenen of gevelpleistering, één met onderdeur en boerengroen; stoepjes kleintjes deftig daarvoor van groote roodbruine te-gels, klinkers geel of bruin, een enkele van rijker, blauw hard-steen en met den gestyleerden zwaانبouw van een sierlijk gesmeed hek. Naast de steeg-geul, juist tegenover hen, rin-kelzeurde den heelen dag het winkelbelletje van een apothe-ker, die naast zijn ééne raam een breede deur had, de ruiten met groene ijzeren boogfiguren verstevigd. En het laatste rechts zichtbare huisje was de kniezende barbierswinkel, waar aan het uithangbordje het koperen bekken rinkelslin-gerde in den wind; het was hun een gewoonte geworden, den ouden barbier om de minuut, om in de goot te spugen, naar buiten te zien komen; dan waren even de witte tippen van een paar handdoeken te zien en het geglimmer van drank-flesschen en karaffen in het kleurige buffet.

Vader, sinds-ie niets meer deed dan raadgeven in de zaak; een enkelen keer, bij drukte, geld ontvangen of wat uitpak-ken, droeg zijn fluweelen keppeltje, dat Jette eens, in haar jonge jaren al, met gele zij geborduurd had. Twee uithangen-de baardpunten slieden naar zijn oud lustre jasje; tusschen het effen-zwart van zijn kleeren helderden zijn zorgelijk-lang gedragen stropdas en front. Voor het raam zat Moeder, het liefst in den canapé-hoek, waar ze verder zien kon, haar oude beringde handen als steunsel onder het smalknokige kopje, waar de gouden pince-nez, voor op den mageren neus, vreemd-jong dartelde in het tanige van de trekken en onder de ouwelijkheid van het fel-geel doorstreepte bandeau-zwart. Zij had een vrouw bij Joop zien uitkomen en was bezig haar uiterlijk te verklaren in de verwachting dat hij ze haar noe-

men zou. Maar hij had zich daar af willen maken en ontken-
de maar: dat gedonder over Joop begon 'm de keel uit te
hangen. Maar zij, met een neus-geluid daar ze door het in de
verte kijken, den bril van de pijnlijke oogen weg omlaag had
moeten verzetten, hield vol: waarom wou-ie tegenspreken,
kon hij 't soms beter zien?

Knierig vertrok ze het gezicht, in het steeds ergernis zoe-
ken tegen Joop, uit louter graagte naar zelfbeklag. Eindeloos,
in haar jachtige onrust, zag ze aan den overkant hinderlijke
dingen gebeuren, meende ze Grietje sarrend tegen haar te
zien lachen, Joop met opzet haar den rug toekeeren, gordij-
nen neergelaten om hun gegluur te ontwijken. Heele dagen
bleef ze daar in haar donkere canapéhoekje zitten, en schuur-
de haar ouwelijken moklust kittelend tegen de ingebeelde
hatelijkheidsjes van de overzij. En ze teemde over het ongeluk
dat ze zoo precies tegenover ze woonden, dat God 'r daar-
mee strafte, al dat gesar zoo aan te moeten zien. Die Moos,
verderop, was ook een hourek (moordenaar), en an haar,
Naatje, kon ze net zoo min luchten, maar wat je niet zag,
daar hadt je zoo'n last niet van, dat dee je zoo geen verdriet.
„Och,” kraakbromde Vader, met wrevel in de oogen, boven
zijn bril uit, „ga daar dan nièt zitten, 'k heb je nou al zoo vaak
gezegd, laat mijn daar liever zitten en win je niet zoo op...
moèt je daar dan zitten?”

Maar zij, met verwijtenden loens, gebaarde met haar ééne
hand, terwijl ze de andere onder de kin liet op de venster-
bank: „'k Wil hièr zitten.... ik ga niet voor ze wèg.... zou je
denken, dat 'n moeder voor haar kind uit de wèg moet gaan?
Nee, troost je maar, jij komt hier tòch niet te zitten.... daar
is 't tòch maar enkel en alleen om te doen?....”

„Anders niks,” zei hij.

„Je doè maar,” verweet ze, terwijl hij, met scheeven mond,
woedend, weggezeurd van zijn Joodsche krantje, zijn vingers
spelend liet glijen langs de langsmalle buigblaren van den
ficus, die tusschen de beide ramen in op een tafeltje stond,
„as je mijn in vrede kwijt bent, as je mijn besjoolem hebt weg-
geschlept, dan ka-je doen waar je zin in hebt.... och doe mijn

'n plezier en maak die plant niet kapot, en scheur me zoo niet àf...."

Zuchtend trok hij z'n hand terug, en keek door den winkel weer naar buiten, waar nu en dan karrengeraas de ramen dêe klapperdreunen. Eén-twéé-driemaal klopte vrouw Bart, de werkvrouw; klompen tikkelden neer in de gang, op kou-sevoeten kwam ze meteen binnen geloopt. Haar vlekkelig-rooie, poppige gezicht, egaal van verhoudingen, twee diepe trekken alleen om den bollenden neus, stond tot hijgens toe omstrakt door de gebreide mutskap. De lippen tuitten wat vooruit, grauw loerden de oogen, vaag-rossig overwimperd. Boven de ooren was het bruine, grijzende haar met kracht naar achter getrokken, vettig van smeersel en het vaak weg-strijken met bespuugde handen. Ze had haar oudste zwarte jak al aan, met leeggeplukte knoopplekken en brandgaten, de mouwen opgestroopt over de oude bēaderde armen, de rok van achter opgesjord over de grauwe blauwgelaptewerkslond.

„Centen voor zeepe,” zei ze binnenkamer-rustig, en met een lichte zucht.

„Kom maar hier, Miene,” deed Moeder nu gemarteld-bedaard, „moej' nog meer hebben?”

„Soda en 'n nije boender,” zuchtte Miene, terwijl zij rond-keek en de versch-gezakte stilte voelde.

„Is die nou al op?” vroeg Moeder weer luider, verwonderd boven haar knijpbril uitloenzend, „'k geloof dat je d'r tegenwoordig wel drie in de week aankunt, niet? Och, laat mien maar gaan!” weerde ze naar Vader af, die haar wenkte zich niet belachelijk te maken, „'t groeit me toch niet op de rug: waar is die ouwe dan, Miene?”

„Heb juffer Jette weggegooid,” zei vrouw Bart matig plezierend in de dadelijk merkbare oneenigheid, en met een zij-sprong naar het gelukkig geval van haar goedgetrouwde dochter waar ze graag en veel over sprak, „maar 'k ga toch niet weer bij die kerel koopen, 'ij heb slecht spul.... an mien dochter, je weten wel, an miēn Suze, die met de sjef van Harmsen is getrouwd, nou die heb-ie ook zoo krimmeneel

afgezet met 'r kinderwagen,.... ja, die had ze op 'r verjaardag van 'r man gekregen...."

„Jette geeft maar uit," ontweek Moeder gauw, nu weer met een vertrouwelyken blik naar Vader in den gezamenlijken afkeer van die frotte gaiwe (trots) op die dochter als, „nou ga nou maar", maakte ze af „en maak voort, Miene."

Miene, in den smadelijken nederlaag van haar hunkerenden opzet, bewreef haar weeke neus met de boezelaarpunt en reikte de zeepig verrimpelde hand om de centen aan te nemen, die Moeder tusschen vingerhoed en knoopen wegkrabbelde uit de zakleuf.

„Hier, denk erom, om hallefzeven is 't sjabbes."

Vrouw Bart, teruglopend, pochte lachend, dat ze dan wel bal zou kunnen houden in den winkel en ging heen. Zij was de werkvrouw van de slagers, daar, haar man, los knecht bij allen tegelijk, hielp bij het slachten, en dreef de beesten. Voor de vrouwen was zij het meest intieme binnenkamerkrantje: voor een ouwe japon, een paar schoenen, een bord sjabbessoep of drie stukken koek voor mee naar huis, kletste ze alle families aaneen, waar ze op Zaterdagmiddag het vuur bij aanlei, konkelend van drie tegelijk en altijd behendig eigen inmenging ontwijkend, zoodat ze bij de benadeelde weer de dubbele dankbaarheid van lekkers en moois genieten kon, door diè weer de vinnigheidjes van het overgebrachte, en stevig aangescherpt, voor te zetten. Zoo had ze al twintig jaar de Jodenvrouwtjes warm gehouden, op haar levenshoogtepunt als de ruzie haar de intiemste geheimen blootlei, maar als er vrede was, rustig wachtend tot d'een weer d'ander met meubel of kleedij de oogen wou uitsteken, en ze op een afstand langzaam weer slaags raakten. Dan schoot ze weer rond, iederen dag in een ander huis, iederen dag bij een ander roddelend Jodenvrouwtje, en handig be-roerde ze ieders teerste plekje, zelf in de keuken of bij de tobbe op de binnenplaatsjes haar stille schrijnende gloriën vierend, wanneer het gif, luidruchtig vaak, uitwerkte in de kamers.

Meijer had de weinige vleeschbouten uit den winkel wegge-

dragen naar de achtergang en was bezig nu verder haken en gereedschap op te ruimen; zijn klein-zwarte oogjes zagen ernstig naar zijn belangrijkste werk van de heele week, en angstig nu en dan voor zijn arm vol haken, krulde hij het geschoren bovenlipje op in vol-gegeven aandacht. Langzaam raakte de winkel ontruimd: messen in het rek hoog aan den bruinbeschoten wand, het kleine hakblokje naast het groote en de banken in een hoek geschoven; het vet voor de ramen bleef tot alles klaar was. Onder Miene's boenen van den plankenvloer kwam Jette van achter, moeilijk-zwaar sloffend door de gang, een eindje tong uit den mond, puffig en warm van koken en eigen dikte. Haar rooie haar was weggezakt uit de kammen, sliertjes klitten op het vierkante bezweete voorhoofd. De wenkbrauwen leken daar twee licht-aanrossende vlekjes op, dadelijk daaronder de vadzig verzakte kuiltjes van oogengrauw. Groot, vierkant was haar heele gezicht, log van afmetingen, de huid egaal bezonnestippeld; de kin kwabde warm glimmend vooruit met zachte haarvlasplokjes; ook de bovenlip, evenals bij Meijer door de onderlip overspannen, had een rossig dons. Ze was klein en dik, altijd met den buik vooruit, de handen gespreid en naast zich zwaaiend als om haar zwaarte in evenwicht voort te roeien.

Toen Moeder haar den winkel zag inkomen, tikte ze tegen het raam, ze vroeg of 't vleesch al gaar was. Twee dingen, die ze niet losliet: het huishoudgeld en het toezicht over 't eten. Jette kookte den laatsten tijd, maar zij moest zoet, zout en zachtheid blijven proeven, elken dag en zeker op Vrijdag. Jette met de hand aan het oor moeilijk luisterend, neeg voor het raam naar den woordenfigureerenden mond, maar verstond niet. Geërgerd liep ze naar de kamerdeur, om te hooren wat Moeder nou weer hebben zou. Was dat de moeite waard om haar te roepen? had ze nou al tweemaal gevraagd. „Och ja. Moeder, dat vleesch komt wel gaàr zonder je, ga je gàng maar.”

„Snotneus!” schreeuwde Moeder haar na, blij-geprikkeld, „schnauw me maar niet zoo af! jullie bent àllemaal een-

der,.... och, hoe laat God me maar krepeeren?" Vader kreunlachte om haar gezwollen geweeeklaag. Meijer glimlachte in een schuchter hoekje van zijn lippenbreedte. Vrouw Bart giechelde gemaakt-ingehouden, boven den vuilwater-emmer. Lang schudde zij na van huichelpret onder het terughurkend overdweilen.

„'t Mensch is vandaag weer zoo turelurig," prevelde Meijer zacht-hoofdschuddend, „'k heb vanmorgen ook al men por-sie gehad."

„Hoezoo?" vroeg Jette, die Miene volgde met handen als vette botjes in de zij, „waarmée dan.... hej ruzie met 'r gehad? waarover?" slikte ze haastig na elkaar, de helft verslurpend in het aanslaan en 'r heete nieuwsgierigheid.

„Och, wees stille," maakte haar Meijer ongeduldig, stilstaand bij het hekje om zijn laatste boodschap te doen. Een mand met opstekende rauwe pooten drukte hem diep de pet over de oogen, zoodat zijn gladde, blauwig-geschoren gezicht pijnlijk vertrok van den last op het hoofd.

„Waarom dan?" wees Jette, „mag 'k 'et niét weten soms?"

„Och, niks," weerde hij af, de mand verwippend; vrouw Bart keek bescheiden vóór zich, hijgend in werkaandacht.

„Is 't zoo'n kolessaal geheim?" zei Jette teleurgesteld.

„Och.... nee, daarom niet," wees Meijer, „maar ze hoeven 't binnen toch niet te hooren."

„Nou, kom hier dan," riep Jette terug, „ze kun 't toch niet hooren achter 't raam; wat wàs dat dan?" drong ze zingend aan met gulzig-vragende oogen.

Zuchtend verzette hij de mand naar zijn schouder en kwam, na een blik op Vader en Moeder, bij haar staan, met pijnlijk gezicht van de mandknelling.

„Nar, zet dan neer!" drong Jette lijmend, „die blijft staan met zoo'n vervloekte zware mand op zen schouders.... asof-ie daar een knecht is, die moet.... Gèk....!"

„Och, 't is niet zwaar," blufte Meijer, „'t is kaar de moeite niet weerd, 'k 'ad schtos gemaakt, raad ies? met de meid van zullie an d'óverkant."

„Met wie?"

„Jaà,” zong Meijer, en hij ontspande zich uit de kalme stroefheid van den heelen middag, „’k had even ’n gijntje gemaakt met Marie van Moos ginder, ja.... da’s waar hoor.... toe heb ze gezegd ik wil ’r in ’t grâf hebben.... omdat ’k an die sjikse zoo even langs de wange heb gestreken.”

Jette bracht haar hand van verbazing aan de wang, terwijl zij in hoofdschuddend zwijgen voor zich uitstaarde; en nu eenmaal bezig, ging Meijer voort: „Weet je nou, waar dat om wàs? ’n hallef uur te voren,” lei-ie uit, en met z’n wijsvinger bedrukte hij Jette’s grauwe lijfje, „was hij d’r geweest, je wèten wel, Lander, die bochel, om de centen van dat kalf, en toe was ze alleenig in huis; nou.... nou hoef je niks meer te vragen hè? die verrekte bult heb zekers opgespeeld.”

Miene, scherp luisterend, en die woord voor woord, ook de Joodsche, door jarenlange omgang met de Joden verstond, deed of ze niet hoorde en wierp haar boender met ’n allah! naar een hond, die binnen wou sluipen. Meijer, terwijl het beest wegvluchtte, schopte den boender terug, ging heen, en liet Jette in nadenken staan; ze beknabbelde den nagel van haar wijsvinger en vergat vrouw Bart naar de handen te kijken.

Sinds Moeder vanmorgen uit bed was gestapt, was ze weer aan ’t klagen, ’t was vandaag niet met ’r vol te houden. In werkelijkheid gold dit alleen voor Vader. Voor Jette was het een durend genot: door Moeders verergerende prikkelbaarheid en door de vijandschap van broer en neef werd de dagenleegheid van het ontoereikende leven met hitsende prikkelingen voor haar aangevuld. Alleen Vader was er langzaam-aan stiller van geworden. Hij zat heele dagen thuis, uren zwijgend, las een enkel oud boek, bijbelfragmenten in ’t Hollandsch, voor dezelfde bewondering steeds zijn zelfde ongeoeffende kracht verbruikend. Of wel hij zat stil te treuren, in de herinnering aan jaren van ruimer, frisscher, onafhankelijker leven. Maar dan kwam zij, om te praten, en zocht eindeloos gekibbel, met neusklank zanikend over zijnzwijgen aldoor, als-ie spreken ging uitvallend tegen àl wat-ie zei. Hij werd daar dan bedroefd van, overblikkend in een langssche-

ren van herinnering al de jaren, waarin ze, beneden hem, maar vredig-goedjes met hem gegaan was, meelevend in de vreugden, de verrassingen en de teleurstellingen van z'n handel; soms bij buien onder het afwachten van zijn thuiskomst, vond zij zijn kleine wenschen uit. Nu, in het laatst van hun jaren, zij over de zeventig heen, hij zoover over enkele weken, begon ze hem het leven nog lastig te maken, het poover beetje rust vaneen te nagelen, als een mug, die in doodmoeën sluimer hem sarrend omgonsde. 't Was waar, dat Joop en Moos eenige aanleiding tot ergernis gaven, maar zeker wist-ie, dat ze gezeurd zou hebben als dat niet zoo was geweest. Toch voelde hij haar nog zoo dichtbij zich, zoo gelijk van denken en weten, saamgegroeid als ze waren in hun noodlottige zelfzucht een menschenleven lang, dat hij het feller worden van die kniesbegeerte niet zag als het ook allengs kwijnen van haar onderdrukten en gekwelden geest, maar het veroordeelde als enkel schuldige onverdraagzaamheid en haar die soms grimmig verweet, met dagen dat hij haar weinig toesprak, om de tusschenpoozen heen van meelijdende verontschuldiging en van onweerstreefbare, ja gretige verteeder-
ring.

Hij was al driemaal begonnen aan zijn Joodsche krantje, maar steeds had ze hem weer uit die zenuwstillende bezigheid weggetrokken, om zijn oordeel te vragen over nieuwe brutale plagerijen van de overzij. „Was z'n vrouw 'm zóó weinig waard, dat-ie niet even die vuile krante kon laten liggen? Honing zoog-ie er uit.... tot ze 'm op zou zeggen of 'm elke Vrijdag in 't fernuis douwen.... was 't'm de moeite niet waard om éven naar d'r te luisteren?.... hoe die snotneuzen 'r beroddelden op 'r ouwe dag?.... Gister had ze weer die Grietje zien staan praten met de vrouw van de sjames.... ¹⁾ en als hadden staan lachen en met de hoofden geschud hier naar toe.... God weet wat ze weer samen hadden afgeroddeld! Als die Jacobsche maar hier in de winkel kwam, zou ze 't 'r wel ies vertellen.... nogh! moest die nul der mond niet dicht houden? vrat die niet van allemaal? van

¹⁾ bode van het Kerkgenootschap.

haàr Poeremfooi zou ze zich alvast geen week zat eten.... die speelt met de broodwinning hoor....”

Ouwe Beem die alles verstond, alleen maar doorlas in de hoop dat ze als hij geen antwoord gaf tot rust zou komen, zag eerst pijnlijk geplaagd van terzij naar haar op. Bekeek dan bitter glimlachend haar geweeklaag.

„Ies! ik verscheur daar bij God die frotte krant hoor.... o, hoe kan me zóó iemand laten afsarren.... hoe kan me zoo iemand laten billen.... was ik d'r maar uit.... o, God laat me d'r maar uitgaan!”

Even tintelde Beem's grauwe oog, beefden de nette baardpunten bij het triestig vertrekken van zijn mond en de rietenstoel kraakte onder zijn zuchten. Plots voelde hij zich weer gebeten, door elkaar geschud, en toch onmachtig zich te verdedigen, waar ze hem trapte en kneep en treiterend omroesde; hij wist zich te sterk om terug te slaan naar haar sukkelige zwakheid. Zij, de bril in de hand, zat opeens als gemarteld, dôf-afwachtend slag op slag, ouwelijk berustend langs hem heen te staren. Hij zag haar heel droef zoo, in haar voorgespookt verdriet, ineengedrongen, kleiner dan ooit, bijna schreiend loenzend langs hem heen met haar groote blauwig-omwalde oogen, mager-gelig, baardig en verschrompeld, de neus leelijk groot nu de bril er niet wipte en een pijnlijk rooie gleuf schroeide waar de veer anders kneep. Eerst, woedend, toen ze hem aanviel, had hij wat terug willen schelden; dan, verstandiger dadelijk, met die kalme macht tot overwegen, die alleen Joop van hem gehouen had, wou hij haar afsnauwen, om haar wakker te schrikken uit dien klaagroes, die hem verveelde en haàr ziek maakte. Maar toen hij plotseling haar zoo ziekelijk-droef zitten zag, bijna schreiend van verbeeldingssmart, kinderlijk-inéengekrompen, môê-levend, hield hij snel zijn hatelijkheid in, en ook zijn afstraffing, plotseling door weekheid neergetrokken. Het was zoo telkens, of hem iets liefs werd afgenomen, of ze hem in hun ouderdom verraderlijk alleen liet staan, de eenige toch met wie hij, nou Joop weg was, had kunnen praten: een enkele liefde maar over vroeger jaren, heel vèr, van

goeie tijden: de eerste, nog vrije, nog drieste huwelijksdagen, en met een enkel kind, en met twee nog, als het leven nog moedig rondom hen te bloei stond, eer de groote nekkende slagen gevallen waren die hun stroomende blijmoedigheid nijpend gesmoord en hen verouderd hadden. En het warm verheerlijken van de handelskansen, het liefkozen van de weinige vertroostende winst-gelukjes, en vooral, o ja vooral ook het saam genoegelijk-sterkend veroordeelen en verwerpen en vertrappen van de kille, de ziellooze „nieuwigheid”. In dien weemoed, die hem omruischen kwam, teederde ook meelij nu met haar triestige gemòk; waarom zou ze zich nou geen blijde dingen kunnen denken? hun ouwe dagen zouden dan toch nog zoo heel slecht niet zijn.... Keelschrapend lei hij de krant op tafel, en zocht iets te zeggen, dat haar geen pijn zou doen, en hij klopte met de weer blankgeworden rim-pelhanden het stof van zijn knieën. Maar door die verteeder-ring nu onvoorzichtig, vroeg hij, terwijl hij de kamerstille zwaar doordreunde:

„Wat heeft ze nou dan weer van je gezegd.... heb je dan wat gehoord van haar? van de sjammesvrouw?”

Met driftigen hoofdruk en minachtend lippensmakken stiet ze zijn zachtheid terug:

„Zal jou ook je zorreg wezen.”

„Oók goed,” zuchtte hij, nu ze zijn belangstelling negeerde.

Maar toen ze hem alweer in aandacht meende de krant te zien lezen, gilde borrelend de drift naar haar keel. Want ze voelde een verlamming naderen van den angst, dat niemand, ook hij niet, haar meer aandacht zou geven; en met verwij-tenden loens naar z'n afgewende hoofd trok hem haar eerst bitter aanfleemende, dan venijnig-uitsnerpende haatstem-metje naar zich toe:

„Omdat *jij* nou niet hooren wilt.... daarom hebben ze niks gezegd.... nee, niks hebben ze gezegd.... niks.... ze laten mijn allemaal met rust.... ze denken allemaal.... laat die ouwe vrouw nebbiesch begaàn.... is 't niet?.... Pésten doen ze me.... jà, pèsten, hoor je 't nou? de ééne met de andere vergallen ze me mien leven, jouw zoon en jouw schoondochter.... en je

neee en je nichte en je hééle zoodje.... as ze de koppen bij mekaar steken, dan gaat 't over mijn, dàh.... nou wèet je 't.... en dat druppeltje bloed dat 'r nog òverblijft.... dat drinken jouw zoons en jouw dochter hier in huis wel op.... weet je 't nou? al wil jij 't nou niet hooren, daarom is 't nog wel zoo.... vraag an de werrekgojje, vraag an de burenen, vraag de.... de meiden, an de bakker en an de kruidenier en an pomstok en de heele wereld.... of ze niet roddelen en spuwen.... hun gal uit! wáárom nièt? *jij* heb d'r geen last van.... *jij* leest de krant en *jij* gaat de straat op.... Hoe kan me zoo'n hond wezen?"

Hijgend hield ze op, in de onmacht van haar longen. Soms moest ze de woorden tweemaal overslikken, in kortademige slurpdrift. Woedend waren haar gebaren gegaan, met heftige uitlegduwen, terwijl ze met de magere hand langs de ficusbladeren heen en weer schoot tot de pot schudde op het tafeltje; haar oogen hadden, in de blauwe omkringingen, zich fèl strak verwijld, grijswit van drift dat lichtte in het zwart, en de donkere pupillen betrilde, tot àl haar leven daar draaikolkend ziedde in het doode geel van haar bleke schrompelhoofd. Nu, uitgeraasd, zoo dat Vader van haar afschrikkenden uitval in zijn stoel terugdook, door dien harts-tocht, dat uitgemartelde krijten van haar oogen, die als in stuiprukken sidderende trekkingen van haar mond plotseeling overtuigd dat hij haar werkelijk verwaarloozen ging — keerde ze ineens haar hoofd af, en hield op als met den schok van hem angstig verlegen te zien, de bevende kin met de hand ondersteund, waarin ze een zakdoek vingerschuifelend tot een propje kneep.

„Wat hebben ze dan nou weer van je verteld, die snotneuzen,” dreunde hij langzaam, terwijl hij haar oogen zoekend, zijn hoofd zacht naar haar op-keerde, „dat gekraisch is toch ómmers overbodig kind, godogod, moet iedereen dat dan hooren? je zou aardig wat wijzer doen, as je 't alleenig en dan alléénig an mijn vertelde.... is 't dan soms nièt zoo?"

„Omdat je zoo graag naar mijn wil luisteren,” mokte zij starend terwijl ze toch zachter praatte.

„As jij maar niet altijd zoo schreeuwde,” overtuigde hij, wat

moediger nu. Maar weer voorzichtig zachter: „wie heeft 'r dan nou weer geroddeld van die twee, Grietje of Naatje.”

In het laatst van zijn toon, heel even en fijntjes, glimlachte al weer zijn aarzelende spot. Maar ze voelde hem bezig te houden, en in haar onrust door hem op drift genomen; en de begeerte de beide jonge vrouwen, al was de straatbreedte ook tusschen haar, een oogenblik af te straffen, joeg haar te zeer, dan dat ze het zoo nauw zou nemen met zijn toon.

„Vraag je nog wie?.... of 't niet precies eender is.... Komt er wat op an.... As je 't weten wil,” driftte ze al moeilijker — nu ze zijn belangstellend vooroverbuigen zag, „die Naatje, vallen zal ze van 'r gràatje.... heeft van de week an de bakker hiernaast verteld, dat wij an Joop zoo hebben afgezet.... jaàa....” zong ze, aangemoedigd door zijn ongeloovig schuinoogen, „wat zeg je daarvan....? vreet jij je nou nièt op van de zenewen....: wij hebben an Joop zoo afgezet met de gassene.”

„Wij hebben afgezet met de gassene?” hervroeg hij met klem, alsof hij Naatje voor zich zag en 't haar toevlijmde, „nògh, dat is toch heelemaal schmoes, hoe kunnen wij afzetten as hij toch de briefies heeft betaald.”

„Juist daarom,” lei zij gebarend uit, nu opeens vertrouwelijk naar hem gekeerd, „hebben ze verteld.... we hebben.... já, schrik je niet.... we hebben geknòeid met.... met de winkeliers.... ik weet veel.... en mesjogge op kosten gejaagd om maar een mooie gassene te krijgen.... allemaal vuile smerige praatjes.... ga hiernaast bij de gojje van de bakker, die heb 't me zòo terloops verteld.... 'n garp on 'n sjand voor 't fetsoenlike gajes, dat hooren moet, werachtig-asgod, zullie onder mekaar weten bèter vrede te houen.... zoo'n gojje moet mijn dat vertellen.... ik verzeker je, je kan haàr gerust gelooven van hiernaast hoor.... is één 'n makke¹⁾ woord leugens bij....”

„Nogh,” zei-ie minachtend, zich schurkend in den leunstoel, „wat lui!” en na een korte stilte, daar hij toch niet graag toestemde dat de gojje van hiernaast eerlijker en fatsoenlijker

¹⁾ één 'n makke = voor elk (woord) een plaag.

zou zijn dan z'n schoondochter en z'n nicht, bedacht-ie zich, terugkrabbelen en tegelijk sussend:

„As 't tenminste waar is, zie, niemand staat me d'r borg voor, dat die gojje d'r niet oòk 'n beetje bij heeft gemaakt, heelemaal liegen zal ze 't vanzelf wel niet, daar zie 'k er niet voor àn....”

„Die gojje,” besliste zij met gefronste wenkbrauwen, „die gojje is wát 'n ressjaffene ²⁾ gojje.... ik verzeker jou, ressjaffener as zij en as zij.... nògh.... vreet jij je nou nièt op van de zenewen bij zulk soort, da's de ouwe tante en da's.... da's de ouwe moeder,” neeg ze, na even zwijgen, met vinniger verwijs, „je begrijp toch zeker wel, dat dat van ginder is gekomen? dat heb *zij* verteld, of *zij*....” (zij neeg naar twee verschillende straatkanten) „....och god.... ik zal maar niks zeggen, maar ze bezondigen zich hoor, ze bezondigen zich zwaar aan mijn.”

Weer kwam even een triestig zwijgen waarin zij neerzat in wiebelend beklag, en hij naar kalmeerende en niet door hun koelheid prikkelende woorden zocht.

„In ieder geval is 't niet zuiver op de graat,” probeerde hij de eer van het zijne weer terug te halen, „dat die bakkersgojje dat overkletst, is oòk niet erreg verstandig moe'k zeggen. As ik baas was, nou, dan kreeg ze van mijn waarachtig geen cent meer in de la.”

„Omdat het mensch te rechtschapen is om zulke vuiligheid te kunnen verkroppen,” verdedigde zij, „omdat ze 't nou niet uit kan staan dat zoo'n stuk gif een ouwe vrouw gaat bekladden tegen een vreemde. Dat *jij* dat nou niet begrijpen kunt, nou dat wil ik best gelooven.... Ik zeg je, van mijn krijgt ze wèl weer centen in de bak.... in de là,” (zij versprak zich in haar aangorgelenden drift) „zeker mag ik dat poosje da'k er nog ben, toch nog wel baas wezen over het huishouden, niet?”

„Och god kind,” glimlachte hij, „ga je gang maar hoor, al wou je d'r nog drie bakkersgojjes bij nemen....”

„O.... as 'k dàt dan nog maar mæg,” zei ze zachtjes, en ze

²⁾ Ressjaffen = rechtschapen.

kruiste de armen over de borst, zuchtend uit gewoonte. „As 'k dāt dan nog maar måg....” herhaalde ze in steeds droever, stil-star kijken vóór zich wazend, „dan is 't goed.... dan bi 'k al weer tevreden.... a'k dāt dan nog maar måg....”

't Hoofd, half oud, half jong, boog nu dieper naar de borst, als in slaap; de oogen, loerend, beloensden den grooten neus met de diep-rauwe kerf van de brilveer. Huilerig, met trekjes van kindergepruil, beefde flens-rood, de mond den stillen levenshaat uit, die er schreide in het inktzwart van de oogen, die er vloekte en gromde in de groeven van het lijk-bleeke vel. Stil bleef ze zoo, in den canapéhoek zich opsluitend, zitten, alleén met haar eigen floersend-zwarte einde-verbeelding, een schreiende schepping van zwart. Het bleef zoo gelukkig stil alles waas-zwart om haar sluieren, aan- en òmwikkeld en kronkelwikkeld als schemer; grommingen van binnenfladderend straatleven gleden er als doodskreunen in weg. Zacht vereende zich dat eigen rouwzwart met het hier diepe kamerdonker, wolkend aandrijvend vol naar het flauw willoos raamgrijs, altijd weer, haar hoofd om-drijvend in neurieënd gezoem. Beweegloos zat ze, steeds dieper duikend, beloenzend in zwakke verglijng die ijle om-zwachteling, in bittere verlorenheid verzonken.

Pruilender, levenknagender, beefgroefde in het gele gerimpel, de mond.

Ouwe Beem, voorzichtig temperend 't gekreukel van 't krantenpapier, verschoof zijn bril. Hij las weer.

HOOFDSTUK II

DOOR de ramen heen, had Jette enkele woorden van Moeder zich hooren opwringen, en het doordreunen van Vader's saamgolwenden betoog-galm, kwellend-onverstaanbaar. Ze had niet naar binnen durven loopen, bang dat Vader, die haar ziekelijke nieuwsgierigheid kende, haar dadelijk met zijn kalmte-meerderheid weer weg zou dringen. Telkens, dicht bij de kamer, achter den ganghoek schuil, had ze zich voorovergebogen naar het raam, om toch gretig de stukrafelende woordentwist te bestudeeren. En toen ze eindelijk door nu en dan een woord en een naam te hebben verstaan, wist, dat ze de vijandschap behandelden van de familie aan de andere straatzij, liep ze naar vrouw Bart, die de eenige in huis was nu, met wie ze het bespreken kon. Miene die al wachtte dat zij beginnen zou, werd dadelijk licht doorbeefd van nog neer te dwingen golfjes heerlijk-zinnelijk meeleven, van zenuwachtige vreugde om de straks langzaam uit te schrijven hatelijkheden tegen haar klanten. „Ze maken zich aardig bemind,” klaagde Jette, met een toontje en een mondje dat af en toe tegenover een stukje personeel werd ingezet, „met dat vuile geroddel, hoe kan iemand zooveel praatjes uitstrooien? Ik kan me dat niet begrijpen.”

„An zoo'n oud mensche,” zong Miene, opkijkend van den grond, waar ze geknield zat, om met stille handen even in aandacht te zeggen: „nee, ik kan mien veel begrijpen, maar dat iemand an 'n mensche van zeventig jaar zoo geregeld-door belasteren kan, dat kan ik toch werchtig niet op.”

„Wanneer werk je d'r altijd?” vroeg Jette, om het huishouden van de gehate Naatje als gespreks-onderwerp in te leiden, „op Dinsdag niet?”

Maar door dat plots beroeren van haar dienstbaarheid voelde zich Miene gehinderd. Leek 't niet of Jette 't er om deê, om 'r te laten hooren, dat ze tòch wel bij ze kwam, bij rechts wel en bij links wel, al vertelde ze nòg zooveel? En nu even rood geworden, wèg het sterk-brutale van haar doen, neergesla-

gen de gretige greep naar de vertrouwelijkheid, zei ze, met inspanning tot kalmte, alsof dat schaamterood maar kleur was van het halsrekkend opkijken: „Ja, vanzelfef, ik kòme d'r wel hee.... maar.... maar nee, hoor, ik kome d'r toch niet graag.... o, nee.... daarginter za'k nog niet zeggen, maar bij Moos zien vrouwe.... nee, och juffer dá's toch zoo'n krenge hè.... neè dät gelooven je niet.”

Het heele voorhuis had ze frisch van glimnat vóór zich gelaten: met dweildoek en boender in de van het lijf gestrekte handen overzag ze het nieuwe schoongeworden vierkant, zuchtend van lekkeren werkpret. De emmer had ze teruggezet, steeds verschoven van baan tot baan, nu naar de schemerende gang, en naast den blikken zeepbak en het zandtrommeltje wierp ze den boender neer. Toen, opeens, vergeten weer den klap van zoeven, met den half uitgewrongen dweillap tusschen de gezwollen werkrooie knuisten, kwam ze, als om een geheim te vertellen, met vooruitnijgend bovenlijf naar Jette klepperen:

„Ze gunt geen sterveling 't brood nièt in de mond, die daarginter.”

„Nee hè?” vroeg Jette verheugd toestemmend, licht krabbelend in haar losse haar, „dat 'eb ik oòk al gezegd, ik zeg vanmorren nog tegen m'n moeder, ik zeg ze gunt je 't licht in je oogen niet. Want aj nou 's ziet, met die meid van Grietje, die heeft ze 'r toch gewoon òfgehaald, nou wat is dät nou, om iemand de meid van zijn huis weg te huren, wat zeg jij nou Miene.”

„Och god mensche,” kreunde vrouw Bart, teruggeloopt en bezig den drempel droog te wrijven, „daar is zooveel kwaad an, ze kan geen twee menschen hier in de winkel zien, of ze krijgt d'r 'n kiënd van, já, de's effetief waar hoor.”

„'k Geloove 't,” besliste Jette, „werachtig ik geloove 't. Zeg Miene, wat was de boel smerig vandage hè? 'k zegge straks tegen m'n broer Meijer, 'k zeg die Miene krijgt vanavond om zeven uur de grond nog niet schoon.”

„'k 'Eb 't wel es smeriger gehad,” oordeelde Miene slimbescheiden, met de emmer in de hand, waar ze nu dweil en

boender in neer had gegoooid, en ze monsterde nog eens genoegelijk stil den opdrogenden winkel, die nu met glimpekljes als vliesjes hier en daar rullig saamtrekkend, luchtig blank lag en wijd, ontruimd voor de naderende sjabbesfeestelijkheid. De banken, de tafel en het kleine blok, onder het dweilen verzet, stonden weer, 's middags al schoongekrabd en gelapt, rustig tegen den muur geduwd, en Meijer, die thuis kwam, begon ook het laatste vet van het raam weg te hangen naar de achtergang.

„Zeg Miene, vraag an Moeder om schoone servetten.”

„Ze slaapt,” zei Miene, terwijl zij door het raam keek naar Moeder die met handen gekruist in den schoot, eindelijk was ingeslapen, den bril laag op den neus, den mond vooruitgezakt, zoodat nu eindelijk Ouwe Beem het rustige voortlezen werd gelaten.

„Dan moewwe maar eerst de matten leggen — hè god, Moeder moet ook zoo noodig de sleutels bewaren,” klaagde Jette zich schurkend, „eer ik mien neus snuit in de servetten.”

Maar Meijer wou de matten niet halen; hij zei, dat ze voor hem toch oók de koeien niet gingen halen, en nadat Jette hem had uitgelachen, zei ze sentimenteel-verwijtend, dat ie zeker nèt zoo wou worden als die lui van de overzij, die z'n moeder in 't graf hielpen. En Miene had maar geen vloer van ze gehad yandaag!

„Och,” zei Miene, lief-afwerend, „u ben kenderachtig, a'k overal zoo weinig te hooren kreege as' hier, nou.... 'k moet wel ies wat anders hooren, dáár valt wel ies een ander woordje voor. De menschen bennen allemaal zoo goed en zoo vriendelijk niet as ze der wel uitzien....”

Gewichtig neigend, met een gebaar van het nu voor goed te hebben meegedeeld, liep ze enkele passen terug, en nikte nog eens naar Jette en Meijer beide, die luisterden met gelukkigen glimlach.

„An jou oók?” vroeg Jette verder, zacht-intiem hoofdschuddend in verwondering. En naar Meijer: „hoor je nou wel hoe 'n kreng of ze is?”

De emmer in de hand, met het bovenlichaam vooroverge-

bogen en glanzigheid in haar waterig grijze oogen, begluurde Miene hun kittelend plezier. Toen zette ze zacht den emmer neer en kwam voorzichtig naar Jette geloopt, stil slofklompd door den winkel alsof zij door de besprokene mogelijk beloerd werd.

„Ze kijkt naar je handen!” stiet ze Jette tegen den arm, „maar da's nog zoo erg niet.... maar ze kijkt naar je *mònd!* je happien eten dat gunt ze je niet! of ik mag lijen hoor da'k niet gezond meer thuis kome: van de weeke toen was *hij* uit, en we zaten sament in de keuken te eten, omdat ze niet expres binnen wou dekken, nou da's nou niks, dat kan mien nou geen mieter schelen zie, want der is toch altijden werk genoeg, nou maar mensche ik kan je bezweren, alsdat ze mien naar de mond hef gekeken nèt zoolange als dat ik voor der gezeten hebbe, en op 't laatste, ja da's waar hoor, op 't laatste kon ze 't niet meer uithouwen, nee, toe zegt ze: jij kan gezond eten, zeg ze, och mensche ik had 'r graag mien bord in 'r snoet gegooit. — Ja,” zei ze verhit bij Jette's verbaasde tonggeklak, „zoó is diè, ze kon niet velen, da'k mien bekomst at.”

„Ik vinde 't vuil en smerig en gemeen en laàg,” zei Meijer, meesnullend met de vrouwen.

„Hoe is 't godsmogelijk,” schudde Jette met opnieuw van verwondering de hand aan haar wang, „hoe is 't godsmenschelijk mogelijk! bah, 'k zou m'n toch m'n oogen uit mien hoofd schamen, heef ze dat gezegd hè?”

„Ja,” vulde Miene haastig versch aan, weer dichtbij schuifelend, „en nou vertel 'k nog alles niet, wat ze gezegd heb, want dan zeg je heelemáál da's 'n loeder, want ze weet 't allemaalen zoo valsch te zeggen mensche, alsof ze van god geen kwaad weet.”

„Nou wat dan? zeg-ies op?” drong Jette, toen ze voelde dat 't iets tegen hen moest zijn, „nee werachtig je moet 't zeggen anders be-j nièt eerlijk. Zeker van òns niet? nou ze kan voor mijn part stikken.”

„Ja, moe'j begrijpen,” lei Miene fijntjes uit, en ze zag Jette van terzij daarbij aan om die zoo rustig te overrompelen,

„toe zeg ze, met 'n streek vanzellef, net zoo iets voor háár, ja, daar is uw broer zien vrouwe nog maar 'n kiend bij, toe zeg ze met zoo'n smerige knauw onder water: nou zeg ze, je moet hieròver maar niet zooveel eten zeg ze dat kreng, dat zal m'n nicht Jette wel niet anstaan zeg ze, die ziet niet graag dat 'n ander zooveel naar binnen werkt zeg ze as 't háár centen kost! Jà wat zeg u daar nou van, zoo'n Amsterdamsche kàkjuffrouw. Ik zeg zoo dadelijk derop ik zeg nou, ik zeg ik bin der anders nog nooit met geen honger vandaan gekomen juffer, zeg ik. Ja dat he'k der toch fijn gezegd, want de vorige week toe he'k thuis nog mien boterham moeten eten, wa'k anders nooit doe, maar omdat medam 't niet de moeite vond om voor mien nog espres aardappels bij te koken, want schillen moe'k ze toch, dat neemt ze der altoozen meteen van mien bij waar.”

„Wat een vuil stuk pest,” hijgde Jette diep op, en terwijl ze met bei haar handen haar vele rokken besloeg, wond ze zich op, met grootwordende oogen van woedebeklimming naar haar keel.

„Bah, getuu! daar ligt ze.... m'n nicht, in 'r oogen geen licht! ogh!”

„Ze bedoelt zeker die knecht van ze, nebbiesch,” viel Meijer in de rede, want hij meende dat het nu zijn plicht was onmiddellijk te moeten bijspringen, „die ze laten verhongereren met 'n paar rooie centen in de weeke.”

„An 'r eigen keel zal ze meenen!” hijgde Jette; ze hield met kracht haar zware geluid in, toen ze Vader met de hand boven z'n oogen door de ruit zag zoeken wat er te doen was in den winkel, „nee, nou maar zal ik je ies wat vertellen? zeg Miene? je weten toch wel.... op de bruileft van mien broer Joop, nee nou moe'j toch ies even hooren, je mag 't weten,.... ik noem je man en ik noem je peerd, toe heeft ze zich voor de vreemde menschen die daar waren, — en daar waren toch nette lui, niet? — nou daar heeft ze nog niet zooveel der fetsoen kunnen houen dat ze eerst de godganschelijke dag der vreetmaag heeft volgestopt, en toe.... nee luister es Miene.... toe heeft ze nog met mooie smoesies een

mande met lekkers meegenomen naar huis toe, da's bij God waar hoor.... en daar waren zóóveel menschen bij.... daar was meneer Kan, meneer Kan, de dominee za'k maar zeggen, en daar is geweest meneer Davidson de makelaar en daar was mevrouw de Beer, en ik weet veel, allemaal nette lui, wat je *noemen* kunt nette lui, menschen waar je mee voor de dàg kunt komen niet? hier, Meijer heeft nog van hierover de mand voor der weggehaald, is 't niet waar Meijer? Zoo waren we toen, zoo krankzinnig bennen we toen geweest voor dat dier; dat praat nog van vreten. Ja hoe komt men zich als fatsoenlijk mensch met zoo iemand af te geven?"

„Nou, nou,” hoofdschudde Meijer koud-vies, „wat heb 'k 'n fijne mischpooge.”

„Jaa,” neeg Miene na, den tip van 'r schort nu in 'r hand, „zoo eentien is dàt, is geen woord leugens bij hoor, omdat je nou zeggen van wat je alzoo verdragen moeten. Ik moet van die luigees wat opvreten hoor....”

„Da's met recht,” zei Meijer toen hij naar buiten keek, „a'je over de Sooten (Satan) spreekt, trap je 'm op z'n staart, daar gaat ze werachtig aan de overkante bij de koekiesbakker in.”

„Wie.... Naatje?” vroeg Jette geschrokken, „ja.... werachtig, daar hèn 'r, och god ogod ik kan 'r nièt zièn.... ik walg kompleèt van 'r hèn.... 'k heb altoos 'n hekel an 'r gehad, zóo toe ze voor de eerste keer hier kwam toe dacht 'k, die heeft wat in 'r oogen, dat moet d'r uit.”

„Ze moet zekers booles halen voor Sjabbes,” probeerde Meijer te spotten.

„Ja, booles, booles!” zei Jette bitter, „jà, ze haalt booles, ogh! as ze stikt in de rièksdaalders dan gunt ze zich nòg geen goeie hotter op 't brood, maar geen frotte inraisserin! ze verrekt toch ommers voor 'n halleve cent? jà — as 't van 'n ander afgaat, jà, dan lust de juffrouw wel, dan vreet ze zich wel 'n barsting! Kijk daar 's, wat 'n houding! daar is mevrouw de kwaadspreekster. Bah!”

Zenuwachtig deê ze 't hekje los, langzaam, als om maar even

op straat te zien. Zij kende haar eigen toestand volkomen. Zij wist van het eigen zelfbedrog, en van het gevaar waarin zij zich begaf. Het gevaar van haar fatsoen te schennen en dat van haar nicht Naatje. Maar zij beefde van opwinding; zij moest iets beleven, zij kon niet meer heelemaal alles laten varen.

Vrouw Bart nam bang-gerekt haar emmer en liep naar achter. In de deur van den banketbakkerswinkel stond Naatje te praten met de juffrouw achter de toonbank, blootshoofds, de gekochte waar met een tip van haar schort overdekt. Jette stond een oogenblik zwijgend naar haar te kijken; zij volgde met groote nijdoogen de beweging van het pratende hoofd in het portiekje. Langzaam schuifelde ze vooruit, den dremmel over, en op de stoep begon ze luider tegen Meijer te spreken, nu ze Naatje naar binnen groeten en heengaan zag. Eerst wees ze sarrend met zoover mogelijk vooruitgerekte hand, dat Naatje 't zien zou. Het was niet haar bedoeling, een schandaal te maken. Maar kon men dan van haar vergen dat zij alleen om de menschen zou nalaten, zich aan die onwillige Naatje te doen kennen? Die Naatje die haar leven, haar plezier, al wat er nog voor Jette te bezitten viel, niet met haar wilde deelen? Naatje, in Vrijdagmiddag-frisch katoentje, het glinster-donkere haar hooggekapt, zag even om, en keek ontwijkend naar den grond. Maar Jette was nu niet meer van plan, haar zóó te laten gaan; had ze niet háár belasterd? de opwinding, de diepe begeerte naar een levendige gebeurtenis, de behoefte om op de rots te slaan, die water, vuur, het wonder of het vernietigende ongeluk naar buiten zou brengen, dreef haar zoover op, dat ze openlijk moest hinderen. Eer zij het wist, had ze de haan van het fatsoen verlaten, waarop zij allen zich wrevelig verdrongen, en begon ze als een door haar geminacht paupervrouwkje over de straat te schreeuwen. Eerst nog tegen Meijer:

„Zie je d'r? haha! Zie je d'r wel, die mevrouw? mevrouw de roddelaarster, mevrouw haberniks! slang slaàng!”

Naatje zag weer even om; nu toch verschrikt merkte ze, dat er straatherrie werd gezocht. Ze was dat niet gewend; nooit

werd er buitenshuis geschreeuwd; altijd vochten zij langs dèrden uit van huiskamer tot huiskamer. Dit tarten tot openlijk vechten maakte haar bang, dan dadelijk daarom woevend, en weifelend hield ze haar vluggen pas in, onzeker, juist omdat ze, om den kleinen afstand van haar huis, zouden denken dat ze hun ontloopen ging. Maar Jette hield haar vastgenepen in de verbittering om haar geschreeuw, en begon nu luider en openlijker, midden op de stoep haar na te krijten:

„Kijk daar! wat 'n soort! zoo'n roddelaarster! zoolang als ze hier is, van dat ze mien neef aan de haak heb geslagen, heeft ze nog niks anders gedaan als ruzie stoken in de familie! Roddelaarster!” kreet ze, bang dat Naatje haar, de straat dwars over, toch ontgaan zou.

En Meijer, eenmaal buiten er bij, wist geen keus zoo snel en gaf zich over aan de suggestie. Hij zette z'n handen aan z'n mond en begon haar na te toeteren:

„Roddelaarsteèr, kwaadspreeksteèr, leugenaarsteèr!”

Dicht bij haar huis keerde Naatje zich om, en kwam zeker van haar woorden op hen af, met draaienden pas, bei haar handen bezet met het ophouden van haar schort. Het eind was haar een marteling; ze wilde niet schreeuwen en een hitte kriebelde in haar keel. Voor de stoep bleef ze staan: één been vooruit, naar Jette gebogen, zei ze sarrend-vertrouwelijk, als 't niet de moeite rekenend om te schreeuwen wat zoo eenvoudig was:

„Zeg, kom is hier Jette, nou kom is eve hier dichtbij, je zal zeker je schwindeltroepie meene, is 't nie waar? jà, nou, dat heb 'k al gedacht, ik denk die is zeker an 'r zoodje an 't uitmake, maar dat is dan zeker de bedoeling niet?”

Jette, even verbluft, toen ze Naatje, door de langdurige vijandschap tijdelijk vervreemd, werkelijk zag naderen, stond nu toch te beven van geplaagdheid om die kalmte, waartoe zij onmachtig was. Ook treiterde haar de uiterlijke verzorgdheid, waarmee ze Naatje naar zich toe zag komen, heel anders dan zijzelf er stond, zoo sloeberzwaar van paffigheid, onfrisch van het werk nog, met baard en snor en het haar

uitgezakt hangend om haar groote logge hoofd. Naatje, donkerder, was ook van haargroei op het gezicht niet vrij: onder den scherp-buigenden neus, die den bovenlip even overluidfelde, donsde ook fijn groeisel; maar frisscher en slanker stond ze er toch in haar onder de kin helwitte boord en het krakend-blauwe katoentje met haar schoone bonte schort.

„Hoor toe!” viel Jette uit, „wat 'n béést, ja bij God! dat bè je, stuk leugenaarster! wou je nog pràten? wou jij nog je mond los doen? de heele familie heb jij verpest met je tong! ja ja!” kneep ze haar toe met vertrokken gezicht, „de heele familie die heb jij verpest!”

Meijer stond, daar hij niets anders wist om 'r nu maar weg te jagen, op z'n vuisten als op een hoorn, te zingen:

„Roddelaarstèr, Roddelaarstèr, Roddela-Roddela-Roddelaarstèr!”

„Toch!” sarde Naatje, terwijl zij de steenen met haar pantoffels bestampte: „Toch! en vanavet heb 'k tòch soep, hè? heb 'k zin gehad, nou heb 'k jè familie verpest.... heb 'k jòu oòk verpest? heb 'k tenminste wat rechtschapens gedaán gekrege, fijn, fijn!”

„Ja, maar je bent er nog niet!” waarschuwde Jette met heesche geluidstijging, „jij bent er nog niet meisje! pas maar op, wij zullen jou betàlen!”

„Jij zal betàle?” schaterlachte Naatje pijnlijk-scherp, nu ze de burens haar tot nog toe niet in het publiek uitgevenijnde hatelijkheden ging laten hooren:

„Jij zal betàle, haha! was 't maar waar! hoe kom ik an 't gelukkie? betaalde jullie maar!”

„Tuig! Tuig!” kreet Jette, „zoo zullen jùllie betàlen, zooalze wij betalen, dat mag de heële buurt weten, de heële buurt, ja!”

„Roddela-Roddela-Roddelaarstèr,” toeterde Meijer wanhopig-luid; beroerd voelde hij zich, nou Naatje over centen begon.

„Vraag dat an de boère, de boère, die bij ons komme,” wond zich Naatje op, waarbij zij omkeek naar de burens, die allengs naar buiten kwamen geloopen en dichterbij aarzelden, „vraag

dat aan diè, de deur loope ze me plat! dan zeg ik: mènsche, jullie benne verkeerd, julle motte an de overkant weze, zeg ik dan!”

„Ze zullen bepaald óm jou komen!” hijgde Jette, die benauwd werd, en spijtig al dat ze begonnen was: „schtinkerin, óm jou komen ze, ja óm jou!”

Maar Naatje, nu even vèr, eenmaal de fatsoengrenzen te buiten, en lós allebei, krijtend en zanikend met treiterend-wijde oogen en heftig lichaamsgebaar, telkens met mondaf-vegen, daar ze, buiten zichzelf, zich monden en kinnen vochtig schreeuwden, Naatje gaf niet op, te blij met het zóó maar heerlijk-gevonden motiefje van die boeren — het was ééns gebeurd, dat een veehouder bij haar verkeerd kwam om geld van al héél lang — ze wist ze niet beter te treiteren dan door dat aan de menschen te laten hooren, en ze met de openbaarheid daarvan beschaamd te maken. En ze kreet voort, ze herhaalde het steeds tegen het wanhopig schelden van Jette in en Meijer's getoeter. „De boère.... de boère, die me de deur plat loope, omdat me man godbewaart net zoo heet as jullie; de boère zal je meene!”

„Om jou! om jou! een mooi bloessie heeft ze an!” gebaarde Jette met zenuwachtig handtrekken aan 'r eigen kleeren, „laat je keuken zien, flodder, as je stinkmeid 'm nog niet gedaan heeft.... de meid, die je hebt afgetroggeld an 'n ander, ja.... dat hè'j toch, doè maar gèen katoenen jakkie an, de menschen weten tòch wel dat je kleeft in je huis, dat weten de menschen toch wel!”

„De boère, de boère!” kreet Naatje, die al dood-op was, in uiterste ademschrapping de straat over, „ik zal joù betale, kraischmadam, snotneuze, om 'n getrouwde vrouw 'n schandaal te make op straat, an 'n getrouwde vrouw,” herhaalde ze nog eens sarrend tegen de ongetrouwde Jette, „wie doet jullie wat? wie legt jullie 'n stroo in de weg?”

Plotseling lawaaide uit den winkel Moeder's stem, door Vader's dieper geluid angstig bestreden, onderdrukt en moedeloos weer losgelaten. In hun worsteling struikelend kwamen ze beide de deur uit, Moeder zonder bril, haar hand en

lichaam gestrekt tot schreeuwgebaar, maar wanhopig vastgehouden door Vader, die zwaar-hijgend om haar tegen te houden, mee moest strompelen naar buiten. De bril was hem tot diep op den neus gezakt, het keppeltje tot in zijn nek; pijnlijk wrong zijn gezicht, met vooruitbevend onderlip, bij het vastsjorren van haar nijdig-voortslependen rok. Telkens greep-ie haar opnieuw bij den arm, in een poging haar naar binnen terug te sleuren, maar gulzig van schreeuwbegeeren sleepte ze hem mee. Bijna was hij over de stoep gestruikeld om haar tegen te houden, maar zij trok hem voort, z'n voeten slierden over de stoepsteen. Sterk door eigen zenuwkracht en door de zwakheid van zijn ontziende aarzelings, dwong ze hem te volgen, terwijl ze schreeuwde naar Naatje tot-ie haar den mond dichtkneep met een vloek, vol schaamte voor het rumoer op straat.

„Saàr, ik sla je op je gezichte hoor, bij God ik slà hoor, Saar dan, ga mee, je zùlt mee naar binnen, toè nou, godogod kind toé nou, schaàm je je dan niet.... moet jij daar tusschen. Saàr, kind ga nou mee, godogod....”

Maar ineens, opgezweept door het geschreeuw over de boeren, dat ze gehoord had en dat hem juist binnen had doen blijven, begon ze, bleeker en kleiner van inspanning, wilder te schelden, de handen door hem vastgehouden, daar hij vreesde dat zij zou gaan slaan.

„Loeder! jà, jà, recht heb ze, jà, leugenaarster, rècht hebben ze, dat bè-je ook, gatlikster, dat bèi-je!”

Kwajongens, aangelopen naar de Jodenruzie, stonden grinnekend van pret op hun knieën te slaan.

„Nathan, Levie, sla op! sla op! Mozes! jezis.... jodenruzie! sla op Mozes, laat je niet benaggele!”

Grooten, heeren, winkeliers uit de straat en vrouwen, glimlachten van fatsoenlijk leedvermaak om dit prijsgeven van alle omgangswetten. Sigarenmakers, die elkaar verdrongen, stompnd met de wikkelbalken, om dichterbij te komen, critiseerden met gerekte halzen, onder de platte en ronde petten de gele bebaarde en besnorde koppen, de breede monden in grijnslach getrokken. Ze hielden elkaar op de hoogte van

de uitroepen en gebaren der vechtenden.

„Och.... Joden slaan mekare tòch niet.... ze zabbelen maar zoo'n beetje.... Kijk die ouwe jodin ies! God-allegeezis zeg! zeg! mik der een pruim in der smoel.”

„Die ouwe dondert da'lijk ondersteboven zeg! nou die twee ook an 't bakkelaaien.... Kijk die Jette ies! Jonges! an de poem-poem! Die loopt ook al jaren met de centen van de barbier in de zak?”

Klagerig begon de ouwe Beem aan z'n vrouw's kleeren te rukken, gemarteld door het aanhooren van het sarrend gesmous en de nu komende gemeenheden naar de vrouwen gespogen. Maar zijn met opzet pijnlijke knepen in haar hand voelde zij niet, nu zij haar haathartstocht uitbraakte tegen de aangetroffen nicht. Jette stond naast haar te bekken; zij begeleidde met heftige lichaamrukken steeds dezelfde, met graagte toegeduwde scheldwoorden. Nu kaatsten de vrouwenstemmen krijtend tegen elkaar, doorjammerd van Vader's wanhopig smeeken en dreigen, en nu en dan deden kwajongens bij Joodsche heftigheden of theatrale gebaren, een aangrommenden, uitbreedenden brutaal-sarrenden la-waai-lach ontkronkelen. Een sleperskar rammelde gewelddadig aan over de keien, en brak een breede streep blank door het donkere menschenhoopje op het straatmidden, ratelend doordreunend het rauwe vrouwengeschreeuw met verbijsterend gewatel. En Meijer, in de klem al sinds Vader en Moeder buiten waren, grijnslachte hoofdschuddend met de handen aan zijn ooren.

„Laat me gaan!” riep Moeder, die zich telkens weer losrukte uit Ouwe Beem's greep, „laat me gaan zeg ik je, of ik sla terug hoor.... ik sla terug, zoo'n snotneus! ik wil schreeuwen, ik wil! nou! nou! Die wil wat zeggen van mijn! Zorg voor je huishouing, snotmeid! Laat je boel niet verstinken, versta je?”

Vader fluisterde haar weer toe, Naatje te laten stikken, verstandiger te zijn en naar binnen te gaan. Dan weer, als fleemen niet bleek te helpen, kermde hij luider, gemarteld door de onontkoombare zwakheid van zijn bevinding, bewust van

zijn lachwekkendheid als ouwe jood, zonder leiding tusschen het kijfgeschreeuw van de jodinnen in.

„Bij Toures Mousje, ¹⁾ doe mien zoo de doòd niet an Saar,” dreigde hij snauwend, verborgen achter haar rug, „vooruit nou, mee naar binnen, Saar, in godsname ga nou mee!”

„Dat binne vroomme lui!” schreeuwde Naatje, „dat binne vróóme lui! me tante! me ouwe vróóme tante! komme an de nicht voor 'n Sjabbeskedootje 'n vuile herrie make op straat! die binne vróóm, die drage een bandeau!”

„Wat?” riep Moeder, die met nu beide oogen scheel, zich plotseling losrukte uit Vaders verzwakkenden greep. Ze had het lang verkropt, dat Naatje naliet de voorgeschreven kerkelijke baden te gebruiken, en ze zou het haar, uit kieschheidsangst wellicht, zelfs langs derden nooit verweten hebben. Maar nu Naatje, in haar armoedig vermogen tot treffen haar tante's onbegrepen vroomheid hoonen ging, liet die zich plotseling gaan, gelukkig even haar haat te mogen uitbraken, en gelukkig dat te doen nu in den hitsenden aandrang van daar opzettelijk iets mee te breken.

„Vroom! Vroom! frotterin, pas op!” dreigde ze met haar ouwe beefhand.

Jette zweeg, om Moeder het woord te laten, nu ze zag, dat iets vreeselijk raàks gezegd ging worden; ook Ouwe Beem was even stil, in het angstig afwachten van haar vreemdplechtige opwindung. En hooger òp-krijtend, met àl de kracht van haar kleine oude schraapstem, beet ze, heftig zwaaiend, op de jonge vrouw in:

„Nou zal ik jou wat vragen, nou mot jij me is vertellen, fatsoenlijke vrouw, fatsoenlijke joodsche vrouw, hoor je!” vroeg ze, zich omkeerend naar de anderen, als om aandacht te vragen, „nou mot jij me is vertellen, wanneer jij naar 't mikwe ¹⁾ geweest ben, en hoevaak.... hè, hè? dat mot jij me nou eres vertellen, knappe joodsche vrouw!”

Naatje stond afgetakeld stil. Het was of tante haar kleeren tot op het naakt van haar lijf had gescheurd, tusschen de

¹⁾ de Leer van Mozes.

¹⁾ Mikwe = kerkelijk bad.

grijnzende mannen in. Angstig-huiverend zag ze om, of ze het verstaan hadden, de jongens, de vrouwen, de fabrieksarbeiders, met hun onwetend grinnikende gezichten. Het was de plotseling ontzenuwende ellendigheid van haar intiemste heimelijkheid onder de blikken van de onthutste menschen kil en fantasie-loos vertoond te zien. Ze had het kunnen tegenspreken, belachelijk maken, maar nu het hier, als een nu alles voor goed afrekenende slechtheid werd uitgekreten door de haatstem van een, die dit zag als allergrofste zonde, als lage, rauwe schoonheidsschennis, nu had ze niet de kracht, iets tegen te zeggen. En mede in het overrompelend gevoel van zelfversmading stond zij tot wanhopigheid toe verslagen. Maar dan dadelijk daarop, terwijl zij haar schuldbesef uit ijdele zelfverdediging onderdrukte, kwelde de wond van de beschaamdheid, en de woede en de minachting jegens Tante Saar, die haar dit alles had aangedaan. Niet uit drang tot breken was ze niet naar het bad geweest: uit leegheid en onbegrepen gemakzucht, uit onwetendheid waar ze gewild had, liet zij haar Joodsche wetsplichten na; men had haar hierop niet attent gemaakt en met de andere vrouwen was ze al zoo lang kwaad. Maar tante Saar, na veel gretig gebabbel met de vrouw die het bad bediende en door fluistergeroddel van vrouwtje naar vrouwtje — ze kenden de intieme situatie van de vrouwen uit de heele kille — was het gewaar geworden, dat Naatje niet kwam, nooit. En ze werd een „frotte gojje” gevonden, nu ze dat zelfs durfde laten. Zoo, nu tante Saar het eindelijk los liet, plofte de schrik-schaamte ervan in haar neer. Achter haar stond Meijer te grinniken om het intieme geval.... 'n vrouw die naar 't mikwe moest.... verdomme, dat zou Moeder hem anders ook niet vertellen.

„Hoe is-ie? Hoe is-ie?” plaagde Jette. Zij knipte met de oogen naar Naatje en hield den korten dikken nek met levenloozen trots onder den behaarden, slordigen kop. „Fijn hè? Lekker!”

„Die centen.” dreiggebaarde Moeder kalmer, en haar haat, onpersoonlijker, dreef zich bitter tegen de vijandige ongod-

dienstigheid in, „die centen zul je moeten verzieken, die je daàrvoor in je zak heb gehouwen, verstà jè?”

Het ernstige hoofdnikken en de joodsche vloek deden mannen en jongens achter haar bulderlachen van pret. Vingers zochten grabbelend achter een kies, een pootige hand mikte, en in Moeder's hals kletsspetterde een tabakspruim stuk en viel over haar kleeren heen, een nat-bruin plekje klevend op den zwarten boord van haar japon. Brutaler grinnikend, blijer van nu werkelijke lol, golfde gelach uit meer zware keelen, doorschetterd van vrouwengeluid; de fatsoenlijksten konden zich niet strak houden. Naatje, Jette, Vader schrokken. Jette zag nu angstig naar den kant vanwaar het gekomen was; zij gaf Moeder een duw om naar binnen te gaan. Naatje die dadelijk wist, dat dit geen partij-kiezen voor haar was, maar alleen de kwak tegen de ouwe jodin, voelde ook den trap tegen hen allen daar, dat die pruim gemikt was op hun vijven, een spuugklodder voor de ruziënde Joden. En ze was een oogenblik stil; plots warm-doortintelende rasdrang drukte zwàkjes de nabeving van drift en minachting in haar neer. Alleen Meijer, even na-plezierend nog van den gijn om het mikwe, zag ineens, verrassend-oolijk, dat aanzweven van die schaduw en de spattende klodder kauw-tabak op dat argelooze halsbleek, en het opschrikken van het in de verwensching bewegende hoofd. En het gaf hem een tintelloligheid, een klokketik geluk. Hij schoot in een klein, rauw, zenuwachtig lachje, en schrok toen van zijn geluid. Maar dan onmiddellijk, met een blik op Vader, had hij een ziek gevoel van schaamte als een bloed-opstijging; en het pleziertje lag verstikt in zijn keel. Toen vond hij zich opeens voor zijn moeder staan, met in haar bekend-kleurigen hals de vuil-bruine plek van de in haat toegekwakte pruim. En daar kwam dan, één oogenblik, de begeerte branden, om rond te hakken tusschen dat zoodje daar achter zich, met bijlen en messen, en stuk te snijden de grijnzende wangen en uit te steken de haatlachende oogen. Enkele tellen vlamde het rond in zijn keel, schroei-schurend langs de wanden. Maar de kleine angst, uit de kennis der altijd beluste overmacht, verlamde den

opstand van zijn even gepassioneerde leden, en van den plotseligen overgang als in een smadelijk verstinkend doodblus-schen van kleine vlammen, rilde een huivering door hem heen. Toen hij Vader met een haakslag in Moeders arm, haar naar binnen zag sleuren, eindelijk nu van zenuwen de sterkste, stond hij te bedremmeld om mee te helpen.

„Snotneus!” hoorde hij in zijn ooren snauwen. Verschrikt zag hij op. Broer Joop, van de overkant, zoo lang mogelijk achter zijn ramen gebleven, was nu naar buiten gekomen en met opzet tegen hem aangeloopen. Meijer zag hem een paar jongens op zij schoppen, Moeder voorzichtig maar stevig bij de schouders nemen en haar achter Vader aan, in het voorhuis duwen en de deur sluiten. Kalm, zeker, met breede passen, wandelde hij terug naar zijn huis.

Onder het saamgedrongen volk krioelde een woeling van heengaan. De klit ontpropte zich, verkruimelde tot troepjes verderop van twee en drie met lachen en spuwen over de straat. Tusschen Naatje en Jette in hadden zich, nu Moeder naar binnen was, menschen gedrongen en het werd nu een verhalen aan enkelen, die langzaam bijgekomen waren en sinds het begin van de ruzie partij hadden gekozen. Bij Jette stond ook de juffrouw van den bakker, blond en dik, met hoogroode kleuren; zij beredeneerde schuine verwijtblikken naar Naatje en de haren. Die stond uit te leggen aan twee jodenvrouwtjes, één lang-gebogen en schrompel, één kleiner en dik, met bleek-vleezige wangen. De gebogene was mottig, ouwelijk gerimpeld, met sterk uitbeenenden bultneus, grijs geplokt van haren onder den hoed met git; de ander, uit de straat zoó naar buiten geloopt, buurvrouw van Naatje, had het voorhoofd hoog en blank; het gitzwart van een bandeau over het donkere jonge haar.

„Wat moet je doen?” redeneerde Naatje, „’n oud mensch blijft ’n oud mensch.... de ouwe magge alles doen.... je moet je stil houe, al vermoörde ze je.”

Maar de kleine dikke riep hardop, dat Jette het zou hooren: „Nou, ik hadde er dan op ’r gezicht geslagen, al was ze nòg eèns zoo oud geweest, ’n oud of ’n jong stuk treiter, ogh!

'n stuk treiter is 'n stuk treiter!"

„Hou je maar stille," ried vrouw Davids, die met manufacturen liep en nog wel 's wat verkocht bij de Beem's, „want geloof mijn, ze kunnen alles hooren en dan heb je de poppen an 't dansen." Voorzichtig, om Jette niet te doen zien, dat ze 't over haàr had, zag ze onder het spreken voór zich, bang dat ze haar Zondag de deur zou wijzen.

Dat zag vrouw Zadoks. „God," zei ze, „je hoeft je niet zoo zoet te houen? nogh! doe maar niet net, of je 't niet over haar hebt. Dan zal je *niet* dat hallef el katoen an ze verkoo- pen. Zal je tòch soep hebben de andere week; voor vanavond heb je toch al in huis, narrente?"

„En wàt fijn," pochte vrouw Davids poovertjes; „'k heb beenen van de hals, als 'k daar soep van kook, dan heb 'k goed."

„Nee," nikte vrouw Zadoks vies, „ik màg geen hals, ik kan 't niet hellepen, god zal 't mien voor geen zonde anrekenen, maar 'k houe d'r niet van.... mien man heb gisteren van de mart twee kippen meegebracht," sarde ze, „nou ze waren niet goedkoop gister, maar afijn, ik zegge maar, wat geeft dat nou? zal je Vrijdagavond twee dubbeltjes meer kosten, is ook net alles wat men heeft van de heele weeke."

„Ik hou wel van een kippeboutje," zei vrouw Davids ge- plaagd, „maar och, mien man houdt er nou eenmaal niet van, en om dan twee soorten te kookken, hè, dat geeft zoo'n rompslomp in huis."

„Nou ja," kwam Naatje verstandig tusschenbeide, „wie d'r niet van houdt, die houdt 'r niet van, allemaal naar ieder z'n zin, 'n kopzorreg. we hebbe goddank allemaal ons broodje, de één 'n beetje minder as de andere, nou, as me maar 'n ander niet naar de ooge het te kijke.... god zal beware!"

„Dáárom," hipte vrouw Zadoks weer bij, „an háárlui zu'j je werachtig niet zat eten, je hoeft mijn niet te vragen, as mijn man nòg-ies voor die ééne keer 'n paar schoenen an ze ver- koopt, dan scheuren ze 'm de laatste halleve cent van zijn pietsie verdienste.... goddank en godlòf as me ze niet noodig heeft hoor.... Van de ouwe man zeg ik niks, maar de ande- ren...."

„Ze kàkke niet vóór ellef,” gaf Naatje gelukkig toe, „net zooas je zegt.”

„En wàt ze noodig hebben, dat nemen ze nog liever van 'n goj as van 'n arrem jiddekind,” meende vrouw Davids, „die mag eerder 'n gulden an ze verdienen as 'n jood 'n kwartje.” Vrouw Zadoks begon al luider te roepen om het Jette te doen hooren en ook die had al verstaanbaarder toespelingen gemaakt tot de bakkersvrouw. Maar vrouw Davids, kleintjes-bang nu, groette verward en maakte zich uit de voeten. Onder het geroep dat opnieuw naar kijven dreigde, kwam om den hoek van een steeg met Bart, die een koe leidde, Sam terug van de veemarkt. Zijn stijve pet had hij, als in ernstig nadenken, achterover gezet, zoodat zijn kaal geschorren gezicht naakter leek en schaapachtiger onder het stugge, korte bruinrossige hoofdhaar. Verbaasd zagen zijn groote grauwe oogen op naar de nóg ongewoon veel menschen voor de deur. Hij liep in een sukkeldrafje vooruit.

„Is d'r wat gebeurd, Jette?” drong hij haastig door, het voorhoofd bezweet. Begrijpend zag hij om naar Naatje en vrouw Zadoks. Jette schuinoogde vertrouwelijk. „Och, 'n beetje herrie hè? zuchtte ze strak vóór zich, als in een gemartelde berusting, „je kunt wel begrijpen, wat of me te wachten is van zulleke lui.”

„Vanzellef,” hoofdschudde hij waardig en trok de schouders op. Luider giehielden de beide vrouwen tegenover hem. Bart had de koe doen stilstaan voor de stoep, en bleef vermoeid staan wachten. Toen hij zijn broek had opgeschurkt, stond hij het beest met zijn stok aaiend het voorhoofd te kietelen, in zijn koel-boosaardigen oogenflits nauwelijks de aandacht voor de smeulruzie. Zijn ronde, bollende gezicht, opgezeten van weer en jenever, morde onder de zwarte hooge pet, die schuin weggromde naar het oor. Zijn lage rijgschoenen waren zwaar van modder en mest, die spattend geklit zat tegen de paars- en groene kousen, daar-ie, uit gewoonte, de slechte rafelende broek had opgestroopt tot de knieën. Vrouwvolk minachtend, dagelijks aanhoorend het gezanik van zijn lustig-bedrijvig wijf, en het vervelend omràzende

niet uit elkaar te houden gestook van zóóveel juffrouwen, zag hij even met gerekten hals om naar Naatje en vrouw Zadoks, die luider te giechelen stonden. Was die d'r ook weer bij — die mankeerde ook nergens. Slaperig-ongeïnteresseerd draaide hij het hoofd om naar het streelen van zijn hand langs het vachtige voorhoofd van de koe.

Vrouw Zadoks en Naatje stonden sar-lachend te wijzen naar het beest, om Sam te doen omzien. Maar Jette, die zich nu opeens als wijsselijk kalmeerde, ried hem ze te lāten. „Wees toch zoo nārresch niet!” berispte ze, „om dat tuig nog antwoord te geven.” De vrouwen, luider, met lachjoedeltjes van pret, schaterden het uit; beide handen sloegen zij tegen de dijen. Naatje schoot in een nieuwen lach, aanstellerig met de hand voor den mond, alsof het waarlijk te grappig was om er bij te blijven zwijgen, toen vrouw Zadoks riep, dat Bart met de koe fluisterde over de centen, die de boer ervoor kreeg.

„Of die-ie d'r nièt voor krijgt,” zette Naatje door, om Sam nu uit te dagen.

„Daar zullen jullie sàmen met je mannen veertien dagen van moeten éten!” schoot Jette opnieuw uit, „van wat de boer an òns te kort komt!”

„Niet zoo weinig,” verzekerde Naatje.

„Tòch hè? fijn hè? lekker!” sarde Jette met toegeknepen mond en oogen, „tòch.... tòch koopen we koeien hè.... hè? en tòch betalen we ze.... al barsten jullie nou zóó uit mekaar.... al krijgen jullie nou zóó allemaale de kouwe koors van de afgunst.... lekker hè? fijn hè? toch!”

„Nah! Mozes! barst dan allemaale!” riep een jongen en liep met de handen in zijn broekzakken weg. Hij liet een zacht gegrinnik achter.

„En azze we ze nou niet betalen?” gebaarde Sam kalm, dichterbij komend, „dan krijgen we ze toch nòg.... nou hebben we al — laa's even zien? la ies zien? ja.... nou hebben we al twintigduizend gulden schuld onder de boeren.... ja, dat zal wel zoowat uitkoom'n, nou en tòch vanmiddag nog 'n koe naar huis gebracht.”

„Za'k 'm maar op stal brengen Sam?” vroeg Bart, die zich verveelde bij den geminachten twist tusschen twee meesters, en bij de jongens die hem en het beest niet met rust lieten.

„Breng 'm maar achteromme,” zei Sam, „Meijer zal je wel open maken.”

„En tòch geven je smerige streken niet,” knoopte Jette weer aan, „da's niks as de kif, tòch doe je ons niks, al plak je nog zulleke groote papieren op je stinkraam.”

„Oggenebbisch (och arme),” treiterde Naatje, „as je dat nou meent hoor, nee, dat stukkie droog roggebrood magge jullie wel houe hoor. Wat jullie verdiene, dat blijft bij ons nog wel op de randjes van de borde legge, nebbiesch, zóóveel verdien je d'r niet an, dat weet 'k toch wel?”

Vrouw Zadoks stond met handen over de schort te lachschudden om het fijne gesar. „Nou jaà,” fleemde ze tegen Naatje, „jij hebt ook gelijk, laat de menschen nebbiesch hun stukkie brood, ze zijn toch al ver genoeg.”

„Jij komt verder!” schreeuwde plotseling Jette langs Sam heen, die even geschrokken, haar terug wou houden, „jij komt verder serpent, weet je waar jij nog komt?”

„'k Ben toch al verder geweest as jij,” onderbrak haar vrouw Zadoks, doelend op haar huwelijks gang.... „zoover heb jij 't toch nog niet kunnen brengen.”

„En jij komt nog veel verder,” laaide Jette op, smartelijk begrijpend, „in 't ziekenhuis kom je, voor al wat jouw tong vergiftigt; daar zul je nog 't gebrande lijn voor moeten krijgen, daar zal God je aardig voor straffen!”

„Och, laat ze zich toch ziek leggen!” wond nu ook Sam zich op, „laat ze zóó ziek leggen, laat ze zóó de koue koors krijgen!”

„Bah! an 'n vrouw!” riep Naatje, en spoog op den grond voor hem, „wat 'n minne kerel!”

„Wat 'n vrouwen dan ook,” zei Sam, en spuugde tweemaal, „dar! daar liggen jullie allebeide!”

Maar de bel van de deur rinkelde, korthetig, met zeurige naklingeltjes, en Vader, in kalme, onweersaanbare woede-kracht, kwam naar buiten geloopt.

„Is 't nou uit of niet.... godverdømme nog ies toe!” donderde hij nu tegen Jette. Hij greep haar bij den arm, en trok haar als een ondeugend kind naar zich toe. „Verdømde meid, ga naar binnen, 'k wil 't gedonder niet langer hebben! Jij oòk Sam, allo! 'k wacht op je om naar Sjoel te gaan!”

„Nah! Mozes moet toch na de Snoge!” speelde vlak voor Sam, een jongen, „wat laàt-je an Moses nou whachten!”

„Jah!” riep een ander, „je hooren toch fherdomme wel, as-dat-ie naar de Shieneghooge mot, ghodelooze fhent, maak dan fhoort!”

Allen zagen den anderen kant uit.

„Ga jij oòk naar binnen!” zei Vader tot Naatje. Vrouw Zadoks, die hij oprecht weigerde mee te tellen, zweeg hij dood om haar beschaamd te maken. „Ga naar huis, dan ben je een knappe vrescha, versta je? maar dan moet je niet blijven staan.... dat past an geen knappe vrouw!”

„Dat moet u an u dochter dan oòk is vertelle,” klaagde ze met den wijsvinger aan, daar zij hem niet durfde afsnauwen en dus snel haar venijnigen toon tot verdedigend verwijt neerdrukte, en den sarlach wegtrok van haar mond, „aan u vrouw mot u dat dan oòk is vertelle, wat 'n knappe vrouw is.”

„Daar zullen we läter over spreken.... daar zeg 'k niks van....” maakte de ouwe Beem af, toen-ie zag dat ze alle vier weer wat zouden gaan zeggen, „hou je stille Jette, 'k wil niks meer hooren, ga naar binnen! en ga jij.... oòk naar binnen,” zei hij tot Naatje, „en nou is 't uit.... ik groet je wèl hoor!....”

Tusschen Jette en Sam ging-ie inderdaad naar binnen, en sloot het hekje: de deur klingelde toe.

Onder de overgebleven kijkers zwol een hoeraatje aan, dat eindigde in een paar pijltjes van scheldwoorden. Het joeg nu ook Naatje en vrouw Zadoks naar huis.

Voor de stoep van de Beems bleven nog jongens staan schreeuwen, die gestalten zochten in het geheimzinnige Jodenhuis.

„Nah, Mozes, khom d'r nog 's uit!”

„Nah, Dhavid heeft de fhreede gesthicht!”

„Sara heeft ruzie gemaakt en Hapram oòk en Mhooses heeft ze daar bestraft!”

Sam sloot het luik voor het winkelraam en liet de gordijnen neer.

Toen trokken ze langzaam af naar de stegen en zijstraatjes, met een beetje kattedekwaad en een spotliedje. Weldra bleken ook de Christenen bellen te bezitten, waaraan men trekken, en voorwerpen buiten te hebben staan die men omsmijten kon, en de Joden waren vergeten.

„Nah!” riep de laatste jongen, een bittere, voor het gezamenlijke rebellische spel al te bloedbedorven: „de gerdijnen na beneden, nou bennen ze allemaal dood!”

De kleineren lachten bewonderend. De grooten glimlachten tot elkaar. En dan lag, doodstil, maar als met een na-geluid van het jouwen der kleine, uitweg-zoekende hartstochten, weer de straat: twee risjes smalle lage keurige gevels onder een nurks-grijze lucht.

HOOFDSTUK III

SABBATH kwam aan.

Door den verstilden winkel, over het zachte geel van de lange ritselmatten, achter het koele schaduwswart van de neergelaten gordijnen, in het blanke gesprei van de schoone servetten — door heel het verfeestelijkte huis, teeder verschoond, zacht behangen met doeken en riet, door heel het verschaduwde, geurende huis kwam Sabbath nu aan, rustig en blij en weldadig en temperend.

Alle wreedheid van de werkweek was stil gaan liggen in het voorhuis; de dingen stonden geluidloos onberoerd, fluisterend weggedoken in feestrust. De deur stond zoo stil, zoo goêlijk verdonkerd nu, niet door vreemden te openen met rustrafelend schelgerinkel; gordijnen en luiken posteerden zich kalmelijk-trouw voor den harden inblik van buiten.

Het was alles nu mooier geworden, onbewogener, stilblij: de harde winkelmeubels en uitstalplanken overfrischt en toegedekt met het heerlijk geplooi van het servetschoon, de naakte vloer vergezelligd met het geel van de heldere maten, al het weekrumoer weggevloden, tot een feestwijde ruimte ruischte in den winkel, open en blank. Meijer en Sam hadden een ouwe stoel naar het voorhuis gedragen en stonden, bij beurten schuierend en insmerend, hun schoenen te poetsen: achter ruimde Miene de laatste wanorde van de keuken op.

Maar binnen was Jette al begonnen het licht op te steken: in de stille kamer had eerst het zacht piepende rengelen ge-seind van het neertrekken van den gasarm, en achter de neergelaten gordijnen heen, waren, binnen het matglas van de ballons, de lichten bloeiend opengesprongen, wit-geel en vreemd overvloedig in den nog zwakken opstand van den dag. Dan liep Jette naar den schoorsteenmantel, en aan weêrszijden van de pendulestolp in den spiegel, zetten zich de beide Sjabbeslichten open, die vriendelijk en warmblij de lichtvolte aanstemden; en saâm, goudstoeiend, brutaal,

joelden de bronzen schijnselen om den dóórkierenden, witdoerspoelenden dag.

Moeder stond op uit haar canapéhoek, waar ze in nadenken gezeten had met stil-gekruiste armen; zij knipte de oogen tegen het plots-vèle licht en liep dan, daar Jette heenging, naar de gaslamp en sprak met haar ouwe rimpelhanden in spreidend gebaar om de neergelaten ballons, de zegening van het Sjabbes-licht uit.

Ouwe Beem dacht over een aanmerking tegen Jette, maar beu van herrie vandaag, zweeg hij en keelschraapte zwakjes. Aldoor stond-ie in twijfel, of hij naar Sjoel zou gaan. De machtige gewoonte, Vrijdagavond bij kaarslicht met de weinige andere gemeente-leden in Sjoel te zijn, drong hem, met al den zachten dwang van een sleurliefde: alleen bij ziekte, of vroeger, als het handeltje hem pas laat van markt of hoeren losliet, zong-ie thuis z'n Lego Doudie.

Terwijl Moeder, bij Jette's binnenkomen, het tafelkleed, dat ze begonnen was af te nemen, haastig weer zakken liet en terugscharrelde naar de canapé, zat Beem daarover in twijfel: hij verbeet zich van spijt, dat-ie enkel uit schaamte voor de menschen, nu niet durfde gaàn. Hoe vaak, vroeger, op weg naar huis, had hij zich gerept, vóór Sjabbes binnen te zijn om in haast opgefrischt en half verkleed weg te draven. Hier binnen, bij Jette en Moeder, bij twee groote kerels, die wat lachten om de Sjabbes, kón hij niet rustig zijn gebeden zeggen.

En toch.... de pendulewijzers wezen even vóór halfzeven.... en het was dan, of iets liefs, met feestelijken ommedans, de kamer binnen kwam juichen. Ja, het was zoo altijd geweest, elke week weer nieuw, maar ook altijd was ze voor hèm alleen in dit huis geweest, deze steeds nieuwe vreugde. Allengs kwam de pijn der verstoring zich in teederheid bij hem om te zetten, en de sjabbesblijdschap leefde op: gouglicht om z'n hoofd, een omsprankeling van innig-warm rood, een kabbelend gegalm, een golven van muziek als van lang bekend orgelspel kwam aangedragen op de uren. Vrijdagavond-geuren dreven als een feestelijke bezetting door het huis, de

warmlichte kamer binnen en de tafel, blank-wit gewijd, spande strak den nervigen rug om het bizondere Sjabbes-services plechtig te dragen.

„Gaa’j niet naar Sjoel, vader,” vroeg Jette onvoorzichtig. Hij zag naar haar op, waar ze den bordenstapel stond uit te schikken het tafelwit rond en kneep, terwijl hij haar onvermogen beklaagde, de lippen verwerpend saam. Maar dadelijk, bij het even flauwtjes aanweifelen van zijn verwondering in den smak van zijn mondopenen, dwong hij zich een vriendelijken glimlach af en zei, terwijl hij zich oprèkte uit den stoel: „Nee ’k blijf maar thuis ooren.” En nog zachter alsof haar onhandigheid nu volkomen vergeten was: „Jette, geef me mijn bril ’s even an en.... éé, ook.... éé.... mijn tefille (gebedenboek) meen ik, ligt-ie daar niet op de schoorsteen?”

„Ja.”

Over de tafel boog zij haar moeilijk rekbare lijf, en gaf hem bril en gebedenboek, en met lustig opgezetten deun begon hij nu zijn gezangen, de eerste gemakkelijk opgedreund, dan bij vroolijk bladeren, met glanzend-tevreden kijkjes boven zijn bril uit, zocht hij de rest in de „tefillo”, en begon in zijn spel van bidden en vieren, voorzanger en gemeente in hun beurtzang na te bootsen. Bruusk-onmelodisch en zwaar doordreunde hij de kamer bij den eenen volzin, haastig en toonloos brabbelde hij den anderen, waarmee de gemeente te antwoorden had. Zoo, met telkens opgevroolijkten toon, declameerde en dreunde hij naar Moeder of Jette gekeerd, tot ze lachten. Of begeleidde zich met fladderrappe handbewegingen, de lucht doorspelend met gehuppel van zijn vingers, die van de tafel geheven, waar ze trommelden, dan als trillend bebladerde takjes klommen tot naast zijn hoofd, op en neer, terwijl hij uitgelaten-oolijke gezichten trok. En daar er een oogenblik geen verwreveling kwam, zelfs niet van Moeder, die in plechtige aandacht luisterde, lachte de blijdschap bij hem door, en hij voelde zich zacht-gelukkig van huiselijke bevrediging nu, zóó met het zingen der lichten boven de tafel, die rustig te wachten stond met bruinbe-

bloemde bordranden en geblikker van vorken en lepels, terwijl de pittige en liefelijke etensgeuren zich dicht opdrongen aan den levenslust. Volop en hoogop door zijn hoofd, krielde en joelde de blijdschap, een zachte behaaglijkheid, een gedachteloos zich schurken en kneuteren in nauw-afgekamerde, warm aan- en omdringende vrede. Zwaarder, vrijmoedig zangerig, en met handen die van kinderlijke speelvreugde luchtig opwipten van den tafelrand, dreunde hij, met wijdopen mond nu zijn Lego-Doudiezang op, waarvan, hoewel hij de beteekenis van alle woorden niet kende, de zin der strofen hem toch volkomen vertrouwd was; met golfjes van verrukking genoot hij de levensheerlijkheid van het refrein:

„Kom mijn vriend, de Bruid tegemoet, laat ons de Sabbath ontvangen.”

„Ja, ja,” (zoo mijmerde hij door zijn bezigheid heen het beeld van zijn verheerlijking aaneen), ze hadden het wel goed gezien. Want zóó, zooals ze aankwam, wàs 't wel zoo, leèk ze wel 'n Bruid, de Sjabbes. Een bruid, zóó maar heerlijk aangeschreden, zóó maar binnenlachend het huis, zoo maar zacht doorjuichend de kamer met fijnhoogen stemmelach, in een geest van krachtige weelde.... O, die ouden! die ouwe Rebbes, zoòals hij ze zag: allemaal fijne wijze mannetjes met op hun grijze lokkenhoofden de simpele fluweelen kroontjes.... met hun lange baarden slierend naar de perkamenten rollen.... Ze hadden het wel goed gevoeld.... ze hadden het wel mooi gezien.... Als hij zich zóó liet gaan.... met zijn blik, door den van waakzaamheid doorfronsten glansafstand heen, het klaterend lichte om zijn hoofd toegewend, terwijl hij de hardheid van den voorbijen dag wegstiet en het aanhuiveren van den komende; als hij enkel dit wou, dit van nù-dàdèlijk alleen, met de lichten die zoemden in dubbelen zang, met het wit van de kleeden, het roerloos te ruiken, bevend wachtende wit, en de glimmende kamerdingen, door omgewijde handen geordend, verpronkt en aangevuld voor zijn ééne hooge goudlichte oogenblik, dat aan kwam te jubelen. Dan wàs het zoo.... dan zàg hij haar komen.... daàr, daar

vóór het huis, kwam ze aangetript, de zachte fijne koninklijke Bruid, om door zijn ouwe handen de breede plooien van haar kleed in vertrouwelijke aanbidding te doen vatten.... O, hoor nu de stem toch komen, zilverjoelend en zacht; de stem van de Bruid deinde week golvend door de kamer-warmte. En haar lach was de blijdschap, de Bruidlach was liefde; zij lachte in den avond en de urenhardheid verteederde zich; zij boog zich over den dag en hij vergoudde zich onder haar schijn. Zij stortte haar soepelheid in een wonderlijken vrouwenlach over hem uit; zij dompelde den avond in klaterjoelende weelde.... O, wat zag hij duidelijk alles zich tooien waar ze aankwam; alles, alles, het kil-leelijke, het geproefd-vieze van menschen en dingen rondom, gleed weg als een wangeur in het geruisch van rozen dat er machtig over kwam waaïen.

Heel, heel stil wou-ie nu blijven, zóó even, onzegbaar en onberoerd-alleen in het geluk.... een geluksstroom uit zijn keel, ademnijspend, tot in het binnenste van zijn hoofd, en een goudig-roode warreling, met heller rood en verstoppende schemerplekjes omstoeiend en krielend en stil hoog omjuichend zijn slurpende oogen en zijn voorhoofd, dat zich voelen deed als een elpenbeenen wand.... Nee, nu wou-ie naar niets omzien, niet naar Jette of Moeder kijken wou-ie, niet naar andere kamerdingen. En niets verzetten of neigen daar boven in zijn hoofd naar vèrweg-vreemde-andere dingen. Nu enkel vóór zich wou hij zien in dit heerlijke boek, en denken aan Sjabbes.... de mooie lieve Sjabbes. Dàt had hij alleen, dat hadden alleen de Joden, nee, de Joden zooals hij.... Over de heele wereld zàten ze nu zóó, en de vrouwen staken de lichten op boven de bizonder gedekte tafels.... De armsten en de rijksten hadden om zich de eerste juichende verteedering van het feest.... Alles was mooi.... heel het leven was mooi; zoolang er Sjabbes was en Jontef, kon je lief-hebben en vergeven; het bestaan was alleen voor de vreugde.... en Jontef en Sjabbes wàren de vreugde: niet in de ellendige zaken zijn en niet met de vijandige boeren omgaan en niet misselijk vriendelijk moeten zijn in den winkel: ze kon-

den nou overal gaan waar ze verkozen: hij verkocht niet.... hij verkocht niet hoor!.... hij was hier, hij was bij zijn eigen, bij zijn diep-eigen liefste dingen en hij mocht zingen zoo hoèg-ie wou.... hij zong de toekomst toe van zijn volk, dat weer worden zou, wat 't eens geweest was.... gindsch, in Erets Jisroyl, machtig en gròot en gelukkig en met heerlijke heftig groote minachting omkijkend naar de verwaten en van afgunst domme haters, die hùn hier, overal, spogen en traptén, hun meerderen, hun stille regèerders....

„Kom mijn vriend, de Bruid tegemoet, laat ons de Sabbath ontvangen....

Tempel des Konings, vorstelijke stad, richt u op, verrijs uit uw puinhoopen! Al te lang hebt gij in het dal van den jammer verkeerd, maar God zal zich over u erbàrmen....

Schud het stof van u af, richt u op!.... Trek uw feestelijk praalgewaad aan....; gij zult niet meer beschaamd worden en nièt meer blozen.... wàt zijt gij terneder gebukt? Waarom kermt gij nog? De armen van uw volk zullen bescherming bij u vinden....; de stad wordt herbouwd, hoog op haar heuvels....

Uw roovers, zijzelve zullen neervallen tot prooi, en uw verdervers worden verjaagd tot zij stippen blijven aan den horizon. En uw God zal zich met u verheugen, zooals een Bruidgom zich vroolijk maakt met zijn Bruid....

Rechts en links en wijdomme zult gij u uitbreiden en den Eeuwige eerbiedigen; wij zullen ons diep verheugen en uitbundig vroolijk zijn door den nakomeling van Pérez.

Kom dan met vrede, gij kroon uws gemaals; kom dan met vreugde en kom met gejuich.... Kom onder de trouwen van 't geliefkoosde volk; kòm o, Bruid.... kòm o Bruid!

Mijn vriend, wij gaan de Bruid te gemoet; wij gaan de Sabbath ontvangen....”

Nauwelijks was, door de blijdschap van den Sjabbesaanvang en van den maaltijd, de rust tusschen hen neergezucht, of het gepraat over handel en tot tijdvvulling bedachte plagerijen verwrongen de avonduren in afmattenden, onuitgezeg-

den wrevel. Dan ook: de komende Zaterdag lag niet vóór hen zoo blij en om te kneuteren weelderig als bij het nieuwe Sjabbeslicht de eerste Sjabbesuren. De Zaterdag stond er zoo heel anders, weer kouder, grijzer, met alleen, héél vroeg, in den morgensjoeltijd nog, het heelemaal ervan kunnen nemen; tot twaalf, één uur, nà koffiedrinken, nog heerlijk het afgesloten-lichte, feestruime, zorgeloze; maar dan, nà middag-sjoel en tegen schemer vooral, o, de dag zoo zwart-naakt afhellend in de afgrijselijke donkerheid van den killen Zaterdagavond, die huiveringen verspreidend aan kwam hollen, rukkend en hortend aan de rustkleeren, snauwend en grommend en rumoerend door de vertrekken, het heele huis verkalend en ontgeurend, en die voor de verdubbelde lichten in de kamer dom en wreed de spokig-naakte schaduwdansende vlindervlammen wisselde in den rommeligen winkel. Na het vele spreken over den maaltijd, volgden, telkens door Vader opzettelijk afgebroken, verheerlijkende uitweidingen over het feest van zijn naderenden zeventigsten verjaardag, en weer keuringen van de kleine lekkernijen bij de thee. Daarna begon Jette Moeder voor te lezen. Zij stamelde vele Fransche namen van den Volksbladroman in stukken, en ze moest voortdurend personen en verhoudingen verklaren, en de vorige vervolgen in herinnering brengen, omdat Moeder altijd in de war raakte met al die graven, baronnen en hun dames. Weldra, met veel dankbaarheid van oja's, herleefde ze weer de dooreenwirrelende gebeurtenissen, schudde het hoofd bij het vermelden van de slachtoffers, vervloekte de moordenaars en de onteerders, en glimlachte lieve knikjes naar de redders; heet-gebogen zat ze te luisteren en slurpte de schroeïende sensatie der heftigheden, af en toe de oogen gesloten tegen de verwarring der dooreenkolkende, wegglijsende figuren. Dan ontschoot haar de helderheid van den verhaalgang weer, en bij een nieuw hoofdstuk pinkte zij soms met heftig-uitschietend vingergebaar Jette plotseling in de rede, terwijl zij naar den graaf zag in haar verbeelding: — o god ja, dat was die mamzerbennenidde (schurk), kwam die nou toch nog weer terug?

„Och neé,” verbeterde Jette geduldig, „da’s ommers geen kwaje man, da’s wel juist een gesjiewes (brave), die.”

„Loop naar de verdommenis met je geschiewes!” keilde Meijer, die nooit las, over de tafel, „hoor je ’t? baron de Nekoomie of hoe heet die potsneus, is ’n geschiewes! waar mien zuster zich al niet de sappel over maakt, ogh!”

Op den laten avond het ruziën moe, en daar zij liever in de soezende aandacht van de lectuur bleef, maakte Jette zich zelfs om den honenden bijval der anderen niet boos en schoof dichter naar Moeder om verder te gaan.

Maar langzaam ging Moeder in den stoel achterover leunen en de hevige sensatie raakte in het gewirwar der figuren en schokkende gebeurtenissen verdoezeld. Het hoofd, van heel den dag zenuw-afmatting uitgeput, knakte zwaar neer naar de borst, tot het rochelend snorkte, de paars-omhoogde oogen schrikten telkens starblikkend open, als de mannen luidruchtig spraken of lachten, en dan tuimelde het hoofd weer weg in het sluimerzwart. Jette wisselde toen van lectuur: ze nam haar snoeperijtje van Vrijdagavond: Zola. Met toegenepen keel en met bonzende slapen zoog zij de wonderlijk in boeken-gedrukte, voor ieder leesbare dingen van lichamelijke heimelijkheid naar het verhittende hoofd en de zwellende zinnen gulzig in, en zag telkens naar de pratenden angstig-schuldig op. Zij ontweek de ontmoeting der blikken, in de vrees, haar gistende bewogenheid bloot te geven.

Over de mannen zonk allengs sleepend verveling neer. Vader lei na een triestig mijmerkwartiertje het hoofd op tafel en sliep naast Moeder in, zwaar snurkend boven het krantenpapier. Meijer, die met stomme smartelijkheid het avond-einde onderging, waar over enkele minuten de kamer voór hem in donker zou staan, liep, met de verlamdheid van het monotone leven in zijn nijldige vervloeking tegen vrouw Bart, de kamer uit en holde de trap op naar de gevangenis van het bed. Jette zag toen op, de pendule stond op over tien: Miene zou zoo komen. De tijdsduur brak haar aandoeeningen af: straks op bed zou ze wel verder denken. Met een

oprukje uit haar rust, gaf ze een duw naar de beide neergebogen lijven om Vader en Moeder te wekken, die met slaap-oogen opschrokken.

„Vader, Moeder! moe’j niet naar bed gaan? de gojje komt daar dadelijk!”

„Watte?” lachte Vader, terwijl hij het hoofd opwipte met van de armknelling roodgegroefde bovenwangen, „laat maar komen, kan ze me naar bed toe brengen.”

„k Zal ’t zeggen,” lachte Jette terug, blij-vriendelijk met Vaders pretje. „Moeder, u ook, kòm ’t is haast kwart over tien; daar is de gojje om ’t licht uit te doen, nou!”

Bei stonden ze op. „In godsname,” zei Vader en waggelde, smakkend van den wrang-warmen slaap-smaak, de oogen gesloten tegen ’t lichtwit, naar de keuken, om de plaats over te gaan naar hun slaapkamer.

„Wacht nou even tot ze ’t lampje op heeft gestoken!”

„Ga je gang maar, ogod, hèe!”, kreunde Ouwe Beem van de ledenverwringing.

Vrouw Bart was binnengekomen, had goeienavond gezegd en van Jette een handvol nootjes met een sinaasappel in haar roszak laten glijden. Al had ze vandaag ruzie als nooit zien dansen door de straat, waarin ze zich achter in het huis, van tijd tot tijd voorzichtig een eindje naar voren schuifelend, verkneukeld had, tòch had ze den avond in haar onopge-reümd vertrek, met haar spraaklozen kerel, ellendig ver-bracht, tot ze blij was, tegen tienenvier rond te kunnen gaan om in haar jodenhuizen de lichten te dooven. Achter, in de bijna naakte onbewoonde kamer, waar Vader en Moeder’s bed-steé was, ontstak ze een oliepitje, en Moeder, wel te rusten fluisterend, strompelde Vader na de keuken in, en sloot de deur.

„Ga jij niet naar bed?” vroeg Jette verwonderd naar Sam.

„Laat mij nog even zitten,” zei hij kregel.

„Nou, ze moet et licht toch uitmaken?”

„Kàn ze doèn....”

„Wi’j dan in donker blijven zitten?”

„Loop naar de verdommenis.... laat ’t licht maar uitmaken,

ik heb geen zin om naar mijn nest te gaan as jullie kommandeeren."

„Blaas maar uit, Miene."

Vrouw Bart zag weifelend van Sam naar Jette.

„Blaas maar uit," zei Jette zacht-dringend.

Toen blies ze, in de uitstervende kamer, de beide Sjabbeslampen uit op den schoorsteenmantel: zij tilde haar lijf naar de hooge glasopeningen, en met rossig-begloeide bollende wangen spooog zij de lichtvreugde weg in het neerslaande zwart. Dadelijk naar de tafel, draaiden de handen de beide gaslampen dicht: de vlammen floepten neer als wegkrimpend in de stangen. Verlaten gedempt klingelde de winkelbel door het huis toen Jette sloot. Sam hoorde het slieren van haar toffels en het waaien van haar rokken de treden langs.

Voor het raam, in het nu volkomen doode kamerzwart, waarin alleen, tegen de goediger grijzing van 't raam, het tafelwit een breede kloof blank spookte en waar de pendule-tiktak zich loomwee op wiegde, bleef hij zitten trampelen van spijtigheid.

Hij moest naar bed, er was niets aan te doen. Het was het sluiten van den dag, en als een kind, werd hem slechts de keus gelaten tusschen de duistere kamer en het bed.

Morgen zou het opnieuw zoo zijn.

Hij wou wel de deur uitloopen, maar hij wist niet waarheen.... Want het huis en de stad en de heele wereld schenen een knelling, die hem als doodkneep, die zijn machteloos tegenstribbelende levensdrift tot een benauwenis drong, on-eindig en onzegbaar.... Tot een benauwenis, die hij niet begreep, maar die hij alleen voelde als een klemmend verlangen naar verandering: verandering!

Met een plotseling giftigen uitval tegen die sarrend-afmatende bevangenis, liep hij stàmpend de kamer door. Hij smakte de deur in het slot en rommelde rumoerig, vol protest, alsof hij zich met moeite de trap opwerkte, naar boven, naar den nacht die met zijn dag-afsluiting het leven doelloos scheen te maken.

* * *

De Beems waren nette lui.

Tegenover de kleine arme jodenslagertjes, die scharrelden van winter naar winter, 's zomers in gebrek of zoolang 't ging, etend van het geld van de boeren, speelden ze nog de groote kooplui, flinke slagers met drie, vier beesten in de week. Voor de anderen, slagers met geld, enkelen renteniers al, waren ze de fatsoenlijke armoedzaaiers, die met de boeren in den knoei, sjaggerden van de eene week de andere in, en leenden bij elk, die maar geven wou. Toch werd dat nog voor de kleinen verzwegen, die soms, als iets uitlekte, van een te lang gesarden boer, een afgezetten geldschiet, of een die het pocherig rondspoog door de Joodsche gemeente, de Beems er mee knepen, nu lachend-intiem, als ze samen handelden, dan venijnig in het openbaar, met den gulzigen haat van door grootspraak getreiterde tobbertjes. Vaak werd er, in het lokaaltje, waar 's Zaterdagsmiddags nà koffiedrinken een uur door den Rebbe „geleerd” werd, vóór diens binnenkomst kwartieren lang stil-hevig gevochten, meestal in weerzijdsche kleine uitbarstingen van vijandschap om den broodstrijd, waarmee zij elkaar eindeloos bemoeilijkten; om door àl dringender, nijpender nauwte van arbeidsveld tot oneerlijkheid neergesjaggerd handelsleven. Die hevige woedebrakinkjes, opgekropt een heele pijnlijke week, deed vaak den korten rustdag tot een vergalling zijn waar zij bijeenkwamen. En tot de Rebbe eindelijk hen tot zwijgen moest sissen, duurde dat soms voort: opsomming van afgezette boeren, die niet meer leveren wilden: bedrog met gewicht, dat uitgelekt was; oneerlijke onderkoop van vee. Zóó was hun leven bijna heel en al tot gesjagger om brood van adem in adem verworden, terwijl zij elkaar begluipten en begluurden, elkaar's rustige moment gulzig-heet vervraten en vrouwen en kinderen broodstompjes en noodigste kleeren misgunden.

Zoo, in het allengs verschrompelen van het stadje: 't inkrimpen der burgerij, àl wat geld en jonge kracht had er uit, al wat binnen kwam, uitgerafeld en wrokkend — was daar voor de meesten het leven geworden tot één klein slagveld van

dringen en schreeuwen, van stompen en nagelen naar 't alernoodigste.

Tot in velen alles verbruut, neergetrapt en uitgemergeld lag: hun liefde, hun vriendschap, hun ingesloten vertrouwelijkheid.

Tot alle bekoring van het leven vergroefd stond, verstorven door algeheele verwaarloozing en ontkenning, overschreeuwd door den saterlach van den gevechts-nood dag na dag.

Tot zij zich wierpen op een beetje geld met dierlijke drift, er alles in zich voor verduwden, alles om zich vertrapten. En zelfs het allerliefste van oprechte traditie niet meer in hen levend was, dat wat het langst nog bewaard wordt, naief en innig, zachtjes vertroeteld, hartstochtelijk beschermd, als de jaloersche beveiliging van een oud lief geworden lichaam; en dat bij den geur van frisscher leven zelfs angstig, en weifelend, en smart'lijk nog maar wordt losgelaten.

En die traditie tot niet meer dan een schaduw van vormen geslonken was, verwaarloosd om een nietig voordeel, en dag na dag uit liefdelooze gemakzucht afgebrokkeld.

Zóó was hun het leven, zonder edeler gloed van hooggestemden hartstocht, zonder dieper botsing van de worsteling der gevoelens geworden, zonder blijdschap of weemoed om zon en regen van het bestaan.

Zóó — als één lange heete zomermiddag, wanneer de zonneschroeiing alle dingen ontzielt, de kleuren tot matheid laait, de wisselingen neêrzengt tot egaal-overvlamde gelijkenis, de wereld in klanklooze dofheid versmelt, tot ze geeuwend neerligt in vale bezwijming.

Als alle dingen dood zijn, hatelijk verkoperd: de zware bloemen beven niet meer op hun stengels; het gras is bleek, de aarde pulvert, gemergeld tot dorstige droogte. Staag branden de boomen in een vuur dat neerstort als een kwelling; in de pijn van de zon verschroeien de malsche kruinen. De avond lijkt ver, niet anders dan vèr, niet hevig verlangd, niet angstig verwenscht; zoo leefden zij, heet van krachten, van

inschakeling loos. Bij elkander, onvervreemdbaar; vol liefdevermogen, en bitter verdeeld.

Hij zou een vrouw nemen, om rustig te kunnen leven en om Moeder en gekke Jette niet naar de oogen te hoeven kijken. En om centen te krijgen.

Zóó stonden de zaken: als 't een jaar zoo doorging waren ze 'n eind op weg om er onder te zitten; 't was groot houden voor de anderen, maar als-ie rekende, was er 'n paar duizendjes schuld. Met 'n vrouw die 'n paar lappies meebracht, kon-ie zich feliciteeren. Dikwijls had-ie geschreven op advertenties in 't Joodsche weekblaadje, maar altijd was 't misgegaan. En enkele maanden geleden was neef Moos getrouwd; ze hadden hem de oogen uitgestoken met de pracht van hun gassene. Een vrouw had-ie gekregen met twaalf duizend gulden. Hij kon de boeren tegenwoordig aftellen op z'n vingers, waar-ie geen stuk vee meer krijgen kon, dan met centen op tafel; Moos' vrouw droeg japonnen van tientjes en hoeden als 'n rijke mans' vrouw. Om te barsten was 't als je op Zaterdagavond hun vollen winkel voorbijging, terwijl zij wel gesloten konden houden.

En Joop? Joop aan d'overkant? wist zich gewoon geen raad; zij wisten het toch. Zat er in tot over de ooren. En met twee kinderen, waar drie stuiver kosten op waren. Stond 'm óók te wachten as-ie 'n vrouw nam. Waarom kon-ie geen moppen krijgen en die hond van 'n Moos wel? Oók 'n rotslepel, die nooit 'n mes goed in z'n pooten had kunnen houden. Kreeg 'n vrouw met dik geld en die 'n manjefieke handelsvrouw was. Toch zou-ie 't weer probeeren; d'r was toch geen andere manier. Was Naatje ook geen kalle uit de krant? Enkele keeren al had-ie vergeefs geschreven, 't was een ellende geweest, een ergerende beleediging van onzichtbaren, die 'm niet wilden: dat tuig wou zeker voor tien lappies van duizend nog een graaf hebben ook.

Moos' bruiloft had hem zoo belust gemaakt op koetsen en bloemen en op een vrouw naast hem in bruidscostuum. Die kleine plechtigheden hadden hem gehypnotiseerd; dat ko-

ningschapje van één dag, dat omhangen-zijn van eerbiedbe-
tuigingen leek hem een voorname heerlijkheid van het hu-
welijk. 't Was zoo mooi gegaan tot 't laatste oogenblik, ieder
moest 't weken later nog bekennen: daar was van alles volop
geweest.

Ja, zoo'n bruiloft zelf ook leek hem een glorie, een dag-roes.
Hij zou 't goed laten worden; koetsen evenveel als Moos,
kleeren evenveel, en centen evenveel. Iedereen nam notitie
van je zoo'n dag en lachte je toe en benijdde je. Ja, voor die
eene maal in je leven was je gek as je centen spaarde. Hij
kon lachen, als-ie er aan dacht, hoe-ie de lui zou laten bik-
ken: een halve koe zou-ie ervoor stuk hakken en ze onpas-
selijk maken van zoet en fruit. Ze mochten te keer gaan tot
't huis in elkaar zakte, als de slaapkamer maar gaaf bleef.
Hoe kreëg-ie 't gelukje, dat-ie nou tegen Moos ook 's op-
scheppen kòn?... met verlakte koetsen, twee paarden voor
iedere kar en de partij op de zaal van de Societeit? As nou
die crimineele hijbel er niet geweest was.... o, dan zou ie
Moos met Naatje gevraagd hebben.... Stel je voor: hij met z'n
vrouw tusschen bloemen en planten in, onder één talles!
Naatje zou vast voor de tweede maal goppe willen nemen
om 't nog 's royaler over te doen.

Ja.... aan haar had-ie den grootsten hekel, zij zou de concu-
rentie volhouden, tot ze hun den grond hadden ingeholpen.
Hij beklagde Moos, dat ie zoo bij 'r onder den duim zat, maar
hij benijdde 'm omdat ie sterker longen had dan hij. Wonder-
lijk: àl de vrouwen die ie kende, deeën 'm den dood an.
Joop's vrouw — die had nou géén centen en was nog een
beest erbij. Lâf om je te laten drillen.... trouwde je daar dan
voor? Nou jà, om samen te leven, nou jà.... maar die stapele
Moos en die krankzinnige Joop, kerels die potverdomme
konden spelen en praats hadden voor drie, nou dansten ze
naar de pijpen van de vrouwen.... Hij zou ze liever stikken
laten, as ze 'm regeeren wouen, en ze naar de keuken jagen
bij de rooie kool! Die Naatje had tenminste nog wat meege-
bracht, die kòn nog ergens praats voor hebben.... maar die
Grietje? Die had toch gar niks? Zoo'n nakkedikke boerin?

Recht geen kleeren had ze fatsoenlijk aan 'r lijf gehad, toen ze pas begon te vrijen, wat 'n brutaligheid! Heb praats as je wat in de melk te brokkelen hebt, maar zoo? wees vrouw, maar hou je teminste achteraf en dring je niet overal in! Diè heelemaal, daàr kon-ie om barsten, als-ie aan die dacht.... smerige nakende boerin, moest ze z'n broer uit de zaak komen halen.... of-ie maar te vreten had gehad, as-ie gebleven was? Hadden ze tenminste nou mekaar niet kapot gemaakt. Voor 'r schein gezicht.... ze mocht z'n schoenen nog niet helpen uittrekken, dat gazzet.... àl wat an 'r was, was dat pietsie helderheid.... kon-ie óók 'n werkvrouw voor nemen, was je klaar voor een paar guldens in de week.

Liever verzoop-ie zich.... miès èn nakend èn praats.... was 'n aardige roestige sjiddesch gewceest.... 'n sjiddisch met 'n luchie.... Stomme Joop, wat was-ie leelijk gesjochten geraakt.

Nog enkele malen „schreef” Sam om een vrouw: geen enkele gaf hem antwoord.

HOOFDSTUK IV

TOEN Zaterdagmorgen in Sjoel de dienst was afgelopen, dubbelrumoerig door de bizonderheid van een zeventigsten jaardag, waren Sam en Meijer, opgewonden door al het gefeliciteer en toegeknik, en onder het bespreken van de vele gekochte en gekregen ceremoniën, waarmee hun Vader was gevierd, maar vast vooruitgegaan. Want Vader scheen maar niet gereed te kunnen komen met het opvouwen van z'n tallies (bidkleed), zoozeer werd hij, telkens opnieuw, aangesproken, gelukgewenscht en opgehouden. De Sjoel was langzaam leeggelopen; het was om het onge woon-late uur, een haastig wild toeflappen van bankkastjes en hongerig heenhollen. De jonge Rebbe stapte, in zijn gecostumeerde meerderheid de Biemah af langs den ouden Beem heen, en zond hem, met de hand uit zijn fluweelen togamouw en met zijn gebarette hoofd, een kleinachtend-vertrouwelijk gebaar toe, met de koele kleinachting van den onaangedane, naar den jarige, van: nou, nou, dat zal me wat worden en: wat hebben we een feest.... De Sjammes (helper van den voorganger) achter hem zag Beem's verlegen en gekwetste lachen en knikte onder het heengaan buigend met gemeenzame eerbiedigheid.

Ouwe Beem, daar hij zich graag feestelijk voelde, wilde telkens den hinder van de kostbaarheid der feestviering onderdrukken, die zich steeds opdrong. Maar onderging toch steeds weer de verbittering van berekeningen, die om de hoeken van alle verheugingen kwamen grijnzen: de gazzen, de sjammes, ze behoorden elk hun fooi, allemaal dingen waar je niet dadelijk aan dacht, god, god, je kòn ook geen feest vieren zonder véél geld, en waar moest 't bij hèm vandaan komen? Eindelijk was hij dan met het vouwen van zijn bidkleed klaar, en met de bidkleedzak onder den arm, wandelde hij kuchend naar den uitgang. Toen, plots aan den arm getrokken, zag hij om: Joop stond vóór hem, hield hem van achter snel terug en vroeg zijn hand.

„Nog veel jaren, Vader. Gefeleciteerd!”

Een oogenblik stonden zij, bij den stevigen druk van de dadelijk toegestoken hand in de beste zuiverheid hunner gedachten, zwigend tegenover elkaar. In den fijnen plooï van Ouwe Beem's blanke rimpelgezicht beefde een trilling van ontroering, en onder de gretige reiking van zijn niet groote maar krachtige hand, verkleinden zijn oogen levendig naar Joop, die in zijn naakte, eerlijke man-sterkte vóór hem stond, sjòfel, met ouwe bruine demi en hoed, kragen en randen versleten. Het gezicht van zijn Vader, het wat pijnlijk geknepene van den neus en de kleine donkerbruine oogen. Onverschillig, bleek van zorgelijkheden die steeds door het denken onbewust worden vastgehouden, binnen den verwaarloosden rossig-blonden baardgroei.

„Zeg, hoor 's Joop, ik dank je hoor. maar ik neem hier geèn fillecetaasie an hoor, hier niet hoor.”

„'t Zal toch wel moeten, Vader. 'k Heb je nou gefilleciteerd.”

„'k Doe 't tòch niet. En de vrouw dan?”

„O, nou daar moe'k 't meteen voor doen....”

„Lig nou niet te donderen Joop, kom nou even an, haal nou geen kunsten uit.”

„Och, Vader,” zei Joop, en hij duwde den oude zacht af, „'k ben d'r sekuur van, hoor, dring maar niet bij mien àn, 'k doe 't niet.... 'k wensch je nog vele jaren hoor vader, geloof mijn maar, mijne schoone (honderd jaar) in geluk en in gezondheid en in sjoem (vrede) hoor, hóór! àl wat je jezelf maar wenscht....”

„Omein (het zij zoo), omein jonge,” zei de ouwe dankbaar, en vòl, met toegeknepen keel, „omein, je zult d'r getuige van wezen hoor....”

„En van Griet ook....” drukte Joop nog eens.

„Omein, dank je,” schudde de ouwe verward terug, „kom je nou niet? moe'k d'r nou op vloeken? doe je 't niet? moet je nou zóó je kop houden? verdomme moet je dan nou je moeder niet komen filliceteeren.... en de anderen, nou? en 's mee aanzitten en 's meelachen mèt de vrouwe? nou Joop? moet je nou geen glas wijn met mien drinken? bedenk je nou,

denk nou 's nà, en praat er maar 's met je vrouwe over hoor...."

Eén seconde weifelde Joop. Hij zag een flitsende verbeelding vóór zich van de kamer met lachende mensen; z'n Vader en Moeder en de jongens en Jette en allemaal, opstaand om de tafel met wijnglazen in de hand en hoera's in de kelen.... god, god, 't was wel héél wat, zou-ie 't doen?.... Hij merkte een behoefte naar vroolijkheid in zich, naar feestgezichten, één uur dan maar, in die sombere gesloten zorgendagen; hij voelde een heftige begeerte zulk een oogenblik in vriendschap tegenover zijn Vader te zitten en hem toe te klinken.... Maar dadelijk zag hij weer in die kamer de gezichten; daar z'n Moeder, ja 't wás wel z'n Moeder, maar God, niet om mee om te gaan, en daar die slabberdepap Jette, waar-ie nóoit houvast aan had en die hem daarom een ergernis kon zijn, al meende ze 't dan zoogenaamd goed met hem; en die eeuwige snotneus Meijer en gniepige Sam: Sam, pestkop, nijdige broodhater.... en dadelijk stond zijn sterkere persoonlijkheid in hem op, het verzet tegen de bekoring van één uurtje, en het duidelijker kennen van zijn grauwe sof: thuis de vrouw en de kinderen, lieve dingen met, allen, iets zacht-angstigs voor hem, een liefelijkheid en een benauwing voor hem, en arm aan alles, ja arm. Ja.... zóó moest-ie 't maar blijven bekijken; nee, hij verdòmde 't toch....

„Je spaart te vloeken en je spaart te vragen,” besliste hij, terwijl hij zijn Vader's hand losliet en tot vergoelijking daarvoor zich naar hem overhoog: „geloof mij maar hoor; 't is toch zóó veel beter....”

„Nou, nou,” zei de ouwe bijna geraakt, „a'j dan niet wilt jonge, dan kan 'k er niks an doen hoor.... 'k heb m'n best gedaan....”

„m Ja,” zei Joop bitter en liep haastig de Sjoel uit, buiten zijn Moeder en de jongens zonder groeten of omzien voorbij. Ouwe Beem gaf nog veel laatkomers handjes; dan, dicht bij de deur, tikte zijn neef De Beer, de eenige nog levende zoon van zijn Vader's zuster, hem op den schouder. Hij was even ouder dan Beem, en, daar hij rentenierde, dikwijls zijn geld-

schierter. Beem glimlachte en stak de hand uit.

„Nog viel joore, Jitsgok,” wenschte De Beer, „mije schoone jong.”

„Sjkoug, sjkoug,” dankte de Ouwe; hij wroong zich om de ééne gesloten deur het portaal in. Hij zag hem aarzelen, en hij wist wel dat 't nu komen zou, het manen om de rest van het geld dat De Beer hem twee weken terug geleend had; nog vijf en twintig gulden moest-ie hebben.

„Je komt toch zeker strakkies wel?” noodigde hij snel om hem af te leiden. „eigelijk neem 'k hier geen fillecetaassie an, jongetje.”

„Ja, jazeke,” bedacht zich De Beer, en kleurend binnen z'n peper en zout baardlapjes, boog hij even dichter naar Beem. „Hoor 's even Izak, 'k heb Vrijdag die centen niet gekregen, hoor; nou já, 't is niks.... gekheid, maar 'k zeg 't maar, denk je derom de volgende week?”

„Natuùrlijk,” zei Beem, benauwd van de inspanning om zijn teleurstelling binnen te houden, „wat dacht je dan? van de week bij gezond ben 'k bij je hoor, zonder mankeeren....”

De Beer nikte glimlachend. „'t Gazzentje heeft mooi geoort hè? heeft goed ge-lajent, hè? heeft mooi gezongen.”

„Best, uitmùntend!” zei Beem, „nou, 'k ga naar huis, jonge, 'n boel drukte!”

„Ja, ajuu.”

„Ajuu,” zei de ouwe, met vertreiterde feeststemming voor de tweede maal; weèr dacht-ie aan z'n schulden: waar moest dat heen? nooit 's 'n oogenblik rust; maar moest die hònd 'm dan nòu ook vragen om die vervloekte centen?.... Receptie, feest.... blèven ze dan ook maar: met hun feliciteeren en manen tegelijk....

„Oome Ies!” hoorde-ie achter zich roepen.

Hij keerde zich om en glimlachte vriendelijk-verrast, om tegemoet te komen aan Moos' schuchterheid. Naatje had hem tweemaal naar voren moeten duwen: — hij vertrapte 't, hàar kastanjes uit 't vuur te halen, zei-ie. Maar ineens hakte hij de knoop door:

„Nog veel jaren, 'k feliciteer U, as U 't tenminste wil annemen.”

Naatje nam nu ook een hand, en feliciteerde met stroeven lach op hoogrood gezicht.

„Wil u 't van mij oòk anneme?”

„Hoho,” lachte de ouwe gemakkelijk, „van de heele wereld hoor meisje! dank je jonges, en kom nou strakkies 't andere maar vertellen hoor!”

„We zullen zien,” zei Naatje, en wenkte handig Moos, nu niet dadelijk bij de anderen te gaan feliciteeren.

„Goed,” zei Ouwe Beem vriendelijk, „'k zal zien of jullie kinderen of groote menschen bent, hoor.”

„Eet u smakelijk,” lachte Naatje hem toe, nòg verlegen, maar al besloten straks te gaan.

„Ja,” hakkellachte Moos onhandig.

Bang de anderen te zullen ontmoeten, wachtte ze, tot de ouwe met z'n vrouw en de jongens den hoek om waren. Toen, blij hun verzoeningskomst voor vanmiddag met dit aanspreken van Oom Ies te hebben voorbereid, gingen ze naar huis.

Toen de ouwe Beem met zijn vrouw en de jongens bij huis was gekomen, stond Jette in groote schort met lange mouwen hen te wachten op de stoep, voor haar doen keurig gekapt en de armen in een spel van feestelijke luiheid over de borst.

„Wat blijven jullie uit,” hoofdschudde ze glimlachend, „'k éb me nog wel gehaast. maar 'k had nog wel minstens 'n kwartier kunnen blijven....”

„Wat is m'n zuster vroom,” riep Meijer, en nipte haar over den neus, „die klaagt vandaag, dat ze niet lang genoeg in de Sjoel kon blijven....”

„Och.... koòm!” weerde ze lachend af, „begin met mij niet. begin met 'n ander, nierèsch!”

Onder zulk sentimenteel stoeien gingen ze naar binnen, waar de tafel gedekt wachtte met brood en gestoofde visch, die in de schaal, met gesneden uien en bruinig-doorstoofd brood overstrooid, in breede mooten te geuren lag. Onder de blankwitte tafel door, lei feestelijk een nieuw karpét, rood met

zwarte streepen; Moeder en Jette hadden het, na lang aarzelen, wel voor de receptie moeten gaan borgen.

„Heeft Oome Sam je al gefilleceteerd?” vroeg Sam, „'k heb 'm niet bij je gezien.”

„Jazeker,” zei Vader, „wèl gefilliceteerd hoor, toe was jij al weg.... an de deur.”

Sam zag z'n Vader aan, maar de ouwe bleef langs hem heen zien: hij weigerde over De Beer's manen te spreken.

„An mijn heeft-ie ook gefilleceteerd,” zei Moeder trots, en vanmorgen ongewoon spraakzaam, „en hoe? nog wel extra bij me naar boven gekomen, onder de hoe heet 't ook 's weer? onder de haftoure. Ja der zijn d'r nog veel meer bij me geweest, 'k heb 't er druk van gehad....”

„Die Moos en die Naatje die hebben zich za'k sterreven goed gehouen,” zei Sam, terwijl ze aan tafel gingen, „'k heb gedacht, dat ze zich vandaag thuis zouden houen, en zij komt toch heelemaal nooit in sjoele! — en daar komen ze me werachtig allebeide an! nòu nòu....”

„Tòch heb Moos de koors in gehad,” gnuiflachte Meijer naar Vader om een goedkeuring, „toen-ie zag dat wijalle mitswes¹⁾ hadden, en toen ik ben opgeroepen, toe heb 'k bepaald gedacht, dat Naatje daar boven zou barsten van de kift!”

„Och,” weerde Vader geërgerd af, „loop jij naar de verdommenis, met je kinderachtige kwajonges-smoesies, ja, 't zal die menschen hun zoreg wezen of jij vandaag wordt òp-geroepen; dat kun ze toch wel begripen. Ze weten wel, dat anders als op zoo'n dag zulke kwajonges niet worden opgeroepen.”

„'t Is tòch waar,” lachte Meijer gewrongen.

„Dan hadden ze toch wel thuis kunnen blieven,” vergoelijkte Ouwe Beem weer, die Meijer vandaag niet eens zoo lang beleedigd wilde laten. „Maar ik zal je nog wat anders vertellen.”

„Wat dan?” vroeg Jette, dadelijk vol hoop op de zoetigheid van wonderlijke verrassingen.

„Ja,” zei de Ouwe, „as je maar niet zoo'n buitengewoone drukte wilt maken.”

1) Ceremoniën in den kerkdienst, die een religieuse verdienste aanbrengen.

„Nou?” drong nu Moeder. Als een kloek scheen zij de gerechte koppen van haar drie groote kinderen in zoete nieuwsgierigheid vóór te gaan.

„Nou-nou,” redeneerde hij, „ze zijn dan natuurlijk naar me toegekomen hè?”

„Wiè.... Naatje en Moos?”

„Ja, Naatje en Moos,” zong hij kalmeerend terug, „ze hebben me gefilleceteerd.... is dat dan zoo’n mirakel?”

„Adenom!” kreet Meijer.

„Nou.... en wat heb je gezegd?” vroeg Moeder.

„Nou.... wat zal ’k gezegd hebben? ’k heb dankje gezegd.”

„En heb u ze soms gevraagd op de receptie?” vroeg Jette.

„Gevraagd?” onderzocht hij voorzichtig, „had ’k ze dan moeten vragen?”

„Voor mijn niet noodig,” ontweek Jette snel.

„Mijn m’n zorreg,” zei Sam onverschillig, toen hij z’n Vader rond zag kijken.

„Hād ’k ze dan moeten vragen?” hervroeg de ouwe, met een blik naar z’n vrouw.

„Weet ’k veel.” Moeder haalde de schouders op. „Had ze wèl gevraagd, had ze nièt gevraagd, vraag of ik dat moet weten.”

„A’j ze gevraagd hebt, dan is ’t goed, en a’j ze nièt gevraagd hebt, is ’t oòk goed,” maakte Sam af.

„Maar às ’k ze nou gevraagd had,” zei de ouwe schijnbaar boos tot Jette, „dan had ’k toch zeker de grootste spektakels met *jou* gekregen? is ’t soms nièt waar?”

„Och, dat wéét ’k niet,” zei Jette spijtig, „as ze u gefelece-teerd hebben, en ze hebben u een hānd gegeven, dan had u ze kunnen vragen oòk. Ja,” zei ze in een deuntje van overtuiging naar Sam.

„’k Heb honger,” zei Sam, „geef mijn maar liever een groote moot visch. As je ze gevraagd hebt, dan zal ’t wel gòd komen, en anders zal d’r een goed jaar komen.”

„Nou, goed dan, ik hēb ze gevraagd,” zei de ouwe, „en kòmen doen ze ook.”

„Jaàa,” vroeg Jette nòg ongeloovig, „is ’t werachtig as gòd waar?”

„Precies,” zei de ouwe, „werchtig as God op de kop af. Maar 'k kon toch in elk geval niet anders doen.”

„Nou,” zei Jette, „as u ze gevraagd hebt, dan is 't goèd, dan zulle we ze ontvangen, wat u Moeder?”

„An mijn is 't goed,” zong Moeder, „as *jij* d'r niks in ziet, *jij* hebt meer met ze gehad als ik.”

„Nou, oòk 'n zorreg,” maakte Jette af, „daar moewe nou niet zoo lang over praten, ze bennen toch altijd wel hartelijk geweest, ze bennen tòch de erregsten nog niet....”

„Ik ga kiddesch ¹⁾ maken,” zei Vader beu. Hij hief den wijnbeker in het licht, dat nu gaaf-wit en vòl, daagde van de plaats het groote raam door naar binnen.

Jette, hoewel dan zachter pratend onder haar vader's zingen door, hield vol nog even de verzoening te aaien:

„'t Is tòch netjes, dat ze gefilleceteerd hebben, wèrchtig,” zong ze verteederd, „'k vin 't erreg, erreg mooi, dan zijn ze tòch voor Vader de minsten geweest.”

„Maak niet zoo'n kouwe drukte,” zei Sam bij hondsche af.

„Als ze strakkies komen,” grinnikte Meijer, „gaat Jette ze 't allereerste likken.”

„'k Vin 't knap,” vond Moeder eindelijk ook, „wat waar is, is waar.”

Vader zweeg. Hij gaf stukjes brood in zout gedoopt om daarover den korteren zegen uit te spreken en zette zich in zijn nieuwe, van de kinderen gekregen leunstoel, tot eten.

¹⁾ Kiddoesch: heiligende zegening over den feest-maaltijd.

HOOFDSTUK V

TEGEN den raamuitbouw, die al volstond met koffiegerei, hadden zij nog, bij wijze van dientafel, een blad over twee schragen gelegd en met een kraakwit tafelkleed gedekt. Jette had daarop, met vrouw Bart in haar Zondagsch- en baker-costuum, karaffen en glaasjes voor drank gezet: een paar groote, van boter gele cakes, schotels met klein gebak en schuim voor bij vrouwendrank; fondantjes kleurig daartusschen, paradijs-heuvels voor de kinderen. Het was, op witten grond, een stadje van porcelein en glas, met spitsende torentjes boven de glazen en blauwgebloemde pottenrompen uit, en parkjes van bruidsuiker, rose, wit, geel. Maar de bloemen, die Naatje en Moos nog haastig bedacht hadden te zenden en die van de De Beers gekomen waren op aandringen van de dochter, had Jette op tafel gezet met den bak voor visitekaartjes er tusschen: twee zangen van zomer in het koele licht van de nu frissche gedempt-feestelijke binnenkamer; fonkelende parelingen van droppels zwierven langs margrietten en rozenblad. Ook Moeder had Vrijdags van een groentenvrouw bloemen gekocht: een tuil slordig geschikte van alle soort en kleur, een mishandelde, doch zuiver en krachtig-geurende bloemenruiker: bijna paarsche, dikbladerige rozen, en reseda's en bijna doodgedrukte viooltjes; op het geschraagde blad stonden zij als een woudje achter die porceleinen en glazen speelgoedstad. Vader en Moeder waren in hun nu gelijke leunstoelen, op Sam's raad tegen het raam aan den winkelkant gaan zitten, de ficus tusschen hen in. „Anders gaa'j vrijen,” zei Sam, „waar de menschen bij bennen”; maar Meijer had gefluisterd „of vechten”. Ze zaten zoo het dichtst bij de deur en het gemakkelijkst te feliciteeren. Sam en Meijer, op de canapé, bezagen in den spiegel hun kleeven, schikten boorden en dassen en bespraken dat. Maar Jette stond nerveus te schikken aan schoteltjes en glaasjes. Zij had vrouw Bart al van zich weggejaagd naar de keuken, en telkens als een voetstap langs de deur ging de stoep over, schrok zij en boog zich haastig naar de ramen om

de voordeur te kunnen zien en om haar bewogenheid, als Naatje binnen zou komen, nog bijtijds te kunnen stillen. Ook Moeder en de jongens bleven niet kalm; Sam en Meijer sloegen elkaar op de knieën van pret en lolden stiekem van: „potverdomme, daar zu’j de poppen zien dansen”, beide bang toch voor ’t oogenblik waarop ze Naatje de hand zouden moeten geven. En Moeder beroerde dat oogenblik met een gedachte van er al vrede mee te hebben, en: noujà, we bennen maar menschen, óók ’n zorreg, zak ’r even de hand geven.

Vrouw Bart, toen er gescheld werd, rende met de jacht van haar boersche slaafschheid en van haar gemeenzame dorst naar de sensatie der plechtigheden, op de voordeur toe. Allen, behalve Ouwe Beem, die onder zijn zwartfluweelen koppelje rustig bleef zitten en de wenkbrauwen licht-spottend optrok, bogen zich met een schokje voorover en zagen den winkel in.

„Och,” verried Meijer hun te vroege bewogenheid, „Oome Sam en tante Netje kippekontje.”

„Nou?” zei Jette gehinderd, „d’r mag komen wie d’r wil hoor, ik ben voor geen mensch bang, je doet net of we bang bennen, jij!”

„En Rozetje,” zei Meijer stil verlegen en getroffen, naar de anderen, daar het mooie nichtje nooit dan op zeer bijzondere tijden kwam.

Zijn witte buik vooruit tusschen de panden van zijn zwarte jas, stapte oom Sam, Beem’s geldschietster en huishoofd, nu binnen. In het gevoel der ongegrondheid van zijn bezoek, dat, na zijn gelukwensen in Sjoel, de zuivere vriendschap te bezegelen had, feliciteerde hij voor de tweede maal, met overeengekomen glimlach der feestelijkheid tusschen zijn grijze baardlapjes en achter zijn briljetje. Tante Nette, kippekontje genoemd, daar ze haar naar buiten gebogen achterlijf door een dikke ouderwetsche queue nog proppiger had doen worden, wipte met haar zwarte glacé de voile tot op de helft van den bleek-beenigen neus, en onder hoofdwiegelen als op een stalen veer, achter het eventjes rondgebogen man-

netje aan. siste de behaarde mond de felicitatie eerst mompelend naar ouwe Beem en z'n vrouw; dan hipte de haastig half-ontschoeide zwaar-beringde hand met hetzelfde plichtgebaar, langs de kinderen nu ook, de kamer rond. Tante Nette voerde dat uit zonder lach of vriendelijkheid, met den strakken ernst van een afgesproken teeken dat op een bepaald oogenblik levensgevaar voorkomen moest; zij deed het als duizenden van de haren zoo: stil, wetsgetrouw, maar tegenover den geest van het oogenblik blind en als waanzinnig. Zij was een fijn, mooi Joodsch meisje geweest; in een floers op haar donkere oogen zag men de schichtige onzekerheid omtrent de plaats waar zij haar gelukkige verwachtingen toch verloren had. Moeder, moeizaam vriendelijk, kneep, terwijl zij boven haar bril uitkeek, een harden glimlach uit haar allengs weer verkniesde trekken; en de zwakke vingertjes drukten, onlekker, slapjes, het toegestoken tipje hand.

Om de deur boog nu het witte bovenlijf van Rozette en rank, luchtig, tot een plotselinge verjonging van de atmosfeer der kamer, tripte zij binnen, wat vreemd hier en daarom niet in alle jeugdvermetelheid van het binnenstormen bij vriendinnetjes, maar toch te zeer aan den kring verwant, om niet gemakkelijk lachend naar Oome Ies te gaan, ongeduldig achter haar zwart-afruggende moeder aan, slank wit, vlug, en rosig-blond: een menschelijke bouquet. De jongens kregen klitten in hun keel: 't was niks, een eigen nicht, maar 't was toch maar altijd weer even raar, je wist toch dadelijk zoo niet, wa'j wel zeggen moest!.... Jette begon al te presenteren, zoeten drank, een glas wijn, gebak, en ze begon over den prachtigen ruiker, waar de jongens dan maar over doorspraken: zij, Rozette, had ze zeker gekozen. Het meisje lachte wat, zei wat, bleef bij de jongens zitten, speelde met haar parasolletje, wiegelde met de bruine schoenvoetjes; zacht brandde zij haar jeugd-wit in hun donkere, schuwterugduikende mannengrofheid. Maar dadelijk achter haar traden de ouwe Izak Rosenstein en zijn beide zoons; met hun zwarte koopmanswezens, bedekten zij voor goed haar fijne witheid

nu weg in het huis, als een paar zware en zwaargrendelende luiken. Izak, even boven aan zijn groote lichaam gebogen, in zijn als een heilige traditie zoo nijdig volgehouden lichaamsverwaarloozing en onreinheid, onder zijn groenige hoogzij, die hem op de uit-stekende oorlappen drukte, slofte op zijn bovenmatig-groote schoenen het voorhuis door, en stiet met zijn knie de kamerdeur open, in de achterlijkheid van een dier, onder de menschen gewend. De klein-brede Lion met zijn kinderen-beangstigende leelijkheid, zijn groote wijde oogen en zijn langen haakneus dadelijk omwilderd door een vierkant brok baardgroezel, dat boschachtig groot was voor zijn korte, gedoken gestalte — stapte, de kaashoed schuin, met handen in zijn vestzakken onverschillig langzaam zijn vader na, als een verwilderd woudmensch. En de ongetrouwde Joede, bijna vijftiger ook, slenterde het laatst binnen, lang en lummelig, slordig, verdacht heurig, de administrateur van hun groote oude-metalen- en voddenzaak. Met hun driën kwamen zij feliciteeren, de beide vijftigers door den vader meegenomen in een nurksche onderwerping aan de hem overigens volkomen vreemde beleefdheidswetten van een krankzinnig en vijandig gevonden wereld; hij deed het omdat zij elke week van de Beems de afgeschraapte beenderen kochten. Toen zij elk even rond waren geweest, twee vingertoppen hadden gegeven en de felicitatie gefluisterd, zetten zij zich, vreemd, de jongens als om voor goed te blijven zwijgen, de ouwe in een brutale doorhuivering met zijn loens van de geminachte feestelijke kamer. Rozette zweeg, onder dien overmachtig onderdrukkenden geest van den ouwen Rosenstein, dien ze nooit nog van zoo dichtbij gezien had. Voor haar was hij een oud vreemd ding, een stoffig brok blijfsel uit heel verren tijd, belangwekkend om te bekijken, maar dan op een afstand om je niet vuil te maken. Met ingehouden afschuw bezag zij hem, zijn langen, van den krommen neus doorbeenden kop, nooit schoon geschoren, altijd gelig grijs stoppelig, zijn vuilvlekkige pak en groezeligen halsdoek, en die voeten, zoo lang als de hoogte van zijn op de ooren gezakten groenigen hoed.

„Je bint zeker van Mokem Ollef ¹⁾ meissien.”

Zij schrok er lichtjes van, toen hij sprak.

„Ja,” zei ze snel, vroeg dan achterom naar Jette, wat hij bedoelde, als had een doode of een oud meubelding haar toegesproken. Maar hij, die enkel vijandigheid voelde in haar jeugd, had zijn ouden mageren kop alweer afgewend en scheelloogde de kamer in, zacht rochelend uit zijn stofvervreten longen en zonder van iemand antwoord te verlangen op zijn gedachteloos, bijna in droom weggekraakte vraag. Lion, met handen op zijn knieën gedoken tegen den muur, riep een harde dorre vriendelijkheid naar ouwe Beem, die met zijn neef in gesprek was, en herhaalde: „Of-ie d'r nog zeuventig bij wol? nee zekers hè? nou,” zei-ie, „je hebben ook al genoeg meegemaakt in dèze zeuventig....”

Ouwe Beem knikte en zei van: „Maar zat,” en zag voor zich, zonder lust met hem verder te gaan. Hij vroeg of de ouwe Rosenstein niets drinken wou. Jette antwoordde snel, dat ze het hem wel gevraagd had, maar hij had geweigerd. En Izak, met een rooien zakdoek tegen zijn mond, weerde met zijn groote hand alle verdere aandringen af: niks, niks, wou-ie hebben; en hij hoestte maar, aldoor in zijn enormen rooien zakdoek, tot Rozette zich voorzichtig langzaam had omgekeerd, om het nog pijnlijk-hoorbare, zachte gerochel niet te hoeven aanzien. Ook tante Nette's bleeke hoofd onder de voile weg, zag ernaar met moeilijk bedwongen afkeer; ze vond ook de zoons vies, gedompeld in de dufheid van hun voddën- en afval-bergen, altijd averechts-stijf en bizonder van smakeloosheid in hun kleeding, het linnengoed geen enkele keer ooit helder of gestreken.

„Je hebben dat huissien goedkoop gehad, meneer De Beer,” begon Joede naar den anderen kamerhoek over een huizenveiling van een week geleden, „'t was niet te duur, 'n heel knap huissien....”

„Jawel,” zei De Beer, en zijn vrouw zag nu dadelijk met ambtelijke belangstelling naar den kant der Rosenstein's om het gesprek over den handel van haar man te kunnen

¹⁾ Mokem Ollef = Amsterdam.

volgen, „jullie hebben meen 'k nóg 'n perceel gekocht, niet?”

„Nee,” zei Joede, „wij wouen d'r niks van hebben, wij hadden d'r geen ambiessie voor.”

„Zoo?” zei De Beer, „en je hebt nog 'n poos aan 't bod geweest, niet? waren jullie niet an 't bod dan, op dat perceel an de Langedijk?”

Lion glimlachte naar zijn broer Joede. „Nee, volstrekt niet,” goochemde hij, „ja dat wil zeggen, wij hebben wel gebodenn, maar wij wouen niet koopenn, wij wouen maar 'n beetje leven d'r inbrengenn, 'k weet niet o'j mien begrijpenn.... 'k weet niett....”

„O ja, ja,” glimlachte De Beer zwakjes, „ja 'k begriipe je, ja, 'k vat je wel.”

„Wie was d'r dan an 't bieden?” vroeg Sam.

„Een zekere.... een zeker iemantt,” zanikte Joede, met zijn eeuwighortend, achterdeurtjes-goochem, pronkerig eenvoudig temen, waarin-ie, als alle Rosensteins, aan de eind-letters der geaccentueerde woorden scheen te blijven hangen, enerveerend-eentoonig, „een zeker iemand met dezelfde achternaam als mien faderr, die wou dat huissien ook hebben gehatt.... maar wij waren bang zie, hihi, wij waren bang asdat-ie 'n gelukstuipje zou krijgen (hier schoot hij in een boosaardigen grinnik) as-ie 't al te goedkoop zou hebbenn, en daaromme hebben we maar gezorregd dat-ie 't niet voor niks heeft gekregen....”

„O.... je oome Karel?” lachte Meijer, „de bochel, niet?”

„'t Was tòch 'n kreng van 'n huissien,” zei Joede, en hij knipoogde Meijer glimlachend zijn ja toe, „niks voor onss.... maar hij heeft er 'n kleine tweehonderd gulden te veel voor betaaltt.... 'n kleine tweehonderd guldenn.... niet te goedkoop....”

„Och,” riep Lion's breede mond, ook in zelfden toon en met even lang vasthouden van de geaccentueerde woorden, „wij hebben daar toch niks an, en evenwelss, as wij wat zien en 't is erreg geschikt voor ons of heel goedkoop, dan nemen wij dat wel, maar anderss, anders dan kunnen wij ons kapi-

taal beter in onze zaken gebruikenn, daar hebbe wij dan meer an."

„Welzeker," gaf De Beer dadelijk toe, om aan verderen pocht te ontkomen. Maar de ouwe Izak, die nog niets gezegd had, keerde zich plots naar zijn zoon Joede, en terwijl Jette en Meijer haastig door de ramen zagen naar de weer klingelende huisdeur, snauwde hij tusschen zwaar hoesten in: „Och....! 't is Sjabbes....! hou je smoelen dichte over de pernoose (broodwinning) èn.... 't kan ze tòch niks verdommen waj koopt of niet koopt, waj hebt.... dat is van mijn! van mijn! en van geen ééne anders, jullie bint maar snotneuzen allebeide!" Hijgend bij zijn laatste woorden, duwde hij weer zijn rooien zakdoekprop tegen den mond en rochelde, zwaar meestootend met hoofd en karkas, zijn groene hoed in den nek, zijn scheele oogen neer, en zonder in de zekerheid van zijn overtuiging op te zien om iemands meening te vernemen.

„Nou hoor je 't," spotte Meijer, „je vader is de baas en jullie bent maar kwajonges; zoo gaat 't tegenwoordig, ze denken maar daj altijd kinderen blijft."

Maar hij en Jette, aan wie juist tante Nette den prijs van haar hoed vertelde, zaten plotseling het hevigst van allen weggeschrokken, toen ze Naatje met Moos in het voorhuis zagen staan. Jette morste van verrassing de voor tante Nette in te schenken anisette over het schoone tafellaken en de jongens knipten elkaar nerveus toe, in de verwachting van storende buitensporigheden. Oom De Beer trok tegen zijn vrouw de schouders op met een seinenden knik op de binnenkomenden, maar zij wenkte dadelijk terug van hou je gemak en niks laten merken. Ouwe Beem, bang voor zijn vrouw's onrustigheid, gaf haar een zacht trapje op haar verlakte schoen, en zij zag hem onderschattend, verwijtend aan: wat dacht-ie wel, dat ze 'r fatsoen soms niet zou kunnen houden? nogh! daar moest-ie haar goeie schoenen voor rinne-weeren. De knikken en gebaren stremden opeens, toen Moos en Naatje's zwarte veerenhoed de kamer binnen pronkten. Zij had hem gedwongen in groot ornaat te gaan, glacétjes om

zijn kapitale slagersknuisten, zijn fijn zwart goppe-pak, zijn hoogzij en bei zijn gouen ringen. Zij, droeg onder haar beige zomerbolero haar zwartzijden goppecostuum en op haar hooggekapte, donkerglanzende haar, dat haar eenige schoonheids-schat was, haar groote zwarte hoed, schuitvormig, met breedopstaande zijwanden en omhoog-manifesteerende slappe en stijve, zwarte en nog wat donker-groene veeren. Zij voelde zich binnengaan als de meest-gracieuze hier, als met, Rozette voor dezen keer er buiten gelaten, een absolute en stil-bewonderde meerderheid van grootsteedschen smaak, en de middelen dien te kunnen volgen. Maar de gebeurtenis der verzoening verteederde toch dat bewustzijn weldra tot een gevoel van algeheele saamhoorigheid; een verzoeting van haar concurrentie-kilheid verinnigde heel den morgen al haar Joodsche familieliefde ertoe alles te vergoelijken, en weg te mijmeren van de nu walgelijk-wrangsmakende herinnering aan die scheldpartij, die toen niet te ontkomen bleek. En zacht duwde zij haar man vooruit naar oome Ies; hij, die verlegen scharrelde onder de zijlingsche blikken van De Beer en zijn vrouw, feliciteerde voor de tweede maal en ging dan met een stroeven glimlach naar zijn tante:

„Tante Saar, oók wel gefilleceteerd hoor, wel gefilleceteerd”: hij schudde haar handje. Zij zag met weifelenden glimlach op naar den breeden vent, die onder zijn scheeven hoogzij met kinderenlinksheid te hakkelen stond, en zij bedankte zachtjes, blij, toen-ie weer verder ging en ze haar teruggetrokken hand weer over de andere heen tegen de borst kon kruisen.

Haastig fluisterend onderzocht Naatje bij Ouwe Beem, of hij Jette ook had voorbereid? Hij stelde haar warm knipoogend gerust: „’t Is in orde hoor meisje, ga jij je gang maar, niks geen flauwiteiten hoor....”

Het was een gebeurtenis die hen allen een duwtje van ontroering gaf, een van de wendingen waar langs, blind en met louter schokken, hun gevoelsleven baande tot het einde toe. Naatje liep met bedwongen heftigheid op haar tante toe en nam haar handen en zoende haar: en toen die, dicht naar

haar oogen gebogen, de vertrouwelijke donkerheid van haar figuur waarnam onder het zacht-hartstochtelijk wenschen door, zocht zij den wang van haar nicht en kustte terug en dankte „Omein, omein, je zal 't bij Moos beleven, hoor je? dankje.”

Naatje, terwijl zij snel zich omkeerde, lachte tegen Jette, om haar eigen vochtig wordende oogen, en liep dan op haar toe langs den hakkelenden Meijer heen en langs Sam, die een tikje reeër en zakelijker deed. Bij de dientafel prevelden de beide vrouwen eerst haar begroeting, dan haar wenschen, schuchter, beschaamd jegens elkander en vol wederzijdsche hulp in het negeeren van dien schroom. Beiden wisten zij het nu, bijna bewust, dat tusschen deze zoenen en de scheldwoorden van enkele maanden geleden geen verschil bestond in het diepste doel; dat zij toen hadden willen vrienden zijn en steunen en kussen als nu. en dat dit verzoenende weerzien niets anders dan de direkt beoogde winst was van haar smartelijk opgedreven vijandigheid. Zij wisten het beide, en Moeder wist het bij Naatje's nadering, en Sam en Meijer, allen: zij haalden den oogst binnen, met pijnlijke zakelijkheid, maar innerlijk rustig en tevreden. Meijer, die, pas vrij van z'n benauwenisje weer opkeek, schoot in een verknepen lachje, dat-ie haastig wegnieschte in de bollende hand: die twee daar, die Jette en Naatje, 't was om je 'n bòchel te lachen, nou likten ze mekaar, wat 'n spulletje.... wat een spulletje. niet? Toen grinnikte hij met opgetrokken brauwjes, waarmee hij zijn verwondering te kennen gaf, tegen mooie Rozette, maar zij bekeek zijn dun zuur-leelijk gezichtje zonder antwoordblik: hij zag haastig naar den grond, moeilijk nàlachend, de handen op z'n knieën.

„'k Zal je maar gèen cognac inschenken hè?” vroeg Jette, eindelijk even verruimd en nu gereed om Naatje met alle vriendelijkheidsaandacht te overladen.

„Nee,” bedankte die. „we zalle same 'n advocaatje drinke, maar jij mot oòk drinke hoor, anders doe 'k 'et niet....”

„Nou, netuurluk,” zong Jette. „ik zàl 't doen.... neé, 'k hou oòk niet van cognac.... 'n mooie bollero hé-je daar aan, erreg

lief zoo met die lange mouwen — zeker van de Zon hè?"

„Nee, van Amsterdam," zei Naatje, zich van schouder naar schouder bekijkend, „'k was verleje week twee dagen met Moos, over Sjabbes, nou, 'k most tòch een hebbe, toen heb 'k maar meteen dààr een gekocht, och 'k ben d'r nou eenmaal gewend hè, ik kan daar beter terecht...."

„Netuùrlijk," gaf Jette toe, „wàt je gelijk hebt hoor, voor z'n kleeren moet me gaan waar me 't beste terecht kan; ik kan oòk altoos beter koopen in een winkel, waar 'k gewoonlik kom.... da's toch je goppejepon, niet? of niet?"

„Jazeker," zong Naatje, in de overtuiging Jette tevreden te stellen door 't bescheiden toe te geven; „je kèn 'm toch wel? je het 'r zellef nog an gewerrekt."

„Ja, dat is ook zoo.... weèt je nog wel!" teederde Jette, „was wel gezellig toe hè? die tijd vóór dat je getrouwd was, ja'.... 't was 'n fijne jepòon, 't was ècht 'n fijne jepòn; as me toch maar gòed goed koopt hè. Och, netuurlik," gebaarde ze ook naar Rozette aan de andere tafelzij, „is dat dan nièt waar?"

„Duùrkoop is goèdkoop," paste zich Rozette wat moeizaam aan bij het gepraat der om uiterlijke opvoeding alleen beneden zich gerekende, maar zooveel oudere vrouwen. Zij was blij iets te kunnen zeggen, nu ze een poos stil-bangelijk had gekeken naar de Rosensteins, die sprakeloos waren blijven zitten tegen den muur. Plotseling tilde de ouwe Izak zijn met het zwart van den hoed afgedekten kop uit zijn gemijmer op en snauwde zijn opmerking door het nog maar zachte praatweefsel aan den anderen kamerkant, naar Rozette heen, die opschrikte. Zijn grauwe oogen en kale blauwgrijze mond bauwde uit gewoonte tyranniek-waanwijs, als naar kinderen, maar in het langzame spreken drong hij meer en meer zwaarte naar het zinslot, tot de nijdige, menschenhatende bralling der laatste woorden:

„Wat koòp je dan tegenswoordig in jouw winkels?" riep hij, „vuiligheid en smeerlapperij en 'n enkel beetje drek der doorheen! 'n mooi papiertje en 'n strikje met 'n lintje toe!.... je heb daar 'n wààr woordje gezegd, meissien: main ette olewesjolem hot gezaakt, — ja, dat verstaaj' niet, je leert al-

lénig maar Frànsch op jouw schooltje.... mien vaders heeft altijd gezegd: goedkoop goed is goed voor 'n kóótsen! voor 'n rijk mán!.... ik kan de wereld niet ànzien, 't is àllemaale mooi, maar aj 't op de schaale legt, dan neemt de zomerwind 't méé, verstaaj mien wel? wie bij mien met nijerwetsche lappjes in huis komt...., die gaat de deure uit! d'r uit! d'r aus!"

„Eet jij dan maar 'n stuk boterkoeke,” lachte Jette en schoof haar schotel bij, „da's toch geen schuim, da's ouwerwetsch spul, memoosches (degelijkheid).”

Maar hij had zijn grooten kop al weer laten zakken; hij zweeg verder zijn absoluten afkeer uit van al dit omringende, dat niet gebleven was zooals hij: stoffig en oud, met grauwe donkeringen van denken in wrokkend heerschzuchtige zelfvergoding; schraperig en bedriegelijk in zijn dierlijk geworden oorlog om een verzekerd bezit, en ook bezeten van drift naar eenheid met zijn Gods-beeld soms, en weldadig; vulgair-kleingeestig van hondschen haat zoodra een adem van zwakkere geesten om hem was, en wel groot-somber mijmerend op de grenzen van heerschzucht en nietigheidsgevoel tusschen de ijzer- en voddenberg van zijn kolossale pakhuizen. Zwijgend met opeengenepen lippen, weerde hij met zijn zwaaiende hand Jette's aanbod af: nooit at of dronk hij dan in zijn eigen huis. Rozette, dichter naar Naatje geschoven, zag naar haar en Jette: „'k Ben werachtig bang voor 'm,” zei ze zacht met een snuitje vol ontsteltenis en behaagzucht, en zij stiet Meijer een oogenblik tot zijn hoogste geluk op, met ook naar hem te lachen. De zoons van Rosenstein zagen hun stil gepraat, maar bleven zonder opzien zwijgen en nikten dan even tegen Jaques de Vries, een binnengekomen slagertje met een rood gevlekt gezicht van een borreltje, dat gefeliciteerd had en hij Sam en Moos was gaan zitten. In een zangerig Brabantsch accent praatte en lachte hij moedig-weg veel en luid, hoewel men, nu hij in heeten zomertijd niet slachten kon, al tweemaal voor hem rond had gebedeld. Achter hem dreutelde Lion Spier, een ineengedoken, al grijzende vijftiger, hongerig koopmannetje in alles, met zijn magere, bleke,

uitgeleefde vrouw weggelopen van een huis vol schreeuwende kinderen, om den met waardeering bedachten Beem te feliciteeren. Schuifelend en excuus vragend gingen zij rond, en hij, vóór zijn vrouw uit, zei zijn wenschen met zachtzwaar gepraat uit zijn breed-sensueelen mond onder de kaalgeschoren bovenlip en tusschen de zwartgrijze bakkebaarden in, met nu en dan een aardigheid, waarom de knokige vrouw trotsjes lachte: hij kon nog wel 's wat zeggen, al wàs-ie een arme schlemiel. Allengs begon de deurbel drukker te rinkelen, de Zaterdags-gekleeden drongen dichter in de open plekken om de tafels en langs de wanden; geluiden-mengsels der nog apart gebleven gesprek-groepen stroomden nu saam tot massaler gegons en de atmosfeer der kamer perste zich tot benauwder drukking. Langs Ouwe Beem heen schuifelde de nieuwe gasten over het nieuwe karpel zacht voort, naar telkens door Sam of Meijer bijgeschoven of nieuwgehaalde stoelen: kleine gestalten meest, met sensueel-geestige, sluw-driftige en ook wel brute koppen, en verslagen dichterlijke waarin de doffe oogenglans de vraag van het hart uitzond en eindeloos weer binnenhaalde. Somber-zwart en oolijk-rood, de verschijning van hun kleuren; gezond-normaal zelden, vet-voldaan, of beenig, en vaal-ontmoedigd van hopeloos afglijden een menschenleven lang op de zielenverscheurende steilten vlak vóór het slagen. De kleine aamechtige Davids kwam, met zijn vrouw, die een lachgroet neeg naar Moos en Naatje, het allereerst hier opgemerkt; David Koopmans, die, bijna doodgebloed manufacturen-kramer, nog met een lapje van twintig el 's morgens de deur uitging om dat wèg te bedelen; zijn broer Kobus, gewezen kerkeraadslid, die stil bedeeling kreeg. Dan kwam de groote deftige slager, de jonge Abrams, pas met geld in het stadjekomen en stevig genesteld in een dik-beklante zaak: het eenig voor enkelen mogelijke nog om niet al dadelijk in de asch van al deze verbrande krachten te worden neergeslingerd.

Jette had vrouw Bart uit de keuken gehaald, maar dadelijk was Naatje opgesprongen om te helpen bedienen. Jette wou

het niet: moest zij hier bedienen? met 'r goeie jepòn an? Maar Naatje wou, ze zou 'r niet zoo laten staan, dàt was geen afsappelen, en wat zou 't haar hinderen? met 'n schort voor kon ze 'r met plezier en wàt graag 'n beetje helpen; ze kon tòch niet goed stilzitten, werachtig niet.

Het kamergegons snaterde aan tot nu en dan al met harts-tocht doorschoten gewatel onder heftig armen- en hoofdgebaar. Gebak brokte naast kleurig-volle en van zoetelijk-dik vocht aangehangen leege glaasjes op tafels en knieën, en zakdoeken veegden al langs voorhoofden en binnenranden van hoeden. Achter in de kamer vooral, waar zich, bij de dientafel, slagers en koopluidjes tot een groep van enkel mannen gekringd hadden, rumoerden hartstochtelijker debatten op, met luide lachstooten en soms heftig-overtuigend overslaan van stemmen. De reinwitte tafel met haar bloemen en op den rand een enkel glas met schoteltje, schoof haar blanke feestelijkheid tusschen die opgewondenheid van twist-vreugde en de morsdoode roerloosheid der Rosensteins in, die nog altijd tegen den wand zaten: de ouwe Izak in 't midden, gebogen, met zijn grooten groenigen hoed op zijn oorlappen gezakt, als volkomen onwetend van wat òm hem was en nu en dan rochelend, zwaar-diep opzwoegend; Lion en Joede rechts en links van hem keken vóór zich naar de pratenden en binnenkomenden, maar zij spraken niet dan nu en dan een groet, of een rauwe geestigheid, als een verwenschte welvoegelijkheid, moeizaam opgezocht uit hun aan simpelste vreugdigheid heel en al vreemde gedachtenleven. Aan de smalle tafel zij, naast de breedkorte, woestbaardige leelijkheid van Lion zat alleen mooie Rozette; achterom gebogen naar Naatje en Jette aan de andere zij der dientafel, sprak en vroeg zij daar voor haàr onverschillige dingen; zij durfde nog niet weggaan, om haar Vader en Moeder, maar ze bedacht, het wel graag te willen.... en tòch weer nièt ook.... Och, ze wist ook nooit dan weer hòe te doen. Zij vond in huis, in de heele omgeving van toch schijnbaar lieven, héel-bekenden, noòit dat wàt ze wel wou; maar ze wist het niet, jong en speelsch nog en zonder de waarachtigheid van het gebrek, die haar

sluimerenden wil allicht tot kernigen en blijderen wasdom zou hebben gepijnigd. Zij las en speelde en leerde wat, als velen, nooit diep, nooit bijzonder, en daarom, daar zij toch fijner krachten in zich droeg, voelde zij zich vaak machteloos-ontevreden en toch daarover zoo verwonderd.... even tusschen de kleine voldaanheid en het verder gaan in.

Zij scheen Naatje en Jette ongewoon beminnelijk toe vandaag: verbeel-je, zij praatte, zij, Rozette, zoo'n nuf anders. Maar ze moesten telkens weg om te bedienen; Jette schonk maar en leegde den grooten koektrommel en de zakken met schuim, en gaf enkele kinderen fondantjes; het partijtje gaf hen een schop achteruit en dat in den slechten zomertijd. Teruggekomen bij elkaar in een oogenblik rust, als allen voorzien waren, raakten ze met haar tweeën, Naatje en Jette, in een intiemer gesprek, zacht babbelend, in een voor het eerst weer wat gemakkelijker gemeenzaamheid. Langs Moeder en Tante Nette gegaan, hadden ze die hooren spreken en elkaar toegeknipperd over den praat van Rozette's Moeder. Eerst had ze over hoofdpijn geklaagd, die mannen maakten 'r altijd hoofdpijn, ze waren ook zoo druk altijd. En over de meiden: dat je tegenwoordig zoo'n last er mee had, geeneen wou meer een fatsoenlijken dienst; ze waren te grootsch, ze gingen allemaal in een vak of voor een paar rot-tige centen in den winkel of op de fabriek. Je kreeg 't uit-schot zoo. Ja, ze moest naar huis, want die ze nou weer had, die snoepte 't huis leeg. 't Was 'r eerste Joodsche dienst en zooals dat dan gaat: ze weten geen maat te houden. Soms denkt men: laat ze maar snoepen tot ze er zelf mee ophouen, want dat doen ze. Maar zoo is men: meestal ergert men zich. Goddank, as je geen meid noodig had, zooals zij, juffrouw Beem, die Jette had. Haàr dochter vertrapte 't, om wat te doen: ja ja, pochte ze stilletjes naar juffrouw Beem. ja, die sloeg geen hand uit, die dame, de heele dag voor de piano, zoo'n meisje kòst wel wat, dit doen en dat doen en overal in mee gaan, allerlei mesjoggaasjes, waar je nièt los van kwam.... è-è — Fransche les en Engelsche les en weèr 'n club en nòg 's 'n vereeniging.... en 'n fiets, met àl die deftige sjik-

sies meedoen waar ze mee op school was geweest, — en as je niet meedoet, wat wordt er dan gezegd? de Jodin — of is 't nièt waar.... de Jodin die steekt d'r dan toch altijd uit....

Stil-voorzichtig naderde Jette naar Naatje met haar spot:

„Nou ja, waar wàs 't voor? voor uit te snijen, anders niks,” fluisterde ze, met een blik achterom naar Rozette, of die 't hooren zou. Naatje had nog dezelfde meid van vóór hun oneenigheid, de meid, die ze van Grietje, Joop's vrouw, had afgetroggeld, toen die dat nog kon betalen. „Nou ja,” zei ze, „allemaal gekheid, as je maar met ze omspringe kan.”

„Netuurljik,” zei Jette, met een langs Naatje heenglijdenden blik; en terwijl ze zich intiëmer naar haar overboog, informeerde ze liefjes: „Was ze werkelijk zwanger, ja? werachtig?”

Naatje, serieus-trotsch, met om die meerderheid van getrouwde vrouw, een glimlach zelfs, die haar neus in de punt zich rekken deed, vertelde van ja, ze wàs zwanger, ze verwachtte in December een kind. Moos, links naast haar, hoorde dat, zag even op van het gesprek met de mannen òm hen, boog zich naar haar en vroeg, terwijl hij met valsche gevoeligheid haar hand nam, wat ze zei. Zij lachte hem, lichtjes verteederd toe: „Nee, ze had 't tegen Jette.” Bang-mijmerend zag Jette, van hun tweeën af, plotseling vóór zich....: wat was dat opeens dat haar zoo huiverig-droef deed zijn.... was het dat die twee saâm een kind verwachtten? Hiëld ze dan toch niet van Naatje? Wël kroop een smartelijke afgunst naar haar keel: zoò iets zou in haàr leven wel nooit meer gebeuren gaan. Ze had wel eens gehoopt, vroeger, dat Moos, haar neef, haar vragen zou; maar ze was leelijk en arm gebleven, en waarvoor zouen ze haar dan ook nemen? Ze hadden een hekel aan 'r, ja, ja!.... Ze was wel nooit verliefd geweest, maar ze had toch wel verlangd naar den bruidegom, heel lang en steeds heviger en meer ontwrichtend, eerst elken dag met overdreven kinderlijkheid, eindelijk vol nijd en met afgematte verbeeldingsdrift hopen op het naderen van een bruiloftstijd als op een sprookjesachtige verlossing. Diep in de dertig nu, voelde ze zich langzaam gerekend bij de

oude vrouwen; verlatenheid schreide dan bij oogenblikken zacht in haar op, en de doffe moedeloosheid kwam, om die moordende zekerheid, dat elke leege dag de lieve hoop weer heviger verlamde. De angst om dat gelukloos wègleven van het bestaan, neep nu, hier midden in de volheid der feestvreugde, haar even wijdervoerende droefenis tot wanhopige prikkelbaarheid. En ze dacht weer aan Naatje en aan haar glimlach: nee, nee, ze hield toch niet van Naatje. Ze glimlachte tegen haar, Naatje, omdat ze wel wist, dat de mannen met den voet tegen haar aanschopten. Ze wou 'r toch altijd maar de oogen uitsteken met 'r mooie kleeren, met 'r zwangerschap nou weer; bah, wat had ze toch eigenlijk een hekel an 't heele zoodje; wat treiterde de heele wereld haar toch! Maar Naatje ging met vertellen voort en trok haar nu noodzakelijk vriendelijke aandacht tot zich op. Met een gezicht dat zich langzaam tot voorgewende vertrouwelijkheid ontspande, en terwijl zij door-balanceerde op haar twijfel omtrent genegenheid of vijandschap jegens Naatje, want zij wist toch wel dat zij haar niet werkelijk haten kon — keerde Jette zich naar haar nicht om: „O, had ze al 'n vroedvrouw angenommen? Zoo.... juffrouw Paans.... o, geen jiddesche vroedvrouw? O, nee? hield ze daar niet van.... nou gekheid, dat moest ieder voor zich-zelf weten, daar kon niemand zich mee bemoeien.... en de baker óók al? O, nog geen baker; nou dat zou zeker vrouw Bart wel worden he? O, nee? vrouw Bart niet?” Zoo, dacht Jette, dat was 'r zeker niet fijngenoeg; „já, ze was tòch 'n stuk gaiwe-medam (trots-madam), ómdat die vrouw Bart oók welles bakeren ging bij 'n arme vrouw....” En weer sprekend, Hollandsch altijd tegen Naatje: „Och ja, die vrouw Bart, ze zou 't niet tegenspreken, ze was werkelijk inderdaad wellis 'n beetje ordinair in 'r mond; ja ze kon wellis 'n beetje om zoo te zeggen gròf uit de hoek komen; 't was niet bepaald eerste kwaliteit; já, die juffrouw Van Dalen, dat was 'n net vrouwtje, ja-zeker, 'n heel net vrouwtje, wat je noemt nèt.... ja.... Wel heerlijk toch hè? a'j zoo'n kleintje te wachten was.... was ze nièt bang? nee hè? nou maar niet ongerust maken hoór, dat komt allemaal wel

goed," redeneerde ze dan maar ouwelijkjes. Dan werd zeweer weggeroepen door haar moeder, die haar drong toch rond te gaan en te zien of niemand wat gebruiken wilde. Ouwe Beem knikte haar toe: ze moest 't wel doen, maar kalmpjes aan maar, ze hoefde zich niet zoo druk te maken. Hij probeerde meteen te ontkomen aan De Beer's gepraat over zaken, dat hem hinderde, door zijn dorheid, en met zijn kwetsend gesnoef door de herinnering aan eigen tegenloop bovendien. Met gijntjes telkens wou hij zich weer stemming opschroeven, zonder den weinig geliefden neef ongestraft te zijn. Maar onophoudelijk verbitterde die weer zijn joligheid, door steeds, zijdelings-vertrouwelijk of in een listige ontwikkeling van grapjes, op zijn gelukkige zaken terug te komen. Pas had-ie Beem's als afleiding bedoelden mop over een Poolschen jood vermoord, door de helft haastig mee te vertellen, of hij sprak weer over goochelme zetten, die zijn makelaar met in- en verkoop van z'n Amerikaansche papieren geleverd had, en begon dan plots weer ernstiger, schijnbaar te klagen over den grooten last die je maar van huizen had. Ze wouen godweetwát voor reparatie hebben in een jaar tijd; alle maanden had-ie een timmermans- en metselaarsrekening te betalen; as-ie er goedkoop af kon komen, dan wou-ie wel. Wist hij soms 'n goeie kooper voor 'm? D'r was wat an te verdienen voor 'm. En toen-ie Beem zag glimlachen: „Och jij komt oók met die luigies zoozeer niet in connectie hè?" Beem maakte het met een pretje af:

„'k Ben zèlf nog pas an 'n huisje blijven hangen," zei-ie.

„Zoo?" vroeg De Beer met achterovergenegen hoofd, „jij bent blijven hangen an 'n huis? hoe dat zoo?"

„Nou ja, an 'n huis," glimlachte de ouwe door, „an 't huis-je dan.... 't was geen paleis vanzelf."

„Nou ja, maar hoe kwàm dat dan zoo? Hoe kwàm dat dan?"

„Ja, dat kan zoo loopen, hè," lachte de ouwe droogjes, „'k liep de Wittenstraat door en toen ging ik zoo dicht langs de muur heen.... en daar zat 'n spijker in.... ja, 't liep nog wel goed af, maar 'k had toch 'n heele scheur in mijn jasje...."

De Beer's breede beruigde mond lachte droog-schaterend

op. Hij was goëd, Toures Mousche, hij was goed, heël goed, hadden ze dat gehoord? Vooruitschuivend met zijn stoel, vertelde hij het rond, liet de omzittenden in een bevrijdend genietinkje lachen en hoofdknikken naar Beem. Maar de bijeengebogenen weken dadelijk weer vaneen, op hun stoelen terug om Hartog Spier, Lion's broer, die binnenkwam, door te laten naar den jarige.

Vandaag tot heer verdefdigd, zijn vervuilde veehandelaarskleeren vergeten, leefde Hartog in den roes van zijn grootheidswaan. Met stil-voornamen breede schreden stapte hij binnen, den sensueelen kop met glanzenden cylinder hoog en in den nek, en zijn donker-hartstochtelijke, diepweg gloeiende oogen zwenkten met een gemakkelijke montering in hun kassen rond, de hoofden langs der groepende gasten. Driest, als in de verzekering dat maar weinig kostelijke woorden gelijk zeldzaam edelgoed dit lage volkje vandaag van hem zou krijgen toegeworpen. Ouwe Beem en zijn vrouw gaf hij elk een hand, terwijl zijn mond van dikke lippen den gelukwensch gromde, kort en met ingehouden snauwttoon, tusschen gemeenzaamheid en koelheid in, heet-begeerig naar een opvallende houding en bang die te verspelen. Dan keerde hij zich naar Jette en de jongens, en terwijl hij met een als hevig ontroerd, bewegingloos gezicht bleef staan, schudde hij zijn arm, licht hijgend, eenige malen, bij den moeizaam geformuleerden wensch. Achter zich zoekend, streek hij zijn jaspenden op en ging zitten. Hij schoof den hoed even achterover en plukte in zijn kort-ruigen grijs-bruinen baard, strak, en besloten voorloopig te zwijgen: doch daar hij zich in dat voornemen bekeken meende, werd hij zenuwachtig verlegen. Zonder waarnemen der figuren weken zijn blikken nu en dan zijlings uit, dofmoed glinsterend van verdoken heftig leven, naar de rumoerende of zacht nasaal gonzende groepjes in de nu overvolle, benauwde receptiekamer.

In den morgen vol herinneringen aan hier en daar gelezen romantische mededeelingen omtrent het leven van eenzelvige helden, en verward-extatisch door het overdenken van, in de aanstaande vergadering der kleinstedsche vrijzinnige

Kiesvereniging, neer te striemen gezwollenheden, had hij eerst vandaag niet willen gaan; maar dan plots, een oogenblik later, vond hij het een heerlijkheid, in die publieke meerderheid van staatsman zich tusschen de domkoppen op de receptie te vertoonen, waar hij zijn zou als een grootsche onaantastbaarheid, dankbaar toegesproken bij het minzaam loslaten van enkele onthutsende gruisakorrels uit zijn schatkamer. Pas had hij een socialistische brochure gelezen en met de bijgebleven heftigheden van bij stukken en brokken gelezen groote opposanten, van Multatuli vooral, gaf hem dat nu en dan koortsige oogenblikken van ommekeer, van hoog en heet naar zijn kop ziedend verzet zonder zwakste redelijkheid of beseft van den dooreenbotsenden chaos zijner gedachten. In zijn zaken terug, met een compagnon geestig-voorzichtig voortstuwend zijn vrij omvangrijken groothandel in vleesch, droomde hij zich kapitaal-mensch, snauwde hij, in zijn vuile boezeroen en zijn tot halverwege de knieën opgeslagen broek, kort-krachtige patroonsbevelen naar de goedigjes bejegende knechten, en bij de ontmoeting eener maatschappelijke opstandigheid, spotte hij met hoogen kop, dat het geld de baas was; dat geest noch kop, noch organisatie, noch arbeid beteekenis had, dat hij, als hij de plaats van domme ministers bezitten zou, alle onreine dieren van de ophitsing zou laten uitroeien tot de laatste, en dat goud en zilververmogen was dan kanonnen.

Zoo leefde hij bij oogenblikken in de uitersten aller zieningen, verliefd op tegenstand en aldus het verzet van een vorig uur prijsgevend voor het roezig genieten van weer geheel nieuwe stellingnamen.

Moe van opwinding en de kamerbenauwenis, nam hij uit zijn gekleede jas zijn rooien zakdoek en veegde zijn leelijken kop met het hooge voorhoofd en den klein-dikken neus. Met plotselinge afwendingen gluurde hij naar de wittige pracht van Rozette, die zijn heroisch afzonderingsspel knauwde tot smartelijke begeerte. Hij bleef haar langer aanzien, en als zij naar hem keek, maakte hij groote oogen bij wijze van grappige aanhaligheid; maar zij merkte den gek en zag haastig

en verwonderd spottend naar een andere kamerzij, bijna beleedigd. Getreiterd driftig schokte hij zijn hoofd af, minachtend, maar spijtig: zoo gauw geslagen, en door de beleediging van een mooie nuf vanaf zijn grootsche stemming tot wrevel vergiftigd. Toen zijn broer Lion met zijn magere knokige vrouw langs hem heen ging de deur uit, groette hij de schoonzuster niet: vrouwen haatte hij buiten zijn lichamelijke driften om; nooit had hij er in zijn omgeving ééne, hem het ernstige toespreken waard, ontmoet.

Na de Spiers stonden meer gasten op, om ruimte te maken voor enkelen die al staan moesten: David en Kobus Koopmans en de aamechtige Davids met z'n vrouw. Maar in het voorhuis kwam hen weer Karel Rosenstein tegen, een grijze gebochelde slenteraar, half zoo groot als zijn broer Izak, vlossig baardig, geelgrijs. Plotseling, toen zijn gebocheld rompje om de deur schoof, woelde er leven in de tot nu toe roerloos gebleven Rosensteins. De oom en broer, hun grootste concurrent in het stadje, was hun doodsvijand, opgemerkt in hun nabijheid met de felheid van een hatend beest. Toen hij kuchend naar Beem schuifelde, keelschraapten zij, verschoven hun stoelen en bedachten met Judaslachende gezichten al heet-ingehouden scheldwoorden. De ouwe Izak scheen kalm te blijven, maar in zijn keel hijgde de drift, en dadelijk begon hij zwaar rochelend te hoesten; hij sleepte zijn grooten zakdoek uit zijn vergroenden jaszak te hulp. Een oogenblik zagen de slagers uit hun heftig gesprek op naar den wand waar zij drieën zaten, en een van hen merkte al op, dat Izak daar stikken zou van de kift. Zij lachten om den hartstocht van zijn haat, waarin hij, joodsch-voorzichtig, in de felste drift nog nooit tot slaan was gekomen. Het was een haat louter om benadeeling in zaken, een vijandschap die zij gretig tegen elkaar zochten en die weer door onderkoop, verraad en alle verfiynd-bedachte bemoeilijking steeds opnieuw geaaïd werd en aangehitst.

Toen zijn oom Karel aan hun overkant was gaan zitten, begon het eerst Lion zijn spot. Hij sprak in de richting van de slagers:

„Nou is de ganze boel verschteertt....,” zei-ie luid genoeg om het Karel te doen hooren.

Ouwe Beem zag de anderen zacht lachen van verheuging om de levendigheid der te komen hatelijkheden, en hij zag bitter-glimlachend naar Lion, spijtig om de nieuwe versarring van zijn feeststemming.

„Waaromme dann?” vroeg Joede met opzet om weer treiter uit te lokken.

„Nou, dan is de Malleg Hamòwes (doods-engel) d'r om-mers....” zei Lion, „as hij d'r iss, dan is de soten (satan) in huis gekomenn....”

Een ingehouden lachen zoemde onder de slagers; hier en daar schudde er een zijn hoofd, om dat verdachte plezier af te weren, maar na een blik naar de anderen, glimlachte hij ook maar, zonder lust tot verder verzet. Karel bleef roerloos gedoken zitten, zonder opzien of voornemen om heen te gaan. Met een enkel hoofdschudden bedankte hij op Jette's vraag wat hij gebruiken zou. Ouwe Beem schoof een eindje met z'n stoel vooruit en begon een praatje met hem over zijn leeftijd: hij was toch al verder dan hij, niet? Ja! dat meende-ie ook. Stil-woedend schuinden de oogen der neven Rosensteins naar hem heen en de oude Izak, even uitgehoest, protesteerde, in zijn heerschzuchtige knechting van alle genegenheden, tegen Beem, door naar zijn zoons te brommen: „Ik zou zoo'n soten in 't zwart werachtig niet binnenlaten.” Maar Beem gaf geen antwoord; de vrouwen praatten zacht met elkaar over de erfelijk-gehate Rosensteins, en in hun steeds heftiger debatten, met veel steeds luider verdedigde meeningen, hadden de slagers en kooplui hem niet gehoord. Hartog Spier schoof dicht bij hen; hij zweeg nog, met naar hùn zij luisterend overgenegen hoofd, en nog altijd als een groote, die zich naar het volk onderzoekend neerbuigt.

Doch de begeerte, zich in hun politiek gesprek te mengen, zijn rauwe felheden tusschen hen te slaan met verrukkelijken hartstocht, begon zijn houding van eenlijken trots al te ondergraven. Nu en dan deed een vrouw een domme vraag over de besproken Oost-Europeesche Joden-vervolgingen;

dan zag hij al hatend op: kijk, die wisten nooit erregens van; as de man bezig was met de fijnste dingen van 't einde, dan vroegen zij of er ook soms een begin was.

„Och,” klaagde Abrams, de groote slager, toen een der anderen van Ziönisme gesproken had en vroeg, hoe de Oost-Europeesche Joden 't gauwst in veiligheid zouden zijn: „ze moeten aan de andere landen om hulp vragen; de Koningen en Keizers die moeten zich d'r mee bemoeien, anders komt er tòch niks van....”

Hartog Spier wrikte zijn kop om als een hond die gerucht hoort en gaat blaffen: een haatlach reet zijn breeden mond vaneen.

„Wat zei je daar?” snauwde hij naar den grooten rossigen Abrams, „hihi? wou jij oòk al meepraten? Koningen en Keizers, haha! Hak ze in stukken als 'n hoop afval van 'n slechte koe, en geef ze te vreten aan 'n hond die in je winkel komt! haha! wie d'r al niet meeredeneert! nogh! wou jij Koningen en Keizers in gewichtige zaken mengen? hoehoe! haha! stumpertje, stumpertje!” grijnslachte hij àl heftiger, en hij vermaakte nu de anderen met zijn gewoonlijk tot bijbelstijl aanijlende drift-extaze: „Laat ze zuipen en laat ze vreten, maar laat ze niet praten over groote dingen, en vraag ze niet om raad in gewichtige zaken! nogh!.... ziet, de Koningen zijn als zuigelingen en de Keizers als jonge honden; men heeft ze geweren in de handen gegeven en zij schieten de wijzen ermee neer!.... nogh! iedereen die 'n poot kan doorhakken, die verbeeldt zich al over alles te kunnen meepraten. Je moet mien niet kwalijk nemen, jongetje, maar as je 's mèrg in je hersens hebt, dan kun je 's weerom komen.... tot zóólang moe'j zwijgen,” zei hij bedarend, en nu ging hij, als gewoonlijk, in zijn heftigheid beleedigend verder: „en zoover zal 't wel nooit met je komen!” spotte hij afmakend met een blik naar Jacobs, den Sjammes, die hem zonder beweging van afkeuring of toejuiching bleef aanzien.

„Ja,” zei Meijer lachend naar de anderen, „hij is op zijn maniere Sociaal, wist je dat niet?”

Maar Hartog kneep de oogen halfdicht tot een ernstig-ge-

meende afstraffing en terwijl zijn hoofd klemmend schudde als in een aanloop van kracht:

„Hoor-is ventje,” beet hij, „d'r wordt joù nièts niemendal gevraagd, is 't niet waar? leer van mijn: als groote menschen spreken, dan moeten de kinders zich stille houen.... misschien wil je zuster je nog een beskwietje geven, dan ku'j daar zoolange mee gaan spelen!....”

Meijer, hoewel hij hem den gek vond, kleurde toch tusschen de vele menschen in: hoezeer hij zich tegen zijn onmacht verzette, hij wist niets te zeggen en lachte zuur.

„Een nar kan meer zeggen as tien wijzen verantwoorden kunnen,” minachtte Zadoks, met opgetrokken wenkbrauwen, „och, d'r bennen van die socialen, die zoo voor de mindere man opkomen, dat ze 'm zijn stukkien brood uit de mond nemen.... omdat ze bang bennen dat-ie der anders in stikken zal.”

Hartog keerde zijn hoofd af en trok oòk de wenkbrauwen op. Hij wist wel, wat de kleinzwarte, handige Zadoks bedoelde: zijn uitstooten van de kleine veekooptjes, die bij hem de kalveren hadden afgeleverd van de boeren. In den laatsten tijd had hij hun bemiddeling onnoodig gemaakt, door van de boeren zelf, voor meer dan hij den kleine uitbetaalde, te gaan koopen, om ook, door het verplichten der boeren, het beschadigde, voordeeligste goed te krijgen. Hij dacht er niet over na, spotte ermee, nu-ie 't weer hoorde: àl wat-ie bepeinsde en verkondigde, bleef, behalve eenvoudige kleine eerlijkheid, buiten zaken en handelingen. Hij bleef met weer van hen afgewend hoofd zitten luisteren naar een gesprek over vleeschkwaliteit, dat Moos Beem begon, door het beest dat bij Abrams hing, te roemen. Sam en Meijer, Zadoks en Naatje, die bij hen stond met Jette's hooge schort over haar zijzen japon gebonden, stemden toe dat het een pracht was. Maar de arme, rossige Jacques de Vries, neep de lippen saam en hoofdschudde.

„Woarumme schud-ie nou met oe hoofd Joacq?” vroeg hem Moos in de Vries' Brabantsch accent, „vinde 't soms nièt mooi?”

„Maak nou zoo'n drukte nie,” zong Jacques met driftige grijze oogen, „god in den hemel, wat goa-de-ge allemoal hoog mè-dat beessie, ik wil med-oe wèdde. da 'k wellies mooier in me huis gehad heb; zoo'n schoonheid is dat nou nie.... Jullie moake doar, of 't een stuk van driehonderd pond een hòut is.... godbewaart me....”

„Is 't soms niet mooi? Joacq heb weer wat,” verdedigde Abrams, „zoo'n stukkje vleesch hedde gij nog noòit in oe huus gehad, da wil ik oe wel vertelle, met àl oe praats!”

„He!” spotte Jacques, gewend dat ze zijn dialect nabootsten, „wat ik dan de laatste keer met Dovidje Kalf soame had.... waar is-ie.... o, hij is al weggegoan Dovidje.... moar ge weet wel Herz,” zong z'n Joodsch tenortje naar Hartog Spier, „ge het 't nog wel zien hange, maar doar kon-de jou beessie wel achter verstoppe!”

„Wát meen je?” schoot Hartog Spier vooruit, „hoelang is dat wel geleden?”

De Vries aarzelde.... „Een week of drie,” zei hij dan maar, beschaamd nu het woord eruit moest: in geen drie weken had-ie een stukje vleesch an de haak gehad.

„Wat?” zei Hartog, „o, dat halleve beessie, noem-ie dèt puik vleesch, jónchie? hihi.... za'k sterreven, 'k heb gemeend, da'j toe een oud paard van de Reiniging hadt gekocht om es ander soort klanten te krijgen; 'k dacht da'k had hooren hinneken, toe 'k verbij je huis ging, hihi! das noemt èr schein vláásch! nee dat ging 't net as an je vrouwe.” ging hij voort in zijn gewonen beleedigtoon, daar hij, eenmaal bezig, niets ontzag, en nu den spot dreef met Jacques' vele kinderen. „'t was àl te gezond.... hihi, 't had net 'n kleur as je vrouwe!” Hij had nu een volledigen gierendenden saterkop; de versmalde oogen glinsterden erin. En dadelijk grinnikte hij weer tegen Meijer, dien-ie in ernst aan een Amsterdammer, met Abrams ter receptie gekomen, hoorde vragen, of hij geen vrouw voor 'm wist: hij kwàm zeker nog wel veel bij families, zij kwamen hier zoo weinig met gegoede meisjes in aanraking.... „Wou jij dan 'n vrouwe hebben, jongetje?” grinnikte Hartog Spier. „Ik heb nog 'n geitje achter op de plaatse staan, a'j daar

tevreden mee bent, dan be'j nog wel te hellepen.... hoehoè-oè, je moet eerst eens 'n staart van 'n kòe kunnen vasthouden, voor dat je 'n vrouwe kunt regeeren." En plotseling meer sarrend, begon hij met zijn rauw-schorrende stem luid te declameeren:

„Salomó' die wijze kòning
Had duizend frouwen in z'n woning,"

tot allen schaterden en „verschwartzte nar!" riepen, bij wijze van applaus. Ouwe Beem glimlachte even, blij dat er weer gelachen werd: het was maar om Meijer nu, die had er zoo-veel hinder niet van. Zijn vrouw naast hem zat al een tijdje te morren tegen den langen duur der receptie die haar te druk was. Maar pijnlijker was hem het dreigen van ruzie tusschen de Rosensteins, nu Izak en zijn zoons eindeloos hatelijkheden probeerden te doen verstaan aan Karel tegenover hen, die niet heen wou gaan vóór zij waren vertrokken. Nu allen een oogenblik zwegen en luisteren moesten naar de stille lachjes en treiterwoordjes, werden zij brutaler; zij vertelden elkaar wàre en bedachte slechtheden van Karel, als door henzelf bedreven. Lion, na te hebben gespot met den te duren koop van het huis, dat zij hem de afgeloopen week hadden opgejaagd, begon te vertellen, dat hij een bed van zeegras voor veeren verkocht had, koper met onderwicht afgeleverd aan een fabriek, waarvan zij wisten dat ze Izak's klant was: Joede grinnikte met stemknijpinkjes van wreed genot en de ouwe Izak zat met kleine oogjes zijn kop op en neer te schudden, en afkeuringen en verwenschingen te zeggen op die gemeenheden, door Lion als eigen slechtheden voorgesteld. Zij negeerden het dreigende loeren van Ouwe Beem naar hun verwenschte gestalten. En zelfs als een der gasten hen met minachtend gemak een beleediging zei, antwoordden zij niet anders dan met hem kalmweg nieuwe misdaden van den oom mee op te sommen, steeds weer als biecht van eigen laagheden voorgesteld, om zoo voorzichtig buiten den strafrechter te blijven.

„Je moesten mèt mekâar maar in éene zak 't water in." zei

Zadoks, „gofferdomme d'r was niks beter, asdat ze je hééle mischpooge (familie) maar op ééne middag verzopen.”

Hartog Spier knikte hem aanmoedigend toe. Maar Joede lachte grijnzend; altijd voelde hij hun haat als afgunst op hun geld, overtuigd, dat als de anderen maar konden, geen van allen beter handelen zou dan zij.

„Och,” zei Joede, „je weten niet waar 't goed voor is...., 't is altijd nog 's goed voor als de menschen 's bij ons komen om een cent te fragen, dan kunnen wij ze nog wel 's an 'n hallevest uiver hellepen.... mijn oome diè heeft oòk 'n bultt.”

Zacht gelach schokte nu om dat onverwacht aanwijzen van Karel's bochel door de kamer; ook de ouwe Izak had verrukkingjes om de kleinste kwajongens-krenkingen tegen zijn broer bedreven. Met hoog-opgetrokken brauwen, zoodat zijn lange gezicht ver-ovaalde als in een lachspiegel gezien, slurpte hij zijn grinnikjes leedvermaak. Zijn broer Karel, met zijn gehoonden bochel tegen de stoel gedoken, had nog geen woord gesproken. Hij zat nog zooals hij het eerste oogenblik zat, binnen de geel-grijze bakkebaardjes zijn ouwe wittige lippen opeengenepen in het van bijna wit-bleeke plooiën bezette, doodzwakke gezicht, vuil-grijs polkahaar onder den hoed weg. Nu allen lachten, begon hij op te zien, gesard tot moordens toe tusschen de giechelende mannen en kwajongens. En toch wou hij niet weggaan vóór z'n broer ging: nooit gaf hij hun de voldoening hem te hebben verjaagd. Al brandde woede vernietigend in zijn ouden kop, hij was toch niet bij machte, tot meer dan oòk met woorden te beleedigen.

„Vader hoor ess....” vertelde de ongetrouwde Joede weer met dikke lippen, „hoor es fäder.... he'k je al verteld van mien groote zoon fäderr, die 'n verkeerde antieke stoel heeft meegenomen op de verkooping-ng, per ongeluk omdat-ie mooier wass...., he'k je dat al verteld fäderr....” Maar hij ging niet verder, want opeens schoot hij weer in een lach, en met hun drieën gnuifden zij schouderchokkend, tot Izak begon te hoesten.

„Dan zol er de kalte koòrsch kriege!,” riep de oude gniepig lachend nog onder zijn rochelen door, en luider grinnikten

Joede's en Aron's breede monden hun hortend-droogen haatlach uit.

Maar ouwe Beem had lang gewacht: het verveelde hem nou. Hij hief zijn hoofd en schoof naar voren.

„Hoor 's jonges.... alle gekheid op een stokkie, maar dat gedonder moet nou uit wezen hoor! jullie maggen buiten mien huis doen wat je maar lust, maar zeker vandáág wil ik dat hier in mien huis *niet* hebben hoor; die man die komt hier om te filleceteeren, en die heb jullie asjeblijft met rust te laten, hoor. En nou is 't uit!”

„Heel recht,” riepen een paar vrouwen.

„Za'k sterreven, da'j gelijk hebt,” riep Hartog Spier, „wat 'n lui, ja dáárom niet.... de vriend en de vijand die bennen mijn samen 't verzuipen nog niet waard; maar 't komt niet te pas; dat zijn vuile honden.... straatzwervers en orgeldraaiers die durreven dat nog niet....”

„Moe-je die ouwe man daar zitten te plagen en te treiteren?” riep Jette, „mien vader heeft groot gelijk, 't is schande....”

„Nogh!” riep Izak Rosenstein, „wat 'n pertaligheid, om mien 't zwijgen op te leggen.... jij weet óók al niet wat me zien gasten verplicht is....”

Maar Joede, ongetroffen ook zelfs tusschen beleediging van honderden, zette lachend zijn bezigheid voort.

„Hoe ku'j ook zoo'n ouwe man plagen,” treiterde hij verder, „zoo'n brafe ouwe man, die al zoovele, zoovele achter de rugge heeft....”

Nu keerde zich, met de groote meerderheid op zijn hand, ouwe Karel naar Beem, overtuigd dat die wel gediend zou zijn met zijn even laag verweer.

„'k Heb toch nog noòit de klosjes an gehad,” kraakte zijn zwakke stem naar hen die tegen den raamwand zaten; „'k heb dan wel veel achter de rugge, maar 'k eb toch nog nooit in Leeuwarden gezetenn.... nog nooitt....”

Joede en Lion werden bleekwit om hun baarden van ontsteltenis en woede. Maar opeens, onder Karels triomfantelijke herhaling de kamer rond, zwol Izaks kop tot paarsrood aan.

en zijn oogen werden roodachtig-bruin binnen de leden. Nòoit kon hij één belediging terug aanhooren, of in zijn waanzinnig-tyrannieke duldeloosheid, verwoedde ze hem tot stikkens toe. Karel's herinnering aan de gevangenis, waar hij en zijn zoon Lion al gezeten hadden, dreef hem plotseling zulk een dikke dichte prop van drift-zenuwen naar de keel, dat hij, nog steeds voorovergebogen, begon te snuiven en met rooddoorloopen oogen aan het hoesten schokte. Hij hield korthetig op naar adem; hij snakte naar lucht met gezwollen kop. — Stil was het in de voorkamer. Met angstgezichten, bang voor een ongeluk, stonden enkelen op, de armen slap langs het lijf.

„Hij stikt! hij stikt!” riep de Sjammesvrouw, „klop 'm in zijn rug, hij stikt! geef 'm 'n glas water!”

„Fader, Fader, schei uit! schei uit!” riep Lion, die hem bij zijn schouders nam. Maar Izak, met zijn roode oogen den kant van Karel beloerend, hoestte door, kort-hevig nog, met rukken naar lucht, dan eindelijk wat langzamer, dieper op-hijgend en rochelend als van onder uit zijn longen. Zwaar raspte hij, met een kop, die nog leek te zullen bersten. Vooruitschuifelende voeten en gestrekte armen naderden hem angstig; glazen water kwamen bij hem staan — alles sloeg hij van zich. Zijn roode oogen loerden alleen naar Karel, onder het eindeloos hoesten en rochelen zonder vollen adem. Ouwe Beem was opgestaan; ook hij vreesde een ongeluk. Hij had omgezien naar Karel, die roerloos zat, zonder lach of geschoktheid.

„Bréng 'm weg!” drong Beem. „Breng 'm weg, Lion!.... Joede, gaat met 'm naar huis! toè gaat met 'm wèg! eer d'r wat gebeurt, zeg 'k je!” Maar stemmen van mannen en vrouwen riepen weer tegen en nà. Als-ic loopen ging, werd 't nog erger.

„Ga jij dan héén, Karel!” drong Beem, „hij barst ommers, as-ic je blijft zien!.... 't is nou eenmaal zoo.... gaat dan nou tenminste maar èven weg, toe!”

Karel bleef zitten; hij vertrok z'n gezicht niet.

„Waarom zàk gaan.... 'k heb niks geen kwaad gedaan....

'k 'eb niks geen kwaad gedaan.... wie hier niet blijven kan.... die moet maar gaan.... ik blijve tot as 't mien confejeert om wèg te gaan...."

„Gaaf dan met 'm weg!" riep Beem, àl angstiger voor 't gerochel dat aanhield, voor die paarsroode kop en die dik-op blauwende aderen, „gaaf met 'm wèg! hij stikt je zóó, as-ie niet hier vandaan komt!"

Nu werden de vrouwen banger. Zij gilden dooreen van: „Weg! weg! hij moet weg, d'r uit, naar buiten!"

„Breng 'm dan wè-eg!" jammerde Jette, en de Sjammes-vrouw, kordater, liep op de jongens toe, kneep Joede met zenuwkracht in zijn arm. „Breng 'm dan wèeg!" gilde zij, „laaf je vader niet stikken! vuilek breng 'm wèg, gaáj nou niet? breng 'm dan buiten de deur!"

Langzaam drongen ook de mannen op hem aan, en eindelijk op bevel en voorbeeld van den brutalen Zadoks, namen zij Izak bij zijn schouders en duwden hem de kamer uit, den winkel in. Daar bleef hij tegen den muur staan, tusschen zijn beide zoons in, den kop naar den grond, en brakend.

Bleek bewogen waren de gasten naar de kamer teruggegaan, de meesten bleven nog staan; enkele vrouwen dronken water van schrik, de mannen moesten ook zuchten, bekomen van den nijpenden angst voor den dood. Moeder en tante Nette zaten tegen elkaar te gebaren over haar vreeselijk doorgestane ontzetting. Zij zaten zonder een woord bijna, smalbleek beide en met emotie-moeë oogen. Jette en Moos stonden bij Naafje en vroegen maar steeds, of ze niet geschrokken was.... Zij spraken overdreven van geluk, toen ze verzekerde, zonder hinder te zijn gebleven.

De ouwe Karel Rosenstein zat nog altijd op zijn stoel, roerloos-gedoken; niemand sprak tot hem. Maar Jacobs, de Sjammes en Zadoksje, kwamen binnen uit het voorhuis en vertelden, dat Izak al weer wat bedaarde. Allen bogen zich, om door de ramen in den winkel te kijken.

„Hij gaat weg, goddank....," zeiden ze tot elkaar, toen ze Joede en Lion eindelijk de beweging tot heengaan zagen maken.

„Hij kan d'r wel ies wat van overhouen,” zei Beem; „'t zal mijn een wonder doen als dat goed gaat...”

Langzaam, tusschen Joede en Lion in, terwijl zijn nà-roche-lingen nog hoorbaar waren in de kamer, strompelde Izak het voorhuis uit de straat op.

„Goddank,” zuchtten de vrouwen en gingen vermoeid zitten.

Karel Rosenstein had den broer en de neven zien heen gaan. Zwijgend stond hij op, strompelde zonder een woord langs ouwe Beem heen, en ging kalm-tevreden de deur uit.

HOOFDSTUK VI

EEN blijde ontspanning zuchtte, nu de Rosensteins weg waren, de kamer door. Met afschuw-gezichten en verwenshende uitroepen herstelde men zich van de ontroering; toen, dankbaar voor dat verband tegen de uitzonderlijke minderwaardigheid, bleven zij nog wat bijeen.

„t Kon de ouwe Izak z'n hachje wel 's kosten,” meende Jacobs.... „hij had toch niet veel meer noodig om d'r van door te gaan.”

„Ja jonges,” zeide de ouwe Beem, „al wat je na de zeventig nog krijgt, da's winst.”

In die verbroedering dan, in den band tegen de zooveel feller hatelijkheid der vertrokkenen opnieuw gezeten, spotte Jacobs die hinderlijke berusting van den jarige gauw terug, en riep om een algemeenen toast. Moos dolde dadelijk naar Jette, dat ze dan maar gauw nog 's in moest schenken! „Al klaar!” riep Jette, „wi'j even hellepen Naatje?” Opgewekte stemmen feestten uit, een blijder rumoer om den jarige heen, dat de even aanduisterende bepeinzing van zijn levensneêrgang spoedig had weg te lachen.

„Schenk in, Jette! bi'j bedonderd! vooruit! daar ging-ie! lang zal-ie leven, hoera! Ja, de ouwe moest ook meedrinken,” zei Sam, „ja vooruit, niks an te doen; oome Sam, moest Vader nou óók niet meedoen? ja netuurlik, werachtig, ja, en Moeder ook, nèt zoo goed, dàn maar annisette, as ze geen glaasje wijn, of geen cognakje aandurfde, allo en oome Sam ook, allemaale, niks geen flauwe kul, allemaale tegelijk. Kom, ja, laa'we liever es simge vieren!” (vreugde). De hatelijkheden verstoven nu, een intieme vreugdigheid binnen de van rauwen haat ontsmette omwanding der kamer, stonden ze allen op, de meeste hoeden schuin op de lachende gezichten, de lokkender vroolijkheid daartusschen van veeren, linten en fluweelen bloemen der vrouwentooisels. Opgewonden van een ook even aanlevende blijdschap door de omjoeling der anderen, schonk Jette Naatje's glas het laatst vol rooien wijn. Moeders schrompele mokgezichtje, de roddelmond van de

dikke Sjammesvrouw, de blanke fleemende kop van de kleine vleezige vrouw Zadoks, die de linten van haar glinsterend begit dakvormig hoedje had losgehangen, zoogoed als de driftige koppen der straks nog vechtende mannen, zij stonden allen in lachen verhit en beglansd toen plotseling, als saluutschoten, schreeuw na schreeuw, de stemmen met ruoer opstegen naar den jarige. Die stond met één hand aan de leuning van z'n nieuwen stoel, in de andere zijn bevend wijnglas, onder het fluweelen keppeltje te traanlachen.

„Nog veel jaren, omein!”

„Oome Ies, daar gaàt u!” riep Naatje.

„Meije Sjoòne!”

„'k Meen 't oòk zoo!”

„Over vijf jaar drie kwart eeuw!”

„Dadde ge nog veul vette koeie mag koope!” zong Jacques de Vries.

„En da'j d'r vooral veel an verdienen zullen!” riep Jacobs brauwend.

„Hoho, omein, omein!” juichten de anderen, die zoo snel niet iets nieuws konden vinden, want zij waren allen onhandig gebleven.

Hoog, in de van vreugde bevende handen, met het gewiegl der roode en wit-gele dranken, stonden de glazen geheven. Een oogenblik schalde uitgelatenheid door de receptie-kamer, ontruimd van wrangen broodhaat en tijd-vullende, koortsig-onrustige heftigheid van mondgevechten: het geluk plots gevonden en de vreugde ontmoet en gezien van oogen in oogen, in een zoete, zoet-huiverend ondergane aanraking met het rusteloos vertobde en vragende en reikhalzende leven. Over de tafels, zwart wirwarrend, kruisten tot klinken de armen langs schouders en wijkende hoofden, en de drinkende monden ontvonkten als feest-knetterende vlammetjes naar de oogen, in de tot rood gebloeide blijdschapsgezichten.

Haastig haar opzet gevonden, weifelend gekeerd en dan plotseling besloten, liep, bij de dientafel, Naatje op Moos toe en stiet hem aan, en fluisterde met hartstochtelijk hoofdwen-

ken. Moos nikte terug, maakte lachend gebaren dat hij al begrepen had en zelf al van plan was geweest, en met een blik de kamer rond, die hij in rumoer-stijging van plezier zag staan — het geschreeuw en het toewenschen omjoelde zijn verhitte hoofd — wrong hij zich naar zijn neef Sam, die met zijn Vader te klinken stond, en greep zijn jas:

„Sam, kom is hiér, verdømme.... klinken!.... wij hebben nog niet geklonken kerel!” kreet hij hem lachend toe, „vooruit, wij moeten nog samen drinken, toè nou kerel,” drong hij rauw en zonder rem, „’t zal je niet berouwen,.... ’k moet je meteen wat zeggen — kom es hier!....”

„Jij moet mijn wat zeggen?” vroeg Sam lachend, terwijl hij zijn glas tot klinken neigde.

„Even wachten!” riep Moos in zijn opgeschroefde verrukking, „eerst drinken! Jette, geef-es hier, twee port, één voor Sam en één voor mijn, schiet op! en geen hallefjes hoor,” zijn stem sloeg in die onnatuurlijke opdrijving der gemeenzaamheid, over: „kom hier Sam!”

Verrast door zijn neefs nerveuse uitbundigheid, en waarin hij nochtans, schoon onbewust, sterk voelde dat Moos door een overwogen plan gedreven werd, bleef Sam met zijn leeg geheven glas staan, tot Jette het vol had geschonken. Maar Moos, met dwaas-huppelenden sprong langs de tafel, duwde hem zijn eigen glas toe en klonk, tot van Sam’s wijn stortte over het tafelkleed. Alsof in zijn hoofd iets knappen zou, zoo spande er bij neef Moos de zich wringende en uitbarstende opwindning voor een raken zet, van een heet-afge wacht moment. Met een rauwen plezier-gil voelde hij het door zich heenspringen, een voor zijn grove leven zeldzame bevinding, een groot oogenblik van handelen. ’t Moest er nou uit, raasde het in zijn valsch genot, hij zou ’t nou maar zeggen, ja, ja, kristes wat zou die Sam opkijken!

„Hallef leeg drinken!” gebod hij, „toe nou, nog niet heelmaale uitdrinken!”

Sam nam het glas van zijn mond terug en stond met moeizaam bedwongen verlegenheid, met oogen die zich verwijdden, te kijken naar den uitgelaten neef vóór zich. — Wat

most die nar toch, dacht hij, vol geprikkelde verwachting; god, die had wat buitengewoons op zijn hart, jazeke, geen twijfel an.... En Moos, met z'n hoed in den nek, en een arm-zwaai langs Sam's gezicht, blikte de kamer rond met oogen die langzaam volgezwolven schitterden van voldoenings opgewondenheid.

„Kom mee!” riep hij.

„Mee?” vroeg Sam.

„Ja, naar de andere kamer, 'k moet jou hebben, 'k moet jou hebben kerel. Verdomme,” beval hij, „as 'k zeg, kom mee, kòm dan mee!”

„Ik koome al!” zei Sam, lachend van zenuwachtige nieuwsgierigheid, „kèrel wat moe'j toch!”

„Kom nou maar hier door!” riep Moos, en daar de dientafel, om aan dien kant door te hollen, te dicht bij de keukendeur stond, duwde hij hem den gewonen zij-ingang door. Wild drongen ze langs de stoelen heen de gang door, waar zij een groepje mannen: de jonge Rebbe, het kerkbestuur met Mr. van Lier, voorbijrenden.

„Moe'k gaan zitten?” vroeg Sam, zijn spanning niet langer meester, toen ze in de kamer stonden achter de plaats.

„Moet jij weten,” zei Moos. „zeg, weet je wel, wa'k wil?”

„Nou dan?”

„'k Heb wat voor je.... zet je glas eventjes neer!”

„Jij hebt wat voor mij?”

„Raad es, raad es! godverdomme!”

„Och god, kerel,” aarzelde Sam nerveus, „och god.... ik weet 't niet.... een —.”

„'n Kalle!” kreet Moos met ingehouden verrukking en gaf een bons op tafel en een duw tegen zijn neefs borst, dat die achteruitwaggelde.

„'n Kalle?” vroeg Sam zenuwachtig ongeloovig.

„Bij godallemachtig! 'n kalle voor jou!”

„Je bent gek.... jij een kalle voor mij....? och kòm....”

„'n Kalle met centen!” riep Moos, dollar nog, nu hij achter Sam's aarzelen ongeloof een overvolle ingenomenheid merkte.

„Goddomme!” riep Sam. „Zeg òp man!”

„Hèj d'r zin in?” plaagde Moos, „já of neé?”

„Werachtig as god.... waarom zou'k d'r geen zin in hebben? maar a'j me voor de gek houdt.... Moos.... ik spreek nooit weer 'n woòrd tegen je!”

„'n Meisje met twaalf en een half miel!” sloeg Moos weer op de tafel.

„Met.... twaalf en een half miel?” herhaalde Sam weer ongeloofig, „jij hebt voor *mij* een meisje met twaalf en een half duizend gulden....?”

Een flitsende verbeelding deed zijn bewustzijn duizelen. Een dronkenschap van verrassing voor zijn lèven roesde naar z'n hoofd, vaag aangestemd door het feestelijk rumoer van de kamer binnen, dat langs de opengelaten deuren grommend naar zijn ziedende ooren kwam stuiven. 'n Meisje.... voor hèm.... dacht-ie even zwijgend, als gebeurde hem een wonder daar, zijn gansche leven dompelend in geluk. Een meisje, een vròuw voor hèm.... en met gèld.... met veèl nog wel.... En daar had-ie nou zóó lang over gedacht? zóóveel moeite voor gedaan?.... beledigingen voor ondervonden? en nou.... misschien nog wel 'n moòie vròuw? wie weet....? Het kwam opeens als een drom uitbundig schaterzingende kinderen aanstormen in zijn verbeelding. Die Moos toch.... dacht hij overgelukkig. Wist hij 't dan niet? dat die 't zoo goed met 'm meende? wat gelukkig dan toch maar dat ze weer goed waren geworden.... Och, die vervloekte ruzie ook altijd.... wie was er de schuld van....? hij was toch 'n hartelijke kerel, Moos? Dat zag-ie nu toch wel?

„Denk je, da'k je voor de aàp hou?” schreeuwde Moos, opgewonden. „moe'k d'r een eèd op doen soms?.... Daàr.... dan za'k hièr de dood indrinken, as 'k je voor de gek hou.... dan hoef je noòit meer 'n woord tegen mijn te spreken en anders dan drink 'k op jullie gassene binnen een jaar!.... geloof je me nòu? ja of nee?”

„Wat is 't dan voor éene,” vroeg Sam schrokkelig, terwijl hij Moos' arm greep, en toch nog voorzichtig grinniklachte, om de uiterste mogelijkheid van een scherts te dekken: „Nee,

nou zonder schtosz, vertel me 's.... a'j werkelijk 'n geschikt meisje op 't ooge hebt — kan d'r jaà misschien wat van komen — waarom.... ik zal je zeggen — ik bin op 'n leeftijd, da'j wel gassene måg doen...."

„Nou ja, natuurlijk! is dat dan soms nièt waar?" vroeg Moos met sentimenteele instemming, „za'k sterreven as 'k d'r al niet meer an gedacht heb — maar nou ja, die pestruzietjes altijd. — Maar affijn.... Nou is 't ernst...."

„Wat is 't voor eene, wat is 't voor eene," vroeg Sam weer met een duw op Moos' arm.

„Wat 't voor eene is?" glimlachte Moos, „je vraagt ook zoo-veel.... laat dat nou maar an mijn over...."

„Nou ja," zei Sam, opeens weer teleurgesteld, „misschien weet je 't zellef nog nièt hè?.... nou ja.... had de grap dan uitgehaald waar iedereen bij was.... dan ha'j d'r tenminste nog wat an gehàd...."

„'t Is Naatje d'r zuster!" riep Moos, „nou, is 't nou goed? Daàr dan verdomme!"

„Naatje d'r zuster!" schrok Sam op van de plots klaar-ware openlegging van het wonder. En met een bons jaagde opnieuw naar zijn hoofd een niet te onderdrukken verheuging. „Ja, god, dat was waar...." dacht-ie, „god ja.... twaalf en een half duizend gulden.... dat kwam uit.... die had Naatje óók mee gekregen van haar oome."

„Ai!" riep-ie, „je schoonzuster! god, die he 'k allies gézien.... was die niet op jouw gassene?"

„Netuurlijk! Noù.... hé j' zin? Heb 'k goed voor je gezor-regd, of niet? twaalf en een half duizend en 'n uitzet en 'n knappe kalle.... dat weet je...."

„Heeft ze naar me gevraagd?" vroeg Sam verward.

„Be'j krankzinnig?" schermde Moos, „ga jij je gang noumaar, ik moet dat zaakje vanzellef nog in orde maken.... já, dat meisje dat vraagt daar naar jou.... ik kan wel hooren, da'j nog niet erg veel met fijne meisjes hebt omgegaan.... be'j gèk?.... zoo'n meisje vraàgt toch niet, nàr, en 'k moest toch oòk eerst hooren of jij wil? 'k had je al làng willen vragen, maar die verdòmde smerige kinderachtige ruzie.... 'k heb 't

nou maar voor nou bewaard, da's dubbele simge. Dus je wil wèl hè?...."

„Weet je vrouw d'r ook van of?" vroeg Sam, schuin-oogend, en met het eerste volle pijnlijke gevoel nu, hierin: dat van Naatje dankbaar te moeten zijn.

„Natuurlik," zei Moos, „ze was d'r erreg vóór, hè?.... Nou ja.... ònzin.... 't is 'r zùster hè?.... en as me dan iemand kènt, dan weet me toch wat me 'r geëft.... Ik, ik heb het 't eerste gezegd.... ik denk.... die Fietje, dat was 'n geknpte sjiddesch voor Sam van oome Ies, nou.... en drink nou je glas maar uit.... mazzel tof! (veel geluk)."

„Omein," zei Sam, verlegen lachend, „zèg.... je zwijgt toch nog stil, niet?"

„Ja, 'k ben daar 'n kind," stelde hem Moos gerust, „eerst moet àlles in orde wezen, kànt en klaar, eerder doe 'k geen mond lès.... hièr.... daar he'j m'n vijf vingers d'r op...."

Na een handdruk gingen ze met roode hoofden, opvallend-opgewonden, terug naar de kamer waar ze hun luidruchtigheid van loopen plots moesten inhouden, daar voor de stille zittende en staande gasten en de jubileerende familie, de jonge, zwarte Rebbe zijn feestelijke toespraak hield. Met zijn rug tegen de tafel, stond hij vóór Beem en zijn vrouw en de De Beer's, die tegen den raamwand zaten; naast hem links en rechts op de plaatsen der Rosensteins, de voorzitter, secretaris en penningmeester van het kerkbestuur, en de ouwe Mr. van Lier, de meest populaire notabel van de Joodsche gemeente, officieel godloochenaar en bestuurslid van alle Joodsche vereenigingen; die op alle Joodsche openbare en familieplechtigheden zijn eereplaats kwam bezetten, en ééns in 't jaar, op Grooten Verzoendag alleen, in de synagoge verscheen, daar tot vele heilige ceremoniën geroepen werd en zijn jaargift offerde voor de armen en behoeftige instellingen, om dan, op dien strengsten aller vastendagen, om twaalf uur naar huis te gaan om even te lunchen. Behalve Moeder en tante Nette, was in de vóórste kamerhelft geen enkele der vrouwen gebleven: allengs, toen de Rebbe zou gaan spreken, geleerd-Hollandsch, met echt Joodsche woorden er tus-

schen, waren de mannen dichter òm hem gekomen, hadden de vrouwen in devote minderheid, om van vèr-af te kijken en te hooren, vóór en achter de dientafel zich teruggetrokken. Moos en Sam, voor Kan langs gehuppeld, bleven staan bij de canapé, naast de De Beers; en Moos durfde alleen nog even haastig knipoogen naar Naatje, die met een blik gevraagd had, hoe 't was afgelopen. Maar Sam stiet hem haastig aan, en snel zag hij weer vóór zich naar den sprekenden en gebarenden Rabbijn.

Uit de Torah-afdeeling van de week had Kan zijn tekst gekozen: „Zend u mannen uit, had God tot Mozes gezegd, dat zij het land Kenaän bespieden, hetwelk ik de kinderen Israëls geven wil.” Vanuit de woestijn Paran had Mozes hen gezonden, hoofden van Israël alle, en hij had hun gezegd: gaat, en ziet het land, het volk, dat er in woont; of het stèrk is of zwák, of het gering is of machtig in aantal. De Rebbe verhaalde voort, dadelijk in den pathosdreun, met wijd open mond galmend uit gezwollen keel, scherpte van uitdrukking zoekend in geschreeuw, taalsierlijkheid in opsomming van vaak verkeerde synoniemen. Vol zacht-zingend Joodsch leven op zijn dertiende, was hij een jong dweepertje geweest, nu door de zweep van een seminarium en een zwakke, maar ook dómme omgeving, gedresseerd tot de sprongen van een ijverig gewetensbeambte, waarin zijn zuiverder en soberder dichterlijkheid zich langzaam doodhijgde.

„Zij waren heengegaan,” ging hij langzaam rekkend voort en hij hoog vanaf Beem. naar de zichtbare zittenden rechts en links, „en zij waren teruggekomen,” zei hij met een schok, als onder het openbare gebed.

„Gij weet het allen, nietwaar? hoe.... zij.... mèdebrachten de gròote vruchten.... hoe zij droègen.... die heerlijke, die wònderlijk zware druiven. En gij weet het oòk, dat zij verhaalden bij hun aankomst.... è-dat zij vertelden van wat zij daar geziè-ien hadden.... wat zij daar aanschouwd hadden in dat vreemde land: het is een land, vloeiende van melk en honing, niet waar....! wezé pirjòh.... en hièr is de vrucht.... hier is een staàltje van die rijke, van die weelderige planten-

groeit, e' van die gròote kolossale vruchten, die daar te vinden zijn.... gij wèet het allen niet waar?...."

„Maàr.... gij weet oòk wat zij vèrder zeiden: Het is wel schoòn, dat land.... het is wel een land.... vloeiende van melk en honing.... het is wel een land met schoone, gròote, kolossale vruchten....! e-maar het vòlk!" wond hij zich op, buigend rechts en links naar de mannen en vrouwen òm en vóór hem, „het volk, dat in dat land wóont! dat vòlk, dat is zoo stèrk! dat is zoo màchtig! dat vòlk, dat is zoo gewèldig!.... dat vòlk, dat is zoo tàlrijk!.... En de bergen! de bèrgen, die zijn zoo hóóg en zoo gróót!.... en ook hebben wij er reuzen gezien! Amàlek die woont er in het zuiden! en de Gitièt en de Jebusièt en de Emorièt! die woont daar op die berg!.... op die gròote, hoòge berg! en de Kanaäniet die woont bij de zee en aan de Jordaankant!.... En gij weet het, nietwaar? hoe het vòlk, hoe de kinderen Israëls toen mòrden, hoe alle bespieders, behalve Kaleb, de zoon van Jephòenee, en behalve Josua de zoon van Noèn.... hoe zij schòlden op dat lánd.... op die grond, die God eens had toegezegd aan Israël: neen! wij willen niet optrekken naar dat land! wij kùnnen dat volk nièt overwinnen! wij kùnnen niet strijden tegen die reuzen! die zooveel kràchtiger en die zooveel tàlrijker zijn dan wij! waartegen wij maar sprinkhanen zijn! En zij mòrden tegen Mozes en Aron, nietwaar? God heeft ons uit Egypte gevoerd, om ons te laten òmkomen in dat land....! wàren wij maar liever gestòrven daar in Egypte! zoo riepen zij uit....: onze vrouwen en kinderen zullen buitgemaakt worden door die reuzen daar — làt ons toch onze eigen wèg gaan! lètten wij ons toch niet stòren aan belòfte!.... lètten we toch teruggaan naar Egypte en nemen wat we krijgen kunnen!.... Waarvóór zullen wij optrekken naar dat land; naar dat mòoie, rijke land, om ons te laten slàchten met àl wat wij hebben....!" Even zuchtte hij van opwindung. Hij tastte achter zich naar de slip van zijn jas, nam zijn zakdoek en veegde zich den mond af.

„Wil U 'n glas water?" vroeg Jette, terwijl ze haastig naar voren schoot, „meneer Kan wil U 'n glas water?"

Hij schudde van nee met toëe oogen, die moeite minzaam overbodig rekenend. Dan borg hij z'n zakdoek weer weg en ging, na een tel rondkijken, voort tot zijn ontknooping. Hij daalde tot een weer kalm inzettenden toon, als met een gemakkelijk-voornamen rustigheid zette hij zijn, onder het wandelen van sjoel naar hier overwogen toepassing uiteen. Zachte kuchjes markeerden de ruischige stilte der gasten, die wachtten met aandacht: vooraan de zwartheid der mannen, kroeziger, stoffiger van zwaarwichtiger en dorder leven in de lichtdemping van winkel- en kamerwand: achteraan, meer verdeeld en kleuriger, met tusschen zich de witheid der dien-tafel en de verbrokkelde ordening der lekkernijen, en in het grijziger middaglicht, dat van de binnenplaats door het raam vakte — de vrouwen. Rozette zat daartusschen als een vreemd, broos weeldeding; zij speelde met haar verlakte voetjes onder fijn-wit kantwerk en roomig-geel van rokken; zij zat bij Kan's bijbelverhaal zich bedrukt te vervelen, en zij keek af en aan naar en van Meijertje, die haar bij oogenblikken met kleine genot-oogjes begluurde.

„Welnu,” begon Kan, weer met zachten inzet en dan langzaam-zwellenden toon, „Geachte Jubilaris, gij zijt thans zeventig jaar. Gij hebt een groot stuk van uw menschenleeftijd, een groot gedeelte van het menschelijk leven achter u. Geachte vriend.... ook van u kan men wel zeggen dat gij het land bespied hebt.... vóór gij daar komen zult: in dat heilige land, waar elk Jehoedie, waar elk rechtgeaard jood eens voor goed hoopt aan te komen. Want nietwaar? ons menschelijk leven is slechts een doorgang, is slechts een proef, vóór het gròote. wàre leven, vóór het leven hier namaals! Gij hebt het land bespied.... en gij hebt gezien.... dat daar waren schoone vrùchten.... dat daar waren schoone zàken, voor het oog een wellust om te aanschouwen. Gij hebt gezien dat er vreugde, dat er blijdschap is in dit leven. Maar gij hebt ook gezien, dat er reuzen waren in dat land: reuzen die u verslaan wilden: reuzen die het goede wilden dooden! De kwade machten, waarmee gij in dit land te kampen hadt, zij waren groot als reuzen. Zij stonden u naar het leven. Maar,” wond hij zich

weer op, terwijl hij zich naar voren boog en zijn rechterhand hief waarvan de wijsvinger nu heftig zwiepend den uitgeschreeuwden klem van zijn ontkenning begeleidde, „gij mort niet; gij zegt niet: laat ons niet optrekken! *gij zijt blijmoedig gebleven en godvreezend! Gij hebt niet gedaan als zoovelen onder het volk! als zoovelen, die thans het hoofd opsteken! als zoovelen, die mörren! en zeggen: Wát moeten wij doen in dat land, wát moeten wij daar beginnen! wij zijn hierheen gelokt, opdat wij omkomen zullen met onze vrouwen en kinderen! Gij doet niet als die velen, die er thans onder Israël zijn en die zeggen: Laat ons toch nemen wat er is! laat ons gelooven alleen in wat wij zien kunnen met onze oogen! laat ons toch niet luisteren! naar die dwaze stemmen van de rabbijnen, die spreken van een toekomst! van een heilig land! van een leven hier namaals! waar wij niets van weten! Die zeggen: Laat ons dan toch nemen, wat we krijgen kunnen! Gij hebt niet gedaan, als zoo velen, die het geloof van onze voorvaderen ontheiligen! door hun eigen weg te gaan! door den heiligen Sjabbos en den heiligen Jomtof te ontwijken! e-door de Touro, de heilige Touro, aan Israël op den berg Sinaï gegeven, te verwaarloozen en te beschimpen! door Israël zelfs met geweld te willen verzwàkken, Israël miskend, Israël verguisd, Israël vertrappt en gesmàad! Gij hebt het land gezien in al zijn rijkdom, in al zijn weelde, in al zijn leelijkheid en zijn kwade machten! Maar gij mort niet! Gij zegt tot het volk: Kòm, laat ons optrekken! Want als God wil, dan zàl Hij de reuzen verslàn! en overleveren in onze handen! Gij doet als Kaleb en als Josua: gij zijt blijmoedig gebleven. En als eenmaal de dag zal komen, dat gij voor Gods rechterstoel zult worden opgeroepen; als gij eenmaal zult gekomen zijn aan de grens van deze woestijn: dàn, dàn voorzeker zult gij ook komen daar, waar het land is vloeiende van melk en honing: daar, in dat heilige land, in dat wàre land, waar ons leven pas begint: in Gan Eiden, in de hof Eden! En daarom hopen wij, dat God, geloofd zij Hij, u nog voor ons sparen zal in lengte van dagen, opdat gij uw mede-joden zult sterk maken tegen die reuzen; opdat gij hun vrees voor die kwade*

machten, die hun bedreigen, zult helpen wegnemen, en ze allen maken tot Jehodiem *in den waren zin des woords!* Opdat uwe kinderen vreugde van u hebben zullen en gij nog lang, met uwe geachte echtgenooten in vrede en in voorspoed, zooals gij tot nog toe gedaan hebt, zult mogen leven.... Omein!"

Een zacht gegons en geschuifel van stoelen luidde op toen hij eindigde en velen riepen schuchter of ook wel blijmoedig gemeenzaam: „Omein”, op het zijne. Ouwe Beem stond op, en bedankte hem; zijn vrouw die hilde en tante Nette De Beer en Jette kwamen op hem toe en handdrukten hem; ook Jette en andere vrouwen in haar buurt hadden rooie oogen gekregen. Sam, onzeker van gebaren en woorden, in de benevelende blijdschap om de als uit de lucht gevallen vrouw met geld, en nog zenuwachtiger daar er geen beslissing zichtbaar was, ging onhandig op Kan toe, dankte, zag hem aan en bleef links-lang vóór hem staan. Achter in de kamer mompelden vrouwen, hoofdknikkend dicht bijeen, haar vereering van den jongen Rebbe, voor haar zoo oneindig geleerd; een heel verre, onbegrijpelijke voornaamheid was hij voor haar; een prachtige fijne spreker, en dan nog een knappe jonge man! Hartog Spier was stil blijven zitten, door Kan's toespraak met die vlucht van bijbelwoorden en aanraking van doods-gedachte heftig ontroerd; schokkingen van grootheds-erotie joegen door hem heen, als had hij zelf voor drommen saamgekopte menschen gesproken. Armzalig groot gebracht, op zijn tiende jaar al voor handel den boer op, had hij nauwelijks leeren lezen en schrijven, en scheen hem alle groote-dingen-aanduidende Hollandsch, hoe slecht en pronkerig en gezwollen ook, een heerlijkheid van vervoering; al wat-ie gelezen had, hier en daar gegrepen waar het hem ontmoette, had hij in zich opgenomen met den ondoordbaren hartstocht naar schoonheid van een dichterlijkheid die, rauw, telkens in de jacht van handel en in den meesleur der kleine omgeving ineenzakte, dan weer altijd koortsig zich omhoog hief. Zoo gebeurde aan den ontroerings-mensch in hem nooit die blanke wijde schijn-verstilling der beschaving

en woelde er eindeloos het onrustige en weer feller veront-
rustende verzet, de rumoerige worstelspelen van aan elkaar
vijandige meeningen, die zich alle in hem belichaamden, en
ook het onderdrukkend verweer tegen zijn emotie zelve,
tegenover de wereld buiten hem, uit een ernst die in zijn
onvermogen altijd in zelfstreeling moest eindigen.

Toen hij even stil had gezeten en Marcus Polak rechts naast
hem, een arm steengoed-handelaartje, met een paar woor-
den bewonderend over Kan sprak, schokte hij minachtend
met zijn hoofd en trok zijn lippen scheevend neer:

„Wat niet soms?” vroeg het koopmannetje, „heb dat man-
netje soms niet netjes gesproken?”

„Ja!” snauwde Hartog, „is 't goed jongetje? is 't goed m'n
ventje? Hij heeft netjes gesproken.... nogh!” spotte hij, zijn
kleine, diepweg gloeiende oogen opgetrokken: „hij.... hij
kan nog geen woord Hollandsch ook niet; kan dat kereltje
dan ook al wat? 'n beetje Rasche ¹⁾ en 'n beetje uit de boe-
ken heb-ic. och, wat weet jullie daar dan van: wat weet jè
d'r van: praat me d'r niet over....!”

„'t Gaat je door de knieën heene,” verdedigde Polakje, „dàt
kan ik je dan wel vertellen, 't gaat je door de heele beenen
door.”

„Praat me d'r niet van!” snauwde Hartog, „hou je stille, hou
je stille!”

In een grijs van tweespalt stond hij op, groette haastig rond
en schoof, zonder den Rebbe te groeten, achter hem langs
de deur uit. Een van zijn duizend kleine martelingen: op-
rechte ergernis om het kleine formaat van den Rabbijn in
het gevoel van eigen basis-meerderheid. Verscheurdheid om-
dat hij hem zelfs deze kleine massa benijdde met haar ont-
roering, terwijl hij zich toch voor grooter en beter bestemd
wist.

De Rebbe en de kerkbestuursleden waren uit wellevendheid
na de toespraak nog even gaan zitten. Onderwijl zij met den
jarige praatten, die hen over Sjoel- en gemeentezaken ge-

¹⁾ Raschie, Hebreeuwsche initialen van Rebbe Sjeloumo ben Jitsgok, beroemd
bijbelcommentator.

makkelijk vriendelijk bezig hield, gingen langzaam de andere gasten heen. Naatje kwam, nu het zooveel stiller was geworden, even naar haar man en boog zich fluisterend over hem.

„Wat het-ie gezegd, Moos?” vroeg ze heet-nieuwsgierig naar Sam.

„Nou, hij is gewóón stapel!” pochte Moos.

Sam zag dadelijk hen beiden samen, en lachte onhandig terug naar Naatje's vriendelijken knik. Zij wenkte hem, en terwijl Moos even achteruit ging, schoof hij op haar toe. Met angstigen weerzin herinnerde hij zich de wreede scheldpartij van dien Vrijdagmiddag.

„Kom is hier. Sam,” fluisterde ze, „het Moos 't je gezegd? Nou?” stiet ze hem aan, nu maar alle laatste vijandigheid weggedreven met lachende oogen die op en neer gleden, „wi-je m'n zwager wel worre?”

Stilletjes intiem sloeg ze hem op zijn schouder. Toch voelde hij nog tegenzin, er met haar over te spreken.

„We zullen zien,” zei-ie lachend; hij ontweek het dadelijk gretige antwoord.

„Je wilt zeker je zuster ook gauw zoover brengen als jij bent,” grapte hij voor hun doen grof, met haar zwangerschap.

Zij nam het voor lief:

„As je dat maar begrijpt,” zei ze, „daarin moet men mekaar juist helpen, niet? Het zal wel in orde komen.”

Een eindje van haar af bleef hij tegen haar staan knipoogen, onderwijl hij juffrouw Rosenstein groette, Lion's vrouw, die, daar ze nooit met haar man samen buitenshuis ging, even haastig kwam feliciteeren, en nog niets wist van het ongeval met haar schoonvader. Sam zag dan voor zich; hij deed een poging om kalmer te overdenken wat er daar zoo opeens met hem gebeuren ging. Leek het niet ongedacht-gelukkig? een groote duurzame vervreugdiging van dien feestdag? Nòg kon hij 't zich niet goed voorstellen. Was het niet vreemd, was het niet wat wonderlijk, dat hij, Moos, hem een vrouw met twaalf en een half duizend gulden ging toespelen, waarmee

hij zijn concurrentie verstevigen zou? Tòch kon 't nou geen grap meer zijn, maar mál bleef 't, nou z'n eerste verrassings-roes zich tot klaarder, hoewel nog nerveuse kalmte getemperd had: dat zij, Naatje, hem twaalf en een half mille van den oom zou laten opstrijken, om hun de koeien op de markt of bij de boeren onder de handen te kunnen wegkopen, zooals Moos juist wel aan hem gedaan had. Maar dan weer telkens, in de allengs verkalmde kamerfeestelijkheid, keerde dat gelukkige weten, dat-ie van z'n vader's zeventigsten verjaardag iets degelijks over zou houden: iets zoo lang en hevig begeerd, zoo onrustig en met veel grievende teleurstellingen nagejaagd, en dat hem nu maar zoo heerlijk-plotseling werd toegewezen. Heerlijk plotseling, ja, maar nu hij de zekerheid ervan merkte, nu strekte hij, in zijn verbeelding, zijn hand ernaar uit, en hij gréép het. En terwijl hij het greep, stelde hij vol naastende gretigheid vast, dat het wonder zijn recht was, want opeens nu wist hij het: hij wist dat het tot zijn leven behoorde: dat was het rechtmatige geluk van de zijnen, van zijn stand, van den handeldrijvenden stand, van den winkelstand. Hij was niet vertrouwd genoeg met het geld om het kalm te nemen; hij nam het nog opgewonden. Maar hij nam het: het kwam hem toe! Die oplossing sloot eindelijk den berekenenden twijfel, en glimlachend stond hij er opeens te droomen, van de goeie zaak die nu komen zou, en de groote serieus-blijve levenswijziging van: de vrouw; hij zou nu verder geen kwajongen meer zijn, gijntjes laten — menschen groeten je op straat als ze je, met je vrouw aan den arm, tegen komen. Zij was een dame, een sjeke Amsterdamsche dame....! van zijn stevig-rechtend lijf hoog zijn kale onbeduidende hoofd omlaag, starend naar de verbeeldingsdingen, tot zijn lippen vleezig-dom vooruittuiten als van Jette en Meijertje. Hij zag niet, hoe de Rebbe hem de hand toestak en schrok op, toen de anderen hem riepen. Naatje en Moos zagen elkaar aan en lachten knipoogend. Kan glimlachte groot-goelijkjes, terwijl hij hem de hand tot groet toestak: „'n Beetje te droome?“ speelde hij de minzame geestelijke, „ja jonge, dat duurt nog een heele poos voor jij zoover bent;

eerst maar eens de vrouw, dat komt nòu aan de beurt hè? jazèker.... nou, verder veel Simges hoor, Beem, adieu!"

„Dan bij u toch óók gauw,” glimlachte Sam haastig, nog blij dat-ie zoiets gevonden had. Meijer had er ook een gijntje op: „Hij wil u eerst de pille laten slikken, meneer Kan,” zei hij, „hij denkt, je bent toch de voorganger, doe 't mijn dan maar eerst ies voor!"

Kan schudde schertsend-afwerend het hoofd. Met ambtelijke vaardigheid zei hij: „Wat hij denkt, dat weet u niet,” en met een groet naar de anderen, ging hij met Gomperts, Wolf en Van Lier ook heen.

„Gaaf u ook mee?” vroeg Moos naar De Beer en tante Nette, die enkel nog waren overgebleven. Sinds Moos met zijn trouwen wat geld had gekregen, sprak De Beer nu en dan wel met hem over handel. De eerste en laatste gasten nu, die den feestdag op den maaltijd na, naakt en ontgeurd achter zich lieten, gingen zij heen. Tante Nette, die handjes rondgaf, zag van Moos naar Sam en van hem naar Naatje, die zich te kleeden stond. Zij hunkerde naar de oorzaak van de plotselinge en zeldzame intimiteit die zij straks tusschen hen gezien had.

„Ziezoo jongens,” zuchtte ouwe Beem glimlachend, toen de De Beers en Rozette hem groetten, „dat hebben we alweer gehad.” En zijn vrouw zei het hem na, blij, dat de roes van de drukte om haar weggetrokken was.

Maar Moos, die niet alles onberoerd kon laten, profeteerde met gewichtig geladen geluid:

„'t Mooiste kedootje komt nog, oome Ies.” Hij drukte met onderscheidende stevigheid Sam de hand. Naatje lachte mee: „Wacht maar is, jullie zalle is zien: we binnen lang niet voor niks hier geweest.... van 'n simge komt.... jullie wete wel....”

„Van 'n gassene komt 'n gassene,” lachte Meijer, „maar hier is toch geen gassene geweest?”

„Van 'n verjaardag kan óók 'n gassene komen,” plaagde hem Moos.

„Loop naar de verdommenis!” lolde Meijer, die Sam's kleu-

ren niet merkte, daar die zich had omgekeerd en bij de dien-
tafel te spelen stond.

„Nou jà,” schalkte Naatje, „ga jullie je gang maar, ik zeg niet
wat 'k niet kwijt wil weze, heb maar geduld hoor, allemaal.”

Jette liet hen uit, bang nieuwsgierig wat er gebeuren ging.
Zij dacht aan zich zelf.... misschien, misschien.... God, je kon
't niet weten! o god! ja?.... voor háár....? Tot ver over de
straat zong ze hen lieflachend, met handgroetjes na: „Dag,
dàag!”

Dan stond ze even stil, en zonder het ommezijn der anderen
peinsde zij nog even op hoop: „Zouen ze 'n gosen voor 'r
hebben? Wie weet.... as 't is waar was! god, god! hier uit!....
hier uit! een eigen huis! En een eigen man! Nog eenmaal te
worden meegeteld....!”

Aan de overzij had de bakkersvrouw haar uitgelaten groeten
gezien en liep haastig naar binnen, om het haar meid te ver-
tellen: god, god, die waren weer goed samen! wie had dat
kunnen denken!

Zenuwachtig-vreemd van bewegingen ging Jette naar bin-
nen. Waar ze de smartelijk-wondende ergernis trof, van niets
gewaar te worden.

HOOFDSTUK VII

EEN Zondagmiddag, enkele weken na vader's zeventigsten verjaardag, gingen ze bij Moos en Naatje om tegenvisite af te leggen. Jette en Meijer zouden thuis blijven, Meijer om op den winkel, Jette om op het huis te passen, beide, om dat Sam ze niet mee wou hebben. Als Vader en Moeder mee gingen was 't meer dan mooi genoeg. Maar Jette had geen zin, in een hoekje te worden geschoven. Zij als eenige zuster hoorde er toch zeker bij, wanneer iets ernstigs als een huwelijk van een broer behandeld ging worden? Waarom moest zij thuis blijven? Dan ging ze de deur uit, hoor.

„Ga je gang,” zei Sam.

„Maar ik doe 't niet,” pruilde ze, „ik doe 't niet; as jullie gaan dan ga 'k mee.”

„En as jij gaat dan ga *ik* niet mee!” besloot Sam. „dan blijf ik thuis! dan moet jullie 't maar zonder mij afdoen.”

Vader knipoogde tegen Jette. „Wees toch goochem kinderachtige meid,” sprak hij haar zachtjes toe, „kan 't je wat schelen? Ik beloof je, je zult niks missen: we zullen je alles wel vertellen: hoe ku'j nou zoo kinderachtig wezen, je wordt toch alles gewaar en d'r moet 'r toch één thuis blijven?”

„Omdat 'k altijd achteraf word gezet,” klaagde Jette huilend, door Vaders zachte vertrouwelijkheid al bijna bedwongen, „altijd, altijd, da's voor m'n sappelen de heele dag, da'k as 'n snotneus door iedereen in 't gezicht word geslagen. 'n Ander geeft zijn cenigste zuster de kowet (eer) om ook 's mee te praten en 'r meening te zeggen: op mij spugen ze, da's omdat 'k me de kouwe koors maak.”

„Maak jij je dan *niet* de kouwe koors,” sarde Sam. „vraag wie 't je bestelt, daar vreet je toch oòk van mee? We zullen je dame van gezelschap maken en òns de kouwe koors maken voor jòu.... Gaa'j mee vader? ja of nee, anders ga 'k alleenig: dat gedonder altijd! neem de heele familie mee a'j wat rechtchapens te bepraten hebt. Mevrouw wil haar meening zeggen, ogh! heb jij daar óók al 'n meening over? Kàk op jouw meening. Nou weet je 't.”

„Verrek,” eindigde Jette met spijtig huilen.

„Nou aju, Meijer,” riep Sam, „pas op, let op de winkel hoor, en breng daar even die worst weg, anders stuurt dat kreng je weer terug!”

Met hun dricën gingen ze naar de overzij.

Moos had tegen de pittige zomerwarmte de gordijnen voor het winkelraam neergelaten; hoewel er weinig vleesch in den winkel was. Aan een glinsterend-geschuurden haak boven het hakblok, voor het raam van de kamer, hing, week-blank, met plekken van blauwig grijs en warmroze vlekken, een enkel kalf, breed uitgerekt met doorhaakte pooten, uit te bloeden op een dweil. Achter de toonbank, voor de koperen roe, waaraan bruinrood doorspikkelde worsten rei-den tegen den witten muur, restten een paar aangesneden koebouten; een drooge lap geel-wit vet, flardig en dun, een stel bruin glimmende nieren, als groote weeke kiezelstenen, lagen, naast afgewogen geribd-roode biefstukjes, kliekjes melig uitgebraden vet, en een tong, die vadzig uithing als een wijsneuzig lang schoenengezicht, neergekwakt op het gebroken marmerblad van de uitstalkast. Door den winkel, waar Sam haastig rondkeek, het kalfsvleesch keurde en de bestellingen voor het raam langs gleed, de bouten tegen den muur krengig vond uitzien, stapten ze, door Naatje opgewacht, naar binnen.

Naatje gaf stoelen met veel gebaar waarin de voorgenomen ontwijking van aandacht vragen voor de meubels. Zij had haar goeie kamer ingericht met de kille brutaliteit van den harteloozen en steunloozen stijl van den afbraak: zij had lichtgeel behang met nieuwerwetsch gevonden blauw-grijze, vormlooze, overeindstaande versieringen. Daarop, terzij van de notenhouten linnenkast, hingen portretten en hevig-leeelijke platen door den dichtslag van de deur te rengelen. Zij had stoelen met groen leer, op de zittingen en langs de pijnlijk-rechte ruggen met groote blikkerend-koperen vierkante punaises afgezet. Op haar wilde, geel en rood gebloemd tapijt, lagen matjes van dezelfde kleur en teekening. En weer overgordijnen met bekwaste lambrequins van eenzelfde on-

bepaalde grijsblauw, en gelijke lichaamlooze figuren; de blik, die er geen enkele vastheid van doel ontmoet, glijdt er hopeeloos en geënerveerd op af, evenals op de jammerlijk-zwevende ziel der bezitters, die het wereldbeeld van een vorige generatie heeft verworpen en tegenover het nieuwe onge-reed, leeggebleven naakt staat als een skelet. Boven den zwarthouten schoorsteenmantel pochte coquet, in breede-bruine lijst, een hooge geslepen spiegel, die het geblikker vertoonde van het notenhouten buffet daar tegenover, met marmeren blad en servies; het verpronkte de donkere kamer met in den schemerhoek armzalig-deftig wegblikkerenden welstand; de kopjes en gebakshoteltjes had ze met de uit-bollende spreij van het roomkleurig theedoekje gesluierd.

„Ga jullie nou zitte,” noodde ze, „dan zalle we eerst een kop koffie zette, want me meisje dat is uit, die most met alle geweld naar der aschmedaj, want die most naar d'r jonge met permissie, naar d'r aanstaande met permissie, en nou heb ik nog geen tijd gehad om zoover te komme.”

„We komen ook wat vroeg,” excuseerde Moeder. „'t Is waar we kommen wat vroeg, maar dat bewijst, dat we graag komen.”

„Niks te vroeg, nooit te vroeg,” zei Naatje, onder het heen en weer loopen.

Onderwijl ze zitten gingen om de salontafel, waarover een gehaakt en met roodlint doorkropen kleedje lag, dat vier licht eiken bruine hoeken bloot liet, kwam Moos in een wit jasje en met zijn pet op binnen. Naatje ging nu naar achter om koffie te zetten.

Moos slingerde zijn pet in den hoek en wierp zich ongewaschen neer tegenover Vader en Moeder, onder het puffen van zware trekken uit zijn sigaar-eind.

„Nou, zei Naatje,” toen zij weer binnen kwam, „je begrijpt wel, je mot zoo'n meid wat toegeve, och god je hebt 'r zoo maar geen weer; jaa ze moest naar 'r goosen (vrijer) de juf-frouw! ik denk nou, 't is wel je Zondag niet van de week. maar ga jij maar: ik wil me met die daar niet afgooie, eer ze me nou stikke laat.”

„Me moet wat toegeven, met recht eer ze je daar stikken laat,” zei Moeder; „’n zorg, wees jij maar de goochemste, en hou je kalm en wind je vooral maar zoo niet op. Is het anders nogal een flink meisje? Een meisje van Spier, niet? Nou, ook een zorreg.”

„Ogh!” wierp zich Sam met het gebaar van een tevreden zakenman achterover in zijn stoel en loosde zijn minachtingslust op de dochter van den armen voddenjood, „wie d’r al niet vrijt, wie d’r al geen aanstaande heeft tegenswoordig. Wat bin ’k mislijk.”

„Hè, god,” smeekte Naatje naar Moos, „doe me nou een plezier en doe je andere jas an, niet? je heb toch nog wel een ander jassie om an te trekke niet? En ga me daar nou niet met je vethande an de stoel legge asjeblieft ’k Zal voor je op me knieë gaan legge, toè dan! Ja,” gaf ze Sam antwoord, „wat zeg jij daarvan? Net hoe je zegt, wie d’r al geen vrijer het tegenwoordig; ik verzeker je, ’n goed hemd met permissie het ze niet an ’r lijf, maar een aanstaande het ze tòch!”

Met een zucht naar z’n oome Ies stond Moos op, veegde zich in den winkel de handen af en liep naar achter om een andere jas te halen. Naatje schonk in kopjes met in koud-blauw uitgevoerde motieven van het ras dat het behang verluchtte, en die ze „stijlkopjes” noemde, haar sterk-geurende koffie; en uit geribd-glazen gebakpotje, met nikkel omrand en gehengseld, presenteerde ze bruingebakken boterkoek. Voor de tafel, de mouwboorden omgeslagen van haar zwart-lusteren japon, zette ze zich tot drinken. Vader had zijn hoed nu afgezet. Hij zat met zijn hand te strijken over zijn glimmende, op de kruin enkel nog fijn-grijze hoofd, en bewreef dan zijn gezicht, bekneep zijn neus, en afdalend naar de kin, eindigden de vingers met de baardslierten naar weerszijden genoegelijk uit te punten. Hij wou niet het eerst beginnen. Hij was de eenige hier, die van dat in vergadering behandelen van een huwelijk nog eenigen afkeer had, al kon hij niets leelijks of zondigs zien in het fatsoenlijk bijeenbrengen van twee jongelui tot degelijken sjiddesj.

„Nou?” haastte Naatje, die ongeduldig lachend met haar

kopje speelde: „zeggeris jonges, motte we wat beprate, of motte we nièt beprate,” en naar Sam rechts deelde ze schalklachend een kneep uit.

„Ja,” hakte Moos door, en wierp zijn oom en zijn neef elk een sigaar toe, „we hebben niet lang noodig te praten jonges, we moeten maar met de deur in huis vallen: spijkers met koppen slaan, hoor.”

Trots streek hij nu met zijn dikke rooie hand zijn zwarten natten knevel op naar zijn frisch kleurende wangen en nam zijn sigaar uit zijn mond.

„Kijk nou's an,” redeneerde hij onder nerveuze kuchen van Moeder, Vader en Sam en bij het met wijde oogen glinsterend glimlachen van Naatje, „zonder d'r doekjes om te winnen, ik geloof wel zie, as ik naar Amsterdam ga, dat ik dat zaakje met dat meisje en met die oom wel klaar zal spelen. Sam die zal ongetwijfeld wel idee hebben.” betoogde hij door de kamerstille, „en as ze dan samen verder kennis hebben gemaakt, dan geloof ik dat we daar verder niet zoo veel meer over te praten hebben. Is dat waar of niet?”

Vader zag Moos aan. En Moeder zweeg; zij zat met haar zakdoek haar wangenvol op te duwen, en Moos te volgen, loenzend langs den mageren neus; van aandachtsinspanning zwollen paarse aderen op haar smal-bleeke voorhoofd. Sam, verlegen, zenuwachtig, trok, onder de hard-rosse roestige ruigheid van zijn snor, met te veel en te hevige rukken zijn versche sigaar aan en beloerde het brandende puntje, zonder op te kijken of eenigen uitweg tot antwoorden te weten. Hij besloot zich te houden alsof hij uit beleefdheid Moos liet uitspreken, daar hij toch de pijnlijke benardheid onderging van zich behandeld te voelen in den familiekring en onder het triomphantelijke glimlachen van Naatje, van wier gezindheid hij lang nog niet zeker was. Waar wou Moos toch naar toe, dacht hij, dat-ie er zoo op had gestaan, dat tenminste Vader mee moest komen? Onder het nadenken begon hij vrijer aan zijn sigaar te trekken en allengs wat ruimer luisterhouding aan te nemen.

„En wanneer wij dan naar Amsterdam gaan?” vroeg Va-

der, „als jij 't dan wilt opknappen, dan moet jij maar eerst gaan, zou'k denken.”

„Dat komt allemaal wel goed,” zei Moos, „maar nou mot ik nog even over wat anders praten.”

„En dat is?” vroeg Vader met opzettelijke speelsch-zakelijkheid.

Sam, die bleef leunen, zag boven zijn vuist uit naar zijn Vader op.

„Dat is,” begon Moos in een vanmiddag glijdenden zaken-toon, „dat is... kijk jullie es even hier.... jullie snappen toch zeker wel, als Sam die paar centen met dat meisje meekrijgt, dat daar dan wat mee te doen is....”

„Dat spreekt van zelf,” bleef Vader alleen antwoorden, met scherp blik en onder een verborgen en vriendelijke strijdvvaardigheid.

„En wat wou u daar dan wel mee doen?” vroeg Moos, om zijn oom's handige antwoord te bestraffen; maar dan dadelijk, om alle rekking en gekibbel te weren, zei hij, terwijl hij zijn stoel bijschoof, „zal ik u dat nou es vertellen?”

„Nou dan,” vroeg Vader met ingehouden belangstelling.

„Mekaar kapot maken!” lachte Moos gespannen.

„Mekaar kapot maken?.... Ja, mekaar kepot maken.... En wat wou je dan?”

„Goed, dat zal ik jullie 'es netjes vertellen! D'r wonen hier in de straat nou op 't oogenblik èèn, twee, drie, vièr katso-wem (slagers), is dat waar of is dat nièt waar?”

„Da's waar,” bromde Sam achter z'n vuist, om niet heelemaal onmondig te blijven zwijgen.

„Da's waar hè? Nou,” zei Moos, „die maken mekaar kapot, is dat oòk waar of niet? Nou rechtuit antwoorden en geen flauwe kul verkoopen, we praten nou as menschen.”

„Da's óók waar,” zei Ouwe Beem dapper, „en wat wou jij nou? Vooruit nou maar!”

„Ik wou d'r drie van maken!”

„Drie? dan wou je samen doen?”

„Precies. Ik wou botje bij botje doen. Laat Sam nou zijn twaalf en een half mille nemen, en ik mijn twaalf en een half

mille en 't beetje dat 'k daar nog mee overlegd heb, en laten wij daar nou samen 'n stevige zaak van maken.... ja, jullie moeten dadelijk zeggen ja of nee; 't is voor jullie goed en voor mijn niet slecht. Ik zeg 't jullie zooals het is...."

Sam, heugelijk verrast, zag nerveus om naar Vader, bang dat die tegen zou vechten. Hij had grooten lust. Naatje zat stil te lachen om haar mans kordaat uitgesproken voorstel, waaraan zij den hevigsten stoot had gegeven; en zij spiedde de tafel rond, de gezichten langs die geschokt dachten. Moeder bleef zwijgen, in zaken gewoon haar man te laten oordeelen; nooit had ze zich daar in gemengd, altijd in trouwe slaafschheid, zonder hinder of medewerking, zich aan zijn meerderheid onderworpen.

„Daar moet 'k over denken,” zei Vader triestig-zacht. Hij merkte opeens, aan die voordracht der werkelijkheden, met bedroevende zekerheid, dat zoo en niet anders zijn zaak op de been kon blijven. Al zijn prettige onafhankelijkheid zou-ie dus tegen het als evenwichtig geldende oordeel van een dertigjarig oomzeggend vennootje moeten ruilen. Ze zaten daar voor hem en klonken hem aan zich vast; hij had niet meer te zeggen, hij had toe te geven, hij was oud. En dan, opeens, zag hij smartelijk de tweede bedoeling: Joop, nou tegenover de sterk gemaakte zaak, moest er totaal onder. Ja, ja, het ging zoo heel goed, twaalf en een half duizend en twaalf en een half duizend, dat waren er vijfentwintig, ze zouden die jonge nou even met z'n vrouw en z'n kleintjes dood gaan bijten. En hij, zijn Vader, zou zeker mee moeten helpen, om 'm den laatsten knauw te geven. Zeker had-ie nog niet genoeg honger geleden, in 't poosje, dat-ie daar tegenover ze zat te scharrelen en te krabbelen. Zou hij 'm zoo moeten helpen uitzuigen? Zou z'n Moeder er niet an denken? Nee, hij wist: hier stond-ie alleen; 't zou Sam en Meijer en Jette hun zorg zijn, of hun broer morgen of overmogen op de keien stond. Oók 'n zorg; ging 't hùn wat an? As d'r maar wat lekers bij 't brood was en wat stevigs in de soep; godogod en wat stond-ie zwak tegenover hen allen....

„Nou moeten we niet zoo lang praten,” zei Moos heet, „de

vraag is maar: moet ik gaan of moet ik *niet* gaan.... ik weet niet, wat daar nou over te prakkezeeren valt. Och god nog toe, 't is toch de eenige weg; ik wil jullie godbewaar niet beledigen, maar kijk dan goed uit jullie oogen.... De concurrentie die heeft jullie net zoo min centen in de zak gebracht; ik zeg niet, da'k 't alleenig voor jullie doe, dat zou mesjoggaas wezen, kinderachtige flikvlooiërij zou dat wezen, ik doe 't net zoo goed voor mijn ook as voor jullie, maar 't is toch ook de eenigste weg.... een andere weg is er *niet*...."

„Van zelf,” zette Naatje bij, „zóó kan 't toch niet blijve voortgaan; van daag verkoope jullie voor zeve stuiver, en wij gaan op een schelling; dan gane jullie weer op 'n kwartje en de klante, de frotte stinkende klante die steke de winst in de zak. Doene jullie nou de krachte bij mekaar, dan wascht toch de eene hand de andere? we kunne altijd nog wel zien waar we naar toe gaan; hier of bij jullie, dat komt van zelf allemaal wel terecht.”

„'t Beste is natuurlik,” zei Moos, „dat de oudste zaake blijft en dat we dan jullie winkel 'n beetje verbouwen gaan; met onze rommel 'n beetje d'r in kan 't werachtig as god 'n aardig winkeltje worden.”

Vader nam zijn sigaar uit den mond en zag hem, met even gedoken hoofd, bitter-scherp aan.

„Maar 'k doe 't niet,” zei hij kalm. „Ik weet 't wel, ik weet 't wel, jullie maken dan die andere, je weet wel, die *ándere*,” wees hij bitter naar den kant van Joops huisje, „die maken jullie dan eventjes kapot hè? In de gauwigheid hè? die wouen jullie dan netjes onder de tafel spelen hè? nee, nee, maar 't gebeurt niet.... d'r komt niks van hoor, laat mien dan maar mien hallevé boterham houden; maar zoo lang as ik hier ben gebeurt 't niët. As ik weg ben, dan kunnen jullie doen wat jullie willen, maar eerder niet.... eerder vast en zeker niet, hoor....”

Moeder zag zwijgend naar hem op, zuchtend. Zij kruiste dichter haar armen tegen de borst, en wachtte dan af wat Sam zou zeggen.

„'t Gebeurt niet!” herhaalde Vader, „nee Moos, nee Naatje,

nee vrouwtje, dat kan niet hoor jonges, dan even goeie vrienden."

„Maar 't gebeurt wèl!" kwam Sam nu los, terwijl hij half zich naar zijn Vader keerde, „ik zeg je, 't gebeurt wèl. Ieder moet maar voor zich zelf zorgen, dat is allemaal heèl mooi en heèl aardig.... maar daar kunnen wij niet van vreten! As wij daar 'n goeje zaak van kunnen maken, dan zal ik 't daarom *niet* laten; *hij* zal zich wel redden, dan moeten wij ons oòk redden!"

Moos en Naatje gaven dadelijk geen antwoord. Zij zagen elkaar aan, met stille wenken zich daar buiten te houden.

„Maar ik ga d'r niet naar toe," zei Vader. Hij sprak, met droeve dingen vóór zich, nog zachtjes. „Jullie zouden wel anders praten, as je maar es wist, as je maar es éventjes wist wat honger is.... maar nou! affijn.... weten jullie veel!...."

„Daar zal hij zich wel doorheen slaan; u hebt oòk niet altijd zoo gepraat," verweet Sam. „Toe-ie pas zijn winkel had opgezet, toe hebt u de afslagbriefjes óók niet van de ramen getrokken, en tòch hebt u geweten dat-ie alle weken heeft moeten verspelen, ogh! wat 'n mesjoggaas ook, iemand die je vlak tegenover je deur tegenwerrekt, ga die onderhouden, of bloed dood om 'm te sparen, ogh! wat 'n onzin allemaal! Moos, ik zal je wat zeggen,.... 't is akkòrd hoor!"

„En ik doe 't niet!" riep de ouwe nu met beslistheid.

„Maar *ik* doe 't wèl!" driftte Sam met een bons op tafel, „dan doet u 't maar niet, ik doe 't wèl! dan gaat *u* maar slachten.... en dan gaat *u* maar de boer op.... wou u soms oòk nog 'n apart zaakje opzetten? der zijn nog meer huizen hier in de straat!" en zich omkeerend: „Wat zeg je van diè mesjoggaas?"

„Hoor daàr ies!" begon nu Moeder haar man te verdedigen, „hoor daàr ies 'n kwajonge tegen zien Vader, Verrekkeling! Heeft-ie niet genoeg voor jullie gesappeld soms? heeft-ie niet genoeg voor jullie tot over de ooren derin gezeten? om jullie uit de drek te halen? ga de boer op! zet zelf 'n zaak op! dat is tegen de ouwe Vader! heb je 'm niet gefilleceteerd toen-ie zeventig jaar was de vorige week? rotslepel! ja, ja, je bent

toch maar 'n rotslepel bij hem vergeleken? trap 'm de deur uit! waarom niet? 't is je vaâr maar! snauw maar en grauw maar en bek maar af; ga je gang!"

„Laat nou asjeblief die mesjoggaas d'r buiten," kalmeerde Sam, „voor mijn heeft-ie niet noodig de boer op te gaan, en een rotslepel ben 'k nou ook niet heelemaale meer!"

„Da's onzin!" zei Naatje, „'n man van vijf en dertig jaar is geen rotslepel meer, da's gekheid tante Saar."

„Nou," verdedigde Moeder, „ik zeg tegen zijn Vader vergeleken, om zoo'n mond tegen 'm op te zetten, 'n Vader die vijftig jaar voor 'm gesappeld heeft; heeft men man daar dan zoo groot ongelijk an? dat-ie niet wil hebben dat jullie an Joop heelemaal reneweeren gaan? a'j maar 's eerst zelf kinderen hebt.... me weet niet hoe God wil."

„U hebt zeker niks gezegd, tegen Joop," vocht Sam, „toen-ie bij ons vandaan is gegaan! U hebt ook maar niet op 'm aangegaan en op 'm gespuugd! altijd bent u zoo voor 'm in de bocht gesprongen! wat doen 'k met die flauwe draaierij?"

„Nou! nou heb ik wel es wat gezegd, daar heb ik mien reden voor gehad. En tòch heeft je Vader gelijk, dat ie 'm niet zijn laatste stukje brood uit de mond wil laten scheuren."

„Hoor 's," overtuigde Moos, „ik zal je nou 's wat vertellen.... ik kan me daar van zelf niet mee bemoeien, maar dàt weet ik wel: die Joop van u is ook geen kind, en as-ie zoo'n honger had gehad, dan was-ie daar al lang vandaan geweest, dan was-ie wel ergens anders gaan zitten, en zoo erg zal dat nou wel niet loopen. Voor mijn.... ik verlange 'm niet in de grond te werreken, ik gun die jonge geen kwaad; hij heeft mij nòch an mijn vrouwe nog nooit geen stroo breed in de weg gelegd, onzin. Maar as wij, net zoo als Sam daar zegt, als wij op die maniere dat goed voor mekaar kunnen krijgen, dan is dat malligheid om dat te laten.... Ik verzeker u oome Ies, die jonge die zal zijn paar klanten daar wel om houden, u weet heel goed," lachte hij met z'n hand naar Vader verzekerend, „u weet heel goed, dat hij niet zoo'n kind is: hij zal zijn kostje wel opscharrelen, wees daàr maar verzekerd van: als jullie 'm geen kwaad doen, *ik* zal 't zeker niet doen, en nog 's, hij

is geen kind, om de verdommenis niet!”

„Och,” redeneerde Naatje, „kletse jullie niet, as dat nou alles is wat je d'r tege heb, dan is dát niks. Dan gaat me mannetje morges of overmorges naar Amsterdam, en dan smoest-ie 'n beetje la-la-la met de Kalle, en dan houwe we 't andere jaar gassene, of misschien nog wel gauwer.... hoe lijkt u dat tante Saar? nou?” lachte ze over de tafel heen haar toe: „hè? da's zoontje nommer twee die onder de goppe gaat hè? heb u trek in een gassene?”

„O, erg, erg trek, ik kan m'n trek niet op,” kniesde Moeder, „schei maar uit, voor mijn zijn d'r andere dingen om an te denken. Ja, gassene, gassene, daar heb ik allemaal geen hoofd meer voor.... Ik kan 't wel zonder gassene's af, best.”

„Och kom!” sprong Moos op, „u máákt d'r wat van! ik wed, as 't eenmaal zoover is, dat u 't langste opblijft van de hëele boel, allemaal die der zoo praten, die doèn daarom nog niet zoo. Nou, ik heb d'r wel lol in, in 'n goeie gassene, ik heb in lange geen pleziertje gehad, 'k zal godverdomme dansen dat de heele boel mesjogge wordt, wat jij Na?”

„Nou hè,” lachte Naatje lekker, die een uitkomst zag in het glimlachend zwijgen van haar oome Ies, „ik dans de menuet dadelijk met oome Ies, daar kan ik 't beste maat mee houwe. Wat, oome Ies? hè.... oome Ies die danst zoo licht. Jullie benne allemaal van die houte boere, maar bij Oome Ies daar voël je je niet bij. Nee, dat zeg 'k nou nerges om, maar dat is zal 'k sterve waar, ik dans altijd wàt graag met 'm.”

Vader, die bij Sam's volhouden dadelijk angstig begrepen had, dat-ie toe had te geven, daar hij in naam geraadpleegd werd, maar toch aan de jonge krachten de dingen over moest laten, zat zich op te dringen aan den noodzaak der feiten: of-ie praatte en opspeelde, of weigerde, och, als Sam doorzette, zou hij dan niet meemoeten? hij kon de zaak immers niet voeren, hij was niks meer.... Langzaam liet hij zich sus-sen, door Moos en Naatje, door de eigen hoop, dat Joop zich er wel doorheen zou slaan. eindelijk door den troost, dat, àls het ook misliep, hij er toch niets tegen doen kon. En zoo gaf hij zich over aan de schikking van den niet weg te drin-

gen dingenloop; hij zocht de aannemelijkste wijze van onderwerping, bewust van de vijandschap, die zich, in het overvallen huis van zijn eigen gevoelens, overmachtig ging neerzetten. Misschien had hij werkelijk wel wat overdreven? probeerde hij zich te overtuigen, en waar was 't dat ze zóó alle drie naar den kelder gingen. Moeder, onmachtig tot eigen oordeel, had zijn gezicht beloerd onder het overtuigend rede-neeren der anderen, en haar trekken plooiden zich tot schuwen glimlach, toen ze hem, onder Naatje's verheugenis, verlegen-vriendelijk — en uit een natuurlijken verregaanden tegenzin om de verbitteraar te zijn — zelfs aarzelend vroolijk zag worden.

„Nou,” vroeg Moos, „moet 'k gaan of moet 'k *niet* gaan.... Sam vindt 't vanzelf goed, niet waar zwager?”

„Nou,” hoofdschudde Vader, met een blik naar zijn vrouw, „as 't niet anders kan, en 't is zoo de eenigste goeie weg, ja, dan moet 't natuurlijk wel gebeuren; en dan mag 'k maar lijen, dat het jullie goed mag gaan en dat 't ons allemaal maar goed mag gaan.”

„En an ons allemaal!” zei Naatje met nadruk, „hè Oome Ies? an ons allemaal. Gelijk heeft-ie, Oome Ies.” Zij lachte met een zekere bewogenheid, in die overgave van den ouden man door zijn lot-verbiddende goedheid getroffen.

„Nou,” zei Moeder Vader na, toen ze zag, dat hij haar oordeel meende te vragen, „as 't niet anders kan, ja dan moet het maar zoo wezen; dan hoop 'k oòk dat 't maar goed mag gaan.”

„O. zoo,” zei Sam, „zóó mag 'k 't hooren, nou praten jullie as verstandige mensen.”

„Accoord,” lachte Naatje. Met bei haar handen sloeg zij op het tafellooptje, en naar den winkel: „Moos daar is volk, ga jij eve kijke, toe,” bedelde ze vleierend.

„Nee,” zei Moos, door de ramen glurend, „Simon is toch voor niet?”

„O ja,” zei Naatje, „'t is waar ook, hij helpt al.”

„Hoor 's,” zei Moos zacht, naar Vader en Sam voorovergebogen. „jullie begriipen wel, dat 'k die oòk weg kan doen.

Da's allemaal geld dat we sparen kunnen; dat zijn toch ook zes achterwielen alle weken!"

„Wie meen je," vroeg Vader.

„De knecht, Simon," zei Moos.

„O, wou je die weg doen?"

„Natuurlijk. Ssst," maande Moos naar Sam, en toen die hem sterkte met een gebaar van natuurlijke goedkeuring. „Vraag of 't maar genoeg is," zong hij hoog fluisterend, „as alledrie voorloopig geregeld werk hebben!"

„Nou, ja, och van zelf, a'j 'm bepaald niet meer gebruiken kunt," voelde Ouwe Beem te moeten toegeven.

„Dat zou wel mesjoggaas zijn," zei Naatje, terwijl ze kruimels van haar schoot klopte, en met een lachje naar Sams kant weer, zag ze tante Saar aan om ook haar goedkeuring te hooren.

„Och, ja," zei Moeder, „as-ie niet meer noodig is, gekheid, me kan niet iemand voor niks de kost geven, da's nog al duidelijk."

„Een arme jonge," mompelde Ouwe Beem, „nog eentje." Hij zuchtte en keek bitter vóór zich.

„Ik denk er nog niet half an!" besloot Moos, „ja, ze zijn nog al zoo lekker de knechten, om lief voor ze te wezen. En dan, ja, wat 'n malligheid, Oome Ies die is een beste goeie man, die wil de halve wereld onderhouen, maar ja, me kan daar 't geld weggooien! Al was-ie de beste knecht van de wereld, ik moet je vertellen, dan kan-ie mijn zeggen hoe laat of 't is. Ze denken óók verrek maar, as ze erregens anders een kwartje meer kunnen krijgen."

„Nou," zei Naatje, „as jullie drieë voor eerst werk hebbe, werachtig dan magge jullie tevreje weze: 't zou aardig mòoi zijn, màr! 'n zaak met drie man...."

„k Beloòf jullie," spiegelde Moos voor, nu langzaam-aan een beetje verrukt, „wij zullen 't klaar spelen. Maar nou ies wat anders," deed hij overgelukkig-besloten en feestelijk: „Na, is 'r nog wat te drinken, ja of nee."

„Netuurlijk," riep Naatje, „ze kenne 'n glas cognac krijge as ze luste, en tante Saar 'n zoet slokkie."

„Nou, schiet dan op!” haastte Moos lachend, „’k heb trek in een stevig glas cognac; as me over dingen van beteekenis heeft gepraat en me is afgehandeld, dan moet me samen ’n glas cognac drinken.”

„Jij zult wel dorst hebben gekregen,” zei Sam. „Je hebt moeten praten as ’n advokaat.”

„Schei maar uit,” pochte Moos terug, „’t ergste komt nog jongetje, hou je maar stil. nou moet ’k nog voor jou an ’t pleiten.”

„As ’t maar geen pleite (failliet) geeft,” grapte Vader, „schep jij maar niet zoo op: je zult wel niet zooveel meer te doen hebben; ik denk: ’t pleidooi is al gewonnen, voor dat de zitting geopend wordt.”

„Dat denk ik ook,” nam Sam, moediger nu, over, nu hij wat gewend raakte aan de gedachte, door Moos en Naatje genadiglijk een vrouw te krijgen toegeworpen, „je zult je lippen niet an ’t bloeden hoeven te praten. Maar hoor ’s, zonder flauwe kul — nee, geef mijn ’n cognakje, Naatje, — wanneer ga je nou? nou niet zoo lange wachten zeg.”

„Hoor is!” plaagde Naatje, „die is met recht verliefd voor-ie verloofd is! D’r is haast bij, wat zeg je daàr van?”

„Op jullie gezondheid, op de nieuwe firma en op de aanstaande sjiddesch!” klonk Moos; zij dronken uit met ’n „Omein!” en een schijnbeweging van klinken, Moeder en Naatje anisette, de mannen cognac.

„Morgen ga ’k naar groot Mokem!” riep Moos. Hij sloeg op zijn knieën en oogde lachend de kamer rond, „en as ’t in orde is, bezweer ’k je, dan schrijf ik ’n briefkaart en je komt bij me!”

„Accoord!” zei Sam, „nou nog ’s inschenken op Moos en Naatje! Een lang leven!”

„Laten we nou maar ’s eerst zoo ver wezen,” lolde Moos lekker, met den jubel in zijn hoofd van de pretjes en de goeie zaak en de glorie van zijn leiderschap in deze onderneming. „Ik ga morgen, zonder smoes, en dan kom jij bij me. En we gaan samen met de kalle naar huis!”

„Afgesproken!” zei Sam.

Vader en Moeder stonden op om heen te gaan.

„Hoe laat ga je morgen?”

„Om 'n uur of tien, eerste klas en alles fijn hoor,” bezwoer Moos onder rekken en ggeuwen, „op jullie kosten hoor, dat neem ik d'r van.”

„Ga je gang.” Sam klopte hem op den schouder. „Je mag je voor mijn rekening bezopen drinken an klare jenever, van de duurste!”

„Alderabbe,” wenschte Moos.

„Nou, lig jullie niet te donderen!” bromde Vader, „we moeten weg; goed succes wensch 'k je, en dan zullen we zien wat we d'r van terecht brengen kunnen.”

Dinsdagmiddag, in den winkel, kreeg Sam een telegram. Binnen, onder een hoeraatje van Meijer en van Jette, die in de sensatie weer veel vertroosting vond, las hij het voor:

„Alles in orde, kom cito over.

Moos.”

HOOFDSTUK VIII

DAAR in Hartog Spier's exportzaak op Zaterdag, hoewel zooveel mogelijk zonder hem, gewerkt werd, zorgde hij des Zondags, na enkele noodige dingen in den morgen, 's middags voor een whistpartij. Ook in de week-avonden kwamen dikwijls kooplui spelen, en hoewel de inzet niet hoog was, beteekende verlies of winst voor hen vaak een groot gedeelte van hun dagverdienste. Zij waren nu de groote heete binnenkamer ontvlucht en hadden de ronde tafel van daar naar het slachtvertrek aan de straat gebracht; daaromheen, op den steenen vloer, zaten Hartog, Jacques de Vries, diens tijdelijke compagnon Dovidje Kalf en de als vijfde lummelende Markus Polak met hun kaarten en sigaren in drift van spel te rumoeren. De zware breedte deur op een kier, om van de stille Zondagstraat wat frisheid binnen te doen waaien, hadden zij, om gegluur van Zondagsche buurtmensen en kwajongens te mijden, de gordijnen voor het raam tot de kozijnen doen zakken, en ook over de deur hing de perkamentige lap neer, tot waar het zware luik boven de onderste houthelft tegen het glas was gezet. Het groote vierkante voorhuis met zijn hooge blauwig gewitte wanden en rechts van de deur het getimmerde kantoorkamertje, stond koel halflicht om hen óp zoo, maar onfrisch, dompig, de atmosfeer zwaar van adem-indringen-den bloed- en rauwigen vleeschgeur. Onder messen- en zagenrekken aan den linkermuur stonden, naast een paar kleine roodrig bruine kalverslachtbankjes, een paar handkarren, een kleine rechtop, een groote, van de wielen genomen met het donkergrijs blauwe vlak tegen den wand gezet. Aan haken tegen den achterwand, voor de kamerramen, hingen, om een groot uitbloedend beestenlichaam heen, dooreenslangende leege darmen, een afgrijselijke kop met mijmerende oogen en omlaaghangende tong en, als groote fuchsia's, bloederige harten. Tegen den gangmuur rechts, naast het kantoortje, uitsnij- en hakmessen, groote kluwens bindtouw en een paar blaasbalgjes.

De ouwe Moeder, graag tusschen menschen en levendigheid, was, zonder lust alleen in de verstilde binnenkamer te blijven, bij het raam gaan zitten voor haar kleine tafeltje, waar ze met haar ouwe blankige rimpelhanden rondgleed langs de melkige bovenkanten der dominosteenen: zij paste het spel in haar eentje aan, tot straks Regiene weer lummelen moest en bij haar aan zou komen zitten. Zij glimlachte tegen den onwil der vierkantjes, zoekend en keerend om een heirweg van aaneensluitende oogsteentjes over de tafel aan te leggen. Nu en dan mompelde zij zachte verwenschinkjes, altijd nog roodig frisch binnen de witte geplooidde mutskap met neerhangende gouden en roodsteen oorbellen.

Van de tafel lawaaid gelach holluidend door het hooge voorhuis. Hartog had een gevaarlijke misère met bevend nerveus gezicht zitten uitspelen, en nu hij ze gewonnen had, zat hij paard-rijdend op zijn stoel een rauwen straatzang te schreeuwen, die hij met stompen van zijn boezeroen-armen op de tafel begeleidde.

Grinnekend van heroïsch wingeluk stond zijn roodbezweete, bebaarde kop op zijn vuile werkkleerenlijf; zijn broek, glimmend van vet- en bloedsmeer, los van zijn over de schouders hangende bretels, stond van boven open en liet een reep van zijn blauwe onderbroek bloot, met een grooten geelsteen knoop.

„Hou toch op, nar!” schreeuwde Regiene, met oogen als hij, die diep-weg onder het hooge voorhoofd gloeiden van spelvreugde en orde-drift tegelijk, „je bent stapel kerel!” wees ze, en klapte met haar dikke hand tegen het voorhoofd; maar zij lachte met de anderen mee, toen hij voorthoste op zijn stoel en met zijn elleboog op de leeg tafelplek trommelde, waar al zijn slagen waren weggespeeld.

„Da's nog wel in de nege doage!” lachte Jacques de Vries tegenover hem, „kijk die beroerling zich ies de sappel moake! die gooit nog wel met de Toure om zich heen as 'n groote geleerde, maar hij regeert as 'n pias. Kiek ies, kiek ies! 'k zal starreve as-ie niet meer as half stapel is.... schwans, hou op!”

„Holde stil, holde stil!” zuchtte Hartog, moe van opwinding. „Joaques,” juichte hij in de Vries' Brabantsch, „ge hadt me moete loate hange, ventie.... ge hadt me moete loate hange op me kloaverens, maar ge kunt niet speule jong, ge kunt err niks van, hi, hi, hi,” joedelde hij spottend naar de anderen, „'k zal barsten as 'k er had maggen komen, met mien klaveren en vrouw in mien handen. Kun jullie dan spelen? niks verdomme ku'j d'r van....! hihhi.... wat hè'k 't 'm gelapt! wat heb 'k om je heen gedraaid, net zoo lange tot as 'k vrij was! Ja,” zei hij dan plotseling verstild voor zich uit, „'t is wel zoo jonges, eigenlijk, eigenlijk hadden we vanmiddag niet maggen spelen; 't is 'n schandaal in de negen dagen, ¹⁾ maar ik kan d'r niet zonder. Ik moet op Zondagmiddag mien spelletje hebben, anders blijf 'k niet normaal....”

„Ja, anders blijft-ie niet normaal,” glimlachte Joop Beem, die even een pakje singels aan Hartog verkocht had en nu een oogenblik stond te kijken, „dan is 't toch maar beter dat-ie zijn spelletje heeft....”

„Ja, je praat wel van schande,” sprak Dovidje Kalf, de ongetrouwde middel-veertiger, tusschen z'n tanden, „maar je doet 't dan toch maar ondershands stilletjes door.”

„Kijk, kijk naar mien woorden,” piepte de kleine Marcus Polak, „maar luister niet naar mien daden! is 't niet Hartog? och,” probeerde hij de aandacht te drijven naar een versch schandaaltje rondom Hartog, „hij praat wel 'n boel, maar hihhi hij doet tevél.”

Hartog keek rond, en zag dat ze nog niet begrepen, wat Polakje bedoelde. „Ja,” zei hij onthutst, „'t is toch werachtig waar, we hadden in 't geheel niet maggen spelen van de week, maar afijn,” schoot hij weer ondeugend uit, „de ne-weire (zonde) is nou toch eenmaal gebeurd, geef òp Jacques en zeur zoo niet!”

„Geef jij op!” deed Jacques de anderen in speelsche verwensching lachen, „ge moet maar niet verder mee doen, ge zijt veuls te vroom om te speule, en om de waarheid te zegge (zijn

¹⁾ De negen dagen: de eerste negen dagen van de maand Ab, eindigend met den gedekdag der Tempelverwoesting, en gedurende welke geen vleesch noch wijn genuttigd, of feestelijkheden gevierd mogen.

kleine tenor steeg tot een smakelijken, krinkelenden lach): ge wint mien al veel te veel vanmiddag.... die wint altijd, zoo raar kan 't niet loope."

„Ongelukkig in de liefde!" piepte Polakje, nu beter raak in zijn toespeling op Hartogs werkmeisje, van wie men zei, dat ze van hem bevalen moest: allen behalve Regiene grinnekten zacht.

„Het spel des geestes is Gode gevallig," lachte Hartog, terwijl hij zijn kaarten weer opnam voor een solo. Vanmorgen had hij er wel over gedacht, het spelen deze week te laten, maar ongewend zich tegen zijn breede genotzucht sterk te maken, had hij zich maar laten gaan in zijn hartstocht naar de heerlijke inspanning van dat whisten. In de „negen dagen" mochten zij geen vermaak zoeken, zich zelfs het genot niet geven van vleesch of wijn: het zijn de negen dagen in de maand Ab, waarin, verschillende jaren, de groote dingen van verwoesting, ondergang en knechting aan Israël gebeurd zijn. Op den laatsten vastendag, werd de tweede tempel verwoest en het eens machtige en aan zijn levendigheid ten ondergegangene volk dienstbaar gemaakt voor goed. Er waren wel oogenblikken, waarop Hartog, zonder een enkel teeken naar buiten, er aan dacht: maar het leven van hun eigen wereld verscheurde bij de meesten elke offerende overgave aan het verleden: ook de rouw der maaltijden zonder vleesch werd, door vaak dure visch, algemeen ontdoken.

„'k Heb dorst!" riep Hartog. „Regienò Regiená, geef mien wat te drinken, geef mien 'n emmer vol thee, want mien visch die wil zwemmen!"

„Nou, nou!" driftte Regiene. „nar! je hebt toch al 'n groote kan leeg-gedronken! hè, de heele godganschelijke dag kan me klaar staan voor die! Moeder, wi'j óók nog thee?.... nou, als we daar uitgespeeld hebben, hoor! 'k Kan wel zien, da'j 't verliest, anders zou je niet om thee denken."

„Verliezen?" snauwde Hartog, „verliezen? nog niet half en nog niet kwart! dààr en dààr, kijk-es, hihhi, kijk-es!" en hij knauwde met zijn vuist de kaarten op tafel, en zong met breed neerdiependen mond:

„Oòch mien stumpertjes,
Oòch mien stumpertjes,
Haàrtog wint dat spulletje weèr!....
Oòch mien stumpertjes....
Oòch mien stumpertjes....”

Van de anderen smakten vechtend de kaarten tegen. Hartogs vuisten grepen naar zijn hoofd; hij gluurde angstig naar de handen, waaruit de moordende papiertjes neer zouden komen.

„Verdomme!” riep-ie, „vuile Joacques, dat heb jij mien gelapt!.... doar kunde zich achter verschuule, det heb jij mien gelapt, had je maar voor drieduzend jaar geleefd, dan ha’j mee gegaan met de tempel! Och, och, wat ’n slag, wat ’n slag!.... Wee, wee! hoe zijn de helden gevallen in de strijd.... Regiene, geef thee, Regiene geef in gods heerlijke name thee..... de vijanden schateren om zijn val....!”

Om de tafel zaten de partners te proesten; zij betrommelden hun knieën van leedvermaak om Hartogs verlies.

„’k Heb ’n nekòme (wraak-voldoening) an je,” zong Polakje hoog, „o god wat heb ’k ’n nekòme an je, jij met je praats, dat heb ik je gelapt jongetje.”

Maar Jacques de Vries was wangunstig; niemand anders als hij had ’t gedaan, met z’n troef uithalen! „anders had-ie ’r vast gekomme, wat Hartog?”

„Jullie bent allebeide poepers!” lolde Hartog verdrietig, „wee, wee, hoe zijn de helden gevallen in de strijd!”

„Mijn liefde voor u,” toeterde Polakje, „was erger dan mijn liefde voor Marre.”

„Stikt!” bulderde Hartog, woedend, nu-ie den naam van de meid hoorde noemen. „hou je kop dicht, of za’k sterven ik gooi je de deur uit, versta je?”

De drie anderen waren stil; Regiene was achter om thee te halen.

Polakje hoog naar Hartog, meer om te vergoelijken dan uit vrees voor zijn woede, die door elk als van een niet geheel toerekenbare, genegeerd werd.

„Ze heeft nog niks gehoord,” zei-ie zacht; hij wees naar de ouwe vrouw.

„Loop naar de weerlicht!” grauwde Hartog; met nijdigheid alweer door goeiigheid gespleten, duwde hij Marcus' kop af. Maar de ouwe vrouw, die met Joop zat te praten, zei zachtgelaten:

„Ik heb niks gehoord, jonges hoor! wees maar gerust, de ouwe vrouwe heeft niks gehoord.”

Zij had het schandaaltje al vernomen, toen zij vroeg waarom het meisje niet meer bij hen werken kwam; het deed haar pijn, niet schokkend, maar, bij oogenblikken, om den opspraak alleen. Een kalm klein landelijk natuurtje was zij gebleven, aan wreedheid van hartstochten vreemd.

„Ja,” schorde haar ouwe stem naar Joop, „'t is mooi Joop, ik mag 't tegen jou wel zeggen, maar a'j oud wordt, dan wordt er niet meer naar je geluisterd; kom ies hier,” riep ze Joop dichter bij zich, en fluisterend: „Ik heb 't al zoo lang gezegd, daar komen verkeerde dingen van, dat gaat niet goed,.... maar Regiene die wou mien niet gelooven, die wou 'r niet wegdoen, omdat 't 'n goed meisje was....”

„Och, Moeder hou je toch stille!” riep Hartog nijdig, „gehangen zullen ze worden, die de vuile praatjes uitstrooien, gehangen en geworgd.... schenk mien in, Regiene,” haastte hij, om angstig de aandacht van zijn smartende gebeurtenis voor zijn moeder weg te nemen, want hij had, als tegenstelling tot zijn wilde lichaamsdrift, behoefte aan de vereering van haar levenslange stil bedreven kuischheid, „ik kan niet meer praten van de dorst.”

Moeder schudde haar hoofd zacht zuchtend en knipoogde tegen Joop, die glimlachend naar haar spel stond te kijken.

„Kú'j wel zien?” vroeg hij vriendelijk, „je hebt 't daar toch veel te donker, je moet toch veel te dicht op de steenen liggen.”

„Och,” glimlachte ze, „nee, mien oogen zijn nog best hoor. ik heb nog geen brille noodig, goddank. Maar de gerdijnen die moesten ook heelemaale dicht, of ik al zegge: „nee”. dat

geeft niks.... komt dat dan te pas? de gerdijnen naar beneden bij 'n Jehode?"

Joop hoofdschudde met beminnelijk toegeven, en stond weer gedoken te kijken naar haar zoekend aaneenschuiven van de steenen.

„Moeder, ik kom dadelijk bij je!” riep Regiene, „nog één spelletje, dan gaan we weer samen spelen, hoor.”

„O,” lachte de ouwe vrouw, „ga jij je gang maar, hoor; a’j spelen wilt, dan speel je maar, ik kan mien hier best vermàken.” Lachend zag ze op naar Joop.

„’t Wil niet,” zei ze, „’k neem iedere keer de verkeerde.”

„Jawel,” wees Joop terecht, en kwam nog dichterbij haar: „daar,” wees hij, „dubbelblank toch, da’s goed, die kan daar toch an.”

„Joop, hedde nog wat gekocht?” vroeg Jacques, die lummelbeurt had.

Joop zag op zonder lust tot antwoorden. Die Jacques liep zelf altijd met zijn armoe te koop; maar hij verdomde ’t, hij vertelde nooit wat.

„Wat?” zei-ie, „nee, vandaag niet.”

„O, hedde wat in ’t zicht, voor de kriste klante zeker, hè?”

„Ja, ’n beesje,” loog Joop, „morregen of overmorgen.” Maar hij meende wel te voelen, dat de anderen het niet geloofden.... hoe kon-ie slachten in dat weer, nou-ie nog niet eens an ’n joden-klantje ’n stukje vleesch kon slijten?

Vandaag had-ie echt „negen dagen” gevierd, thuis; metbrood en koffie hadden ze gemiddagmaald, hij zou van de week ’s rondgaan om wat anderen handel op te scharrelen.... brood voor de volgende dagen wàs er eenvoudig niet.

„De pest zit er in,” gromde Dovidje Kalf, „god gaf ’t vroor al dat de glazen er van barstten, is d’r tenminste wat te verdienen. Waarom speel je niet ’n potje mee, Joop?” vroeg hij. „gòtsche (al is het maar) die twee kwartjes die-j van Hartog kunt winnen.”

„Dank je wel,” zei Joop dof, „’k heb geen zin jongetje, blijf jij maar an de kaarten.... as dat mijn week moet goed maken, nou....”

„Hou je toch stil onder 't spelen!” riep Hartog, „wanneer zul je dat nou es leeren? kijk naar je kaarten! misschien leer je d'r nog wat van!”

Bekeer U want het is nog tijd,
Voor dat gij stof geworden zijt....

„Jonges hoe zou 't met de ouwe Izak Roest wezen? zou-ie nog niet haast dood wezen?”

„Die heeft 'n slag gekregen hè?” vroeg Polak, „op de receptie bij Joop z'n vader, niet?”

„Wie zegt dat,” zei Regiene, „och, ze zijn stapel! daar heeft-ie geen slag gekregen, daar heeft-ie zich wel driftig gemaakt, maar daar was-ie alleen maar niet goed van.”

„En ze zeggen, dat-ie 't daar gekregen heeft?”

„Niks van an,” vertelde Regiene, „eergister heeft-ie weer ruzie gehad met z'n broer Karel. en daar heeft-ie thuis 'n beroerte van gekregen.”

„Praat je daar dan nog over?” vroeg Hartog, „wat beteekent dat dan? één jammer maar....” en toen, terwijl ze hem begrijpend aanzagen: „dat zien heele famielie d'r geen beroerte bij heeft gekregen.... nogh! vraag wat of d'r an die lui gelegen is....”

„Nou, nou,” suste Regiene, „schem niet zoo op, jongetje.... allemaal, dat is nou niet noodig, 't zijn wel smeerlappen met mekaar, maar laat dat nou maar an Kodesch Borrege (God) over.”

„Gij zult Amalek uitroeien,” driftte Hartog, „met zijn vrouwen en zijn kinderen en zijn kindskinderen.... 'k zal sterven als ze niet erger zijn als Amalek, die lui.”

„Hij kan d'r van mee praten,” grapte Dovidje Kalf droogjes tusschen z'n tanden, „hij wàs d'r al in die tijden, daarom doet-ie ook zoo raar.... hij spookt hier maar zoo'n beetje tusschen ons.... Kom Regiene, meisje, krijgen we wat? 'n kaart of 'n takkebosch, speel òp....”

„Hij gaat 't hoekie om,” zei Jacques, „hij is nie jong meer, die Izak?”

„Nou.... dan is 't met Hannegien óók uit....” schraapte Polakje, „die gooien ze de deur uit zoo gauw als ze maar kunnen, als de ouwe der niet meer is. Vaste; ze hebben toch an Rebekke óók al de nek laten breken.”

„Regiene, hou je kaarten weg! ik kan d'r inzien!” driftte Hartog en zag om naar de deur die werd losgeduwd. „Gansch Amalek zult gij uitroeien!” riep hij opnieuw met klem, toen hij Joede Rosenstein zag staan, „gansch Amalek, met zijn vrouwen en zijn kinderen en kindskinderen; geen hond zult ge laten in zijn hok. en zelfs geen jong bij zijn zieken oude, want voor den Heer Uw God zijn zij vervloekt!”

„k Moet jou hebben.” aarzelde Joede tot Joop Beem, „je frouw die heeft me hierheen gestuurtt.... 'k wou je spreken....”

„Mij?” vroeg Joop, „nou alderabbe (in Gods naam) ga maar mee....”

„Hoe is 't met je vader, Joede?” vroeg Regiene.

„'t Gaat wel, 't gaat wel.... nog 't zelfde.” zei Joede.

Joop groette en ging met Joede de deur uit.

„Hoor iess....” aarzelde Rosenstein op straat. „je vader was vanmiddag bij onss — en.... niet om je te beleedigen — ik weet wel da'j geen waker bent van beroep, maar mien vader is niet goett.... lãng niet goett.... en nou hebben we gevraagd an jouw vader of-ie 'n bekwame waker voor ons wistt.... toe zegt-ie ik weet niet, zegt-ie.... maar misschien wil mien zoon Joop wel, om da'j dat wel ies méér gedaan hebt.... uit liefhebberije vanzellef....”

„Jazeker.” zei Joop.

„Nou, a'j dan wilt. 'k weet niet of 't geregeld door noodig iss... maar zoo nou en dãn.... vanzellef je hoeft 't niet voor niks te doen.... maar je hebt misschien nou tòch niet zooveel om handen.... we zullen je vanzellef betalenn....”

„Och,” zei Joop, blij wat te kunnen verdienen, hoewel met grooten tegenzin in hùn dienst, maar 't was mis thuis.... en Grietje hoogzwanger. Als 't zoovèr was. d'r was niks, en waar moest ie 't vandaan halen....: „a'j mijn goed wilt betalen vanzellef.... dan heb 'k d'r niks op tegen....”

„Noù, zèg maar, zèg maar....” draalde Joede, „zeg maar wat ’t wezen moet, ’k weet niet of ’t elleke nacht noodig iss.... maar vanzellef wij hebben onze zàken.... wij hebben ’t nou ’n paar nachten om de beurte gedaan, maar dat gaat niet goett.... zèg maarr....”

„’k Zal ’t je kort en bondig zeggen,” zei Joop, „’k moet drie gulden voor een nacht hebben, maar minder doe ’k ’t niet, al ben ’k geen waker van beroep....”

„Drie gulden,” herhaalde Joede zuur, „nou, maar daar zuw-we geen kwestie over maken.... dat komt wel in orde, mien Vader moet toch ’n waker hebbenn, hij kan toch niet alleenig blijven.... nou laawe dan maar afspreken, da’j komt van-nachtt.... is ’t goed?”

„Afgesproken,” zei Joop, blij met z’n kans op geld voor eten. Maar Joede bleef staan, om nog eens te herhalen; soms bleven ze een uur staan zeuren, tot men met beleedigingen hen van zich dreef. „Kijk, de dokter heeft gezeggt, Vader kan nog wel ’n heel poosje zoo liggenn.... vanzellef d’r is niet veel hoop meer, menschelijkerwijze gesprokenn, maar as God will.... is niet waar.... allemaale maar gekheitt.... we zullen je niet beknibbelenn is ’t niet waarr.... ’t is geen handell en je bent geen waker van beroep, maar we zullen je drie zoeven (gulden) voor je nacht gevenn.... je bent ook iedereen niett....”

„’k Wil niks geschonken hebben Joede,” maakte Joop af. „a’j ’t te veel vindt, dan moe’j ’t maar zeggen, maar ’k doe ’t niet minder....”

„Nee godbewaarr,” lijnde Joede, „daarom niett, niet om je te beleedigenn, maar ’k wil maar zoo zeggenn.... ’t is geen handel, is ’t niet waarr....”

Zanikend drentelschuifelde hij naast Joop mee tot voor diens huis en bleef daar nog een kwartier hem vasthouden met zijn herhalingen. Hij vond ’t veel, drie gulden per nacht, maar daar-ie niet knibbelen durfde, wou-ie dan toch het genot van royaal te betalen, door dat Joop dikwijls te doen hooren. Maar Joop weerde het hardnekkig af. bang dat ze ’m toch anders met een of andere streek minder zouden ge-

ven. En toen-ie Joede eindelijk kwijt was geraakt, met weinig antwoord meer op diens belofte, 's nachts voor koffie en brood te zullen zorgen, liep hij snel naar binnen, om Grietje blij te maken met dat uitzicht op geld.

Zij was eerst uitgelaten; zij hoopte dat de ouwe Izak nog een paar weken zoo liggen zou; 't derde kind kon over veertien dagen, over een week en vroeger al komen.

„'t Is niks gedaan anders, Joop.... in de zomer,” lachte ze. Zij schikte zich alweer in haar nood, hoe nauwtjes dan ook. „De winter is d'r beter voor.... of.... heelemaale niet,” zei ze zachter, terwijl ze zoo vragend schuin naar hem opzag.

„Ja, toè maar,” bromde hij, „'t is goed, 'k ben blij dat 'r wat te verdienen is....”

Hij sprak er maar over heen: hij wou geen nieuwerwetsche kunsten, hij vertrapte 't....

„'k Zal d'r vanavond naar toè gaan.... nou moe'j alleenig in huis blijven meisje.... durf je wel?”

„Best,” zei ze brutaal, maar zij hield een huivering in voor de komende nachten, waarin zij met de twee kleintjes alleen in die situatie van hoogste zwangerschap vrijwel weerloos zou zijn.

„As we nog met hierover goed waren,” zei ze met groote denk-oogen, „dan zou Jette bij me kunnen komen....”

Hij zag wel, dat ze bang was.

„Nou,” zei-ie, „we zullen wel 's zien.... dat is nou eenmaal zoo.... 't is voorloopig maar om de andere nacht....”

Zij zag hem niet aan. Zij slikte haar angst door. En ging maar bezig zijn met de kinderen.

HOOFDSTUK IX

WOENSDAGSAVONDS, den achtsten Ab, als de groote treurdag, de negende Ab, inging, was Joop naar Sjoel gegaan. Als velen, niet zeer overtuigden, ging het hem dikwijls zoo: in slechten tijd werd hij devoter, zocht hij waarlijk hulp bij zijn god, door ter kerk te gaan vooral, en zijn gedachten, innig soms, te keeren naar gebed. Het was, zooals, naar de boeken Mozes, Israël deed: wanneer zij met goud en zilver zwaar behangen gingen, gaven zij ervan voor afgodsbeelden, en omangstte hen de kuil van wee en ontbering, dan klaagden hun stemmen hoogop in teedere verootmoediging.

Voor den droefste der vastendagen was alle siersel uit het Bedehuis weggenomen: tapijten, Biehmakleedjes, voorhang der Arke, het niet hoognoodige licht. Hard en naakt, vreugdeloos en verarmd, rouwde de Synagoge den gedenktag van Jodendom's ondergang. De Pedel alleen zat op het bankje langs het hek van de Biemah; op de trap vóór de Heilige Arke zat in zijn zwarten mantel de Rabbijn, met naast zich een enkele kaars, die haar stille weening sidderde binnen de rosbruine lichtgrot langs den onderkant der Arkedeur, langs de trappen, en het gebogen lichaam van den man. Zacht mompelneuriënd, als voor zich heen, zong hij den grooten somberen Jeremia-klaagzang door de halflichte Synagoge. Nu en dan, bij hartstochtelijker smartstijging van een vers, zwol zijn stem breed uit tot ingehouden galmend jammeren, of wrong zijn geluid tot het schokkend ontladen van een leed dat nauwelijks meer verkeerden kon. De weinig mannen, verspreid tusschen de bruin-eflen, langs de witte wanden gebouwde banken, zaten stil-verdoken voor hun boekjes, en zuchtten van tijd tot tijd een enkel woord mee. In de kennis der overgangen van gelatenheid en van heftige smart, wiegden zij dan de bovenlichamen. Op de galerij boven, waar vijf, zes gaskaarsen brandden, doolden eenzaam de donkere hoeden van een paar enkele uitzonderlijk vroome vrouwen. Van de beide jonge Rosensteins, die nooit kerkgang ver-

zuimden — vaak drementen ze vóór de Sjoel om met te laat te komen, de religieuze verdienste te veroveren van de tiende noodzakelijke meerderjarige te zijn — was nu alleen Joede, de ongetrouwde, gekomen; daar Joop pas Donderdagnacht zou waken, was Lion bij den zieken vader thuis gebleven: de vrouwen alleen vertrouwde hij hem niet toe. Aan den anderen Synagokekant, tegenover hem, stond de ouwe Karel, weggedoken achter zijn bankje, waar even zijn hoed en zijn geel-grijze kopje in hun beider verleefdheid boven zichtbaar waren. Het was hem bekend, dat Izak een paar dagen na de receptie bij Beem, tengevolge van een nieuwen twist een beroerte had gekregen, maar evenals de anderen altijd onwankelbaar zeker van zijn recht, was hij voor schuldbesef ongevoelig. Hij dacht daar eenvoudig niet over; hij ging naar Sjoel, en hij vastte als anders.

Ouwe Beem, die dicht bij hem stond, zag hem enkele malen zich naar hem keeren, om hem toe te spreken; hij wendde dan snel zijn gezicht weg en boog zich dieper over zijn klaagliederen. Hij was er zeker van dat Karel over z'n broer Izak beginnen zou, dat-ie 't geval zou gaan vertellen en laten hooren, hoe Izak hem afgesard had; dat-ie nog veel kwaad, door den zieke hem aangedaan in den stroeven jarenloop van hun concurrentie, herhalen zou; maar Beem walgde van hen allen, en wou nu vooral niets wat Rosenstein heette, met z'n aandacht naderen. 't Belangde hem alleen nog, dat Joop bij de anderen iets verdienen zou, al beklagde hij hem dat-ie bij hùn daarvoor dienst zou moeten doen. Met gelukkige gemakkelijheid keerde hij zich weer van de dagen-dingen af, en luisterde naar des voorzangers klagen, dat hem, nadat hij zich een oogenblik met kracht daarin verdiepte, weer dadelijk tot een ontroering werd, die hem voor alles afsloot. Hij, met zijn leeftijd vol zorg, hem een stil-martelende maar behoedzaam verzwegen hindernis, hij had zich menigmaal van de bekneltheid der Joden tusschen de andere volkeren in, hier minder bedreigd, daar in onmiddellijk gevaar, bewust gemaakt. Hem scheen arm Jodendom alleen in die benauwenis, om der voorvaderen en eigen eindeloos zondigen.

In zijn stadje, hoe vrij hij er heette, had hij de beklemming gevoeld van altijd, altijd door te bewegen tusschen vreemden; rondom zijn rusteloos brood-gevecht en zijn nooit voor goed verstervende levensvreugde, zag hij nog altijd het grimmen van een rauwen spot in het gezicht van een heimelijk tegenwerkenden Jodenhaat, die ook nu en dan wel openlijk de nagels uitsloeg. In zijn bloed, als millioenen van de zijnen, droeg hij het bestanddeel van den angst voor die vijandschap die onder allen vrede nooit meer dan met voorbehoud zweeg, die overal en elk oogenblik als met een natuurlijk recht in volle aanvals-rusting kon verschijnen, en die hem in elken Christen of een vijand of een toekomstigen heuler met den vijand moest doen zien. Deze angst onthield het leven zijn volle ontplooiing; hij verdeelde het bestaan in een helft aarzeling, terughouding en al haar valscheden, en in een ander deel van onmatige verrukking om dat wat van het oogenblik en van alle oogenblikken onvervreemdbaar bleef. En geen vrijheid bestond dan binnen de eigen muren, waar zij oorloogden en liefhadden omdat maar zulk een klein deel van de wereld het hunne was.

Zoo ging op groote droevige dagen als deze, zijn herinnering als rijdend op donkere luchten, terug naar den rijken bloeitijd van zijn volk, die hem scheen als een sprookje, aan dichtverwanten eens gebeurd, en die hem en de zijnen, na de duistering der lange verlatenheid, in zijn rechtvaardige en durende warme gelukkigheid een verren dag eens weer omzingen zou. Hij sprak er niet van, en zelfs beroerde hij het niet met die zekerheid beteekenende, vastere geluiding zijner gedachten, als wist hij wel, dat het maar leven-vermooiende mijmering was, dat verwachten van den Messias, die Israël, door de vijandenlanden heen, met tot macht gedijende drommen eens voeren zou naar Jeruzalem. Maar met al zijn liefde gaf hij zich over aan den blijden of devoten of schreienden geest der feest- en zoen- en treurdagen, en drong zoo met die levensinnigheden van een heel jaar de vertreitering weg van de zorgen.

In de stilte van de Synagoge, met den rouw der uitwerping

omhangen, luisterde hij, teruggedoken tegen zijn bank, en onder het volgen van den zin der verzen, naar het halfluide schreiende zingen van den Rabbijn, dat van de trappen voor de Arke zacht donker wolke door het kleine hoge gebouw. De zanger klaagde de uitgestorvenheid der Jodenstad, die staat als na een zwiepende barsting van onweer, met leege straten en wankele huizen, uitgestorven en bar. Langs de gevels zuchten fluisteringen van verlatenheid; teedere weengeruchten schrijden als ijle gestalten de naakte straten door. Boven de melaatsche bouwselen openen en sluiten zich de luchten, blanken de dagen, en de donkere nachten omwikkelzen ze nog; maar de menschenstemmen drijven hun heerlijke trillingen niet meer in de heilige atmosfeer die tusschen de wegen hangt, al wachten, met doode raam-oogen, de gevels ook, of geen echo opklankt langs hun roerlooze lichamen:

„Wee! hoe eenzaam is de stad, die zoo volkrijk was; zij is als tot een weduwe geworden. Zij, die zoo groot was onder de volken, die een vorstin onder de gewesten heette, zij werd schatplichtig — een onderworpen.

Van al die haar minden hoort zij geen enkele troosting; haar vele vrienden werden trouweloos; zij hebben zich vijandig van haar gekeerd.

In den nacht nu weent zij steeds, langs haar verbleekte wangen, brandende tranen neer.

Als een afgezonderde vrouw werd, na zoo zware zonde, Jeruzalem; zij die eerbiedig voor haar bogen, gaan haar doodsnood voorbij; hoor nu haar matte zuchten, waarnaar niemand luisteren bleef.

Tot den zoom van haar kleed wordt haar onreinheid walgend waargenomen; daarom zonk zij zóó wonderlijk diep neer.... och Eeuwige, zij hoort geen zacht geluid van troosting.... zie mijn ellende aan, de vijand tooit zich zoo met mijn vernedering.

Gaat het U niet aan, die over de wegen schrijdt?

O, ziet eens, ziet, of een smart, als de mijne zóó wijd, door één ooit wordt geleden....

Om dit alles ween ik, ween ik mijn oogen weg; geen trooster daagt, die met zijn zacht geladen woorden mijn ingewand zou warmen; ik ben zoo eenzaam wijdom, nu mijn haters mijn kinderen namen....

De poorten van Zion staan als breedruiggende wachters niet meer grootmachtig op: als in den grond verzonken, zijn zij niet meer te vinden.... In zijn eindelijke wraak liet Hij de grendels rottig roesten, tot op elk leven in de stad, de vijand nu zich tierend wierp.

De koning en de vorsten gaan tusschen de heidenen zwaar-gebonden; de profeten leven niet meer hun vervoeringen van 't Godsgezicht.

De oudsten van Zion zitten neer op den grond en zwijgen, stof op hun hoofd, en om hun lijf een grauwe zak: de jonge meisjes van Jeruzalem gaan, in gebroken gang als grijzen, met haar zoete hoofden omlaag de vreemde wegen langs.

Ziet gij niet schuw ze gaan, de blank-ranke, de donkerfijne Jodinnen? Tusschen het loeren der bruyt-vreemde oogen gaan zij met gedoken hoofd en schouders. Broosjonge lichamen zijn rauw geschonden, als met giftigen wespenbeet bloeiendzoete, donzige vruchten.

Hoor, van overrompelend-zware smart, zangerige kelen reutelen: haar wangen zijn nog wit van het haastige moorden dat om haar was.

De vijanden die over de wegen gaan, klappen schel-juichend in de handen: zij fluiten met wreeden grijs: met sarrend verwonderen schudden hun lachende hoofden.

Zij vragen: „Is dit nu de stad, die heet een zoo heerlijke schoonheidsvollbouw? waarvan men zegt, dat zij tusschen de menschelijke landen een volmaking van vreugdigheid is, als tusschen krottige zwervers-keeten een trots feestend, blankwit paleis? Waar is toch, dat wij ze niet merken, die eenige heerlijkheid? Hoe vreemd, dat de stad zoo leeg is! als nog nooit een der onze zoo ziekelijk-armzalig?....”

De vijanden fratsen en fluiten en schateren hun luide verheuging:

Wij hebben haar gansch verslonden! dit is immers de dag,

dien wij nijd-grommend van haat, wit en bevend begeerden? „O dank, dank” roepen zij: „wij hebben den dag gelééfd....! onze oogen hebben het ongeluk der trotschen van geluk tintelend geaaïd! onze lichamen schurkten wij tegen de doodkrampende lijven! onze ooren hebben hun reuteling als goddelijke geluidingen genoten....!”

O, maakt U dan op, begin Uw wijd geschrei des nachts, als het tijd is van weenen; klaagt met breedzinkende en Oprijdende golven van overgave den Eeuwige Uw smart.

Heft Uw bevende handen toch tot Hem op, voor de zielen uwer kinderen, die overal in de straten der stad, ineenzonken van honger....

Eeuwige, zie dan toe, wie het is, die gij zóó dompeldet in donkering van wee.... Moeten dan de moeders met eigen vrucht, in smart gedragen en bang verwacht met liefdelachen denken, haar monden vullen? Moet dan profeet en priester, denker en bouwer, geslacht in Uw reinschoone Heiligdom?

Gij hebt, al wat mijn angst was, één dag mij doen omgrijnzen en verwurgen; als tot een feest, een Hoogtij, hebt Gij U, zoo zorgzaam, tot mijn ondergang bereid.

Zoo bleef mij niemand die mij lief was; mijn knapen en mijn blijde meisjes heeft mijn vijand lachend gedood.

Toen een paar hoofdstukken gezongen waren, leefde er plots een alles afleidende opschudding in de rustige Synagoge. Clare Rosenstein was het gebouw binnen geloopt, en had gejaagd den Christenoppasser een boodschap gefluisterd. Die, schuw, was tusschen de doorloopen naar Joede Rosenstein gegaan. Joede, met druk gebaar, hield den oppasser vast met zijn lang ná-sissende zeurwoordjes, wou alles van hem weten. Maar de oppasser bracht alleen Clare's boodschap over, dat-ie komen moest: Vader was niet goed; als 't mogelijk was, moest-ie Joop Beem, den waker, meebrengen. Joede liep naar Joop, dicht bij hem, in een rij naar achter, en zei hem mee te gaan. Maar Joop, daar-ie pas voor Donderdagavond had afgesproken, had niet veel zin.

„Je Vader is toch ommers niet stervende,” verdedigde hij, „waarom moe’k nou meegaan? Je bent toch met je tweeën?” Maar Joede dijde de verontrustingen van zijn vader’s toestand tot doodsgevaar uit en hij drong luider bij Joop aan op meegaan. „Je bent toch wakerr, ja of nee.... a’j niet wilt, dan zullen we een ander moeten nemen, a’j weigert, dan gaan we naar een ander in je plaatss....” „k Zal meegaan,” zei hij, „a’j niet anders wilt, maar ’k moet ’t even an mien vrouw zeggen....”

De ouwe Beem en ook anderen kwamen toegelopen, daar zij dachten dat Izak gestorven was; bankjes klaptten, voetstappen stoorden scheurend in den zang van den Rabbijn, die opzag, teleurgesteld in de zekerheid van aller verbonden overgave in zijn rouwlied.

Toen Joop en Joede weg waren, bleven nog, van ver, de mannen elkaar fluisterend vertellen, of wel met woordenfigurenden mond en gebarende handen alleen, Clare’s hoodschap en het weggaan der twee behandelen. Dan, langzaam, wijdde weer de aandachtstilt neer, en opnieuw golfde monotoon en donker, de sombere smartelijkheid der weeklagende verzen over de gebogen lichamen der kortelijk droefvervoerde kleinen. Ongeweten, maar diep-blij, voelde Kan dan hun emotie aan; de eigen opvlagende weemoed werd tot volmaakter smart-ontroering aangestemd, daar die zich verinnigde door de vertrouwelijke aanklanking met de weinig verwachte devotie der anderen. Het was hem een verblijding om de zegepraal van hun betere soortgevoelens, en die verblijding verkeerde in zuivering en kracht-gedijing van zijn klaaglied, zooals, wanneer van een klein dorp, twee mensen, innerlijk vrienden, in groote stad elkaar ontmoeten; zij treden door de versperrende menschenwoeling opeens naar elkander heen, zij reiken elkaar de hand en de vreugdigheid is in hun gezichten. Zoo stond, als zelden in een jaar, de Synagoge een ganschen avonddienst in hoog gehouden rust, van schaduwen zwaaiende kaarsvlammen doorschoten, een vaaglichte treurtempel; de zanger verloren in zacht droef zingen van menigteleed; de weinige hoorders boven de tot gewoonte ge-

groeide zelfvernietiging uit van hun broodzoekende banaliteit.

Toen Joede en Clare, met overdreven gesticuleeren en teemissen door het Sjoelgebouw, waren heengegaan, was Joop naar huis geloopt, om Grietje te zeggen dat hij dien nacht niet thuis zou zijn. Hij vond haar pas weer klaar na hevige krampen, maar opnieuw bang voor den alleen te verbrengen nacht. Het was verdrietig voor hem, haar om dat geld, voor de bevalling toch onmisbaar, alleen te moeten laten; en bang dat ze zonder om die wreedheid van de noodzaak te denken, hem een oogenblik hard zou vinden, zei hij maar, daar hij iets te zeggen zocht, dat ze vooral niet mocht vasten: dat hœfde toch niet. Verslagen, moedeloos in de afwachting van lijfsmart en dat zonder zijn steun nog wel, zei ze dof, dat ze tœch niet eten zou; ze had geen lust, in niks, in niks. Het leven schuurde moeizaam en schrijnend dien treurdag-avond door het huis.

„k Heb Tische Bœof,” zei ze, „ogod ik heb Tische Bœof.” Met de schort veegde ze, in het bleekdonkere gezicht, haar betraande oogen af, waarnaar, als moeilijk door de zware leeddrukking, hij schokken het zachte schreien klom. De angst, zoo groot als de kamer, als het huis, zoo groot als alles, neep haar heele lichaam toe tot roerloosheid, en tœch wist zij, dat de pijnen en het gevaar weer komen zouden, ogod, dat gevaar, dat ze zoo graag ontloopen wou. En dãn, dãn.... als het kind er wås, als alles was doorleden.... zou weer nieuwe ellende neerzinken op hun gedachten. Want de zorg zou groeien.

Met haar hand streek zij van haar voorhoofd over haar gezicht, en kneep; de donkere oogen zagen hem aan, hol-gloeïend, hongerig naar het eerste oogenblik van welbehagen. of ze hem vragen wou: begrijp je 't dan niet.... begrijp je 'r niks van? En plotseling schokte achter de nijpende hand een snik; een kortheftig schreien barstte uit, dadelijk weer gesmoord door de hardwrijvende blauwe schortpunt. Zacht snuiven van de kinderen leidde haar vragen af; en ze hief,

plotseling stil, luisterend haar hoofd, als om iets tot de kleinen te zeggen.

Toen keerde hij zich om; haastig bedacht hij, dat-ie niets anders doen kon dan heengaan: ze maakte zich wel bang, maar morgenochtend was-ie toch weer thuis? 't Moest toch, wat zou-ie anders?

„Nou,” zei hij, zoekend: „doe me nou 'n plezier en éét nou wat, Griet; je zult zien. dat knapt je op, en drink wat warms.... zu'j 't doen?”

Zij knikte van ja, zwijgend.

„Nou aju dan.... tot morgenochtend,” zei hij, „dag meid....”

Zij bleef zitten met over de borst gekruiste armen, bleek, dof en verstild van leven door dien overmachtigen druk.

„Dàag,” zei ze zacht, toen hij de deur uitging.

HOOFDSTUK X

ALS-IE niet hoestte, roerloos op zijn windkussen, lag de ouwe Izak Rosenstein al een week lang in zijn bedsteê in de huiskamer. Thuis gekomen van een publieke metalenveiling, was hij, na een nijldigen woordentwist met zijn broer Karel, door een beroerte gegrepen en verlamd. Zijn oude, sterke karkas, doortraand van zware voeding en machtigen levenswil, lag nu eindelijk voor-goed gemokerd op het tot zwakkeling neertrekkende windkussen. Zijn beenen en armen waren tot staven geworden; en ook zijn overige lichaam, behalve zijn hoofd, scheen een willoos ding, dat hem bij niets meer zou dienen. Alleen zijn geest, grimmig sterk, zich rukkend en dwingend boven de vreese-lijke neerhalende kracht uit van zijn stervende lijf, was nog maar enkele malen door de mist der heenkwijning omneveld geweest. En telkens, tot verheugende vak-verwondering voor den dokter, had hij zich weêr getild boven den greep van den dood uit, en was zijn denkbezigheid, maar weinig vertroebeld, herleefd, al brokkelde de stem de woorden ook tot nauw-verstaanbare reeksen uit den machteloosen, ontzenuwden mond. Maar allengs had ook daàr de klauw van het Einde zich doelbewust vastgenageld, en met steeds angstiger wordende rukken van verzet voelde hij zich langzaam, als in een schroef geklemd: meer en langer bleef zijn verslagen bewust-zijn het stervende lichaam gelijk. Dan, tusschen oogenblikken van helderheid, raakte hij worstelend in de verwarring, en mengde zich zijn heroisch-koele kracht met het dwepend gemijmer van zijn oude jodenleven. Toen Joop binnenkwam, zaten Lion en Joede voor de roodbegordijnde bedsteê, fluis-terend door Izak's gestamel heen om Hanne, de verongelijk-te, die achter in de kamer zat bij haar moeder en Clare. Dompig en heet van zomerwarmte, ziekenlucht en flauwe etens nà-geur, hing traag om het licht van de olielamp de atmosfeer der lage kamer. Tusschen de twee gesloten en met luiken gedekte ramen aan de straat stond een tafel, met bruinig kleed gedekt om den vastendags-vooravond; ouder-

wetsche met zwart leer bekleede stoelen zwierven van en tegen den wand, en achterin de kamer dook stoffig weg een antieke kast met koperen en Delftsche pullen evenals op den schoorsteen tegenover den tusschenwand der ramen, waarvan terzij het vervuilde Mizrach ¹⁾ hing. Zij waren van de heel-enkelen nog, die op Vrijdagavond de ouderwetsche Sjabbeslamp ontstaken; in het midden van den zolder hing, aan een koperen ketting, de zwaarkoperen bak met aan de bovenronning zijn zeven mondingen die de zeven weekdagen verbeeldden; uit elke tuit de tip van een katoentje. Clare sprak met haar moeder en Joede met Lion; Hanne zat achteraf, nooit toegesproken en met weerzin geduld. Zoo was er door de broers een tijdlang al voortdurend ééne van de zusters verschopt geweest: eigenlijk wilden zij niemand die minder inbracht dan zij, aan tafel dulden, maar van de zusters hadden zij er eene voor het vertrouwde huiswerk noodig, sinds de moeder alleen nog maar de leiding had. Een andere zuster had Joede, in een grim-bui van woede en kwel-lust, en in de zelf-verontschuldiging dat hij toch op een goeden afloop gehoopt had, door het verzetten van een ladder bij het pakhuis, een ongeluk doen krijgen, waaraan ze gestorven was. Deze, Hanne, kinderloos weduwe geworden in Amsterdam en toen uit brood-nood naar huis teruggekeerd, werd doodgezwegen zoolang ze bij hen was, daar de oude Izak haar uitzetting niet wilde.

„Hoor ess,” zei Lion tot Joop, toen die was gaan zitten, „Fader die is geloof 'k niet goed bij zien rekening-ng, hij heeft geloof 'k een beetje koorss, maar je moet 'm maar stille laten pratenn.... maar hij is slecht.... hij is heel slecht.... zo'j óók niet denken? wat zo'j denken is-ie niet slecht?”

Joop zag tusschen de gordijnen door naar den knokig-bleeken, haardstoppeligen kop, die onder de groote slaapmuts in trekkingen van gestamel bewoog; hij trok de oogen op en bedwong zijn glimlach.

„Hij is nooit wat anders geweest as slecht,” wou-ie zeggen,

¹⁾ Religieuze voorstelling, meestal van den Tempel, die, aan den wand, het Oosten (Mizrach) aanwijst.

maar hield snel zijn woorden terug. „Hij roept an Hanne,” zei-ie, „hoor je wel? Hanne wil-ie hebben; moet-ie 'r soms wat zeggen?”

Maar Lion, haastig, ontkende spottend: „och, je bent gekk, jà Hanne.... hij weet op 't oogenblik niètt.... op 't oogenblik weet-ie niet wat-ie zegtt, dat zie j'toch immers wel.”

Joop wreef zijn baard; hij geloofde het en dacht er niet verder over na. De zieke stamelde voort, zwakjes, met een bij schokken oplevend spreekvermogen, dat beneden de kracht van den geest bleef; hij sprak van Hanne, en méedeelen, méedeelen en dat het niet goéd was zoo.... dat hij 't niètt deed.... nee, hij déed 't niet. Maar de zoons hadden de vrouwen achteraf gezet en waren zelf dichtbij gedrongen, om Hanne van het zwakke gehakkel vooral niets te doen verstaan. Het was nu eenmaal zoo geregeld: zij hadden maanden geleden van den ouwe overdracht van het bezit gekregen, als hadden zij alles van hem gekocht; met hun bedreiging, zich anders uit de zaak terug te zullen trekken en de belofte, de anderen te zullen blijven onderhouden, hadden zij hem er toe gebracht. Hij, die nooit van teederheden geweten had, voelde geen bezondiging daarin; de jongens kwam de zaak toe, vrouwen konden geen handel doen, daar was alles mee gezegd. En hij deed het in stilte, sprak er nooit van tot zijn vrouw, tegenover wie hij gestaan had heel hun samen-zijn lang als tegenover de anderen: oppermachtig-zelfzuchtig.

De verhoudingen tot vrouw en kinderen waren dingen uit zijn leven voortgekomen, ondergeschikt daaraan en dus te wijzigen naar zijn omstandigheden. De domme vrouw kookte den pot, onthield boodschappen, sliep bij hem. Er waren kinderen gekomen — hij had hen te eten te geven overgelaten aan de domme vrouw, zwijg-levend als een mannetjesbeest, dat koel plichtig uitgaat om aas te zoeken en het grommend binnensmijt in het hol, maar verder met gefronste brauwen zijn mijmerend leven heimelijk slijt. Buiten zijn sluwheid, was alles van hem aan zijn vrouw en kinderen vreemd gebleven: minachtend had hij naar hen neergezien, snauwend

hen toegesproken; liefdeloos hadden zij tegenover hem gestaan; hij was een toevalligheid voor hen, een vreemde, die met hen maaltijdde en sliep in eenzelfde huis. Toch was hij nu ontevreden, met die overdracht van zijn klein-steedsch groot vermogen op zijn zoons alleen, een domme verkeerdheid te hebben gedaan; juist omdat geen der kinderen hem lief was, wou hij, dat allen er van vreten zouden.

De laatste dagen, terwijl hij voelde te zullen gaan sterven, speet het hem, dat hij hen niet genoeg gedwongen had, de Moeder en Hanne te blijven onderhouden; een bangheid drukte hem toch, dat ze de vrouw en dochter uit het huis zouden jagen.

Hij rekende op geen menscheijkheid, daar hij, in het eenige dat hij hen geleerd had, den handel, hen altijd had voorgehouden, nooit meer dan het noodzakelijke af te staan; zijn bij nukken spontane weldadigheid hadden zij verkleind en uit vormgevoel, nagebootst.

Bij het waarnemen der achterblijvenden, nu zijn gedachten onder het telkens keerende leven toch steeds met alle bezwijkende kracht dat ééne punt schenen te grijpen, herinnerde hij zich het gebeurde, en bedacht hij, dat-ie 't toch niet wou, dat 't niet goed was zoo.... Hanne moest toch blijven en mee-eten: 't meeste had hijzelf verdiend. Maar hij voelde zich machteloos tot verder meedeelen dan dat telkens onder zijn wil weer uiteenbrokkende spreken, en wat zij antwoorden zouden, verstond hij niet; alleen zijn oogen zagen nu en dan de mannen zitten voor het bed. Zij spraken door zijn stamelingen heen, niet alleen bang dat Hanne haar naam zou hooren noemen en naderbij komen en iets weten zou, maar ook vooral dat hij hen de belofte zou afdwingen, haar altijd te zullen verzorgen. Die verwarring van buiten af deed hem nu en dan weer ophouden en wegdolen naar vaag ontmoete beelden van keerpunten uit zijn handelsleven, of indommelen tot nieuwe bewusteloosheid tot hij weer opeens hakkelend zijn waarschuwingen begon naar de naar elders sprekende of geheel zwijgende zoons. Bij tusschenpoozen ook klom weer de hoest naar zijn keel; dan hield hij er een zacht

rochelen in bed en een geluidloos zuchten, als het schuren van omwonden scharnieren. Dan kwamen de vrouwen telkens dichterbij; maar Joede of Lion werden haar nadering af. „Laat Vader maar gaan,” snauwden ze beslissend, „laat 'm nou stille gaan, blijf daar nou maar lieverss.... hoor.”

Joop zag hen telkens aan, als hij het weghouden der vrouwen zag; hij dacht aan geen opzet, verwonderde zich niet hevig, daar men van hun altijd buitennissige dingen gewend was. Hij bleef maar stil zitten op zijn stoel voor het bed, bij het kleine-hooge nachttafeltje, waarop een kop bouillon en een paar drankjes stonden en een stoffig schoteltje met vier harde eieren, die Clare den zieke meende te moeten geven, toen de dokter van iets versterkends sprak.

Tegen middernacht gingen de ouwe vrouw en Clare naar bed; Hanne, hardnekkig tegen het weren der broers, voelde daar een vijandschap in; zij merkte wel, dat het haar verkeerdt zou gaan, als de vader te sterven kwam. Onophoudelijk schoof zij vooruit, dichterbij de bedstee, zwiingend, maar met het sluwe besluit haar vader toe te spreken. Nu en dan bleef zij weer zitten, en loerde met haar gelig-leelijken strakgekapten kop naar Joede of Lion op, die met de handen op hun knieën zaten of even fluisterend smoezelden bij Joop. Lion met zijn pet op, Joede altijd onder zijn groenigen hoed. Maar de jongens wilden naar bed; ze waren van smorgens vroeg in de weer geweest.

„Wat denk je,” vroeg Joede, „zouden we naar bed kunnen gaan? wat zou je denkenn; zouden we maar gaan slaapenn?”

„Gaan jullie maar slapen,” ried Joop, die hen graag kwijt wilde, „waarvoor bin ik anders hier: je hebt niks geen last hoor; ik bin hier, en as d'er wat bezonders is, dan za'k je wel roepen.”

„Nou, dan ga we maar,” zei de getrouwde Lion, „ik blijf toch maar hier slapenn. Joop hoor es, daar staat een drankje en bouillon; maar ik geloof, dat daar toch niet veel meer mee te doen iss.... want hij wil niks meer hebbenn, hij wou de heele dag niks slikkenn, is 't wel Joede?”

„Nee,” hoofdschudde Joede, „d'r is niet veel meer an te

doenn," en dan tot Hanne, die nog zitten bleef: „waarom ga jij niet naar je bed? gaat naar boven, wat moet je hier doen, d'r is toch een waker! jij hebt niks bijzonders bij 't bed noodig.... gaat naar je bed, vooruit....!"

Maar Hanne bleef zwijgen, vast besloten, niet op hun bevel naar boven te gaan, daar zij achterdocht voelde in hun opjagen. Met armen over de ongebonden borsten gekruisd, zat zij tusschen de beide roodgebloemde gordijnen door naar den roerlozen stervende te kijken; haar goorgele en fletsdonkere hoofd hing op zij van haar veronachtzaamde, in haar vuil-grijze blouse weggewerkte bovenlijf, de groote mond stijf maar kinderachtig scheef gesloten, losse langzwarte haren verslieden in den gelen hals.

„Ga nou toch naar bed!" snauwde Lion, „wat moet jij hier doen...., donder op, alloh! gaat naar je nestt!"

„Och komt maar," ried Joede, „laten wij maar gaan, ook een zorg."

Maar hij sloop haastig naar Joop, en dicht over hem gebogen, zoodat Joop zijn hoofd afwendde van den zwaren maagstank, dien zij altijd bij zich hadden, fluisterde hij hem toe: „Hoor es Joop, ik wil maar zeggenn, ik wil maar zeggenn, je laat haar geen kunsten uithalen hoor, je laat haar geen kunsten uithalenn," en luider, voor Hanne verstaanbaar, om haar te misleiden, als had hij niets over haar gezegd, „en as d'r wat bijzonders iss.... dan roep je maar eventjess.... wij bennen allemaal boven, en wij hooren je dadelijkk. Nou koffie wi'j niet hebben, want je vast zekers ooke, niet? ik zal de lamp een endje afdraaienn."

Joop knikte. „Ga je gang maar," zei hij, blij dat ze eindelijk gingen, „ak je noodig heb, dan roep ik je wel."

Nu was nachtstille, bedompt van oud en troebel ademend leven, duf en vroom suizend, komen regeeren in de lage ziekenkamer. De zachte zwakke adem van den worstelenden oude, zuchtte naar het trage tokken van de ouderwetsche staartklok, die naast den schoorsteenmantel, links de kamer in, haar donkertonige, nauw' vergankelijke massieve dege-

lijkheid stil trots stond uit te pralen, terwijl zij den tijd met waardig-zachten slag wegwiegelde in haar zwaarstevige lichaamkast. Het half neergedraaide olielicht look spokig langs de gele betimmeringen der kamer; alleen tegen de bedgordijnen gloeiden rossige schijningen, die verdonkerden in de plooien.

Langzaam schoof Hanne naar Joop. Hij had al eenige malen gezien, dat zij praten wilde, maar bezig met eigen zorg en de gedachte aan Grietje, had hij telkens het hoofd afgekeerd en tuurde steeds naar den roerloos mijmerenden zieke.

„'t Is toch een schandaal,” begon ze hem nu zacht-schuw toe te spreken, „om 'n zuster zoo uit te stooten; is dat nou geen godszonde? om mien niet bij 't bed van mien Vader te willen laten?”

Joop, met grooten tegenzin zich de eindelooze viezigheden van hun oneenigheid in te denken, trok zijn schouders op en wilde nog geen antwoord geven.

„'k Weet wel,” zei ze, „'k weet wel wat die meneeren willen.... ja as mien Vader komt te stervenn.... dan moet ik d'r uit, ik ben te veel.... ik ben te veel.... dat is 't....”

„'k Weet d'r niks van,” zei Joop, „wat weet ik d'r van?”

„Ze gunnen mien dat stukje brood niet,” ging Hanne voort, terwijl ze de armen over de borsten gekruist hield, „de zuster die 's overbodig.... die kost geltt.... dat mag d'r niet af.... Kodesch Borrege zal ze d'r wel voor straffen...., ze gunnen mien mien boterham niet, is 't dan niet waar, Beem? je weet 't toch wel, alle menschen weten 't toch well, wat voor smeerpappen of ze bennen....?”

„'k Weet d'r niks van, meisje,” zei Joop, die wel begreep, maar wist met antwoorden niets te kunnen verhelpen, „'k heb zorreg genoeg an mien kop, ik kan je niet hellepen....”

Blij dat haar hindernis zweeg, liet hij zijn gedachten weer de triestige richting nemen naar de doorvechting der zorgweken, die geen eind namen in den zomer. Het missen van opwekkend eten of drinken, de dorre aanvoeling van den nacht en de huiverende grauwing van den dood vóór hem, dreven hem langzaam tot een neerzinkende duistering van

moedeloosheid. Hij dacht niet aan Hanne, die bezig was te overwegen, naar haar Vader te gaan en hem toe te spreken. Bang voor verzet van Joop, weifelde ze telkens weer; maar de angst voor wat haar gebeuren zou — op straat gezet te worden, waar een zwervend bedel-leven haar wachtte — stiet den moed in haar op, die haar langzaam naar voren deed schuiven.

Joop vond het niet noodig haar terug te doen gaan; wat ze spreken wou, mocht ze; waarvoor zou hij 't haar verbieden? Zij schoof de gordijnen verder vaneen en boog zich over 't bed. „Fàderr,” riep ze angstig-zacht, „Fàder hoor nou es....” Stil bleef ze staan, met haar achterlichaam naar Joops knieën, die langzaam terugschoven. Dieper boog zij zich over het bed, en riep opnieuw: „Fàder, Fàder!”

Maar opeens zag ze haar vader's afgewend hoofd roerloos liggen naar den houten bedsteêwand; de grijze oogen, nog open, mijmerden als van een zieken hond in den grooten, grijzen paterskop. Een huiverende schrik sloeg door haar heen.... hij was misschien doòd! doòd?.... Nou al? zou-ie 'r dan niks meer zeggen? o god, was nou alle kans op redding weg?.... Wild rukte ze zich om naar Joop, en met ontzettingsschreien in haar keel, zag ze hem aan:

„Ho.... god....” drong ze, „hij is dood....! Joop.... zou-ie al dood wezen....? kijk es...., kijk es...., hij ligt zoo stil....!”

Joop, geschrokken, stond op en boog zich over het bed, bang, dat Izak's sterven hem ontgaan zou zijn. Maar met zijn hoofd dicht bij den oude, hoorde hij den adem, wel zachter dan straks, maar duidelijk nog, zuchtend gaan.

„Be'j gek,” zei hij. „nee, je Vader is niet dood, hoor; maar meisje, d'r is niet veel meer voor te zeggen, ik geloof niet, dat ie de morgen meer halen zal....”

Overeind nog, bleef hij even kijken naar het langzaam minderend ademen, en overwoog of-ie de anderen zou wekken. Hij wist het niet, de ouwe was zoo taai: al meermalen deze week hadden ze den afloop verwacht, maar telkens had hij het leven weer opgehaald. Besloten met roepen nog even te wachten, ging Joop weer zitten.

Maar Hanne, die zich dichter bij de schrikkelijkheid van dezen afloop voelde, dat haar tot een zwerfster zou maken — stellig verwachtte ze, dat de broers die om de ouwe moeder niets gaven, haar de deur zouden wijzen — boog zich weer over den vader, aan wien ze, hoe ver ook altoos van hem verwijderd gebleven, nog altijd haar rustige bed en boterham gedankt had, in weerwil van haar eigen onverdraagzaamheid en haar tegen der anderen rauwheid voortvechtende dier-natuur. Weer riep ze wanhopig naar den stervende, gemarteld door het instinctieve besef, niet harder te kunnen schreeuwen:

„Fäder, Fäder,” riep ze heesch en bang, „luister nou es.... god, luister nou toch es.... zeg ze 't nou, ze willen mien de deur uitgooien.... Fäder!”

Izak bleef roerloos liggen met zijn hoofd naar den blauwgrijzen plankenwand, zonder het vaagste geluid te kunnen hooren. In zijn verlamde lijf leed zijn tot het laatst toe levende geest heel het huiverend besef van zijn sterven uit. Niets van zijn lichaam voelde hij meer; hij was bewust van zijn denken, maar, om dat denken heen, slechts van een donkere romping, die eens, in het vroegere vrije zijn, zijn bewegende werkende ledenbouw was. En in een zegening en een straf tegelijk onderging hij den trots en den rijkdom en de kwellling van zijn niet wijkende bewustzijn, en hij wist, dat hij weggang, langzaam, eindelijk overwonnen door den zwart omwikkelen arm van den morrend vervloekten dood. Lang, heel lang, o, dat voelde hij, had hij nog willen leven, het ommezijn voelen van zijn met alle lichaam- en fijn sluwe denksmacht bijeen verworven bezit; had hij nog dien roezigen droom van het bestaan begeerd, die kitteling van het lichaam, dat zich daarin alleen bijna kenbaar maakte, in een ijdele maar onmisbare gelukzaligheid. Langzaam toch, langzaam, toen hij begrijpen ging, dat het niet kon, dat het sterven nu, daar hij toch bijna negentig was, door geen kracht van wil of ootmoed afwendbaar, gebeuren ging, was hij, als weinig in zijn leven, zich angstig gaan vastgrijpen aan het nabestaan. Hij, met zijn grimmige liefdeloosheid had nooit

met innigheid aan die komst in den Hof Eden geloofd: zijn oppermachtige zakenhartstocht had nooit aan zijn droomleven de rust gelaten, zich te tillen tot de zuivere indenking van die zalige bovenwereldschheid. Doch, die hoop, nooit lang en zacht beroerd, kwam, nu het geluk van zijn scherpzinnigheids- en bezitsleven eindelijk machteloos dreigde te vergaan, ontvlammen in zijn uitkomst zoekende denken. Een oogenblik kon hij, weg nu van zaken- en lijfdingen, de sprookjesredding bekijken en om-aaien. O, zich nog vast te kunnen grijpen aan dit immer verworpen kinderlijk geloof, dat hem nog de kern van zijn bestaan zou laten, dat hem toch zacht zou wegnemen van de wreede, wijd-donkere gaping, waarnaar hij zich sidderend zinken voelde. Het leek een zoo zoete, met omhoog getild lijf te aanbidden lichting, in zijn lange zoekende leven grimmig hoofdafwendend voorbijgezwoegd, maar die hij nu een oogenblik wou omarmen en kussen, en waarin hij zijn hoofd wel hijgend en snakkend wou dompelen, om van alle heerlijkheid van Weten en Zien niet heel en al vermorzeld te worden weggeslagen. Doch dan, terwijl hij al dichter en benauwender de beklemming voelde van het vergaan, verwierp hij dat weer in zijn grauwe onbewuste wanhoop, want.... wie, wie zei 't hem dat die troost zijn verlies van hetgeen hij wist te hebben bezeten, vergelden kon? nee, o god, hij geloofde dat niet. Daarachter de wijde, wijde duistering waarnaar hij werd neergetrokken, wat zag hij daar met zekerheid? een fel koude leegte. Hij de sterke, de tiran, hij was er bang voor, als een kind voor een avond-donker binnenplaatsje. En ondanks de vreeselijkheid van deze doffe en troosteloze vereenzaming, als een onherstelbare en bijna te zware straf voor een leven van armzalig ongelooft, voelde hij steeds sneller kwijning, steeds zwaardichter donkering om zijn denkwil — en hij wou met zijn nog zoo machtig likenden wil wel roepen, schreeuwen, vechten.... maar hij wist eindelijk toch dat hij zich had over te geven. Met rukjes en slappe moeëre zinkingen liet zijn laatste greep in het leven los. Een kier van zijn geest bleef tot het laatst toe open, en liet hem al de 'schoon tot lamheid

neergemokerde vertwijfeling van het ten ondergaan. Het ging weg, weg, alles.... en hij, hij zonk. Toen, met een vaag-levend bewustzijn, dat er wachtenden om hem waren, zwoegde hij plotseling met zijn knokigen kop, en verflard reutelden waarschuwendende woorden uit zijn bijna toegenepen keel: „Zaak Scheimes!” kreunde hij. „Zaak Scheimes, jong! Joede! zaak Scheimes! ’t geit nit goed, jong, naa naa, ’t geit nit goed!”....

Joop en Hanne, opgesprongen in het half verstaan van zijn eigen waarschuwing tot het zeggen der Eenheidsbelijdenis, waarzonder geen Jood men mag laten sterven, liepen op het bed toe en stormden dan naar de deur, om de anderen te wekken. In onderkleeren strompelden de beide mannen en de twee vrouwen naar beneden en ijlden met slaapgezichten op het bed toe.

„Stille! stille!” zei Joop, „hij gaat sterreven! maar hou je stille! hij is nog niet dood.”

Verstard bleven zij staan voor de bedstee, tòch nog geslagen door dit voor altijd verstommen en verdwijnen van een zoo lang bekende. Sprakeloos, in haar gelige nachtkleed, was de moeder op een stoel gaan zitten, haar ouwe, Achterhoeksche, geel-rimpelige hoofd ineengedoken naar de borst; de dunne sluikzwarte haren slieden langs bei haar gezichtskanten.

Een oogenblik dacht zij er aan, hoe eens, jaren terug, toen zij doodelijk ziek was, Izak bij haar was komen staan aan haar bed en haar deed toestaan, dat hij, zoo zij sterven zou, een andere vrouw mocht nemen. En nu ging hij nog vóór haar.... ’t was toch raar geweest....

Opeens wrong Hanne tot dicht bij het bed zich tusschen hen door, en nog ééns, wanhopig, riep zij haar stervenden vader toe: „Fader! Fader! zèg ze ’t nou! Fader! da’k hier moet blijven.... hè’j nou niks gezegd Fader, hè’j nou niks gezegd?.... je zou ’t ze toch zeggen....” riep ze, schaamteloos in haar wanhoop, „je zou ’t toch an ze zeggen....”

Lion, woedend, dat ze bij het sterven van den oude hem de belofte nog afpersen wou, greep haar bij den arm en duwde haar terug: „Ga weg, slet,” beet hij haar toe, „be’j gekk.... je

vermoòrdt 'm! je vermoòrdt 'm!.... laat je Fader rustig sterrevenn!.... laat 'm tenminste rustig sterrevenn....! je houdt je gemak en anders.... en anders gaa'j dadelik de deur uitt.... hoor je?"

Joop, toen hij zag hoe Lion, dadelijk door Joede bijgesprongen, haar terugsmakte, voelde een drift van minachting naar zijn keel stijgen; hij dacht niet aan zijn makke wakersbaantje, een oogenblik doorwoeld van gistende walging voor heel dat bestaan van niets sparende, alles vervuilende beestige vraatzucht. Bij hen, hier, brutaalste negatie van al wat zelfs nog even stilte kon wijden bij voorzichtig-kalm stelende of gluipende tobbers; en plotseling sprong hij vooruit en duwde de zenuwachtig-vechtende broers de kamer in: „Vuilikken!" riep hij, „vuile boeven! gooi 'r verdomme niet achteruit, zeg ik je! mag ze d'r niet bij....? binnen jullie zoo bang....? gemeene boeven.... faat 'r bij 'r Vader as ze wil.... pas op hoor!" Stiekempjes bang van den stevigen duw, schuifelden zij glui-perig terug, om met praten alleen hem er buiten te doen blijven.

„Jij moet je mònd houen!" riep Joede, nu even bekomen, „dat bennen zaken buiten jou....! jij bent hier wáker.... meer niet.... 't gaat je niet àn!.... Moet ze haar vader dan zien dood nog komen.... nog komen onrustig maken? heeft die man al niet genoeg pijn en besoesers gehad? jij bent der buitenn.... jij moet je daar niet mee bemoeien.... dat komt niet te pas.... dat komt niet te pas Beemm...."

„En tòch zal ze d'r bij!" driftte Joop, en nu met opzet dwong hij door en liet hij Hanne bij het bed.

Toen Joede en Lion opnieuw, hoewel aarzelend van vrees, Hanne weg wilden dwingen, stonden de ouwe moeder en Clare angstig op. Zonder den moed zich erin te mengen, riepen zij de jongens toe, haar te laten. „La maar gaan!.... Fader is al haast olewesjolem!"

Joop, boog zich over het bed en zag de laatste zuchten van het leven. Hij zei, hijgend van bedarende opwindung:

„Vecht maar niet, jonges.... zeg maar gauw Scheimes, anders is 't te laat!"

Door schrik gekalmeerd, zeien ze met hun zessen Scheimes, hakkellend in den plotselingen schok van hun snel omgeslagen bewogenheden. Naakte stilte van dood huiverde nu de nachtkamer door, waarin, door de kieren langs de gordijnen, blauwige stroompjes weifelend zomerdaglicht den geelrossigen lampeschijn koel kwamen bevechten. Zwijgend, smarteloos, maar van stervens-atmosfeer een oogenblik doorhuiderd, stonden zij dichtbijeën voor het bed. Dan, dadelijk met hun aandacht bij de kerkelijke vormen, liep Joede op den spiegel toe en keerde dien om; Lion hing het Mizrach, rechts van den schoorsteenmantel, met den naakten achterkant naar buiten. Achteraf, bang voor wat gebeuren zou, was Hanne in een hoek gaan zitten. Toen de vrouwen naar boven waren, om zich haastig wat kleeren over te gooien, ging Joede op Joop toe, die tegen hun liederlijkheid zijn stillen walg zat uit te leven.

„Hoor es evenn,” zocht hij, schijnbaar kalm vóór hem, „hoor es evenn.... mien Fader die is nou olewesjolem (overleden), en ik geloof well.... ik geloof well dat je werrek hier nou is afgeloopen.... Als ik jou wass.... as ik jou was dan zou 'k maar heengaann.... anders ben 'k bang, dan ben 'k bang dat je je nog meèr met onze zaken, met onze huisselijke zaken bemoeit....”

„Graag,” zei Joop kort, en stond op. „Morgen zal 'k mien geld wel komen halen.”

„As je 't nou wilt hebben, ku'je 't nou krijgen....” teemde Joede, „je hebt 't maar voor 't zeggenn....”

„Dat hoèft niet,” zei Joop met een stille waarschuwing, „as ik 't hebben wil, dan kan 'k 't wel krijgen; daar ben 'k niks niet bang voor, hoor Joede.... aju Joede! verder dan geen leèd hoor Joede! verder geen leèd!....”

Sarrend opgestaan, liep-ie dadelijk de deur uit, blij, buiten de frissche lucht van den aandrijvenden dag te kunnen doen binnenwaaien in zijn verhitte lijf. Door de grijs aandagende straten liep hij heerlijk krachtig stappend naar huis. Boordevol walging van diè geminachte schrapers.... O, als-ie maar

gekund had....! geen seconde zou-ie binnen hun deur hun dienstbare zijn geweest.

Maar hij dacht aan Grietje, die het geld zóó noodig had voor de bevalling, waartegen ze tòch al zoo opzag.

Opeens vol verlangen naar huis om te weten hoe zij het maken zou, nu de nacht met zijn huiveringwekkend verloop een zoo langen tijd scheen, waarin hij niet bij haar geweest was, liep hij wat sneller aan. Hij dacht aan gisteravond, aan haar angst telkens, hem zooveel onzekere nachten te moeten missen, en naast haar voelde hij zich noodig als een sterk groote, een ernstig frissche steun. Na de rustige boterham bij de ouden thuis, dadelijk door de oneenigheden in den droeven tegenloop gestooten, waren zij dichter dan vroeger nog saam gekomen, àl magerder dagen, àl nauwer intimiteit. Zij hadden in sjofelsten tijd hun beide kinderen gekregen, met angst voor grooter armoe ze ontvangen, met ontbering ze verzorgd. In afzondering voortstropmelend, drongen zij, als in de bange dagen sinds lang vergeten honger dreigde, dicht bijeen, bogen naar elkaar de angstige hoofden en gaven met grove monden hun grove kussen. Soms wel, als de dagen vol waren van hard en hoekig berekenen, de uren geen ruimte gaven om elkaars oogen te zoeken en moed te spreken, de handen tot even liefkoozen den tijd niet vonden — zochten zij elkaar's armen in den nacht, en drongen naar elkaar heen en zeien hun angst met heviger kussen en zwijgend liefkozen van lichamen. Zij zochten hun rust zoo in den nacht uit angst voor den komenden dag of uit dankbaarheid om den voorbijjèn — en dat deed vaak zwijgend verglijden de vele smartelijke oneffenheden van hun leven: hun angst was hun liefde.

Terwijl hij haar met zijn aandacht dus liefdevol beroerde, liep hij met al sneller en grooter passen toe op zijn huis. Uit zijn grooten jaszak nam hij den sleutel en duwde, na het slotomdraaien, de zware winkeldeur open, om naar binnen te gaan. Maar een ontzetting doorkrampte hem, toen hij in den winkel stond. Grietje's stem kermde hem in doodsangst tegen:

„Joòp.... Joòp! — bè-je daar....?“

„Ja, wat is er?“ riep hij.

„O, Joopien, haal gauw de juffrouw!“ riep ze bang: „’t Kind is er al! Toe dan! O Joop!“....

Een huivering sidderde koud door zijn lichaam. Hij riep iets verward, een enkel om hulp vragend: ogod! Dan, toen hij haar opeens zich voorstelde in doodsgevaar en zonder hulp, wou hij naar binnen rennen. Maar daarop hoorde hij haar kermen weer, waarin de doodsangst schrijnde, en hij voelde heen te moeten hollen om zoo toch beter haar te helpen. Nog ééns liep-ie een paar passen terug, bang weer van haar weg te gaan — hij had haar nog niet eens gezien toch — maar dan stoof-ie, de deur achter zich open gelaten, de straat op en holde in opzweependen angst, naar het huis van de vroedvrouw. Na een paar minuten had hij haar naast zich op straat, en bij den arm trok hij haar voort naar zijn woning.

Een uur later was het gevaar geweken en had hij een dochttertje bij zijn twee zoons. Toen liep hij stil op haar bed toe, waar ze bleek, van pijn uitgeput en stil, maar rustig en met het leven tevreden, neerlag, het kindje in witte windselen naast haar.

Opeens voelde hij een kropping van rijkdom, een onzegbare vreugde haar te bezitten, en ingehouden-wild boog hij zich over haar en kuste, kuste haar donkere hoofd, met van geluk nauw teruggedrongen tranen.

„Zoo, kind, be’j weer klaar....“ zei hij vol, „wat ben’k blij.... Griet.... ogod wat ben’k blij hoor....“

Vreugdig als in geen langen tijd ging hij de straat op om iemand bij haar te verzorgen en wat inkoopen te doen. Jongens, jongens, d’r was toch weer geld....! wat kon ’t hèm schelen, waar ’t vandaan kwam? d’r wàs weer.... d’r wàs toch weer...., met wat-ie nog in zijn zak had samen voor meer als ’n hééle week!....

HOOFDSTUK XI

DOOR zijn neef Moos voorbereid en geholpen, haalde Sam Beem zijn nieuwe vrouw uit Amsterdam. 's Avonds, met Moos dien hij aan den trein gevonden had, was hij de stad doorgewandeld, onhandig in de vreemde omdruiseling van het voor hem grootsteedsche straatleven. Na het nerveus druk bespreken van de groote huwelijks-gebeurtenis en de bijna verwarrende gedragingen, die Sam daarvoor te volgen had, hadden de beide kerels een doezele dronkenschap naar hun hoofd voelen gisten van al het wereldsche vrouwenmooi dat hun, gestalte na gestalte, voorbij was gegeurd. In het volle witte winkellicht en onder de blauwe en roode reclame-illuminaties, veerden door de groote stadsstraten de vrouwen langs hen heen, een zware vruchtige weelde die over het zacht-glissende asphalt weggleed langs hun handen. Dat had hen stil gemaakt, en de een wou 't den ander niet zeggen, maar die vollere zinnen-uitleving van de stad, in de hoofdstraten de vloedende hartebons van een bijna open algemeen liefdeleven, woelde hun vreemde oogen inbrándend voorbij als een feest van het vleesch, waarvan zij de gore armelijkheid niet zagen en dat de onbevredigdheid van hun levens aan hun lichaam alleen gewaar deed worden. Maar zij vonden hun pijnigende begeerte iets voor altijd verbodens, en zwegen. „As Fietje niet mooier geworden was as 't vorig jaar”, dacht Sam, „dan moest ze 't afleggen voor de minste die hier liep; die Moos en Naatje die trokken 'm een pak an met spijkers an de binnenkant, maar hij moest aanpakken en dankje zeggen.” Langzaam, schuchter, waren zij toen over de vele vrouwen begonnen te spreken, zoodat zij bij elkaar de heftige bezigheid der zinnen merkten. Toen op een stille gracht een paar slanke dribbelaarsters hen aanriepen, stonden zij een oogenblik, zonder een woord, met dichtgeknepen keelen. Moos, in uitersten durf, stelde voor, terwijl hij nog voorzichtig de mogelijkheid tot scherts open liet, om mee te gaan. Maar Sam, duizelend, was plotseling angstig geworden voor dat tē vēr vreemde

van de stad, waarvan hij achter de kamers verwikkelingen vermoedde die hij niet overzien kon, en teruggeschrokken zoo dicht bij het begeerde, had hij, om geld en gevaar gereden er maar van af te zien. Hij had wel begrepen dat het gekheid was, zei hij, toen Moos dat, uit vrees voor verklapping, hem met nijdigen glimlach verzekerde. Verloofd, en na de beknelling van de begeerte ontzenuwd en lusteloos, waren zij toen naar huis gegaan.

Den volgenden dag, na de kennismaking, waarbij vooral Moos met veel toespelingen Sam wou helpen, werd hij door Tante en Oom met Fietje uit wandelen gestuurd, en nu wist hij dat het er op aan kwam haar te vragen. De beide oudjes, met Moos overeengekomen, speelden kalm de komedie en lieten het jonge paar den schijn van een echte verloving.

De zomersch brandende Kalverstraat nam hen op in het zoemende schuifelende slentergewoel; daar hadden zij met verwarde, bijna koortsige gedachten, geloopt. Hij voelde als een leed zijn boersche linkschheid naast haar nauwkeurig nagebootste damesbewegingen; en de opgewektheid der middagstad onderging hij als een ontoegankelijk feest achter zijn onoverwinnelijke verwarring. Zij bespraken met matte woordjes het mooie van den dag en de groote blinkende winkelingen, en weer de lucht en het drukke van zoo'n stad; en onder dat praten, met de benauwende en afmattende kinderachtigheid waarmee zij zich beiden al sinds hun eerste jeugd verzoend hadden omdat hun doel daarbuiten onbereikbaar was, zochten zij elkaar's oogen en deden uitputtende pogingen tot gemeenzaamheid; met wrange mondlachjes en door bestudeerdheid pijnlijk-verkleinde innigheids-oogen zochten zij de vriendschap in de eigen benardheid. Hij gaf haar dus maar toestemming om jij en jou te zeggen en zij vond te moeten antwoorden, dat hij dat ook moest doen. Zijn met inspanning verholandschte dialect, met de hard-gebogen vocalen en bruut stootende weglatingen der *h's*, grauwe uit zijn onbuigbaar geluid naar haar sentimenteel-zangerige, Joodsch-Amsterdamsche meisjestaal, zooals zijn stijve gebaren wrokten tegen haar fleemend gracieuze bewegen. Bij het

eerste ontmoeten tegengevallen, leek zij hem, nu zijn aandacht zònder tijd tot afwenden om haar spiedde, niet ongeerlijk; haar volwassen gestalte en haar, hoewel wat baardige vaal-crème en wulpsch-weekhuidige gezicht, waarin, onder langzwarte wimpers, de donkere oogen schijnbaar heftig leefden, schenen hem wel, als zijn bleuheid verkeerd zou zijn in de naakte gemeenzaamheid die tusschen hen komen moest, zoetsmakend van wellust toe. Zij vond hem een stevigen boer, harkerig en niet knap, zooals zij, onder vriendinnetjes over mannen babbelend, ze vaak met vies gezicht verworpen had; maar nu opeens gedwongen in hem haar man te moeten zien — als een meisje van zesentwintig voelde zij, in haar kring zich al oud en zonder veel recht tot eischen — kon zij zich gemakkelijk opdringen hem als al lang te kennen en niet leelijk te vinden; zoo rekende zij zijn ongemanierdheid ook tot de degelijkheid van den provinciaal. Hij, uit vrees straks alles in één oogenblik te moeten zeggen, zweepde zich na veel weifeling op tot den moed, haar te vragen, of ze in een klein plaatsje wel zou kunnen wennen? zoo voelde zij hem te moeten helpen en antwoordde, dat je moest weten te aarden waar je broodje was.

Zij lachten dan telkens elkaar toe, waarbij zij dan den tijd benutten om elkaar's gezichtslijnen opnieuw weer te volgen, en een poosje bleef dan soms wel de lachplooï starren op hun wangen. In een chocoladewinkel, waar hij de gelukkige gedachte had, binnen te gaan om iets voor haar te koopen, hielp hen de winkeljuffrouw, door haar mevrouw te noemen. Dadelijk had zij hem lichtkleurend toegelachen, en hij, buiten, blij met dat buitenkansje en opnieuw verteederd jegens het winkelstelsel dat hem het angstige vragen vergemakkelijkte, als rekende men het daar onder den dienst, in sommige hachelijke oogenblikken te hulp te snellen — fluisterde haar intiemer toe, „dat die juffrouw zekers wat in de ramen had.”

Toen zij bij Kras, waar het gebeuren zou, binnen gingen zitten, wees zij op het verdere Warmoesstraat-gedeelte en vertelde dat dat een gemèene buurt was.

„Daar kom je zekers nooit hè?“ vroeg hij.

„Bè-je màl,“ zong ze, „daar kòmt geen fatsoenlik meisje.“

In den wintertuin waren ze aan een tafeltje gaan zitten en dronken wat. Zij meden elkaar's oogen, en hij deed of hij het groote koffiehuis rondzag, onmachtig de veelheid der dingen, die hem verwarde, in zich op te nemen. Na een poos zwijgend te hebben gezeten, en nu zij beide het beklemmende naderen van het gezochte en verwenschte oogenblik voelden, had hij, toch nog bleek en licht-blozend, zijn lang overdachte woorden gesproken. Of-ie allèen weer terug moest gaan morgen....? of dat ze meeinging.... hè?.... hoe.... hoe dacht ze er eigenlijk over....?

Zij had toch nog een kleur van schaamte voelen branden over haar zenuwachtige bleekheid, maar daar zij voelde, nu maar zoo gauw mogelijk af te moeten maken, had ze geantwoord, dat ze wel 's mee wou gaan... Nou, ze zou 't maar zeggen.... affijn.... hij wou 't immers weten.... ze dacht er wel aardig goed over....

En om zichzelf het dorre nog wat te vermooien:

„We moeten mekaar vanzelf dan nog 'n beetje leeren kennen....“

„Netuurlijk,“ zei hij, dankbaar voor die woorden, en omdat hij zijn plicht van haar behoorlijk te vragen nu gedaan had, „nou maar, maar dat kan nog heel goèd, hoor.“

Hierop ging het meisje wat rond zitten kijken, en zichzelf te troosten met de hondsche werkelijkheid die de eenige haar bekende wereld was. Het makel-huwelijk, ja, was niet fijn. Maar was het verschil zoo groot tusschen het hare en bijna alle huwelijken die zij kende? wie trouwde dan uit liefde? Geen meisje dat tot haar kennissen behoorde en geen vrouw in de wereld die zij meetelde, trouwde een man zonder het inkomen dat haar aanstond.

Op de intieme verloving hadden ze toen elk een glas wijn gedronken en waren, ongearmd, daar zij, nog niet officieel verloofd, geen arm nog wou geven, naar huis gegaan. Bij Oom en Tante waar Moos hen wachtte, hadden ze toen verteld dat ze zich wilden engageeren. Men deed knap-verwon-

derd tegen elkaar, feliciteerde en gaf bloemen, die een uur van te voren al besteld waren. Moos zei onophoudelijk openlijke en dubbelzinnige zinnenhitsende grapjes, blij als met een loterijtje, en Fietje en Sam, schuchter, met een inspanning om de vreemdheid jegens elkaar meester te worden, gaven in het bijzijn der anderen de eerste bange en afglijdende kussen.

's Avonds al, toen zij gearmd uitgingen, nu Tante en Oom hun toestemming toch gaven, kochten zij verlovingsringen. En den Vrijdag daarna bracht Sam zijn bruid mee naar zijn huis, waar 's Zaterdags veel mensen ter receptie kwamen.

Met kussen allebei, in den rillenden tegenzin van een plotse-linge ongegronde vertrouwelijkheid gegeven en ontvangen, doch met geheel ongelijke gevoelens, hadden de ouwelui Beem met de nieuwe aanstaande schoondochter kennis gemaakt.

De ouwe vrouw had met scherp onderzoekenden blik naar de kleeren, de wangen, de oogen, gebaren en houdingen van het meisje gespied, en al gauw werd dat een heimelijk afkeuren van hetgeen haar wereldsch toescheen, en een tegenzin in haar jeugd. 't Zou een praatsmaakster meêr geven in haar huis, dacht zij, een spotster meêr.... wacht maar, onderdrukte zij in haar verbeelding wat er nog ongeschonden jeugdigs restte aan het reeds grootendeels verlepte en vertrapte leven van de nieuwgekomenen: wacht maar: àl die jonkheid, as ze maar es eerst kinderen had, en as ze maar es wat mée had gemaakt, dan zou dat wel òver wezen; dan was dat drukke leven wel uit, àl die narresche sprongen, àl die lich-tigheid; och, ze mocht 't toch niet zièn, 't was maar treiteren, 't was maar om de ouwe menschen de oogen uit te steken; 't was maar grootschegeit op de jonge jaren, anders niks, maar wàcht maar!

De ouwe Beem alleen, nu het eenmaal zoover was, al voelde hij, dat zij den andere, hem lièvere, kwam helpen nekken, schikte toch een plekje in zijn genegenheid in, en zag haar met zijn kleine oude verwachtings-gretigheid als een nieuw

kind voor zijn graag wijd-omarmende, graag zich verdelende vriendschap. Hij maakte zich blij met de nieuwe, jonge vrouwenstem in zijn huis, en al gauw, de eerste dagen al, zat hij met haar te babbelen, en boog zich met steeds onbetekenender gekeuvel, met haar verliefdheid dollend, gewillig neer naar haar geestelooze gepraat. Telkens gleed zijn meerderheid op haar bedriegelijke oppervlakkigheid af, zocht hij als duizendmalen al, vergeefs aanraking met zijn diepere levensvreugde. Hij merkte het niet, hoe hij overal rondom de teleurstelling vond; maar ze stilde nu toch langzaam zijn sober zingende gelukwilligheid, die eindelijk terugdook als een kind, dat, bang voor snauwen, bij kleinzeerige ouden niet spelen durft. Als de huisgenooten op Sam's huwelijk pochten, hield hij zich stil, in het dadelijk hervoeien van de onmacht, waarmee hij zich tegen de vennootschap verzet had, hoewel toch altijd bewust, dat er geen andere uitweg was. Ieder wist al dat Fietje geld meebracht, de twaalfduizend gulden groeiden tot vijftigduizend aan, bij hen die het als een sprookjesachtigheid in de binnenkamers bepraatten. De kleine slagertjes werden opnieuw bang voor de tot nog toe weinig nijldige zaak, waarvan zij nu vreesden dat ze hen den nekslag zou gaan geven. Zij wenschten wel, dat de bruid in Amsterdam gebleven was; hiër deed ze met haar geld maar kwaad. Ze kwam hun beetje handel en klanten maar wegkoopen met haar bruidschat, en in een plotselinge wending van hun genegenheid, verheerlijkten zij de armoede, en wenschten, dat ze dan oòk maar liever een arme meid geweest mocht zijn. Maar Moos en Naatje, Sam en Meijer waren blij met de kans op de goeie broodwinning nu. Zij droegen Fietje op de handen, als was het volkomen geluk plotseling met haar meegekomen in hun zakenwrakke huizen, en de ouwe Beem had de grap al op de lippen gehad, dat zij haar behandelden met de voorzichtigheid jegens een bankbiljet. Zij kochten groote cadeau's en brachten veel bloemen voor de verlovingsreceptie, die ook bij den ouwe thuis met den luister waartoe zij in staat waren, gevierd werd.

Achter de familie, die met Naatje en Moos, na de inspanning van de receptie, de Amsterdamsche Tante en Oom het stadje zou laten zien, deed Jette het hekje dicht en zag hen na in de van regen opgefrischte zomerstraat. Dan wiebelde ze, door den opgeruimden winkel heen, loom de kamer in, waar ze zich, met een in angstige wanhoop losgescheurden vloek, bonzend neerwierp in een stoel. Met den tip van haar schort veegde ze nu de tranen weg, die uit een klit, die de keel scheen te verengen, eindelijk naar de oogen bleken opgesprongen.

Zij schurkte zich vol wrevel tegen den stoel; onrustig, moedeloos, probeerde ze met de handen langs haar voorhoofd de benauwenis weg te wrijven. Daar zat een haat, een afgunst tegen elk ontmoet geluk; het vrät en knàagde daar in haar borst; er woelde en sneed een martelende, schrijnende, rondspugende, steeds gloeiender aangehitste levensverwensching, een dreigende verdoemenis in lijf en in hoofd. O, ja, de tafel daar vòor haar, de glaasjes en kopjes en schoteltjes, ze stonden haar heet te sarren, tot als een onhoudbare stooming het vechtend verzet gistte in haar keel. Dät alles bleef voor häär.... de glazen en kopjes schoon te maken, die zij hadden vuilgemaakt.... Zij gingen de straat op, en lieten häär thuis om den boel te verzorgen. Ja, ze konden wel buiten haar.... ze hadden 'r liever niet mee, de mannen konden dan meer vuiligheden zeggen en de jongelui.... *de jonge lui*.... die konden meer vrijen.... Ja.... de ouwere zuster werd al langzaam vervelend, nou ze bij de veertig begon te komen.... niks voor jongelui.... Bah! Ze waren toch maar gesjadjend.... ze hadden mekaar toch nèt heelemaal één keer gezien.... al likten ze nou nòg zoo hard.... gotweet hoeveel jonges die al gehàd had.... bah! o zakte 't huis maar in mekaar!.... Ze lieten haar toch maar verrekken?

Trampelend, haar voorhoofd bewrijvend van opgesloten woede, zat ze nu te snikken onder die uitzichtloosheid van een reeds onverbiddeijk ingezet muf en verworpen oude-meisjesbestaan: met wijde oogen blikte zij wild de kamerdingen langs. Toen, om in een benauwde geladenheid iets te

dòen, zich ergens op te wreken, in de schroeiende, jagende haatsmart, die haar lichaam en handen er overmachtig toe dreef om iets te beuken of te vernietigen, kreeg ze een als krankzinnige begeerte, zichzelf te pijnigen. En ze greep tus-schen duim en vinger een lap van haar wangenvet: om de innerlijke pijn van die uitbarsting van spijtigheid te dooven, kneep ze, met snijdende nagels, hevig door. Tegen die volle heete opkropping van hulpeloosheids-gevoel kneep zij dof-kreunend in, tot ze van pijn moest loslaten; terwijl zij met haar zakdoek de doorgeknepen plek bette, kwam zij moe zuchtend en hijgend, zachter schreiend tot bezinning. Dwaas en wijdoogig, de hevigste haatgromming in plotselinge af-matting verkoeld, staarde ze, nog met een nà-walging van verzet tegen het stil-sarrende, wachtende werk, de kamer rond.

Geschrokken van de winkelbel, sprong zij op.... had ze zóó-lang gezeten, dat ze daar al terug waren? Haastig keerde ze zich naar 't raam; het rieten gordijntje hing voor de deur en de groote gordijnen waren neergelaten. Onder het steeds bet-ten van de pijnlijke beet in haar wang en bij het drogen van haar heet aanvoelende oogen, riep ze de gang in naar Miene, om open te maken.

Vrouw Zadoks kwam binnen.

Ja, d'r man had ze maar thuis gelaten: kon die nièt eventjes op de kinders passen? ze mochten oòk wat doen, de man-nen. Wát nou.... was ze alleénig thuis, Jette? waren ze alle-maal weg gegaan....? wandelen? wel goddorie, en de gosen en de kalle ¹⁾ oòk weg? dat was nou toch jammer.... nou kon ze niet ééns effentjes de kalle zien....

Met armen over elkaar stond ze in de deuropening, zonder mantel of hoed, zoo maar om even te feliciteeren, van den geeuwenden man en de lawaaiende kinderen weggeloopt. Op het kleine ronde lijf, verdeeld in twee afgebonden prop-pen van vaalgroen, en dat bijna hangend leunde tegen de deurpost, lachte het schuinende hoofd, zijn vreeselijke leu-

1) gosen en kalle = bruidegom en bruid.

gen vanaf de rekkende mondspleet tot de vriendelijkheid huichelende oogen. De oogen die Jette poogden toe telachen, droegen desondanks in hun blik de onzekerheid van het dubbelslachtige: naast de valsche genegenheid die voorop ging, het boosaardige wrochten van de hersenen die geen beter doel kregen toegewezen.

Ook Jette die uit haar kleine maar heftige smart was opgestaan, vergiste zich niet.

„Kom maar binnen tenminste,” noodde Jette, en greep naar de deur, om die achter haar te sluiten. Zij was blijven zitten en met een tot vriendelijken plooi hard neergewrongen gezicht, waarin de zenuwgreep van straks nog gewrongen stond, en terwijl zij de bezeerde wangplek met den zakdoek zacht drukte, zag ze naar vrouw Zadoks op:

„Nou, waarom be-je nou zoo kinderachtig? je kunt toch tenminste binnen komen? al zijn zij d'r nou niet....”

„Neè, nou jà,” weifelde vrouw Zadoks, en zij slingerde haar achterlijf in een stoel, „maar vanzellef hè? da's nou niet omdat jij mien niet genoeg bent, maar je begrijpt, d'ak om de jongelui gekòmen ben, hè?”

„Nou ja, je bent nou tòch eenmaal van huis, ga nou even zitten praten,” loog Jette, en ze dacht aan den vuilen boel, die ze nou tòch tegen haar zin, door Miene zou moeten laten schoonmaken, voor wie 't toch àl te veel werd, „je man die weet nou tòch eenmaal niet beter, of je bent hier.... wàt moe'k je inschenken? toe nou, cognac? nee, nou cognac za'k je maar niet opdringen; nou 'n beetje zoet dan, jà, 'n beetje zoet, za'k sterreven a'j weigeren mag hoor! nou, op een verlovings niks gebruiken, da's werachtig wat nieuws, daar kom je beslist niet àf hoor, je mòet wat drinken.”

„Ik gebruik niks,” hoofdschudde vrouw Zadoks beslissend, „geloof mien nou, ik gebruike niks, as ik nou zeg ik gebruike niks, dàn gebruik ik niks.... ik fillecieteer je tòch,” neeg ze zich met een handje naar Jette, „en je weet wa 'k zeggen wil hé? 't andere jaar bij jou.... òmein we-òmein, nou, ik geef je toch uitstel, wat?”

Jette trok uit den dooden handdruk haar vingers terug en

trok minachtend haar oogen op. „Noh!” hoofdschudde ze, „zal mijn ook mijn zorreg wezen. Denk je da 'k me daar ook nog druk om maken zal? lig mijn niks an gelegen, hoor, za'k geèn man krijgen, za'k geen honger krijgen en geen ruzie ook, ik kan dat groote geluk er werachtig as god niet in vinden.... we denken nou an andere dingen — ik geef der geen spog wàter om....”

„We denken nou an andere dingen? narrent! wat praat je nou voor onzins?” verwierp vrouw Zadoks met ellebooggebaar, „je bent mal, meid! jà, je bent daar 'n ouwe vrouw! as d'r eene kwàm, a'j stapel was, a'j 'm niet nemen zou. Nou ik zou wel es willen zien, of je niet goochemer zou wezen. Ja, je bent daar 'n ouwe, een ouwe, afgeleefde vrouw geworden.... nou nou-ou.”

Van terzij, langs haar zakdoek heen, beluisterde Jette haar langzaam aansleepend getreiter. Ja, ze wist 't wel, dat beest, dat zij geen man meer krijgen zou. Kalm afwijzend gaf ze haar schorre antwoorden, rechts van vrouw Zadoks gezeten met zijlings als voorover-luierend bovenlijf; nee, nee, god, ze moest niet denken, dat t'r zooveel schelen kon hoor, „laten de mannen voor mijn maar blijven; 'k zie zooveel getrouwde vrouwen, waar 'k niet mee zou willen ruilen,” strafte ze terug, „da'k net zoo lief mien vrijheid wil hòuen. 't Is nou voor mijn 'n weet en dàn is 't 'n vraag.... ik hou niet van loterijtjes.”

„Nee, werkelijk nièt?” vroeg vrouw Zadoks, die in Jette's antwoord tè opene vechtpartij zag dreigen, „meen je 't werkelijk? zou je geen gassene meer willen hebben? nou, god, 't kan wel wezen.... ònzin, alle menschen denken daar niet eender over, da's mejoggaas.... Ik heb óók altijd gezegd (ze wilde nu toch tot het treffen van haar doel komen): ik zou nooit geen man willen hebben, die me niet anstaat.... of die ik niet zèllef heb uitgekozen: dat zijn dingen die moet ieder voor zichzelleve weten....”

„Vanzellef,” bedacht Jette haar even terug te knauwen, „dat moet me ook zellef weten, maar die de man zellef gekozen hebben.... hè? daar is 't nòg maar 'n raadsel voor; ja, is 't

waar of niet, ik ken d'r óók genoeg, die 't tòch lange niet is meegefallen, al hèbben ze zelleve gekozen...."

„Och ja,” verdedigde vrouw Zadoks kalm; langzamer sleepte zij de zacht toegeduwde venijnige hatelijkheden aan, „maar daar is één ding bij.... dan weet me tenminste dat me zichzelf vergist heeft; nou, gekheid, 'n mensch is maar 'n mensch.... alles kan tegenvallen; kom es hier, hoe lange blijft ze nou hier, de kalle? 'k heb 'r nog heelemaal nièt gezien.... ze gaat zeker nog 'n poosje naar huis weerom hè? of blijft ze inéén hier tot de gassene?”

„Nou, das nog niet zeker,” ontweek Jette, „kan ik eigenlijk zelf nog niet zeggen. Dan willen ze zóó en dan willen ze weer zóó, och, ze is pas twee dagen hièr hè?”

„Ja, das waar, ze moet ook eerst es goed kennis maken. Och, de gassene is zeker oók nog niet bepaald, hè?” informeerde ze verder, als in een groote vertrouwelijkheid, van waaruit zij niets te veel zou vragen.

„Nee,” weifelde Jette, „och, nee, ze zijn pas verloofd, hè.... Zoo héél lang zullen ze nou niet wachten, och,” lei ze pochend uit, en om er vrouw Zadoks aan te herinneren dat zij vijf, zes jaren had moeten wachten met trouwen, omdat ze geen boeltje had, „wachten, wachten, ze hebben nerregens voor noodig te wachten, goddank; al willen ze om zoo te zeggen è-è morregen of overmorgen trouwen, dan kunnen ze 't godlof oók doen; maar vanzelf, och, dat gaat niet zoo in de hop ende sctop,” gebaarde ze met schouderoptrekkingen, wat levendiger nu in den bluf op de gehate sjiddesch, „d'r is netuurlijk geen „motje” bij,” lachte ze vrouw Zadoks toe, die nu even heviger getergd haar geslagen zat aan te zien, in roerloozen plooi.

„Nou ja,” kneep die spottend terug, „die is werachtig goed: 'n môtje.... 'n motje.... godallemachtig, Jette.... menschen, die mekaar drie dagen kènnen, as daar nou ook al 'n motje bij was!.... nou màak je d'r wat van, Jette.”

„Wat?” vroeg Jette als verontwaardigd, „driè dagen? o, god!.... denk je dat ze mekaar pas drie dagen kennen? weet je dan niet wie zij is? 't is 'n zuster van Nàatje, van Nàatje,

je weet wel, 'n zuster van m'n neef Moos z'n vrouw an d'overkant," zong ze overtuigend.

„Ja, van Naatje, dat weet 'k wel!" zei vrouw Zadoks kalm, „ja, nou, dat wist ik toch wel gekke meid, maar ze hebben mijn verteld, 'k weet vanzelf niet of 't daarom waar is, maar verteld hebben ze mijn, dat ze mekaar nog maar 'n halleve weke kennen. Nou ja," verontschuldigde ze zich, en bedrukte haar borst met den wijsvinger, „wat weet ik daar nou van, hè? vanzelf je kunt ook alles niet gelooven. Nou maar 't kwam mijn ook al wat vreemd voor. Ik zeg: drie dagen, nou, en ik wist toch dat 't 'n zuster van Naatje was; dan zullen ze mekaar toch vanzelf wel langer hebben gekend, zeg ik...."

„Aardige drie dagen!" verwierp Jette, in de klem, „aardige drie dagen, van Moos zijn gassene af tot nou an toe: dat zijn dagen van 'n hallef jaar 't stuk; die zulleke dagen maken, die kunnen aardige lange leugens maken. ogh!"

„Nou, netuurlik!" gaf vrouw Zadoks honend toe als in volkomen begrip, „ja, ik denk ook al, wat 'n ònzin, dat zullen toch wel praatjes wezen...."

„Allemaal flauwe stinkpraatjes weer", gebaarde Jette dreigend boos, „de menschen praten weer haarlui mònden voorbij, dat heb 'k al wel weer gezien; hoe kòmen ze in godsnaam an de praatjes!.... drie dagen.... aardige dagen.... 'n mirakel."

„Och god, ja," hoofdschudde vrouw Zadoks voorzichtig. „ik kon dat òok wel begripen: as de menschen zòo'n pietsje van je weten, dan maken ze d'r mòorden van. Nou, 't kan je wat schelen: je hebt teminste wat gòeds in 't zicht, wat?.... teminste 'n mooie gassene te goed.... werachtig as god, ik wou da 'k òok 'n broer had, die daar 'n gassene maken ging, 'n reisje naar Amsterdam, en 'n paar dagen d'r uit, en geen zuinige gassene noodig te maken, 'n meisje dat niet arrem is.... nòu ik teeken d'r voor — alle maanden gotsche (desnoods) ééne!"

„Och ja," bedaarde Jette, meegesleept door die aanbidding van een stukje welstand; want naast vrouw Zadok's wrokkige lust om het genot daarvan te vergiftigen, was haar verheer-

lijking van die genoegzaamheid ook werkelijk smartelijk oprecht. „Dat zal 'k ook niet zeggen,” sprak Jette nu kalm, „een pretje wik oòk wel es meemaken; en net zoo a'j zegt, op vierduiten heeft niet noodig gekeken te worden. Maar-è.... wat 'k zeggen wil,” begon ze nu los te laten, „dat-ie in Amsterdaàm is, de gassene, nou dat geloof 'k niet; ik denk dat ze 'm hier wel maken zullen.... Mienè, Mienè!” riep ze naar achter, „kom je even de boel wegnemen? Och neé,” boog ze zich naar vrouw Zadoks, zachter sprekend, „òch, ze vinden 't allemaal veel gezelliger hier.... nou-è.... feitelijk wònen doet ze ommers daar niet, want ze heeft toch ommers geen vader of moeder meer, en Naatje die heeft oòk gassene hier gedaan; nou, de ouwe lui die wouen dan wel liever dat d'r eene van de twee bij hun uit huis zou trouwen; òch zooas dat gaat, hè; maar zij wouen dan allemaal maar liever van hièr dan maar.”

„Moe'k de boel maar naar de keuken meenemen, juffer?” vroeg vrouw Bart in de deuropening. Zij en vrouw Zadoks groetten elkaar met weifelenden knik; Jette bleef zitten.

„Och ja, neem 't maar naar achteren,” zei ze, om voor Miene begrijpelijk te maken, dat vrouw Zadoks haar ophield, „'k zal je strakkies wel even hellepen.... ze komen daar thuis en dan moet de boel hier an kànt wezen....”

Onderwijl Miene de tafel afruimde, hield vrouw Zadoks een oogenblik haar verdere vragen terug. Jette sprak zachter, als in de onderscheidende vertrouwelijkheden tot de visite, bij de aanwezigheid van iets van personeel.

„Vin-je dat geen aardig kleurtje?” vroeg ze een complimentje voor haar blauwe japon.

„Oja? 'n nieuwe?” nikte vrouw Zadoks, „jazeker, met gezònd! 'k heb niet geweten dat 't 'n nieuwe was.... jaà zèker, 'n mooi kleurtje, 'n héél, héél lief kleurtje, laat es voelen,” vroeg ze, Jette's mouw betastend, „nou,” deed ze bedenkelijk, „de stof daar hebben ze je zeker mee te pakken gehad; of hè'j d'r niet duur voor betaald? nee, zeker niet duur geweest hè?” sneed ze allen tegenspraak af, „maar mooi is 't

wèl, werachtig, 't is 'n heel aardig kleurtje; och, blauw vin 'k toch altijd nog al kleuren...."

Jette zag in felle ergernis neer op het, naar de betaste mouw voorovergebogen hoofd. Met een paar woorden kon dat beest haar in 'n hoek zetten en afmaken. Daar was gewoon niks tegen opgewassen, tegen die krengerigheid. En om haar japon nog maar te redden, loog ze:

„Och, Vader heeft me 'n lap kadoo gegeven en zoo heb 'k 'm laten maken...."

„Oh," lachte vrouw Zadoks terug: „nou, 'n gekregen paard dat kijkt me niet in de bek — da's waar...."

„Moe'k de bloemen ook maar wegnemen, juffer?" vroeg vrouw Bart om de deur.

„Niet noodig, laat die maar staan," keerde zich Jette, „daar moeten we bij eten."

„Bloemen". knikte vrouw Zadoks met een grijns van valsche vreugde-instemming, „bloemen, echt, ja. Aardige fijne bloemen.... nou nou! werachtig! fijne zaakies hoor.... och ja, fijne menschen.... hebben fijne zaken!"

„O zoo.... ja, die zijn vanzelf voor de jongelui...."

„'t Spijt me daarom toch," klapte vrouw Zadoks plots op haar knie, dadelijk, nu Miene weer heen was, weer ondeugender hoewel uiterlijk vriendelijk, om veilig verder haar gang te gaan, „da'k ze nou juist niet treffen moet hè? nou toch 'n mirakel, dat spijt me nou toch," en daar ze nu klaar en zeker het moment gekomen zag, als in lachende gemeenzaamheid weg, te vragen wat haar lustte, schoof ze even dicht naar Jette en greep haar arm, zóó van heel dichtbij met een vraag-nik naar haar oogen:

„Kom es hier...." haalde ze zacht-hoog aan, „ze zijn gesjadjend hè?" (door bemiddeling verloofd).

Jette voelde een schroeiende gromming van nijd. Maar met heel het vaste besluit haar kalm te zullen tegenspreken en een flits door haar hoofd van....: niks laten zien da'k d'r kwaad om ben, maar gewoon heeten liegen", voelde ze zich even gloeiend kleuren van dien hevigen aanvalsschok. En met angstige oogen, daar ze wist tòch niet heelemaal ge-

loofd te zullen worden, zei ze lichtbevend:

„Gesjadjend, gesjadjend? wie.... je bedoelt.... je bedoelt Sam en Fietje?.... nee hoor, hoe kom je daàr nou weer bij.... god neé....” hijgde ze van inspanning. Vrouw Zadoks trok zwijgend haar oogen op met een gebaar dat zei: „daar begrijp 'k niks meer van....”

„En ik heb je nog strakjes verteld,” ging Jette angstig-hoog voort, terwijl zij merkte dat vrouw Zadoks zeker van haar zaak moest zijn, „en ik heb je nog strakjes verteld, dat ze mekaar op de gassene hebben leeren kennen! hoe kom je daar nou zoo ineens weer bij....”

Vrouw Zadoks beet een glimlach dood op haar lippen. God, god, wat had ze die Jette daar nou in klem.... wat zàt die halleve gare daar benauwd van.... godallemachtig, wat was-ie fijn, wat 'n mies ponem.... kijk ze daar es zitten.... had ze wat in 'r broekje gedaan? zou ze 'r nou es niet zoó'n poosje kunnen laten zitten en dan de heele kille d'r bij roepen om dat poonem te zien? was de moeite waard!.... och god, wat 'n benauwd smoelwerk.... wacht, even de pest in-jàgen....

Kalm treiterend bleef ze hoofdnikjes en schouderschokjes geven, die moesten zeggen dat zij er toch niks en niks aan doen kon.

„Ja, ze hebben 't mijn verteld.... gòd.... ik heb werkelijk gedacht, dat 't wààr was,” martelde ze zacht Jette toe, „vanzelf, ik kan toch niet denken dat de menschen maar zoo raàk de boel uit de duim zuigen!”

„Die duimen moeten afgehakt worden, waar dat wordt uitgezogen,” verwenschte Jette, „bah! rècht, ik kan wel zien, dat m'n broer 'n paar centen met z'n vrouw meékrijgt.... tòch, tòch, toch!.... al barsten ze nou zoo àllemaal.... jà, 'k zeg God bewaart niet van jou.... versta me goed.... maar is 't vùil of is 't niet vùil?”

„Vanzelf,” bleef vrouw Zadoks kalm antwoorden, nu stellig overtuigd dat 't wààr was, en ze kruiste de armen nog eens frisch over de borst, „as 't niet waar is.... is 't vùil om zoo iets rond te strooien; maar voor mijn.... och god, ik zie

d'r niks geen kwaad in.... En às ze nou heelemaal gesjadjend zijn?.... wat is dat dan nog? is dat dan soms schande?.... Ze hebben 't mijn verteld," herhaalde ze met klem, terwijl ze haar knie betikte, „alles van A tot Z, zoo zuiver as 'n haàr.... och god, ik heb d'r nièt an getwijfeld.... zóó.... dan is d'r heelemaal geen woord van àn, hè?.... och, och," verkalmde haar toon weer tot sarrende zachtheid, „wat ze toch vertellen, hè?.... 't is me 'n geklets van de menschen...."

„Ik zou toch wel es willen weten," trachtte Jette opnieuw door gemaakte woede haar af te leiden, „wie dat nou weer heeft rond-geroddeld.... zijn tong met blaren dat iè d'r voor-eerst niks weer mee kan rondliegen!"

„Nòu, dat komt d'r nou niet op àn," wees vrouw Zadoks verstandig af, en om verder te verstaan te geven, dat ze alles wist, al dacht Jette haar nòg zoo om den tuin te leiden: „och god, ik heb d'r za'k sterreven geen seconde an getwijfeld. In èmmes (waarheid), maar is dat dan schande? ze hebben mij nog wel gezegd, dat Moos, je neef Moos," lei ze uit met nieuwe klem, „dat die 't in order heeft gemaakt."

„Och, och," zei Jette, zonder eenige hoop het spel nog te kunnen winnen, „wat 'n flauwe smoesjes." Schijnbaar kalm wou ze vrouw Zadoks nu uit laten vertellen, als om allen laster te hooren.

„Ja," ging die gemakkelijk verder, „en dat Moos die had gesjadjend, ja, wie dat nou is, dat is 't zelfde, maar dan hebben ze gezegd, ja, dat die oome die zou tienduizend gulden meegeven en Moos die zou met jullie samen gaan doen."

„Jaàa!" gaf Jette toe, „jaà, Moos zou sàmen gaan doen, ja, nou ja, daar is wàt van àn!.... we gáán ook samen doen.... wat waar is, is waar, dat za'k je dan ook niet bestrijden; we gaan werkelijk samen doen.... al hoef je dat nou niet rond te strooien.... 't blijft vanzelf onder ons...."

„Och god, ik zal 't niet verder vertellen," verzekerde vrouw Zadoks, „de rechte soort.... waarvoor....? och wat gaat mij dat an.... gaan jullie samen doen.... gaan jullie nièt samen doen.... vraag wat ik daarmee uit heb te staan; 't zal heel verstandig wezen."

„Maar van de gassene kennen ze mekaar al,” kon Jette nu wat rustiger volhouden, daar ze iets had toegegeven, „nou ja, dat kan me oók wel begriipen, niet? van ’n gassene komt ’n gassene....”

„Och zeker.... dat is ook zoo,” triomfeerde vrouw Zadoks, „dat zal me meestal zien.... Foei, foei.... en ze zeien nog wel dat Moos die was eerst naar Amsterdam geweest om de boel in orde te maken en toé was jullie Sam gegaan....”

„Allemaal verdraaid....” lei Jette eenvoudig uit, nu in het rustiger tegenover elkaar zitten, met stil binnen in de lijven een haatgerommel en in gedachten gefluisterde verwenschingen, „jà, is Moos naar Amsterdam geweest om d’r over te praten en jà is Sam toen gegaan; maar kènnis hebben ze toch al an mekaar gekregen met de gassene van Naatje.... d’r wordt daarom nog wel es een woordje over gesproken.... dat begriip je toch wel.... ’t is maar geen broodje bij de bakker! Jà.... ’n aardig iets!.... niemand gaat daar maar op losse gronden.... en òch, dat bleef in de familie, dat begriip je; ze hadden nou eenmaal zin in mekaar.... toen heeft Moos daar ’n woordje over gepraat met de ouwe lui, maar anders ook niks.... Ja, de rechte soort.... ze zijn ook maar niet uitgelaten met mekaar....”

„Ja, dat zàl ook wel,” zei vrouw Zadoks volkomen tevreden, „dat zal wel.... nou.... ze zeggen.... ’t moet ’n heel knap paar wezen.... werachtig hoe ze allemaal gòeds van ze gesproken hebben....”

„Zij is ’n mooi meisje,” pochte Jette, „ja, ’n fijn meisje, ’n dame hoor, ja, ’n mooie meid hoor....”

„Jazeker,” herhaalde vrouw Zadoks, „ze hebben d’r veel over gepraat, ’t moet ’n heel knap paar wezen. Nou, Naatje is òok niet leelijk.... nee werachtig niet! nee, lãnge niet hoor, née. ’t Spijt me da’k ze nou niet even kan zien....”

„Dan kom je mòrgen even,” noodigde Jette met aandrang, „je kunt toch morgen even komen, narrente....”

„Och nee,” nikte vrouw Zadoks verlegen, „da’s me te veel gegeneerd.... om zoo midden in de week te komen....”

„Och.... kom mòrgen even!” drong Jette zingend aan, en ze

duwde tegen vrouw Zadok's arm in opzettelijk doordrijvende vriendelijkheid, „je hoeft je toch voor geen mensch te geneeren? je hoeft toch voor geen één bang te wezen....”

„Da's oòk waar.... Nou we zullen zien.... kom, ik moet naar huis.... ze zullen zeggen waar be'j gebleven.... ik krijg daar m'n porsie....”

„Nou nou,” knikte Jette lachend, „och, och, dat zal wel zoo erreg niet afloopen.... dan betaalt-ie je geen kostgeld van de week hè?”

„Nou.... ze bennen zoo lekker niet de mannen.... Wi'k je nou effen hellepen soms met de tafel verzetten? met de gojje samen effen hellepen? niet noodig te geneeren hoor.”

„Och nee, dank je.... 'n zorreg.... zij doet het wel,” lachte Jette. „Nou.... net zoo a'j wilt....” zei ze, terwijl ze zich naar de deur keerde, „misschien kom 'k morgen even om de deur kijken; as ze 't dan maar druk hebben in de winkel!”

„Waarom?”

„Noù.... anders vin'k dat zoo naàr, as ze zoo allemaal in de kamer bennen....”

„Wat kan jou dat schelen,” zei Jette en dacht: zoo waar zu'j de koue koors krijgen, a'j bleu bent.... „Nou, je komt maar hoor; wi'j nou met geweld niks gebruiken? nou niet kinderachtig wezen.... 'k hoef 't maar even van achter te halen hoor, ja of nee, 't is in huis....”

„Nèe, nèe, nèe!” lachte vrouw Zadoks, den winkel in waggelend. „Dat kom 'k morgen dan wel halen,” zei ze onder 't heengaan.

„Goè-oèd!” riep Jette haar na.

„Ajuu!”

„Daàg,” zong Jette weer.

Zij sloot de deur en ging terug naar binnen om de tafel te dekken. 'n Stuk pest was 't, die Zadoksche.... dacht ze. Maar opeens verkneukelde ze zich van plezier, in het hervoelen van haar nijd tegen Sam en Fietje.... Goddelijk, goddelijk, allemaal wisten ze 't, dat ze gesjadjend waren.... allemaal.... allemaal, tòch, tòch.... lekker, fijn, fijn.... Het jonge paar, de *jongelui*, met hun praats....!

HOOFDSTUK XII

EERST vierden zij, begin herfst, de vier weken feest-dagen. Zij worden zoo genoemd, daar ze tot nauwelijks halve werkweken een heele maand verbrokkelen; ze zijn drie maal twee dagen en eenmaal een, telkens in een der vier weken; een intieme vreugdigheid voor allen, hoewel pijnlijk aan de armen door hun kostbaarheid.

Na de sombere verwoestingsherinneringen van de maand Ab, waarin al, als overgang, de Zaterdag na den vastendag zijn vertroosting zingt, daagt op den eersten en tweeden Tischrie het Nieuwjaarsfeest. Maar het is geen luidruchtigheid van jubel; het is groot-ernstig en devoot van levensvermaning. Op den nieuwjaarsdag immers worden de eerste overwegingen over leven en dood, hongersnood en overvloed, oorlog en vrede, geluk en wee, gemaakt. Het is een stille dankbaarheid nu om het voorbijje en een hartstochtelijke afsmeeking voor het komende: och, in dat jaar toch mocht Israël teruggaan naar zijn land! De dag wijst ook waar-schuwend naar dien anderen, den grootsten aller dagen, naar den Grooten Verzoendag, tien bekeeringsdagen later. De Synagogen staan dan, heel den dag, van den vooravond af, bezwerend wit van gave doods-bezinning. Het is de dag, waarop der menschen smartelijke zwakheid onder lijfscastijding en in doodskleeren wordt beleden, want God besluit voor goed nu over opbloei of vergaan van enkeling en staten. Als vóór en op den Nieuwjaarsdag al, loeit de bazuin ter Biemah af omhoog, tot zelf-doorgroding, tot, naakt van bloedige ongeveinsdheid, met opgedolven zondedaden, te treden voor den Eeuwige. Daarom, wijl oppermenschelijk en leven en dood omgrijpend, wijdt deze ontroering tot grootsten Feestdag den tienden Tischrie; het is de hoogste Sabbath, en in dat wit der Synagogen brandt al wat licht kan geven lovend omhoog.

Daarna pas, vier dagen later, zingt Loofhuttenfeest, het oogstfeest ook, zijn wereldscher vreugde de Joden rond. De Synagogen glanzan weer van kleuriger tooisel en in de groe-

ne loofhutten van de rijken, herinneringen aan die, waarin God Israël in de woestijn eens wonen deed, komen vrienden aanzitten bij de degelijk-weelderige tafels. Bevrienden, en met wie men zich Nieuwjaar verzoende, zendt men geschenken thuis in geurigen braad en kunstig vrouwgebak of wijn. Intieme vreugdigheid gaat met Loelof en Esrouk om, wilgentak en cederappel, symbolen van het eenvoudigste en het fijnste, alles aan God gelijk, daar Hij, zoo zegt men, het met liefde alles schiep.

Vier tusschendagen, half feest, half werkdag, voorbij — de rijken houden feest, de armen werken, maar in de armste kamer wijst, in dien teederen kinderlijken greep der armen naar de vreugde, het glanswit tafelkleed op Jontef u — komt het Slotfeest met zijn tweeden dag, Vreugde der Wet, het volk tot jubel wekken om zijn Thora-bezit. In de Synagoge is dan de laatste afdeeling der vijf boeken Mozes gelezen, en men noodigt twee paren, gehuwden, uit, de lezing te eindigen en weer te openen. Zij zijn de bruiden en de bruijgoms der Wet en van Genesis. Uitgelatenheid dartelt in de Bedehuis-zalen, de zilveren sierselen van alle Thoramantels rinkelen, zoo danst men met haar rond de Biemah's òm en òm, met al de opgeroepenen, Loelof en Esrouk voorop. Herinnering aan ondergang is weer doorleden; men hoopt, verwacht weer: Israël is nog groot; het voelt nog eigen schoonheid, en verheugt zich.

Goud-blauw feestten de herfstluchten, toen de Jontef-dagen zacht schetterden door het leven van deze kleine Joden. Het leek den vromen droef, weer zoo lang te moeten wachten; tot Poerim toe! Maar ook waren velen blij, ontkenners die niet breken konden, dat geen rustdag meer verveling bracht. Het waren zij die voor dagvulling ter kerke gingen, en op den Grooten Verzoendag in de Synagoge elkaar den stand van dorst en honger seinden onder het vastend bidden heel een etmaal. De velen in twijfel verlamd; die stonden in een dood-leeg midden, onwetend van het oude en het nieuwe beide.

Maar ook veel armen zuchtten van verruiming, nu arbeidsdagen hen het leven met regelmaat en loon weer tot genezing zette. Feestelijke Jontefmaand had hen bijna ten onder gebracht.

Zij waren, de Beems, dadelijk daarna begonnen den winkel te verbouwen. De beide ramen kregen elk een groote ruit, de planken grond werd opgebroken en door het voorhuis kwam nu een tegelvloer te glijden, gele coquette driekantjes, zwart-wit gefiguurd met sterren en hoeken. De ijzeren roeden waren opgeruimd en de koperen aangevuld met de nieuwe uit Moos' zaak. De winkel stond er nu met marmeren uitstalkasten en toonbank, geblikker van koper en staal en nieuwgeverfde wanden, frisscher en ruimer — en met dubbele hakblokken en gereedschappen stoerder toegerust, levendigen omzet te wachten.

Sam en Moos, Vrijdags om beurten naar de markt, kochten eerste en slechte kwaliteiten; voor de burgers leverden zij half om half; de minste waar joegen zij op lagen prijs, en 's avonds bij nieuw dubbel licht, stonden zij met hun drieën jonge kerels in helder witte jassen, en wogen en sneden onder het gedans der koperen weegschalen tot sluitens toe de steeds goedkoopster waar aan de arbeidersvrouwen. Zij hadden langzaam, in enkele maanden tijd, de winkels der kleine achterbuurtslagertjes leeg gewerkt, en Joop tegenover hen was voor de tweede maal nu, met machteloos geweten overmoed begonnen lagere prijzen te noteeren. De nieuwe vennoten kochten en betaalden en tracteerden de boeren, en als Joop, omdat hij koopers wilde zien, zijn prijzen nog eens liet zakken, wist hij na een half uur dat aan den overkant de prijskaartjes in de marmeren uitstalkast tegen nieuwe met nog lager noteering verwisseld waren. Zoo hadden ze langzaam ook zijn winkel leeggehaald. Op Zaterdagavond, voor Sjabbes uit was al, wachtte voor de gesloten zaak met de nieuwe zwartglazen gevelplaten en de groote ruit, een lange rij arbeidersvrouwen, met hoodschapmandjes op de opening.

Ja, Joop had 't van den overkant wel gezien.... 'n nieuwe vrouwe, 'n nieuwe zaak.... nieuw geld: nou ging ie naar de Schans, ze hadden sterke longen gekregen, daar zou-ie 't deze keer niet tegen volhouden.

Nu de boeren hem geen crediet meer gaven, leende hij geld om een stuk slachtvee te koopen; en om menschen in den winkel te krijgen, sloeg hij af en af en wèer lager en nòg een stuiver, tot er geld verloren was, als de haken zonder vleesch raakten. Dan moest op het geleende de oom of enkele vriend blijven wachten, omdat in de kamer achter den winkel, aan de bedreigde tafel, met de kinderen van de koopsom was gegeten.

De mannen aan de overzij lolden en stieten elkaar aan om de kerkhof-leege zaak van den uitgeputten concurrent. Om de veertien dagen hing er 'n stukje kreng an de haak, waar zij niet naar omkeken.... Hij zou wel goochem wezen en zich gauw uit de voeten maken. „Misschien kan-ie nog wat voor zien vrouw maken” — lolde Meijertje, maar Sam zei dat niemand daar wat op gaf, op zoo'n mager beestje.

Een middag was Sam thuis gekomen en vertelde, dat Joop bij de boeren kwaad van hen gesproken had.

Nou zou Vader toch wel verstandig worden hè? En es goed zien, met wie ze te doen hadden. Aardig had-ie ze belasterd, jà, niet an hèm, dat zou 'm zien zorreg wezen, maar an Vader en Moeder,.... de boerin die had hem, Meijer, geen asem willen geven, zoo had die meneer gelasterd.

Die vrome gojje (christenvrouw) zei: nee, met hèm wou ze niks te doen hebben.... zulleke goddelooze menschen, die zoo omgingen met hun eigen broer, en nog wel de Vader en de Moeder òok, daar wou ze niet mee handelen. 't Vette kalf, dat bij ze kapot wou gaan, bleef voor Jòop bewaard en anders kreeg 't een ander, maar hij niet.

Natuurlik had hij dat verteld, wie anders? Dat Vader alles goed vond en ze tegen hem opstookte, omdat-ie geen vrouw met centen had genomen. En bij de kennissen ging Vader zeggen dat ze 'm niet meer leenen moesten, om 'm kapot te maken, en dan gingen ze voor de deur d'r om staan lachen!

Hij wou niet eens alles vertellen, wat er wel geroddeld was.... had Vader soms nog wat an 'm te verdedigen? of Moeder? Hadden ze nog wat te pleiten voor dat jongetje? Moos moest nou maar gauw naar den drukker loopen, om nieuwe briefjes te laten maken: de prijzen weer verhoogd, wegens dat de broer òok moet leven!

Zoo'n roddelaar! leek wel 'n oud wijf om bij de boeren te gaan zitten kwàken.... omdat-ie nou wel zag dat zij 'm konden hebben.... anders niks.... treiteri.... uit kif....

Jette maakte zich driftig en noemde 't vuil. Dat jongetje had al wat uitgehaald, nou nou! Tot Fietje ging ze 't alles breedvoerig uiteenzetten, heftig aanklagend, blij met de opwind-
ding.

Vader en Moeder zagen elkaar aan. Zij zag hem zwijgen, daar hij wist dat toegeven ze nog meer zou aanzetten, en om den vrede te bewaren sprak hij niet tegen.

„k Zal je wat vertellen,” zei hij, toen Sam weer opnieuw spottend op zijn antwoord aandrong, „'t is allemaal waar, hij had 't niet mogen doen — als hij 't tenminste zellef gedaan heeft — maar òch.... — jullie hebben òok wel es 'n kleinigheidje gezegd en gedaan.... is 't waar of niet?.... Maar dat neemt niet wèg, dat 't gemeèn zou wezen, om 'n ouwe moeder bij vreemde gojjem te beroddelen; bij zoo'n smerige boerinne,” overdreef hij met opzet om hen tevre-
den te stellen, „da's waar, da's waar, dat zou geen manier van doen wezen....”

Sam nam spottend zijn pet af, om te danken voor die rechtvaardiging.

„Och,” zei hij, „u moet 't maar zellef weten, 't is mijn onverschillig.”

Vader en Moeder, in den namiddag alleen, bespraken het met elkaar. Hij begon met zijn hoofd te schudden: „god-god, wat zouden ze in de serijfe (brand) zitten.... wat zouden ze kopzorg en armoede hebben daar an de overkant in dat winkel-
tje. Hij had 't wel geweten, ja.... hij kon 't wel denken. Hònger jongens, wordt het....”

„Ja, 't was waar,” zei zij, „maar hij had 't ook niet anders

gewild. Had-ie dat dan moeten doen? Van ze wèg moeten gaan? Anders was dat toch nooit gebeurd? nou was d'r niks an te doèn, niks.....

Hoe had-ie zich altijd gedragen....? dat was de straf, voor zien Briezemele (besnijdenis-feest) maken zonder zijn Vader of Moeder, zonder 'n kik: è.... è.... Väder, Moeder,.... è.... è.... mien vrouw is bevallen, dàar, kom kijken, mijn vrouw is bevallen." Dat was de straf man, de straf van God.... honger.... ja 't was erreg, maar wat was daar an te doen....? as men 't er naar maakt....?

Wrokkend-driftig schudde hij zijn hoofd van haar weg, en keerde zich om: „och zij, zij.... de straf, de straf....! liet zich gek praten door haar stapele dochter en haar pestkoppen van zoóns! Had-ie 't er naar gemaakt? Zoo? had-ie 't er altijd naar gemaakt? En was 't zijn schuld dat-ie d'r nou uit lag....? Ja.... als je geen harte in je verdommenis had dan kon je wel twaalf paar kwajongensvoeten boven op je kop verdragen.... ogod, dat was om te barsten, dat-ie ze nog gelijk moest geven....! en dat zij daar op door bleef zeuren.... achter die stommelingen en die rescho-em (misdadigers) an!

En als hij haar weer gemakkelijk overtuigde, in de nu tòch alleen nog bij haàr gezochte vertrouwelikhèid, ried zij hem, nou maar stil te zijn, en er niet aldoor over te praten; hij wist toch wel, als ze binnenkwamen en 't hoorden, zou er weèr ruzie komen, en kregen ze weer groote monden en snauwen.

Hij zuchtte dan, tot zwijgen gebracht door vrees voor nieuwe verontrusting, en in den leunstoel lei hij den arm onder het hoofd, en staarde in de vèrte van den ouderdom, waarin hij zich gewillig moest overgeven. Ja, 't wàs zoo.... 't wàs zoo.... hij werd oud, oud!.... hij kon niks meer doèn.... hij had niks te zeggen, hij werd in 'n hoekje gezet en voorbijgegaan. De jongeren moesten zaken doen, moesten natuurlijk oòk leven, 'n toekomst maken. 'n Zaak kon men uit vriendschap niet weggeven, 'n zaak was lèven, men had-'r maar èen van, zoo was zijn voorstelling. Maar nee, zij moest toch toegeven: hij was altijd 'n goeie jonge geweest, Joop, verstandiger en ge-

williger dan de anderen.... was-ie niet? was-ie soms niet? wist-ie niet een heele boel meer af van armoe en behelpen en van een manier, een manier.... om met menschen om te gaan en alles waar een beetje *verstand* voor noodig was? O zoo. Of wist ze 't soms niet meer.... Hadden ze geen armoe geleden, Saar? of wist ze 't soms niet meer? was Joop, dezelfde Joop, soms niet met droog brood naar school gegaan, ja of neé.... en vaak zonder boterham naar bed? Wist ze 't of wist ze 't niet? En met gebarsten klompen an en met hallevle kleeven? Wie had dan de meeste sof meegemaakt? Joop alleénig toch? zijlui kropen toen ommers nog in hun luiers op de grond; ze konden hun smoelen ommers nog niet eens los doen, toen *hij* al méér van al die dingen afwist dan zij ooit van hun levensdagen in hun arme Gemauch (hersens) zouden krijgen, mèt mekaar?

Armoë! nogh! armoe! wisten ze véél wat of armoe was! Ze hadden altijd de weelde-brokjes gehad, hij de sappeltijd en de jaren dat ze d'r in zatten tot over de ooren: wie had dan 't meeste gedaan van de jonges, zij of hij? Was-ie niet met hèm de boer opgegaan, toen-ie twalef jaar was, dat de ooren 'm afvroren van de kou? Toen waren ze toch van honger verrekt, as hij niet voor ze mee-verdiend had? En nog jaren later? de broer.... de broer....! zèker wist ze 't ook niet meer hè? wat? die nacht, toen-ie met 'm naar buiten ging? *hij* wist 't nog goed.... hij zou 't nooit vergeten.... en toen-ie an de weg bleef liggen, Joop, in de sneeuw, hallef kapòt: Vader ik kàn niet verder — ik moet even blijven liggen.... As-ie 'm niet opgenomen had bij zijn kraag, dan had-ie 'm dood naar huis gebracht? wist ze 't nog soms?

Zij zat hem langzaam stil-bewogen aan te hooren, en gaf zachtjes toe, ja, ja, dat was waar.... En zij had nu haar tranen al achter haar bril. Maar wat moest ze dan voor hem doen? wat in de handen stoppen....?

„Mesjoggaas.” zei-ie gesmeord, „dat geeft niks, kind, wat geeft dat allemaal? zul j'm een rijksdaalder geven.... voor 'n hallevle dag eten.... kijk maar es hoe ze d'r uit zien.... geen vleesch en geen vel hebben ze op 't gezicht meer....”

„'k Weet niet,” zei ze, „oggenebbiesch, 'n rijksdaalder, god weet, hoe goed of zij 'm gebruiken kan....”

„Moet je dan zelf maar weten.... al gaat het daar natuurlijk niet om. Moe'j maar weten wa'j doet.... maar wees in elk geval voorzichtig kind, en maak geen ònsjolem.... (ruzie).”

„'k Zal wel zien — 'k zal wel zien,” zei ze zacht-snuivend, met haar tranen blij.

Hij was tevreden, haar voor het eerst sinds lang weer eens met Joop begaan te zien, in het vertrouwen dat ze hem nu weer begreep, als in een oudste vriendschap.

Zij bleven zoo stil saam zitten, zwijgend in de doorneuriënde ontroering der ver-verkende dingen, en om hun oude hoofden zoemde als een vlieg wiel van de slijting dat zich plotseling deed hooren, de hulpeloosheid van den levensavond. Het was of zij zich saam te buigen kwamen naar iets zwarts en dieps, dat zacht, sluw-lief helpend, hen neerhaalde, en waarin, als in een rust, zich willoos hun hoofden gevangen gaven.

Het leven had hen den dag gegeven, een dag van veel door-eenwarrelende wisseling, waarin de mogelijkheid om de eigen plaats te leeren kennen, was opgegeven: den morgen van eenlijke kleine verheuging, middag van kalm-berustend gedeelden arbeid, klein genoegen en tekortkoming, en den schemer van veel opgejaagde rust.

Het bracht hen nu den laten avond, die wikkelde zijn donkere kap om hen heen, en dwong hun moeë hoofden stil, en lei hun williger lijven als kinderen neer. Zij woelden niet, zij woelden of bewogen niet; zij wachtten de spijs voor hun lijf en den drank voor hun lippen, die reikten met strak gebaar de jongeren naar hen neer. Naast hen schoten de jongeren op, sterker en sterker, en met nieuwen wil, maar grof en ruig, maar zonder zacht-bloeiende lichten of neuriën in hun wezen. De jongeren die wrochtten en haastten, maar hun oogen hadden nog altijd geen schreien geleerd; de stemmen waren aan alle zingen vreemd en hun gebaren waren hard en kort.

Daartegen konden de ouderen niet opstaan; zij konden niet

opstaan en niets veranderen. Zij zaten in den avond gevangen. En zij waren moe.

Moos en Naatje waren verhuisd maar even verderop; tot de bruiloft zou Fietje bij hen blijven. Zij scharrelde in den winkel, wandelde met de ouden, een enkelen keer met Jette, en stille middagen ging ze uit met Sam. Zij liepen geurend langs de straten, in de deftige blijdschap van veel gegroete verloofden; zij kochten elkaar cadeautjes en spraken met streelende geluiden.

In de stilten vrijden zij en zochten schuchter elkaar's lichaamsaanraking, zonder onderscheidende liefde, maar elk met het bewuste grovere zich toe-rekenen van den man en de vrouw. Zij werden door allen naar de oogen gezien; men ontruimde hen plaatsen bij het binnenkomen; verloofden die je wat toë moest geven. Van Wolf en z'n vrouw, de bruidschat-gevers, kwamen elke week brieven; zij waren zoo verlangend, zij moesten ze weer eens zien. Een paar maal waren zij een reisje gaan maken, vrijen in den trein en cafés, en met fonkelnieuwe kleeën op sjabbes rond, om bij Amsterdamsche vriendinnetjes en familie visites te maken. En mondhoekende glimlachjes, en mag 'k je voorstelle, m'n anstaande, meneer Beëm: dochters van kleine burgers, van kleine ondernemers, van diamantbewerker's. Helpsters in modemagazijnen, de opgeklommenen daaronder, rayon-chefs van warenhuizen, betere costuum-naaisters; enkele huisdochters, alle van een tikje welstand, met haar verloofden, mannen, broers, en ouders. En handjes met ringen en voordeeligste taillebuiging en lekkere meissieslach en wat wil U gebruike. En gaan zitte en de hoed afneme en door 't haar strijke en prate — o, wat 'n gezellige meneer wel vin je niet? nòu Fietje op je gezondheid.... en je weet wel wat 'k zegge wil. En nòg eris prate, en: o, ik zou buite niet kenne, 't is me veel te stil en ik bin an de drukte gewènd, en een ander: ik zou d'r wel wille wone, ik vin 't een stuk gezond — maar men kan zich der niet kleede, dan wordt men der uitgelachen, o dat vind ik iets verschrikkelijks. En de ouwelui onder koe-

kies knabbelen, ouwelui die wat ondervonde hebbe, die nog wat overgepot hadden: àllemoal mesjoggaas, ik zeg maar waar me z'n brood het en daar is me gauw gewènd. En weggaan en hoed opzette en weer 'n handje en 't is me heel aangenaam gewees en kom U eris voór de gassene weer-òm, och, me mot nou nog maar profiteere — en 'n goppe-bejèt môt 'k hebbe, ik reken derop, 'k hou me niet vreemd. En de meissies in de kamer met aanstootjes: wat 'n rauwe raap van een vent, en ik zou 'm niet wille hebbe, voor geen geld.... En de anderen òòk niet, hoe-oe! al had-ie een millioen zoo'n man, liever géén man als zoo één. Met ten hemel gericht oogen: O! gò-òd! zóó een mán!!! O-o! — En eentje: nou, Fietje is niet meer waard, weet je wàt, hij is voor haar nog te knap. En het jonge paar weer naar een ander gezelschap, hij als boerenbul tusschen die cultus in van gebakken taartsuiker met jam: bedrukt, benauwd, gestraft, brutaal en met onhoudbare valsche bewondering zat hij erbij, en snakke naar een gesprek van een kwartier met een fatsoenlijken slager, over den prijs van huiden, darmen en schoone botten. Wat hielden ze allemaal veel van haar, wat een fijne meisjes en verdere fijne menschen, allemaal dames, zei hij. De bruiloft was bepaald met het voorjaar, Sam wou liever zoo lang niet wachten; deze winter zou meteen zeggen hoe de zaken wilden. Eenmaal bij elkaar raakten zij aan elkaar gewend, behandelden elkaar als verliefden; elk pleegde zijn eigen voorgewende verliefdheden jegens de aanstaande vennoot van de gezins-onderneming. In de stille vrij-uren, nuttige instelling uit het verleden, wekten zij, na veel laffe bezigheid, de uiterste lustbron gewelddadig op. Dan trokken zij zich plotseling met redelijk verkilde wezens terug: zij zouden met het intiemere deel van hun persoonlijke verbindings wachten tot in het huwelijk. Zij wisten, dat moest de tevredenstelling van hun lichaam worden en van geen ander konden zij die verwachten. Hij durfde niet uitgaan en er waren oogenblikken dat hij haar verwenschte; ja, 't was heel aardig en goed nu verloofd te wezen, maar je moest dan toch tenminste dadelijk kunnen trouwen. Op de receptie van z'n

verloving zelf, vier dagen nadat-ie Fietje gevraagd had, had hij stil gloeiend mooie Rozetje de Beer beloerd. Van haar kleinroode babbelmondje naar de huppelende, wiebelende, bruine voetjes, had hij angstig haar prachtige broosheid gezwolgen en de malsche gebaren van haar jeugd. Dadelijk was hij al niet meer tevreden met Fietje. Benauwde oogenblikken had hij toen doorvochten, terwijl de bruid naast hem steeds antwoorden vroeg op voor de gasten gespeelde liefdoenerij, en terwijl de honderdmaal mooiere Rozette er wel plezier in scheen te hebben, hem te sarren met haar jonge korf vol heerlijkheid. Toen de mop met Fietje's oom Wolf gebeurd was, die, abnormaal van één borreltje te veel, van zijn pleegkind's bruidschat rond had geroepen met roodgezwollen kop, had Sam zijn onbedaarlijk plezier uitgelachen tegen Rozetje. Nee, hij mocht 't niet zeggen, niet eens denken; maar als-ie niet verloofd was, en z'n oordeel zeggen moest over die twee! dan zou-ie 't ze wel vertellen: dat Fietje bij zoo'n Rozette vergeleken een angekleede verlepte ouwe vrouw was.... Als-ie aan zoo eentje dacht, sloop ontevredenheid vergiftigend bij hem binnen; die Rozette die moest d'r één met centen hebben, eene die wat wàs, minstens een dokter of 'n advocaat, of eene met 'n dikke broodwinning.... Als 't dât ook niet was.... Maar voor dat je een echte mōoie vrouw kreeg.... die waren niet voor 't oprapen.... dat was 'n trêf....! En hij kreeg met Fie toch iets dat hij graag wilde: een echte, levende zaak, iets voor z'n leven, iets dat hem tot man maakte in de maatschappij. Men kon ook niet alles verlangen. Dit zou menigeen hem nog benijden, geloof maar!

Nu en dan, als-ie weer bij Fietje was, werd hij, door haar maar veel aan te zien, wel weer tevreden. En hij verheugde zich over een tikje begeerte naar haar element van wulpschheid; hij zag daarin ook een streepje meerderheid, een soort levenskunst, tengevolge van haar grootsteedsche afkomst.

HOOFDSTUK XIII

JOOP stond 's Zaterdagsavonds voor de stille deur heimelijk te turen naar den vollen winkel aan de overzij. Lusteloos had hij zijn pet over de ooren getrokken; zijn schoone jas was achter onaangeroerd blijven liggen, zijn bruinrossige baard was, in den nurkschen tegenloop, al meer en meer verwaarloosd. Grietje had hem al eenige malen naar binnen geroepen: kleine Izakkie vocht met Froukje, ze kon ze niet baas worden. Maar spijtig van zorg, prikkelbaar, had hij teruggesnauwd: ze moest niet an z'n ooren liggen te donderen, dan moest ze ze maar op hun donder slaan, as ze niet stil wouen wezen, maar hèn asjeblijft met rust laten. Zij zweeg dan, tobde met de bandelooze kinderen, te ongeduldig als hij, om ze met zachtheid tot stilte te brengen: van winkelpopen af met Sjabbes-uitgang, waren tot nu toe twee klantjes binnen geweest.

Aan de overzij was, in het helle licht, een levendig arbeidspel van witte mouwen bij koperen schalen voor de toonbank, waar, onophoudelijk aangevuld, een klit vrouwen met mandjes achter te lachen en te gebaren stond. Voor een klein tafeltje, dribbelde Fietje, keurig gekapt, geld te ontvangen en gaf lachjes en vriendelijkheidjes naar de klanten; vooral het voortdurend herhalen van het volksdialect naar de mannen, een bewegingkje dat door zijn eerste natuurlijkheid bekoring wekte, sloeg in, hoewel zij niet nalaten kon de vriendelijkheid van het publiek hierin te misbruiken.

En altijd zag Joop weer, even over de straatbolling heen, de twee rustende bovenlijven van Vader en Moeder, die elk voor hun raam de winkeldrukte zwijgend zaten te beturen. Boven de winkelramen was het bord met *Vleeschhouwerij* weggenomen en een langer van zwart marmerglas met goudletters glansde weelderig-dof in den opwaartschen naschijn van het uitstallicht tegen den gevel; op de ramen plakten biljetten met groote letters en uitroepsteekens van hevige concurrentie en afslag. Ja, 't ging goed zoo, hij kon gauw gaan bedelen, as 't zoo voortging. Sjabbes maken met 't geld

van 'n ander en weer nacht maken zonder cent in huis.... hoe kwam-ie de nieuwe week weer door? Al driemaal was-ie bij Oome Sam geweest, om nog es te probeeren centen te krijgen, geen boer wou 'm meer borgen. Maar die wou zeker ook van 'm af wezen, hij hield zich niet thuis, daar zaten ze zeker tusschen van de overkant. En dan.... as-ie heelemaal geld zou hebben.... wat zou-ie koopen? Hij durrefde niet eens 'n heel beest an, 't ging in geen week weg: waar was uitkomst? Alleen met geld, met kapitaal, en dan kon-ie hier nog wel uitsnijen, want zij hadden het er eenvoudig op gezet man, om hem uit de straat weg te krijgen! Geen ontkomen aan, hij wist het al lang.

Langzaam, na dagen, bekroop hem de benauwende wanhoop geen uitweg meer te weten en de volkomen armoede het huis te zien bezetten.

Aldus in de klem, begon-ie allengs moedeloos, zijn uiterlijk te verwaarloozen: zijn heele handel verloor z'n trouwe attentie. Overdag onthrak hem de lust, om den boer op te gaan; dan liep-ie den winkel rond, uren bezig met het klaarmaken van een pondje vleesch voor de weinige overgebleven klanten, of met een mandje „vleeschbeenen” op z'n rug, slenterde hij om die kwijt te raken, de heele stad door. Vroeger, toen hij kort na de oneenigheid thuis in zijn zaakje gekomen was, en pal tegenover hen zijn huisje had gehuurd, had-ie gevochten met brutalen moed, pijnlijk voortgekrabbeld in weerwil van zijn verlies, maar met nieuwe drift telkens zich weer opgeworsteld, onder het al half armoe lijden weken lang. En dan was hij weer opnieuw begonnen: feller en met hijgenden wil concurreerde hij, hooghartig zweeg hij bij ontmoetingen en het vee onderkocht hij bij de boeren voor hun oogen. Heerlijk had hij zich toen hun bevechter geweten; zij begluurden elkaar achter gordijnen, de klanten telden zij in elkaar's winkel. Met groote reepen carton voor de ramen bevochten zij elkaar, lieten de prijzen steeds zakken, en publiceerden tweemaal per week, met onder elkaar geplaatste advertenties, in de plaatselijke bladen hun uiteengaan; het scheen soms of zij, uit louter lust tot sarren, hun winst en inkoop-

geld naar de klanten smeten. Nu, sinds hij nieuw geld gekomen wist aan de overzij, en een nieuwe winkel vol vleesch zijn koopers, man na man, had weggehaald, was zijn moed ineengeploft: was, met het zekere besef van zijn minderheid, zijn vechtlust verlamd, en werd hij het eindelijk moe, zonder cent op zak naar boeren of markt te gaan om met enkel beleedigingen naar huis te komen. Grietje had hem vaak be-
moedigend toegesproken, en telkens weer had hij aangepakt, maar aan al wat verkocht werd, verloor hij. Toen was ook zij gaan zwijgen, sjofeler eten begonnen op te brengen, de Zaterdagen thuis gebleven en de kleeren gaan verpanden. De knapste meubelstukken, cadeautjes van de bruiloft, werden 's avonds laat het huis uitgedragen, bij zwijgen, onder mokken, zonder veel vertoon van verdriet. Langzaam begon hij anderen handel te zoeken, partijen vodden, beenderen, oude metalen, die hij dan 's avonds afleverde bij de Rosensteins. Toen-ie een poos tegen zijn zin, met hen gehandeld had, moest-ie ophouden met zich in prijs en gewicht brutaal te doen bestelen. Maar daar er geen andere afzetplaats was, moest-ie, om niet alle winst aan vervoerkosten naar buiten uit te geven, steeds opnieuw bij hen terecht of bij een van hun even hard stelende familieleden.

Elke dag werd stiller en banger: de kamers leeger, de winkel kaler, spraken zij eindelijk als met zachter stemmen in het als door den nood belegerde en naakte huis: zij konden de kinderen niet dan met wrevel hooren schreeuwen. Jegens elkaar bleven zij rustig, zonder kijven of verwijt, ofschoon met minder woorden dan voorheen.

Loom, zat van 't kijken naar den levendigen overkant, slenterde hij naar binnen terug. Een gasvlindertje sidderde zijn armelijk-naakte tongetje boven de toonbank; het belichtte het onmachtig winkelduister. Voor één raam, bij de deur, weifelde met gebroken kousje, nog een lampje, half open, paarsig-blauw en met roodgele randjes onder het ballonnetje: het verlevendigde zwakjes de kleuren van vleesch-restantjes en een halve krans vet. Het rechtsche raam was

donker gelaten; het gasarmpje hing er kil dood tusschen de plankjes, waar twee, drie stoffige potjes mosterd uiteengezet stonden, en op het plankje aan ijzeren haakjes, twee aangesneden hoeken kaas. Dwaas van de gasvlam bedanst, zwierden voor hol-wijde plekken muurwit enkele einden van schraal-gelige vleeschbouten, blauw-roodrige pootstukken, rauwig en knottig aan de ijzeren roeden, lappen vet, eindjes worst met op het bruingspikkelde darmhulsel grijze schimmelplekjes.

Grietje zat met het Volksblad op haar schoot tusschen halblok en ijskastje achter de toonbank, waar de vleeschschalen, één staande en een hangend, beweegloos stonden van lange ongebruiktheid. Uit de kamer alleen klonk het wijs gepraat der beide grootere kinderen op, die in bed tot vrede waren gekomen en met lach-gilletjes en mal uitgehaal van met opzet verminkte woorden, elkaar verhaaltjes deden.

„Draai 't gas wat op,” zei hij, „je maakt toch zoo je ooggen kapot?

„Och ja.... 'k zal 't doen,” zei ze gemelijk.

Met pijnlijk gezicht rekte zij zich naar het licht en draaide de kraan wijd open, tot de vlam egaler verstillde en zacht sidderend, den winkel klaarder verlichtte en ontspookte. Joop gaapte, wijduit de armen omhoog gerekt, z'n pet op het voorhoofd neergeschoven.

Na een speelschen ruk aan de bel van het hekje, waarbij zij gebogen den leegen winkel rondgluipde, kwam vrouw Davids binnen. Met den lach van haar groetknik om de twee brui-nige rottige tanden draaide zij den drempel over.

„Goeienavond.”

„Goeienavond,” zei Joop binnensmonds en dadelijk zachter tot Grietje: „Je houdt je mond hoor, je vertelt niks.” Zij wenkte begrepen te hebben. Vrouw Davids begon dan met een houten stoel naar de toonbank te schuiven en zich neer te zetten.

„Foei, wat ben 'k moe,” blies ze, en met bespuugde handen streek ze het bruingrijzende haar naar de ooren, langs den onderkant heen van den ouwen fluweelen begitten hoed.

Met de handen wreef ze verder haar vermoeidheid van het gelig berimpeld, mager ouwelijke gezicht, de nauwe grauwe oogstreepjes langs, onder den grooten scherp neerbuigenden neus en om den breeden dun gelipten bleeken mond.

„'t Is nog warm,” zuchtte ze, „ik kan d'r niet tegen.”

„'t Is lastig,” zei Joop, begonnen met beentjes stuk te hakken op de toonbank.

„Dalles is lastig,” gijnde ze en dan dadelijk, met een blik naar hen beiden: „Nou, gauw 'n gassene in de familie hè?”

„Zoo,” zei Joop, zonder opzien.

„Ja, nou.... hihi.... dat wi'j toch wel weten.... je gaat toch zeker óók wel, naar de gassene van n'eigen broer....”

„'k Kan 't je nog niet zeggen,” antwoordde hij met nijdigen tegenzin; hij smeet een stuk poot achter zich op den planken vloer, „wou je 't graag weten, beste vrouwe? dan moet je 't afwachten....”

„Hihi,” lachte ze tegen Grietje, die terwijl ze zwakjes opzag, schuchter teruglachte: „je man is nog al geen kniezert, hij houdt 'r nog al goed de moed in altijd.... toe maar jonge, je hebt gelijk, werachtig....”

„Pas op!” waarschuwde Joop, alsof hij dreigde, „stoot je niet an mien hakmes, 'k zou niet willen dat je je bezeeren zou, godbewaart, in mijn winkel nièt hoor.”

„Je bent zoo kwaad niet,” teemde ze met breeden mond en tot gleufjes versmalde oogen lachend voort, „nee, maar in emmes, hèj 't niet gehoord? dat ze na Poerim gassene doen? 't is waar hoor.... 't is vast bepaald....”

Joop, al grimmig van afkeer toen ze binnenkwam, begon meer en meer getergdheid te voelen, en een opborrelende drift om de fleemende nieuwtjesverhalende kwaakster met zijn vuisten tot jammeren te pijnigen.

„Wou je wat gehàd hebben, vrouw Davids?” vroeg hij, sneller en gewelddiger hakend, in zijn wrevel.

„Och kot,” lolde vrouw Davids voort, „hij wil d'r niks van weten.... hihihi.... wat zèg je d'r van....? of-ie d'r zoo niks vanaf weet....! nee, maar zonder mesjoggaas, wie heeft dat ooit gedacht.... dat Sàm nog es 'n meisje met centen zou krij-

gen....? nee.... ma'k sterreven, 'k heb noòit gedacht dat-ie 't nog es zoover zou brengen in de wereld, wat jij?"

„Je kunt lang wachten eer 'k je daar mijn meening over gezegd heb," viel hij langzaam heftiger uit, terwijl hij met fronsen en inspanningtrekken de beenvliezen scheurde, „wou je wat gehad hebben, vrouw Davids?"

„Noh noh!" hoofdschudde ze, ernstiger nu. „da's nou flauw, da'j dat niet lijden kunt, 't zijn toch jongelui.... laàt ze 't een beetje goedgaan.... jouw tijd komt óók weer es...."

„Kom je dat nou allemaal vertellen voor ons plezier?" vroeg hij, en hij zette dat uitbeen-werk er een oogenblik voor stil, „be'j bang, da'k 't anders niet weten zal? je kunt wel naar de femilie weerom gaan en zeggen dat ze, mèt jou, naar de verdommenis kunnen loopen. begrijp je vrouw Davids?"

Grietje zag wat bangelijk zwiĳgend naar hem op, waar hij woedend van vrouw Davids afgekeerd, weer met minachtend gezicht begon te werken: met korte heftige rukken schraapte hij het in de vuist genepen mes door het vleeschvlies rond de losrijtende beenderen.

„Wat vlieg je op?" zei vrouw Davids geschrokken, „eet me maar niet oòp! heb 'k wat kwaads gezegd? godbewaart wat maak je je driftig....! hè-j geen uitgesmolten vet voor me? 'k Moet 't morgen vroeg gebruiken...."

„'k Hèb niet," zei hij met een hoofdruk.

„Hè'j niet?" vroeg ze, „of wi'j 't me soms niet geven? benen mijn centen soms niet zoo goed als 'n anderman's centen?"

„Nee," zei-ie, driftiger.

„Nee? nee? godbewaart, nou nou! zit-'r soms wat an?"

„Ja," zei-ie, „as je 't weten wil.... daar zit de kànker an, an jouw centen!"

„Dank je wèl.... aardig fijn.... gooi me maar de deur niet uit!"

„As je niet langer wacht met gaàn.... dan za'k je niet gooien!" dreigde hij, „maar 'k zou maar gaan...."

„God.... 'k gâ al...." zei ze, en stond angstig op. En bij de deur:

„Nou, nou.... je hebt aardig praats meneer! as dat maar niet op 'n schtinkert voor je uitloopt....!”

„Donder op!” riep-ie.

„Och Joop,” kalmeerde Grietje bang.

„Kan me niet verdømmen....! 'k wil 't gekwaak niet hebben in mijn huis!” riep hij, „dan moeten ze verdomme buiten m'n deur blijven....! anders dònder ik ze d'r allemaal uit.... 'k wil 't niet hebben!”

„Pas òp maar ventje,” spotte vrouw Davids luider, moediger nu buiten de deur, „pas òp maar met je praats, dat ze jou niet donderen!”

„Alloh!” dreigde hij en liep naar de deur, „nóu opgedonderd.... m'n stoep af, of ik smijt je d'r af.... en je komt d'r niet weer in hoor....! ga jij maar vet halen waar je je vleesch ook haalt.... ik schenk je klandiesie weg! en je vuile praatjes zèker!”

„Wat 'n nakende gotspe-ponèm,” (brutale), riep vrouw Davids, nu ze onder het heengaan zich eerlijker blootgaf, „wat 'n kale parrech (kletskop): die praat van donderen.... nogh!” Joop duwde achter haar 't hekje toe: met een enkel sarrend gebaar nog voor de ramen, ging ze heen.

„Die komt mij daar m'n nieuwe week verschteren” (verstoren), zei Joop hijgend van bekoeling onder het naar binnen gaan, „vraag wat 'k met ze dòn moet, met al die aansprekers....! voor mijn part begràaft-ie zich in de rijksdaalders. 't is toch maar om ons te pesten.... anders niks....” en opeens, toen hij zag dat Grietje betraande oogen had: „moet je daarom grienen gaan? trek je je daar wat van? je bent niet goed wijs....! ze kunnen naar de bliksem lopen hoor....”

„Wat schiet je d'r mee òp,” klaagde ze geslagen, „wat kunnen we voor onze praats koopen? Heb *jij* centen voor m'n huishouwing morgen?.... had je maar 'n goeie betrekking....! had je die maar.... god o god waar moeten we naar toe Joop....?”

Onder luider uitschreien keerde ze zich om, met den schort-tip droogde ze haastig haar gezicht en oogen.

Een oogenblik bleef hij staan: opeens weer, als zoovaak na dien bij tusschenpoozen keerenden trotsen drang om zich

op te rukken, voelde hij die machtig-looden neerzinking van verkleinenden deemoed.

„Ja, ja, het was waar.... wat gaf 't, wat gaf 't of-ie al praats had tegen zoo'n oud wijf....? cènten, cènten....! de kop op-houden....! god o god.... hij kón 't niet, hij kòn 't niet meer.... overal vragen, bedelen om 'n paar cent voor 'n koetje of om 'n beetje handel.... en nóg niks.... nòg hongerlijen.... half ge-noeg eten en niet weten waar ze de andere dag van vreten moesten.... verdòmd! moest dat dan zoo voortgaan....? 'n jonge kerel as hij.... geen vreten in huis te hebben....?

„Be-je bedonderd!” viel hij opeens weer uit, „ik zal je nog wel te vreten geven.... wees daar maar niet bang voor.... Joop is d'r nog....! maak je niks niet bezorregd.... waar 't van-daan komt, komt 't vandaan, maar honger zal d'r niet meer wezen, in mien huis voorloopig niet....! Zeg Griet....”

„Nou?” snikte ze.

„'k Zal nog even kijken of-ie cènten wil geven....”

„Wie?”

„Oome Sam. Misschien is-ie d'r nou. Za'k 't nog es probee-ren, ja? as zij 't maar niet verpest, dan praat 'k ze nog wel los.... wat ànders?”

„Ja,” zei ze.

„Nou, goed dan.... dan za'k metéen die beenen eventjes weg-brengen.... Kòm nou.... be-'j gèk....? be-'j nou 'n kind....?”

„Goed,” snikte ze bedarend.

In het voorbijgaan kwam hij bij haar; hij boog zijn bebaarde wang naar haar mond.

Met betraande oogen zoende zij, en hij gaf, kort, als onverschillig en uit gewoonte, zijn troostenden kus terug.

Met in een langwerpige blauw houten bakje de beenderen op z'n schouder, wou hij de deur uitgaan, toen op de stoep, met druk gebaar van armen en hoofd en bezweet van gejaagdheid, Hartog Spier hem tegen kwam hollen.

„Ga mee naar binnen, jongetje,” riep hij, „'k moet je even spreken, maar maak de deur toe!”

„Wat mankeert je?” vroeg Joop, die terug ging en hem binnen liet, „hè'j gevochten?”

Hartog voelde naar zijn blauwgeslagen oog en wees angstig naar de deur: „Maak toè!” riep hij, „lig nou niet te donderjagen.... maak èerst de deur toe....! Sluit het huis.... want de vijanden achterhalen mij.... Amalek zit mij op de hielen!” Glimlachend sloot Joop de deur; er kwam toch niemand meer, dàt zou geen schade geven.

„Wat is d'r met jou an de hand?” vroeg hij, „word toch kalm kerel, wat is d'r gebeurd?”

Hartog was op het krukje gaan zitten en met een te voorschijn gehaalden rooien zakdoek aan het wrijven gegaan over zijn roodbezweete gezicht.

„Hou je stil jongetje,” zuchtte hij, „hou je stil, wat is 't 'n tuig.... wat is 't 'n vuil van de mesthoop opgeraapt.... 't Is wel waar, 't is wel waar, men zal zich niet mengen met die de handmolen draaien, want de geur der zwijnen is hun ademtocht.... Hou je stil, hou je stil....”

„Hè'j gevóchten?” vroeg Joop nog eens.

„'k Moet je even spreken,” hijgde Hartog, „'k zal 't je dadelijk vertellen....”

Joop wenkte naar Grietje met een knipoog die zei: „wat hindert 't je? ga maar even weg....”; de kinderen begonnen te huilen, zoodat ze gemakkelijk naar binnen ging.

„Wie heeft je dat dan gelapt?” vroeg Joop, „in godsnaam kerel, hoe kòm je daar an.... zoo'n vechtersbaas bè-j toch anders niet....”

„Schei uit,” klaagde Hartog, „weet je dan van niks? dat heeft haàr vaàr gedaan.... Ja, jonge.... ik zeg je toch.... wee hem die zijn heil verzaakt met vrouwen.... ongeluk en verbittering zijn zijn deel.... Weet je dan van niks? haar vaàr is me dronken tegen gekomen en heeft me geld willen afpersen.... en is begonnen ruzie te maken.... lazeres bezòpen!.... en heeft me met zijn klauw een blauw oog geslagen.... Ik ben vanzelf op de vlucht gegaan.... ik heb me geschaamd.... wat dacht je dan da'k weerom zou gaan slaan? an zoo'n vuile jeneverlap? duizend menschen d'r omheen, die d'r om lachen omdat 'n jood 'n pak ransel krijgt.... dat begrijp je.... ja man.... 't is nog altijd hetzelfde.... verbranden en versnijden willen ze ons

met ons allen op eèn dag.... o.... wat is 't nog erreg, wat is 't nog erreg....! wat dansen ze nog om je ongeluk heen.... tot dat je ze de oogen zoo lachend zou uitsteken.... ze weten nou niet waar 'k gebleven ben, 'k ben ze goddank ontloopen...."

„Is 't dan toch werkelijk waar?" zei Joop, „'k dacht dat 't praatjes waren.... nou affijn.... laawe daar niet langer over praten," besloot hij gauw, daar hij inzag dat nieuwe bevestiging Hartog wrevelig zou maken, „ja, die vaâr, da's eêrste klasse hoor, die ken 'k wel: god, god, hij heeft je aardig toegetakeld, en wat wi'j nou? was zij d'er oók bij?"

„Wie.... zij.... die meid? be'j gek? die was d'r niet bij.... de vaâr die wou centen van me lospraten.... en die wou 'k vanzellef niet geven.... en toen is-ie met me begonnen.... is me net zoolang nagelopen tot 'k 'm niet meer ontkòmen kon! — en toen midden op de straat begon-ie te slaan en te houwelen.... god geeft dat ze 'm dood thuis brengen vanavond, alleenig voor de schaamte die-ie me heeft angedaan.... je weet je niet te redden.... 't volk staat te schateren om je heên.... ze gooien mekaar tegen je op en je kunt niet wègkomen.... Ja 't is 'n leelijk gevalletje.... hoe kom 'k d'r van af...."

„Ja jonge...." zei Joop bedenkelijk, „ik weet et niet hoor, 't is altijd 'n leelijk grapje...."

Hartog zat even te denken over het voorstel, dat hij Joop dacht te doen. Zwaar als een ongeluk voelde hij die werking van zijn zinnenzwakheid op zich klemmen. Zij beiden hadden elkaar aangehaald, terwijl zij, week aan week, enkele dagen door het huis haar begeerlijkheid langs hem heen plaagde; en hij, die te weinig geleerd had zich te beheerschen, had zich spoedig aan zijn lust en aan haar onbereken-den opzet overgegeven. De afmatting en de opgewondenheid en de sarrende pijn aan zijn oog, dat hem loodzwaar drukte en zijn gezicht aan eèn zij verdonkerde — ze bevochten zijn rust met àl den, nu opeens reëler aangevoelden treiter van zijn eeuwig opjagende drift naar de vrouwen. Hij zuchtte en veegde zijn gezicht, gedoken in de herleving van

de verwarrende schaamte, die hem van den dronken schreeuwer tusschen den oploep weg had doen rennen door de drukke Zaterdagavondstraat.

„'k Weet niet.... za'k sterreven, 'k weet niet wa'k doèn zal,” zei hij voor zich heen, „wat moet je met die vuile lui beginnen....? ze laten je niet los.... daar komt in 't geheel geen end an op die manier....”

„Wat willen ze dan?” vroeg Joop.

„Och.... wat willen ze....” zei hij minachtend.... „dat geloof je in 't geheel niet a'k 't je vertel.... raad es? da'k met 'r trouwen zal....! nogh! wat zeg je daar nou van? dat zal 'r wel aanstaan.... waarom niet?”

Joop lachte. „Daar was 't misschien om te doen,” zei hij met onmerkbaaren spot.

„Is dat dan géén gekkemanswarrek?” spotte Hartog, zonder in zijn ijdelheid de dwaze gedachte te kunnen loslaten, „is dat dan van mijn te verregen....? ku'j dan zoo'n mensch in je huis nemen? hoort die dan bij mij?.... nou praten ze van onbillijk.... gemeen.... nogh! dan kun ze me toch net zoo goed mijn nek afsnijen.... moet je dan je heele leven vast zitten....? nou ja.... je bent toch geen kind.... voor één oogenblikje vergissing?.... dat is toch stapel.... of niet?”

„Laawe es eerlijk praten,” zei Joop, „heeft ze geld van je gehad?”

„Ze heeft me wat gevraagd,” sprak Hartog luider, nu in zijn hartstochtelijker verdediging niet meer bij machte zacht te spreken, „en 'k heb 'r vijftig gulden gegeven.... twintig rijksdaalders heb 'k 'r gebracht, toe 't gebeurd was.... Toe ze in de kraam lag.... twintig rijksdaalders.... da's toch geen klein beetje voor mij, wel?.... nou laten ze me niet met rust....! nou willen ze d'r àl maar méér uitslaan....! nou moet 'k steeds maar weer bloeden....! 't is 'n verdòmd werrek.... had 't 'r maar gegaan zooals je nichtje Naatje? was ze óók maar alleen gebleven?”

„Hoe alleenig gebleven,” vroeg Joop.... „wat is dat dan....”

„Je neeve Moos zijn vrouw.... die heeft toch van de week 'n missie gehad?.... had dat maar an haàr gebeurd....? 'n beetje

gauw....? dan ha'k d'r zooveel niet van geweten...."

„Zoo.... heeft die 'n miskraam gehad," herhaalde Joop nadenkend.

„Ja jongetje," glimlachte Hartog, „dat bennen van die loterijtjes.... as 't je meeloopt.... dan loopt alles mee...."

„Ja," zei Joop, „da's waar...." en om dan zijn onzekerheid over wat beter was maar weg te grappen: „je hadt jouw nuchteren kallefje an hèm moeten verkoopen.... dat was beter geweest.... Ja jonge.... allemaal gekheid.... maar onder ons gezegd," zei hij nu ernstiger, daar hij Hartog's benardheid en zijn gevecht zonder eind wel voelde.... „'t beste is jonge, as je jezelf 'n vrouw kiest.... dan is 't uit.... dan gebeurt zooiets niet meer...."

Maar vreemd luisterde hij naar Hartog's spotlach op, een felle bittere lach van een sater, voor Joop niet te verklaren, dwaas gevonden bij het eerste ontmoeten, maar onaantastbaar machtig, boeiend en snijdend: de Beems moesten zich diep openen om de bezetenheid een plaats te geven.

„Hahaha.... hihi.... 'n vrouw nemen.... wou jij dat an mijn laten doen jongetje....? ik ben al boven de twalef! dat wist je toch wel, niet? haha....! ik heb mijn zuster Regiene.... die stopt ook wel goed kousen....! ze is wel 'n beetje driftig, bij 't whisten, maar ze speelt tòch niet zoo merakelsch slecht!"

„Willen ze je soms niet hebben?" plaagde Joop, getroffen en zich herstellend, „is 't 'm dat ook soms?"

„Dat zàl wel," zei Hartog, „zoo is 't.... Ze hebben d'r anders al wel genomen die niks „meer" waren as ik...." zei hij peinzend, want toch in zijn brooze ijdelheid gesneden, want hij droeg eindeloos de noodlottige onzekerheid met zich mee omtrent de geringste erkenning van zijn levenswaardigheid, „'t is maar de vraag wa'j meer of minder wilt noemen.... maar affijn.... daar za'k met jou geen ruzie over maken.... alle gekheid op 'n stokkie.... A'j mijn 'n plezier wilt doen.... dan ga'j morgen met mij mee naar die vuile kerel toé."

„Naar die kerel toe? ikke?" vroeg Joop.... „wat moe'k daàr doen?.... vechten?"

„Vechten? nee.... Gèld brengen....! 'k Zal ze nòg twintig rijksdaalders geven.... daar moet je alléénig maar bij toekijken, anders niks....”

„O.... dan hè'j bewijs hè? dan kun ze je niks meer doen...., tenminste voorloopig niet....”

„As ze me dan niet met menoege (rust) laten.... dan ga 'k naar de poliesie.... Morgen moeten ze me beloven, dat ze niks meer zullen verlangen....”

„O.... ja,” zei Joop nadenkend. „Maar hoor 's an.... 't is mijn zaak niet, maar jonge: aansprakelijk ben je en blijf je, en besjolmen moet je ook; ze kunnen je voor de kosten van het jeled (kind) laten opdokken, daar hebben ze recht op.”

„Als dat moet, dan moet dat,” riep Hartog, „moet 'k me daarom laten afzetten en op straat laten aanranden net zoo-vaak als die smerige dronkenlap maar wil? Ik doe verder niks meer voor d'r als ze niet eerst bij haar smerige dronkenlap van een vaâr het huis uit is.”

„Ik zal morgen met je meegaan,” zei Joop, die dacht: o zoo, hij is nog zoo stom niet. Eerst moet ze bij haar vaâr weg, en dan blijft ze van hem. Hij wou 'r wat voor vragen, maar hij durfde niet goed.... Toch wou-ie zoo graag een klein buitensje; een paar gulden leek zoo begeerlijk nu....

„'t Kan mien zooveel niet schelen,” hakkelde hij kleurend, „maar.... jongetje.... allemaal gekheid hoor.... krijg 'k óók getuigengeld?....”

„Je kunt 'n kedootje krijgen van vier rijksdaalders.... is dat goed?”

„Best,” zei Joop, blij dat-ie niet verder op zijn heerlijke tien gulden hoefde aan te dringen, „kom jij me morgen maar halen....”

„Da's afgesproken,” besliste Hartog, „en nòu ga 'k naar huis toe....”

„Za'k even met je meegaan?” bood Joop aan: „ze kunnen je wel es opwachten hier of daar....”

„O.... ik bin zoo erreg bang niet....” snoefde Hartog, „voor geen cènt hoor, maar a'j even mee wilt loopen, 't is mijn best.... je kunt es niet weten....”

„Goed,” zei Joop. „k moet tòch nog even in de buurt wezen.”

Hij nam zijn bakje, straks neergezet, weer op, zei Grietje, dat-ie even weg ging, en liep met Hartog mee de deur uit.

HOOFDSTUK XIV

DEN anderen dag, blij met zijn vier als gevonden rijksdaalders van de boodschap met Hartog Spier terug, besprak Joop nog eens met Grietje, hoe weer tot slachten te kunnen komen. Zij vertelde hem dat Simon de Leeuw, Moos' ontslagen knecht, er weer geweest was om er met hem over te onderhandelen, samen te gaan doen. Maar Joop, hoewel hij wist, dat Simon een paar beesten op crediet zou kunnen krijgen, wanhoopte aan verder slagen, omdat zijn vennootschap met Simon dat crediet zou vernietigen.

Grietje die zich aan de vaagste kans op brood vastkleemde, zag in dat steeds verschuiven en weer opnieuw uitstellen van die overwegingen zijn diepere moedeloosheid en ried hem dringender af, verder moeite te doen om zijn zaak alleen op de been te houden. Toch, hoewel hij wist, dat ze gelijk had, schoot hij nog eens op de stad af om honderd gulden los te krijgen, daar hij een nog grooter tegenzin had in het gelijk opdeelen van een onzeker winstje.

Toen-ie van z'n oom Sam, daar die elke week aan hem te kort was gekomen, niets meer loskrijgen kon, was-ie naar de Hulpbank gegaan: daar had hij met twee moeizaam opgegraven borgen weer geld gekregen. Maar in den zomertijd waren de zorgen der te zware afbetalingen ondragelijk geworden, en eindelijk moesten ook daar zijn laatste borgen bijpassen.

Voor het laatst slofte hij nog eens naar Mr. van Lier, den directeur der rentelooze voorschotbank, een onderneming van de vrijmetselaarsloge. Hij wist bijna zeker, dat het vergeefs was: zonder borgen kreeg niemand geld; hij rekende alleen nog wat op zijn flinke mannelijke bespraaktheid, want hij zou daarmee dezen keer bij Van Lier in alle heftigheid van zijn benauwenis aandringen. Maar bij het groote huis gekomen, beklom hem opeens weer de angst: god wat deed-ie eigenlijk? Onzin, geen greintje kans was d'r, as-ie daar in zijn eentje aankwam om centen te halen.... wat was d'r an te doen....? hij ging met zijn zoodje naar de Schans....

't was niet tegen te houden.... wie hield daar dan ook zijn kop bij....? As-ie heelemaal met bidden en smeeken centen loskreeg, dan was 't om vier weken.... zeg om drie maanden te doen.... en dan wàs 't tòch weer hetzelfde smerige spelletje.... Naar binnen gaan? weggaan? 't kwam op 't zelfde neer.

In de breede provinciestraat met achter voortuintjes de lage heerenhuizen, stond hij weer met gebogen hoofd moedeloos te overwegen, vóór Van Lier's woning, waar achter het hekje, een paar groote herfstboomen hoog te bronzen stonden naar de fijnhoudige blauwe lucht.

Het sloeg hem met een verlamming van zijn durf, toen hij den voortuin door zou gaan om aan te bellen. En hij stelde al met moeë aandacht vast, hoe het gaan zou....: aanschellen en meneer vragen, heel beleefd aandringen en.... verwonderde oogen zien. Dan, beleefd ook, worden weggestuurd met het antwoord, dat-ie vooruit kon weten: zonder borgen — onmogelijk. Hòe dan verdomd.... dacht hij, de wanhoop opeens dichtbij, en in het voorvoelen van het schrikkelijk wàre, toch onmogelijk te doorleven lot, van den broodelooze. Maar hij voelde de dreiging van het gebrek, als een lichamelijke beklemming, waaraan hij zich hijgend, op sterven af, moest ontvechten. Zoò moèst 't maar; dan weèr in de knel zitten, maar dan weèr vechten, weèr vechten.... Met een lichte beving van hoop in zich liep hij toen op de deur toe en schelde. Het meisje deed open: meneer Van Lier wàs er niet.

Hij schrok, daar had-ie niet op gerekend; opnieuw zonk moedeloosheid op zijn verwachting neer.

„'k Moet 'm hebben,” zei hij, verward dringend, „wanneer is-ie d'r? waar is-ie dan?”

Zij zou 't mevrouw vragen, half nijdig, op Zondag nog met extra moeite te worden gehinderd, en zij kwam terug met de boodschap, dat mevrouw het niet wist.

„Toe meid,” drong-ie aan, „je weet 't toch ommers wel....? Ku'j me nou heelemaal geen antwoord geven? moe'k nou zóó weerom gaan? 'k heb geen tijd om nog es te komen.... weet je niet zoowat waar 'k 'm kan opvangen?”

„Of je moest naar Spier gaan,” ried het meisje, goeïg getroffen, „a’j ’t daar es wilt probeeren....”

„Hartog Spier?” vroeg hij gretig, daar hij nu begreep, dat ze ’t wel weten zou.

„Nee, bij die andere.... bij z’n broer, de getrouwde....”

Hij dankte haar met warmen blik en ging haastig naar Lion Spier’s huisje. Langs de open deur kwam hij in de ruw steenen gang den ouden krassen van Lier al tegen, door Lion Spier met overbodige, pijnlijke onderdanigheid uitgelaten.

Joop werd weer bang, toen-ie naar den stil gesloten, fijn-grijs ombarnden kop van den vrijmetselaar opzag, die onder den hoogzij lichtelijk gebogen, verwonderd naar hem neerkeek. Van Lier, die mompelend groette, slofte naar buiten; met verborgen hevigheid golfde de emotie van het achtergelatene in hem om. In de donkere, krottige huiskamer bij Spier straks binnengekomen om een kleine bedeeling te brengen, had hij weer, als een zware wurgende kerel, op zich neer voelen smakken die beangstiging van ellende en vervuiling, die hem telkens, als hij ze zocht te genezen in helpen met wat hem mogelijk was, strafte met een smartelijk-belachelijke machteloosheid. Om de nauwelijks gedekte tafel zag hij de negen kinderen zitten wrokken met hun niet aan te zien, stukgekrabde klierhoofdjes, en onder het gulzig schrokken van de aardappelen- en vetmaaltijd, schreeuwden de groote monden de vuilheden van hun verwaarloosden omgang in de klein-bleeke, groenige oude mannetjes- en vrouwtjes-gezichten. De vrouw zelf, knokig mager en bleek, al lang opgebruikt, uitgeleegd, slokte en vrat luidruchtig door, terwijl zij uit haar mond het schreeuwend schootkind voerde, en nu en dan benauwdjes vloekend fluisterde naar de kinderen, die in hun dierlijken honger naar het altoos terugwijkende leven, maar smakten en maar smerigden en poepten waar de meneer bij was. In de hoeken en op de stoelen zag hij de vervuiling van kleeren en huisdingen, die door de kamer den zurig-benauwend stank opdreef van beestig-achteloos aangeziene onreinheid. De vader alleen, met zijn

pet achterover op zijn achterlijk slimmen zwartombaarden kop, had met eten opgehouden en van Lier geantwoord; hij maakte grapjes over de kinderen zonder aandacht voor hun smartelijk gedrag, en na geklaagd te hebben over de uitputtende kostbaarheid van de feestmaand, dankte hij den wel-doener voor het gebrachte.

Eerst had Van Lier een minachting gevoeld voor den kerel, die zijn eenig geluk scheen te zoeken in het kinderenverwekken, gulzigend van zijn skelettige vrouw, zoolang er wàs — in haar vijf en veertigste, nù pas, had zij haar laatste gegeven — en die dan zonder om te zien naar hun verdierlijking hen steeds minder kon ronddeelen van zijn overal weggehaalde, maar te zamen genomen nog voor geen droog brood toereikende verdienstetjes. Maar dan had hem de onmiddellijke aanblik van ellende weer de somberheid van die eindelooze onmenscheijkheid van bestaan doen herlijden, en een krampig, snijdend verdrietgevoel wrong in hem òm bij het ondergaan van de lichteloosheid van het leven dier kleinen, die weer elken dag welkend, naast het echte leven krimpens en kruipens op zouden groeien, in dezelfde verdierlijking, de vervuiling en den honger van de grooten. De aan zijn weelderigheid vreemde, moordend-benauwende atmosfeer had hem eindelijk naar buiten gedreven, gepijnigd onbesloten als altijd, met haat en afkeer en toch zeker, weer terug te zullen gaan om te helpen. Nooit had hij zijn leven kunnen ordenen tot een rustig, vast plan van voorgoed overwogen deugdelijke daden, een plan, ombouwd van de krachtige stutten der uitgestreden redelijkheid, waarbuiten hij dan, gelukkig-veilig, niet meer onderzoekend behoefde te gaan. Telkens opnieuw, waar hij stond in dat milieu van zijn provinciale intellectueelen, dat hem tot wereldburger maakte, greep hem de drang tot teruggaan naar den met warmte lokkenden geest van zijn Joden. En na even te zijn neergebukt naar hun woeliger, heeter gistend leven, besprong hem weer de afkeer van hun bewegelijken stilstand, hun krachtige maar fanatieke begrensheid, en hun brokken ontaarding. Maar toch, maar tòch.... o, hoe leek hem uit hun mid-

den soms een innigheid van liefkoozen toe te zingen; iets als een zoet heimwee nam hij dan in zich waar: het was of hun kleur, hun stem en gebaar hem opeens weer de echte levensschoonheid brengen zou, na de onbevredigende koudheid van zijn heeren-omvriending. Op feestdagen liep hij wel, als in een plotselinge bezinning, de deur uit, ging de arme Jodenhuizen langs en gaf, opdat zij hun maaltijd en hun huisje feestelijk zouden doen zijn. Grooten Verzoendag — in zijn witte kleeren stond hij dan den heelen dag op zijn gehuurde synagoge-plaats, den eenigen keer van het heele jaar, en bad mee, bijna gebroken van vervoering, na uren twijfelend te hebben overwogen of hij wel gaan zou.

Joop tastte met geslagen nederigheid naar zijn pet, toen hij bij hem stond, en naast hem voortging den kant op van Van Lier's huis. Eerst hakkend, dan langzaam vaster sprekend, deed hij zijn vraag: of 't niet mogelijk was, voor één maal honderd vijftig gulden te krijgen.... honderd dan maar, om weer aan 't slachten te kunnen komen? „k Heb niks, meneer, u weet wel.... ik ben geen klager, maar d'r is geén kans op brood: hellep me tenminste an 'n paar centen om 'n koetje te koopen.... misschien komen we d'r weer es uit.... dan is d'r tenminste weer kans....”

Van Lier had hem met naar den grond starend hoofd aangehoord. Terwijl hij staan bleef, zag hij op.

„Wie zijn je borgen?”

Joop schrok. „M'n borgen meneer? ja.... dat is 't 'm juist.... U weet wel, van laatst.... toe ben 'k een beetje te kort gekomen....”

„Nou? èn?”

„Ze willen niet meer.”

„Voor den donder!” snauwde Van Lier, „ik kàn je toch geen geld zonder borgen geven....!”

„Maar meneer Van Lier.... kan dat nou es niet voor die ééne maal zònder borgen? as 'k ze nou niet krijgen kan....”

„Dan moet je eenvoudig niet kòmmen! Be'je gek? Ik dacht dat je d'r twee hàdt.... dan kon je krijgen.... maar zóó.... op jouw naam.... hoe kòm je dàr nou bij....”

Hij zag Joop's gezicht verbleeken en voelde, hoe hem zijn ontmoediging knauwde

„Ja,” zocht hij, meelevend, te troosten, „god, beste jonge, ik kan je toch geen geld geven zonder borgen!.... jullie doet ook altijd zulke gekke dingen....! je wèèt dat toch wel....! ik moèt je weigeren.... ik moèt je wel teleurstellen.... snap je dat nou niet?”

Joop merkte wel Van Lier's getemperden toon, maar hij voelde desondanks, dat het mis was. Hij sprak door, zonder kracht, alleen nog maar om aan te blijven houden:

„Maar god, meneer, wat moet 'k dan doen....! ik kan nerregens anders terecht as bij u.... dènk nou es an zoo'n toestand.... ik kan geen stukje vleesch in de winkel krijgen.... en d'r is geen leegem in huis....” — hij zei het met afgewend gezicht — „ku'j me nou niet voor die ééne maal helpen....? ik zit d'r zòò mies in.... 'k weet me geen ijtse, geen raad.”

„Kan ik jullie dan àllemaal rijk maken?” barstte Van Lier uit, plots verbitterd door den hinder, waarmee hem alle, niet te verhelpen armoe eindelijk prikkelde, „verdòmme, wat kom jullie àllemaal bij mij? Kan 'k me dan voor jullie uitkleeden....? kan 'k dan meër doen dan 'k dòe? Wat wil jullie dan? wat moèt 'k dan?.... 'k weet wel dat je 't niet helpen kunt.... maar verdomme.... kan ik jullie dan àllemaal in een groot huis zetten....? Wat wil jullie nou.... ik kàn je niet helpen Beem: van de Bank màg ik 't je niet geven.... en van mezelf kàn ik 't niet.... 't kàn niet.... onmògelijk.... nou.... ik kan er niks an doen....!”

Joop trok, machteloos tot verder aandringen, zijn schouders op, nu hij voelde, dat Van Lier hem den verwachten nekslag gaf met zijn besliste weigering. Het kòn niet.... het kòn niet meer. Nee, het was uit.... hij had 't wel gewèten.... Maar god, je probeerde 't toch altijd weèr....

Toen, onmiddellijk daarop, bij de gedachte aan Van Lier's huis, aan zijn weelde, zijn persoonlijke vreemdheid aan alle materiele zorg, driftte er een haat in hem op en rekende hij opeens al diens liefdadigheid als een liefhebberijtje, ver-

vloekte hij al zijn steun-bezigheid, als niet moeilijke middel-tjes om naam en genegenheid te maken, nu hij hem aan de zoo gering lijkende honderd gulden niet helpen wou. „Nou,” zuchtte hij bitter, „dan za’k u niet langer lastig vallen.... ’t is waar.... u hebt nog gelijk ook.... en ’k zal de boodschap an m’n vrouw overbrengen.... dag meneer Van Lier....”

„Ajuu,” zei Van Lier en zag hem weggaan. Dan, terwijl hij zich terugwendde in den dadelijk volgende ommekeer tot onmachtig medelijden, zag hij Joop’s verlamden gang, als voor goed ontzenuwd, als oud. Toen had hij weer die opgol-vende beroering van zoet-ontstellend medelijden, maar die hem ook den strijd van zijn onmacht hitste in het lichaam. En tot nog een paar stappen verder besloten liep hij Joop achterna, en riep hem. „Beem.... kom es hier jonge.... Ver-dømme.... ik kan je niet an honderd gulden helpen.... ’t spijt me.... ’t spijt me.... ’k heb geen lèf,” glimlachte hij, „maar hoør is.... laa’k je wat voor ’t noodigste geven.... voor je vrouw in ’t huishouden.... dat kan ’k toch doen.... hier neem dat nou....” Hij tastte in zijn zak en wilde Joop twee rijks-daalders toe reiken. Maar Joop, in zijn bitteren opstand, schudde langzaam verwijtend het hoofd, de handen in zijn broekzakken.

„Och meneer Van Lier,” zei hij dof, als onverschillig, „’t is erreg mooi van u, maar dat ku’j wel houden; maak daar ’n andere schlemiel maar blij mee.... dat kan me wel voor ’n dag hellepen.... maar ik ben d’r de man niet naar om an ’t bedelen te blijven.... dat kan me geen koòpman maken.... en as ’k dat niet wezen kan.... dan maar niks.... Dank u wel meneer Van Lier....”

Met licht rose vlekken van woede en belediging in het ge-zicht, smeed Van Lier de rijksdaalders in zijn portemonnaie terug.

„Noh,” zei hij driftig nikkend, „dan kan ’k er niks an doen hoor jongetje, daàr hebbe wij geen verstand van, van die trotskopjes hoor. Bè-je krankzinnig?.... brutale kwajonge.... dan mot je maar zien wie je an meer helpt.”

Getergd nu, door de weigering alleen, die hij in den arme

haatte, keerde hij zich om, tevredener met eigen houding dan straks. Joop, spijtiger om het geld voor eten, dat-ie voorbij moest laten gaan, ging naar huis. Hij durfde Grietje van de twee rijksdaalders niets vertellen, in het gevoel dat hij, eenmaal vragend, toch beter zou gedaan hebben, ze haar thuis te brengen. Maar o god.... zijn kòp ook, zijn kòp.... je kòn niet altijd doen zoo als je moest, dat was 't verdòmde werrek.... dat-ie zooiets niet kòn aannemen. 'n Bedelfootje, waar ie toch geen slager mee bleef. En 't deed 'm zoo zeer, dat-ie ze nou niet in de zak had.... vijf gulden gekregen, dat was meér als honderd gulden handelsgeld.... Wie gaf 't 'm terug? Wat bracht 'm zijn drift in? Honger, honger, anders niks.... en de pee over jezelf....

Moos' knecht, verbitterd omdat men hem aan den dijk had gezet, wou tegen de nieuw-gecombineerden graag concurreeren gaan, daar hij, ongetrouwd, voor volkomen ondergang bij verlies niet behoefde te vreezen. Mislukte hem de zaak, hij zou weer in dienst gaan, had dan nog evenveel als nu: goed eten en een uitgaansavond. Maar na de jarenlange knechtschap wou hij toch graag eens baasje zijn en elken dag was-ie bij Joop gekomen, met zijn voorstel tot samenslachten.

Eindelijk had Grietje haar man er toe overgehaald, en Joop, ofschoon hij er stellig op rekende dat 't niets helpen zou, wilde het toch nog eens wagen, om er slager bij te blijven. Met Simon's crediet bij enkele bekende boeren kochten zij weer, en zij waren blij, toen den eersten avond in den lichten winkel weer vleesch hing.

Weer werd er toen gevochten, plakten zij briefjes voor de ramen tegen de groote afslagbiljetten in van de overzij: liepen soms een eind de straat over de vrouwtjes na, om hun waar op te dringen en ze niet bij de vijanden te laten gaan.

Joop was blij, zijn voddendhandel nu te kunnen ontwijken: een walg was hem dat geweest, dat werken in roest en lompen tusschen zijn gewend geraakten slagersarbeid door, en het afleveren van het ingekochte goed bij de Rosensteins, die hem bestalen en bij wie hij toch terugkomen moest, wou hij

niet uren ver zijn goed gaan versjouwen of er op verliezen. Een paar maanden slachtten zij voort, elke week met verlies, daar ze tegen te lagen prijs verkoopen moesten. De boeren kregen hun geld dan niet en gaven geen tweede stuk vee. Zij zagen al, dat het gauw zou afloopen, aten zoolang er wàs, en in het loos genot van de machteloze bevechting smoorden zij hun angst voor de onafwendbaar-dreigende armoede. Allengs kwamen zij tot kleine hatelijkheden, schreven kinderachtige beschuldigingen op hun afslagbriefjes en riepen elkaar plagerijen toe, als de verloofden soms op de stoep voor den nieuwen winkel met veel vertoon van verliefde vroolijkheid stoeiden in en uit.

Maar eindelijk was Simon de Leeuw zijn rijtje voorschietende kennissen langs geweest, en een Zaterdagavond in begin wintertijd al, was hun winkel weer droevig naakt van armelijke leegheid. Simon wiens haat al gauw door zijn onmacht tot wraak was neergenekt, lolde daar zijn kwajongensonverschilligheid overheen en zocht haastig een betrekking buiten de stad.

Zij zagen toen het onontkoombare einde van hun krabbelend slagertjesspel wel vóór zich. Zij voelden dat het uit was; ze hadden het verloren en voor goed; beginnen was nu eindelijk niet eens mogelijk meer.

Toen zagen, enkele weken later, 's morgens vroeg bij het ontbijt, ouwe Beem en zijn vrouw door het raam van de huiskamer naar den overkant van de straat en gluurden, gluurden, zagen elkaar aan, en begrepen eerst niet goed, wat zij misten. Zij brachten de handen opnieuw boven hun oude oogen en drongen met hun blikken beter naar de huizenrij. Zij meenden zich te vergissen, en begrepen het toen eindelijk: bij Joop waren de gordijnen weggenomen.

„Wat is dat.... wat is dat....” hikkelde de ouwe vrouw zenuwachtig. Zij drong dichter tegen het glas, en liep toen naar het voorhuis om zeker van haar zaak te zijn.

„Ze bennen wèg!” riep ze haar man toe. „les.... za'k sterreven.... ze bennen wèg.... god nog toe.... waar bennen ze geblèven....? gister waren ze d'r nog....”

Hij, naar voren geloopt, overtuigde zich ook: dat het huis van Joop verlaten was. Hij zuchtte en hoofdschudde.

„Dat is vannacht gebeurd,” kraakte zijn ouwe stem, „begrijp je dat dan niet? hij dōrst niet op helderlichten dag....”

„God zal bewaren.... zouden ze de stad uit wezen? hē’j d’r dan niks van gehoord?” vroeg ze bang.

„’k Weet niet,” zei hij, naar de kamer teruggegaan, waar hij dof-verslagen neerzat, „’k Heb ’t wel gedacht,” zuchtte hij bitter gelaten, „wat geeft dat ook allemaal? laawe maar blij wezen, dat ze weg zijn.”

„God weet waar ze bennen,” angstte zij. Daarop keerde zich haar diepegroeide ouwelijkheid in haar: „Jà, je mag zeggen wat je wilt.... ’t is ’n strāf....”

Hij hoorde de jongens komen en wenkte haar snel, ervan te zwijgen.

„Hou je maar gauw stil met je straf,” fluisterde hij haastig, „eer d’r weer spektakel komt.... zeg maar niks, Saar, ’k heb zoo’n hekel an ’t gedonder....”

Toen de jongens kwamen, zwegen zij erover tot die het opgemerkt hadden, want zij waren bang dat die hun haastige mededeeling een verwijt zouden vinden en weer zouden twisten. Toen Sam het door het huis riep, speelden zij verwondering, brachten opnieuw de handen voor hun oogen, en gluurden:

„Hē.... is ’t tòch waar?” zei de ouwe snel, om zijn vrouw voor te zijn, „bennen ze wēg....? gōd.... ze bennen d’r gister nog geweest....!”

„Zal wel uitkomen,” zei Sam zegepralend, „da’s netuurlijk vannacht gebeurd; jà, die baron laat òns niet zien dat-ie weg moet.... Hij is met de nachttrein gegaan; dat zijn de duurste reizen, dat is luxe-werk.”

„Dat zal wel, jà, dat zal wel,” zei de ouwe en blikte haar nog eens bezwerend toe, dat zij zwijgen zou.

Toen de jongens de kamer uit waren, zuchtte Ouwe Beem diep; zij hilde zacht, stil-verborg, bang voor vreemde dingen, die Joop en Grietje overkomen konden zijn.

HOOFDSTUK XV

DEN veertienden van de maand Adar, in het laatst van Februari, op Poerim, het Lotenfeest, dat Mordechai en Esther's overwinning op den hater Haman onder den Perzischen Ahasverus doet gedenken, vierden zij 's avonds hun vereenigingsfeestje in een afgehuurd lokaal.

De getrouwde en verloofde en vrijage-zoekende mannen, tamelijk stijf opgedirkt, met pas gewasschen gezichten en frisch linnengoed, wandelden met hun vrouwen in een feestelijke rumoerigheid die maar onder dwang gedempt was, van hun Poerim-maaltijd naar de partijen- en uitvoeringszaal. Vóór den aanvang van het drama en het kluchtspel, dat de tooneelclub zich met aandoenlijke inspanning voor dezen avond had in-gefolterd, begonnen de bode met zijn vrouw aan de lange witgedekte dientafels uit een grooten ketel kopjes thee rond te dienen met wafeltjes en bonbons.

Van halfacht af al waren de Jodenmannetjes en vrouwtjes, opzettelijk langzaam om van hun Jontef te genieten, binnen komen wandelen, met zachte groetjes door de zwak echoënde zaal en in allengs binnen de hooge ruimte, roezige gonzende groepjes. De meeste jongens hadden elk een meisje meegebracht, louter om het aangenaam-deftige van in paren te gaan; voor zulk een avond stoeiden zij op hun allerbest: geen pijnlijke verlegenheden en geen rauwe gewaagdheid van de verveling. Met wonderlijk vaak gelukkig gevonden aardigheden joegen zij door de zich met de warmte der menschen langzaam belevende zaal het ingehouden lachen der jonge Joodsche meisjes, die zich allen zonder voorbehoud hadden uitgedoscht als ongesluisde bruiden. Waardige oude bestuurderen met getoerde vrouwen zetten zich op de eerste stoelenrijen; daarachter de andere oudere getrouwden, nog knappe winkeliers, handelaars, makelaars, een leeraar, een onderwijzer, alle gaven reputaties uit den mageren inhoud van de Gemeente: allen nog tevredenen, middelmatigen met het Joodsche humorglansje, voor de schokken van de wereld blind verborgen in het broeiende, langzaam slijtende leven

van het Hollandsche platteland. Weinig rijkeren in clubjes van lang-zwarte heeren en rijzig-doende dames, dan rijen van uitvoeringspaartjes die uitbundig stoeilachten; en ook groepjes meisjes alleen, giechelend naar dichtbij en van ver grappende jongens. Als de bodevrouw langs kwam, ook feestelijk gekleed onder haar beschermende schort, werd er vriendelijk beleefd en in het genot van overdreven deftigheid aangenomen en doorgegeven; grovere en fijnere meisjes handen deden keurig-gracieus met kopjes en lekkers, om aan te nemen, door te reiken en gezien te worden. Maar toen de zaal bezet was, en het geroes tot een massale koortsigheid van elkaar toe-zwevende en rammelende geluids-stroomen was gespannen, sidderde de tooneelschel voor de toespraak van den vereenigingsvoorzitter. De gazing der stemmen dunde snel tot een bijna volkomen stilte uit: het grijze heertje, den glanzenden hoed in zijn hand, stond zenuwachtig en stram voor het opgehaalde scherm, tusschen de romantisch aangegaapte rosbelichte stukken boom- en struikcoulissen, in het bleke décor van vale bergen en sterk ondervoede bosch-partijen.

Dadelijk na het applaus begon de sentimentaliteit en de zielige gezwollenheid van het spektakelstuk hen geweldig te schokken. Voor het eerste bedrijf ten einde was, betten witte zakdoeken de natte vrouwenoogen al, en sommigen zeiden, al wisten ze wel dat het narrischkat was, er niet van te kunnen eten, toen in de entre-acte de bodevrouw rondging met sinaasappelen en pruimedanten. Toen het scherm na het laatste bedrijf gezakt en voor applaus nog een paar maal gerezen was, galmde een extatisch bewonderend geroep den spelers toe, en bijna even luid als naar het tooneel klonk het ordelooze onderlinge roepen van de goedkeuringen in de zaal: een kruis-kanonnade van schreeuwen. Links door die toejuichingen van zoo nabij en terwijl zij met een hoofdbeweging en een glimlach van geveinsde afwijzing die glorie binnenhaalden voor hun pogingen die aan elke benadering van het beeld vreemd waren gebleven, mikten de spelers langs het voetlicht de treden van het trapje af en slenterden

in de zaal op vrienden en familie toe, om de onderdeelen van hun spel met opgewonden gebaren te bespreken. — Jongens en meisjes vleiden elkaar aanhalig; getrouwden graptten koppellustig toespelingen naar hen heen. En weer, rumoeriger nu, stroomden de praatgeluiden der staanden of loopenden tot warme roezing saam, om de wanorde heen, waar men hier en daar doorheen liep met fruit en lekkers, dat weer, evenals tusschen de bedrijven, werd rondgediend. Een paar voordrachten na een huldespeech van bestuurderen aan de tooneelclub, wisselden de schokking af van het melodrama naar de uitbundig toegeschaterde artistenrevue. Toen was de koffie in den ketel op de groote dientafel met groote wolken naar het zaallicht begonnen te dampen en ging ze in kopjes rondgeuren, met zware brokken boterkoek op glazen schoteltjes rondgediend, daar men het feest opvatte als was men bij zichzelf te gast. Luidruchtig spitsten lachen en uitroepen door de van licht en rook en feestelijkheid verhitte zaal. De meeste jonge vrouwen en meisjes droegen in de donkere gezichten van licht tintelende oogen rond en wangen met vervig-heet rood onder de zorgzaam modicus en glanzend gestreken kapsels: zij werden nu, onder langzaam harts-tochtelijker liefdesbetuigingen, bij stoischer spel en dringender blikken en ook wel in verrukt genoten burgerlijke vormelijkheid, om den eersten dans gevraagd. De ouwe kratser had op het tooneel zijn viool ontkist naast de opengeslagen piano, en alleen het stemmen der instrumenten deed al velen licht nerveus worden van popeling. Een paar bedienden ruinden de grootste achterhelft der stoelen en banken tegen de wanden der zaal en strooiden fijne schijfjes kaarsvet den vloer over, tot de voeten er rap konden glijden. Drukke gesprekken kakelden rond terwijl de paren zich langzaam in rijen achtereen begonnen te stellen, de oudsten voorop, dan de bewegelijker jongeren, nu de viool op het tooneel met heroïsch-forsche streken de muziek voor den marsch had ingezet en de piano met holle kracht begon mee te slaan. Vrouwen weken plotseling uit den arm der vreemde mannen, bleven dan staan voor de spiegels aan den

zaalwand, rekten zwanig heur lijven en halzen, bezagen zich de schouders en de glijding der kleeren, tastten naar achter de hoofden de zware haardeksels en drukten die met trillend golflijngebaar van het lichaam, als stond er haar eerste liefdesgeluk en tot den laatsten adem toe, mee op het spel. Onder de passen in rij rekten allen zich op, nu zij de zinnelijker vreugdigheid van den dans met pijnen-sussende warmte voelden aanruischen. Vrouwtjes graptten operette-houdinkjes onder het voortgaan, terwijl zij naar achterom lachend aandacht vroegen en dan vooruitzwiepten met de voetjes; anderen weer riepen tot stilte, om de serieuze plechtigheid van een traditioneele dansceremonie ongeschonden te genieten. In een wijde ronding om den korten grijzen balletmeester heen defileerden zij nu; bij het omzwenken cirkelden de rijen in elkander, waartoe de leider aan den top van den stoet een gemeenzamen duw gaf, en zoo stonden zij eindelijk tegenover elkaar stil, mannen en vrouwen elk in een rij. De muziek keerde de marschmelodie naar de polka om, en van housterig tot gracieus, paar na paar, traden de mannen naar de vrouwen en dansten nu dichterbijeen, zoet met armen om leestrondingen licht mee-paaiend gebogen. Aandachtiger stond de balletmeester nu toe te zien, terwijl hij gemakkelijk het aanstooten der paren ontweek, die allengs als kleine draaikolkjes in een grooten vijver, warrelden door licht en muziek. Zij die te oud waren of niet dansen konden stonden schuchter aan de grenzen van deze in maat bewegende massa van slierend verschuivende wetmatig bezige voeten, die de gespannen lichamen ronddroegen waarop de hoofden, lachend of aangedaan troonden, allen bezet met kinderlijken trots op die Orde, door den mensch gesteld als verheffing boven de smart van den arbeid en als verheerlijking van het samenzijn, en waaraan zij allen toch hun deel hadden. Linksche jongens of meisjes die hadden willen aansluiten, weken duizelig uit den kolkenden kring, en lieten zich, door de vaardigen uitgelachen, met handen voor oogen op een stoel neervallen. En een enkele droomer stond toe te zien met naar de borst gezonken hoofd; zijn blikken omaiden zwij-

gend het stille liefdespel der druischende stoetende bewegingen.

Maar de slechte dansers trokken zich gauw terug, want de muzikanten hadden als altoos op dat oogenblik, tegen het verlangen in van velen, de polkawijs gestaakt; en ingezet werd nu de zinnelijker paaiende, pas echt in den dans ontroerende melodie van den wals. Nu traden met lange rekkingen van het lichaam zoet gretig de vrouwen op haar mannen toe, langzaam uitgelatener, langzaam van hen allen geweken de kille verstramming der schennende dagendingen.

Zij leefden. Teerder omvingen de armenparen de leesten, en meer gebogen en veerend stond de lijn uitgezet van de dansmaat. In fijner en vrijer orde zwenkten zij nu achtereen rond: enkel de dans, en enkel de leiding van de slechte muziek, door de reeë verbeelding tot beter omgezegend. En in bewegingen naar elkaar en òm elkaar zacht opgestooten, feestten zij het innige duren uit van het zeldzaam aangetreden geluk.

De jongeren lachten elkaar de zich ontspannende liefde toe, die de eigen oogen niet waarnemen konden; en als een wonderlijke keer van levensvreugde was den ouden die dansende ommegang, alsof zij weer vrije kinderen waren bij spel en muziek die de vrijheid omhoog droeg. Een half uur achtereen walsten zij zoo rond, telkens in een nieuwe groepeerings; de vermoeiden namen een rustpoos en keerden met onuitgesproken hartstocht op den dansvloer terug; en steeds dòor zongen de slechte instrumenten, altijd dezelfde drie of vier oude walsmelodieën; neuriënd begeleidden de vrouwen ze met haar stemmen en sloten er het verband mee rond van de generaties en van de sexen, als in een wijde warme omhelzing.

Een lichte dronkenschap vlagde over hen allen aan, ongeweten, een glans van het levensfeest, heel het jaar door hun bedrijvend streven miskend. De knapsten alleen waren tot het laatst toe door blijven dansen, door een wijden kring van rustenden aangezet en toegejuicht; ouwe Beem en zijn aanstaande schoondochter Fietje walsten kalm volhoudend

voort, bewonderend toegeroepen en befluisterd door de kijkende mannen en vrouwen. Joop en Grietje, op een afstand van stijven Sam, die aldus zijn meisje met zijn vader moest laten dansen, stonden, een oogenblik aan hun zorgen ontvlucht, slechts met elkander babbelend toe te zien. Grietje, die niet dansen kon, benijdde de grootsteedsche Fietje, die ze zoo los en vrij vond, maar Joop trok lichtjes minachtend de oogen op: hij vond het eigenlijk niks, aardig maar niet meer, „voor een gelegenheid,” zei hij.

Toch was hij blij zich door Grietje tot gaan te hebben doen overhalen; het was alle ontspanning die hij genoot en daarom had-ie eindelijk, na lang zorgelijk tegenspreken, ook voor haar, maar toegegeven.

Met een krats en een pang staakten de spelers de walsmelodie, en onder schertsende roepen juichten allen den krassen ouwen Beem toe met zijn dame.

In groepen drongen ze nu bijeen: zij gonsden de zaal door en haalden weer wat weg van de lange dientafels, om dat loopend en stoeiend op te knabbelen. Nu werd er om voordrachten geroepen tot afwisseling van het bal; een arm marktschreeuwertje was de eerste, die het tooneel opliep. Met zijn kiezentrekkerskeel begon hij in de zaal te roepen om aandacht voor zijn ouwen mop, maar kleintjes hielden zich de meesten van het voordragende armoe-lijdertje terug. Een enkel rijtje stoelen alleen was bezet geraakt: maar telkens moest hij ophouden en opnieuw beginnen, ontstemd en onmogelijk gemaakt door het voortbinderend gepraat van de meesten midden in de zaal, die hem uit geringschatting, hun aandacht weigerden. Met hoogrood hoofd hakkelde hij verder zijn voordracht af, pijnlijk teleurgesteld in zijn heerlijk verwachtinkje, zich te doen toejuichen. Hij gramde machteloos tegen die minachting der grootere inkomens, en al de vreugdigheid van het gelukkig welkome feestje sloeg in hem neer tot de alledaagsche vernedering van het arme scharrelaartje naar den kost. Ouwe Beem, opzettelijk met zijn vrouw naar de eerste, nog staande stoelenrijen geloopt, had met de weinigen meegeklapt toen hij zuur grappend had geëin-

digd. Geërgerd over die minachting der anderen, wilde hij weer teruggaan, toen de bode hem vriendschappelijk op den arm tikte en zich naar hem overboog:

„Wat is d'r?" vroeg Ouwe Beem.

„D'r is iemand om je te spreken, wi'j even komen?"

„Hier?" vroeg-ie verwonderd, „is die hier om mijn te spreken....? zóó laat nog....? 't is haast twalef uur jonge...."

„Ja, maar.... je moet niet schrikken...."

„Nou, wat is d'r dan?"

„'t Is d'r een van de politie...."

„Van de politie?.... wat moet die! heeft-ie naar mij gevraagd?"

„Ja, Isak Beem.... nou, ga maar even kijken...."

„'k Zal even gaan," zei hij, geschrokken, hoewel hij niet begreep waarom het gaan kon; zijn vrouw bleef, bleek en sprakeloos, een oogenblik verlamd en dadelijk met de gedachte aan gevangenis en schande, hem nazien.

In het corridortje van het gebouw wachtte hem een roodkrullig rechercheurtje, dat een zakboekje nam en begon te vragen. Beem kende hem niet, het was een nieuwertje, maar hij voelde zich toch bleek worden, toen hij zoo met die sarrende politiekalmte den man hoorde beginnen.

„Menèer.... U is Izak Beem....?"

„Ja.... Izak Beem," zei-ie zacht bevend, „wat zou dat dan? is d'r wat gebeurd? moet U mij hebben?"

„'k Moet U hebben, jà meneer....," zei het rooie mannetje achterdochtig pedant, „is U iets bekend van een partij lood, dat Donderdagavond bij U in de buurt verkocht is?"

„Mij?" vroeg de ouwe bang verbaasd, „'n partij lood? God man, ik ben slager.... hoe kom je daàr bij? ik koop geen lood...."

„Nou jà," zei het rechercheurtje met het hoofd in den nek, in een toon die door zijn zekerheid moest verbluffen, „daar hebben wij op 't oogenblik niet mee te maken.... of U slager bent of wat U bent dat doet niets ter zake nietwaar, ik vraag U als rechercheur van de politie.... of U iets bekend is van een partij lood van dertig kilo, sinds Donderdagavond.... en

ik vraag U vanzelf alleen maar naar de waarheid en 't is dan ook maar 't beste voor U, als U die alléén maar zegt...."

De ouwe stond in zijn feestpakje met schoone stropdas en front, bleek bevend van de politie-verstoring voor den vreeswekkenden man, die hem zelf bijna tot twijfel bracht en tot een poging zich te herinneren, door de sluwe stelligheid, waarmee hij hem overrompelde. Hij deed zijn best om den vriendelijken glimlach te houden, in de instinctieve zekerheid daarmee het meeste te bereiken.

„Maar m'n goeie man,” probeerde hij te overtuigen, „begrijp je dat nou niet, dat dat in 't geheel niet mogelijk is? 'n slager die koopt toch ommers geen lood, als ik U nou zeg da'k d'r heelemaal niks van afweet.... god ik.... ik schrik d'r van.... ik ben hier op 'n feestje....”

„Ja, dat gaat mijn allemaal niets aan.... ik heb in opdracht om die zaak te onderzoeken, en ik moet naar u toe gaan; dat lood is gestolen....”

„Nou ja, dat begrijp ik wel,” zei de ouwe, die moeilijk zijn vriendelijkheid bewaarde in die verslagenheid, en opeens, even met bang-snel nadenken, zag hij vóór zich wat er gebeurd moest zijn: dat moest Joop hebben gedaan, en nou kwamen de stommelingen bij hem.... Godogod.... voorzichtig wezen.... o, o.... was-ie al maar wég.... was-ie al maar bij Joop om 'n gauw te waarschuwen....!

„Ja, dat kon 'k wel dadelijk denken meneer.... toen je van loòd sprak.... nou toen dàcht ik 't al wel.... maar.... è.... ikke of mijn luitjes,” zei hij slim, „die weten daar niks van af hoor.... wij zijn slagers — en wij kennen alleen maar lood, dat aan de staarten van de koeien zit, anders niet....”

„Jawel,” zei de man, „dus je weet er niets van af.... en wanneer kunnen we huiszoeking bij je doen?”

„Huiszoeking?” vroeg de ouwe, bang voor nog meer verstoring, de ontsteltenis van den politie-rondgang in een huis en dan nog waar vrouwen zijn, „ja, ja, god.... van zelfef.... meneer kan dat laten doen wanneer-ie wil, maar.... ik ben hier nou op 'n bal.... van onze vereeniging, ja, als u d'r nou op staàt.... maar liever nièt van zelfef.... Morgen kan u ko-

men zoo vroeg as u wil.... u kunt ook gerust iemand laten wachten totdat ik hier vandaan kom, vanzelf....”

„O, nou, dan morgen maar,” zei de rechercheur wat goedmoediger, en krabbelde in zijn boekje, „nou.... goeienavond.”

Zuchtend van ontspanning, ingehouden-blij, dat-ie ging, liet de ouwe hem uit, en sloop dan de zaal weer in om naar Joop te zoeken. In maanden had hij z'n stem niet gehoord, sinds den morgen van zijn verjaarsest in Sjoel, maar hij rekende bij Joop, ondanks diens verbittering door de nederlaag, nog altijd op een van hem geërfde mannelijke breedheid, waarin hij, ook nu nog, zijn vader gelooven zou, en waarin hij de al te redelooze verdenking van vijandigheid zou verdringen. Bang was hij, de ouwe, om Joop; hij voelde zoo opeens alle schrikkelijke zwaarte van ongeluk-dreiging voor goed dicht bij hem, dat hij, toen-ie Joop zag, Meijer en Sam zonder een woord voorbij, recht op hem toe liep. Met een duw tegen zijn arm wenkte hij hem mee te gaan naar een stil hoekje van de zaal en liep zelf zwiingend vooruit, door het clubje luidruchtig schertsende menschen heen, die stonden uit te maken wie nu wat voordragen zou. Joop, die met tegenzin volgde, bedacht haastig wat zijn vader hem te zeggen zou kunnen hebben: hij voelde een prikkeling van verzet tegen het antwoorden. Wat had-ie nog met 't zoodje te maken? Ze konden naar de verdommenis loopen allemaal, wat deed-ie met die smoes? Misschien wouen ze weer es goeie vrienden worden, nou ze 'm hadden uitgekleet.... nogh! maar ze kregen tòch niks uit 'm.... want al wat vader 'm zei, dat kwam toch uit 't kokertje van de heeren van de firma. Al nijdiger werd hij onder het voortdrentelen achter zijn vader aan; alleen om niet te hondsche te zijn, gaf hij nog gehoor, maar veel zou-ie vast niet zeggen. Alle verbittering van den langen tijd, waarin hij hen als moordende vijanden gevoeld had, die nu waren geëindigd met hem voddenkoopman te doen worden, geen vijand zelfs meer, want door uitputting onschadelijk — priemde in hem om tot het vaster voornemen, ook zijn vader nu als een der hunnen te behandelen.

„Kom es even hier,” zei de ouwe zenuwachtig.

Joop's gezicht stond straf van ingehouden tegenzin tot antwoorden. Hij nikte even snel met zijn hoofd tot verder spreken: de ouwe zag zijn koelheid en het werd hem banger; lichte hijgingen benauwden zijn keel.

„Ja, hoor es even, 'k moet je even spreken.... of je der veel of weinig zin in hebt, dat geeft me niks.... je moet antwoord geven.”

„Nou, zeg maar op!” zei Joop halfsnauwend.

„D'r was daar 'n richisseur bij me,” zei de ouwe nog zachter en bevender; hij spiedde met bange oogen naar Joop's gezicht.

„Nou.... wat gaat mij dat an....”

„Ja.... ja.... kalm maar....” strafte de ouwe, „maar hij moest bij mij niet wezen.... hij moest eigenlijk wèzen bij jou....”

„Bij mij?.... daar zuj' je wel op vergissen,” deed Joop hooghartig, maar hij werd bleek. „Och.... hoe kòm je an de praatjes.... hij zal bij je zoons moeten wezen....”

„Je moet 't zellef weten jongetje,” ried de ouwe, „as je kwajongesstreken uit wilt halen, dan geef je mij maar geen antwoord.... maar zeg mij nou maar es even.... heb je soms Donderdagavond ook 'n zoodje lood gekocht? nou zeg maar,” drong hij aan, zachter nu hij Joop's vervalende bleekheid merkte en zijn verwardheid tot antwoorden, „.....as je dat soms mocht hebben, gooi 't dan maar zoo gauw mogelijk de wal in, want 't is gloeiend-heèt hoor, denk d'r om.... hij wàs bij mij, maar bij jou moest-ie wezen: tot je mazzel is-ie zoo'n gammer, de man....”

Joop had huiveringen van angst voor politie en gevangenis, en toch het nijpen der noodzakelijkheid om er met behoud van zijn prooi aan te ontkomen. Vijf en twintig gulden en misschien nog meer winst zat op het lood, dat-ie Donderdagavond van een paar bekende dieven gekocht had. In een oogenblik duizelden de overdenkingen door zijn hoofd: plotselinge aandrift tot onmiddellijk heenloopen en het wegsnijten; dan weer de begeerte het te verstoppen en met voordeel van drie weken eten af te leveren; en dan nog, opeens,

de gedachte aan zijn vijandig gewaanden vader tegenover zich, en de lust ook tot hem niets bloot te geven. Het was een benauwde kropping van inspannend overwegen en terughouden, die hem zweetend voor zijn vader deed staan met zwaar-bedwongen hijgingen. Maar 't gaf toch niks, dacht hij toen weer.... of-ie wat merken liet.... 't was er tòch.... achter in een hoek van de schuur op de plaats.... en as-ie 't vertellen zou.... dan ging 't bij de ouwe thuis over de tong, dan zouden de jonges d'r over praten en de vrouwen zouden misschien oggenebbiesch zeggen. Ogod nee, nee, niks d'r van.... als 't ongeluk er nou was.... dan wàs 't er tòch.... dan gaf dat niks.... niks en niemendal....

„Hoor es,” zei hij, „gaat u nou maar weer dansen, en laat mij maar baas over m'n eigen zaken, da's 't beste wel dat je doen kunt.... laat u mij mijn eigen zaakies maar opknappen, ieder heeft wel genoeg an zijn eigen zorregen, hè?”

De ouwe zag hem pijnlijk aan; in de laatste woorden pas voelde hij de nu niet tegen te spreken nijdigheid, die sarrend trots spotte, en alle medelijden afstiet. Ja, hoe kòn 't ook anders, hij moest immers wel denken, dat hij, zijn vader, daar oòk deel an had....? hoe kon Joop weten, dat hij daar zoo tegen had gevochten?.... Schlemiel.... als 't 'm nou maar niet verkeerd liep.... als-ie nou maar goochem was en uit de handen van de politie bleef....

„Och ja,” zei hij smakkend met de lippen, om hem te kennen te geven, dat-ie toch alles begreep, „je hebt gelijk jonge, nou dan he'k niks gezegd hoor.... en.... en-è....,” zei hij langzaam, om hem met klem te doen hooren en zag hem daarbij scherp aan....: „è.... dan is d'r geèn rechercheur geweest hoor....! ajuu!”

Joop keerde zich om, overal doortinteld van zenuwen, in zijn armen, zijn beenen, zijn lijf en zijn roezige hoofd. Maar moordend neep de radeloosheid in zijn keel.... Wát te doen?... godogod.... wát nou.... *wat nou....!* Zijn bewustzijn kromp ineen van angst voor de gevangenis, waaraan, als het lood bij hem gevonden werd, niet te ontkomen was. En tòch kòn hij het niet loslaten, nu het voor een kleinigheid ingekocht,

zooveel waard was, een buitenkansje, zooals misschien in geen jaren meer zou voorkomen. Zou-ie nou maar weten, of ze in 't geheel niet om hem dachten.... dat had z'n vader niet gezegd.... Als-ie dat wist.... Een oogenblik dacht-ie erover, dat nog gauw even te gaan vragen; nu pas voelde hij heel den dienst, dien zijn vader hem bewijzen wou, maar hij kon, nu-ie hem eenmaal van zich terug had gestooten, zijn houding niet meer veranderen: vervloekt. Hij zag zijn vrouw staan praten, lachend den kant op van een groepje dollenden om Naatje heen, die wat voordragen wou. De violist was bij haar gaan staan, en kratste met vlugsnerpende streekjes een oud Joodsch bruiloftsmelodietje. Naatje, door de muziek tot uitbundigheid aangehitst, nam met haar beide handen haar rokken bij en neuriede onder licht cancanneeren alvast goedkeurend mee. Een klein juichend rumoer watelde haar achterna naar het tooneel. En Joop, plotseling snakkend naar rust van evenwicht, schudde als met hevig willende rukkingen van zijn lichaam de ondraagbaar plagende onzekerheid omtrent den grond van zijn angst, van zich af. Hij dompelde zich met geweld in de feestelijkheid van de menschen rondom in de lichte en doorzongen zaal, en onderbrak daarmee zijn angst en stelde zwakkelijk de beslissing uit. Toen Grietje vroeg waar-ie geweest was, noemde hij een onbeduidendheid en lachte met haar mee, in een honger naar vreugdewarmte, als om zich te verbergen en ineen te krimpen voor een machtig dreigende vuist, die hem grijpen en naar buiten zou stooten in de huiverende kou, van vertrouwelijk-warm samenleven wèg voor goed. Hij drong zich dichter en dieper in de golven van vroolijkheid hier, in den zang van het licht, in de heerlijke roezing der menschen: hij merkte zoo opeens, dat het hier heerlijk was, om nog lang, lang in te blijven en niet om te kijken, o nee, naar achter hem.... naar ginds.... ja, wát eigenlijk....? En een vreeselijke verstikkende oprechtheid antwoordde hem: het gevaar.... het zwarte koude ongeluk. Hij begon weer zich bezig te houden met Grietje en bood haar zijn arm, waardoor zij, ook zacht opgewonden lachend, den hare stak, om zoo saam te blijven luis-

teren tusschen de anderen in. In een grooten dichten troep stonden zij allen voor het tooneel, waar Naatje, die zich grootsteedscher en vrijer voelde en ook zoo gevonden werd, haar liedjes begon te zingen. Zij deed het met van de variété-artiesten afgeziene comiekigheidsgebaren en schalksche lichaamsbuigingen, en dikte daarmee de pikanterie aan van haar, door den ouden speler voorzichtig-zacht besnerpte Joodsche moppen. De luisteraars, telkens als zij er een geëindigd had, knikten tegen elkaar uitgelaten van: „ècht.... zoo ècht....” onder 't applaudisseeren, en telkens wist zij, na een oogenblik te hebben nagedacht, nog nieuwe, en vroeg dan den speler of die de melodie ook kende. Eindelijk meende ze er niet meer te weten, maar Fietje, hoewel anders preutscher dan haar zuster, nu los gekomen door de algemeene uitbundigheid en het succes, riep haar toe: „Naatje, je weët wel, óch, d'r zijn d'er nog veël meer.... van Naatje de Jong, je weet wèl. Ja,.... zing eris van Naatje de Jong!”

„Van Naatje de Jong?” vroeg Naatje, terwijl zij zich bedacht, vanaf het tooneel. „O ja...., nou, zing jij dat dan maar eve.”

„En van Dièjemant oòk, je weët wel,” zong Fietje met een blos, daar allen nu naar haar keken, „dat spotliedje op de weduwe Dièjemant!”

„Moet jij zingen,” riep Naatje, en zachter tot den violist met-een: „Dan zal ik nog effe doen van de Koschere Resteràsie, dat ken je toch wel, niet Biet?”

Biet nikte onderschattend: Verbeel je, dat zou-ie niet kennen! Haastig speelde hij vóór, om de melodie bij het publiek te introduceeren.

Naatje voelde toen aan haar kapsel, waarvan de speldjes los dreigden te gaan door haar beweeglijkheid, en toen begon zij te zingen, nadat zij op haar rokken had geslagen, waarmee zij bedoelde vanaf de onaantastbare basis van haar fatsoen de uitgelatenheid te spelen, zonder te weten dat zij haar naar buiten verborgen platheid daarmee kenbaar maakte.

„In een koschere Restauratie daar zat Zélik,
 Hij nam de lepel in de hand en hij keek leelijk,
 Want toen hij — de soèp kreeg in 't begin,
 Lag er een stùk — van een vuile vaatdoek in;
 Owaai — owaaij.... wat zagen zijne blikke,
 De waard die zei, och wil er niet van schrikke....
 Voor je vijf en dertig cente met fatsoèn....
 Kan ik er toch geen heële winterjas in doèn....
 Voor je vijf en dertig cente met fatsoèn-oèn....
 Kan ik er toch geen heele winterjas in doen, jòu, jòu!”

Het lachen golfde van rij op rij de zaal door, het applaus
 vooruit, waarvoor Naatje, nadat de strijkstok van den vio-
 list het refrein nòg eens over had gehuppeld, met geksche-
 rend overdreven buigingen dankte. En weer zette de krat-
 ser in, ter inleiding van het tweede couplet, waarvoor zij
 dichter naar voren kwam geloopt: als een variété-zangeres
 boog zij zich nu over den voetlichtlozen tooneelrand naar
 het publiek:

Een Kristenmeid diende laatst bij Jode.
 Die haar alle goeië gunste aanbòde,
 Maar op een dag viel ze n'in het mellekvat,
 En maakte zich et heele lichaam nat,
 Ze gingen gauw naar de Raaf om raad te vrage.
 De Raaf die zei: ik moet je wel beklàge....
 Ik beveel je dat je n'et mellekvat wegsmit,
 De sjikse mag je nog gebruiken 'n heele tijd....
 Ik beveel je dat je n'et mellekvat wegsmit-ijt....
 De sjikse mag je nog gebruiken 'n heele tijd, jòu jòu!

Onder het hoera-geroep liep zij, nog vóór de ouwe Biet het
 refrein had nagespeeld, schaterend het trapje af naar Fietje
 en nam haar, om de aandacht die zij niet verwerken kon.
 van zich weg te drijven, bij den arm, om haar naar het too-
 neel te brengen.

„Nou jij,” zei ze, „vooruit.... je bent òok een Amsterdam-

merin.... je mag niet de heele avond zóó blijve zitte, alloh!" Lachend en mallend, terwijl Sam zegepralend rondkeek, of ze wel zagen, dat zijn meisje ging voordragen, liet Fietje zich naar het trapje brengen en sprak over de wijs met Biet, die er wel wat van maken zou.

„Nou, vooruit dan maar," zei ze en tastte naar kapsel en kleeding; wat verlegen eerst, speelde ze met kleine opgeschroefd gracieuse beweginkjes haar onhandigheid weg.

„Eerst van Naatje de Jong," zei ze, „da's 't kleinste."

De violist sneed een paar tonen, als een op alles passend voorspel, vooruit en dan zong ze:

„Naatje de Jong, die was gekòme-kòme-kòme.
Bij de vrouw van Sjieje Mok!
Had ze n'een ònsje wam genòme-nòme-nòme,
Stopte n'et in haar hoepelrok!
Sjieje Mok die wou niet hèbbe-hèbbe-hèbbe,
Dat ze hem d'r voor betaalt....
Wànt den avond van te vòre-vòre-vòre,
Hàd ze hem zoo goed onthaa-àald,
Hàd ze hem zoo goed onthaald!"

Haastig, met den grijzen kop omlaag naar zijn viool, kratste Biet het nog eens over, van Sjieje Mok die geen geld wou aannemen voor de wam, omdat-ie de vorige avond door Naatje de Jong zoo goed onthaald was.

Grinnikend om het heerlijke hekeldicht, klaptten allen in de handen en bespraken luidruchtig de geestigheid van de voordrachten en de aanwinst voor de Kille met die twee Amsterdamsche vrouwen. En dadelijk schreeuwde Naatje haar zuster toe, dat ze nog van de Weduwe Diamant moest zingen. Biet, Amsterdammer geboren, herinnerde zich het in zijn jeugd algemeene spotlied op het vrouwtje dat met haar eeuwigen parasol zoo sjofeltjes pochte en pofte en op alle koopjes uit moest zijn, om tobberig netjes rond te komen. Hij lachte en speelde, uitgelaten in zijn oolijke herinnering, dadelijk de wijs, waarmee hij Fietje zoo vroolijk maakte, dat

ze opeens met een lichten sprong naar voren liep en door het stukschateren der eerste regels, tweemaal opnieuw beginnen moest:

O Boekie Boekie Boekie....
In de Kerkstraat op et hoèkie....
Daar woont de weed'we Diamant,
Ze draagt een parrèsol in de hand....

En de dochter draagt blonde krulletjes,
En de moeder koopt doòie scholletjes
Zoo doet de weed'we Diamant
Met 'r afbetalingsboekie in de hand....

En dan gaan ik naar de Breestraat loope
Bij Pruikemaker mèt zijn bril,
Daar kan ik dan van alles koope,
Daàr kan ik nog krije wàt ik wil....
O Boekie Boekie Boekie
Naar de Kerkstraat op et hoekie....
Daar gaat de weed'we Diamant
Met 'r parresol in de ééne hand
En 'r àfbetalingsboekie an d'andere kant....

Het naspel juichte uitgelaten omhoog de karkassige viool uit en Fietje holde onder het lachen van het verrukte publiek, het tooneeltrapje af naar Sam.

Druk dooreen woelden nog de groepjes, tot een paar lange tafels op schragen waren klaargezet en witgedekt, voor het souper van brood met vleesch met bier of thee. Maar eerst kwam Kan de Rabbijn nog op; hij sprak de stil geworden feesters toe over de beteekenis van het Poerim-feest, herhaalde de geschiedenis van Mordechai en Ester met Haman en Ahasverus. Hij wees op de uitbarstingen van Jodenhaat in andere landen om te waarschuwen tegen het nog altijd durende gevaar. en verbond er zijne vermaning aan om „als goede Joden te leven”, „want”. zei hij, „zooals de Psalmist

zegt: „ik ben jong geweest en ik ben oud geworden, maar nooit heb ik gezien den rechtschapene die om brood bedelde.” Alsof hij bij anderen of zichzelf tegenspraak vreesde, zoo snel brak hij af en wenschte hen toe zich ook het laatst van den nacht te vermaken.

Hierop zaten zij aan en soupeerden lachend en joelend ondereen, terwijl telkens iemand van tafel opstond en stil naar den bode of zijn vrouw liep, om heimelijk zijn footje te geven. Maar na het eten begon weer de piano met de viool te spelen, en vierden zij het minder officieele bal, wat luidruchtiger nu dan vóór middernacht.

Tot de morgen den meesten de wrange nadering van den werkdag toeplaagde, dansten zij, in steeds minder groepen, nog om en om, steeds woeliger en slaperiger; in het kinderlijk geluk van voor één keer uitfeesters te zijn. Dan gingen eindelijk ook de laatsten, moe en onbewust weemoedig, weer loom naar het komende dagenleven.... Och, 't was niks, niks.... me zag er wel's lãng naar uit.... maar 't was zoo gauw weer voorbij.... voor lãng, tot Poerem over een jàr....

HOOFDSTUK XVI

TOEN Joop met zijn vrouw in den huiverigen nacht-morgen naar huis ging, was dadelijk, na de afmatende opgedrongenheid van zijn deelneming aan het feest, de zware groote angst zich in hem uit gaan zetten en vernietigde nu met zijn lichaam-vullende macht den dunnen schijn van de vroolijkheid neer. En na de als valsch gevoelde opwindingen van den feestnacht merkte hij nu dat alle wil en verwachting uit hem weg was, en zijn heele lichaam zwaar van neerzinkend ongeluk, als in de onmacht van een ziekte-besluiting. Zacht en met korte woordjes, in matte aandacht moeilijk weggesproken, had hij zijn vrouw geantwoord op haar vele napraat over het bal, terwijl hij toch meed haar zijn moedeloosheid te doen merken, te bang als hij was haar iets te zeggen van de dreiging, die hij huiverend om zich wist. Zij zouden nog gauw een paar uur gaan slapen, tot het tijd was om naar de markt te gaan. Maar met zijn vermoeide lichaam en zijn opgewonden geest lag hij drie uren naast haar op zijn bed, de besluiteloosheid uit te martelen over het lood achter in zijn huis, waarvan de beklemming steeds verstikkender, als met vijandige vuisten in hem rondgreep.

Bij oogenblikken hield hij opeens zijn hoofd gerukt boven de kussens die hem schenen neer te trekken, met den heftigen drang tot opspringen en naar achter loopen, om het vervloekte hoopje lood uit zijn huis te sleepen en in het water te plonsen. Dan leefde in hem, een enkele tel, de zekerheid dat het zòo gebeuren moest, dat hij de laffe vrees voor het missen van zijn verdienste-buitenkansje te overwinnen had, om zich dadelijk, bij het terugkomen, heerlijk vrij en om te zingen zoo gelukkig te gaan voelen. Waarom had-ie 't in zijn huis genomen? Nooit toch had-ie, niet uit eerlijkheid, maar uit afkeer alleen, ervan willen weten; hoe had-ie zich dezen keer kunnen laten verlokken door dat vervloekte beetje winst....? altijd toch zat er ongeluk aan, altijd toch liep iedereen ermee in.

En hij bedacht opeens de zekerheid van het gevaar. Banger

herinnerde hij zich, dat den Vrijdagmorgen na het koopje, Lion Rosenstein, die hem anders niet meer toesprak, omdat hij hun brutale dieverij had rondverteld en niet meer bij hen afleverde, langs hem heen was gegaan op straat en toen glui-perig en aarzelend terugkwam en gevraagd had: of-ie niet 'n goedkoop zoodje lood gisteravond had gekocht? Die boef wist er zeker van....: men was er misschien mee bij hem geweest, en terwijl 't Rosenstein te gevaarlijk was, had hij zich het ongeluk zoo in huis gehaald.... Nee.... 't Moest weg.... het moest de deur uit.... het moest het water in....

Maar dan had hij telkens weer de onmogelijkheid daarvan gevoeld; eerst de aarzeling van de keerende verlokking der zeldzame verdienste, waarvan ze nog jaren later, als van een gelukje, zouden spreken; eindelijk het rebellische genot van de onnoozelheid der politie die bij z'n vader in den vleeschwinkel naar een partij lood had gezocht en aan zijn uitdragershuisje niet dacht. Hij zou 't dan maar stil achter laten liggen, zonder een woord, zelfs niet tot z'n vrouw, aan wie-ie dadelijk bij 't koopen gemaand had, er over te zwijgen, en die, als-ie haar te bang maakte, in haar zenuwachtigheid wel verkeerde dingen kon doen. Dan vanavond, na eten, gauw even op den trein ermee en 't afleveren, wèg.... terug met 'n dikken broekzak en koffie met koek, en lachen om de misleide Overmacht. Och kom, onzin.... die smerige Lion Rosenstein wou hem natuurlijk de tong schrapen, maar hij had 'm lekker zonder antwoord gelaten.... Hoe kwam-ie er toe hem aan te spreken, zoo op eens.... nou ze toch in geen maanden 'n mond tegen elkaar hadden opengedaan?

Zoo had hij eindelijk zijn heftigste angstbewogenheid tot kalmte geredeneerd, ofschoon de zware weging van het gevaar den heelen slapeloozen, eindeloos-lijkenden nacht van drie uren toch in zijn moeë lichaam dringen bleef.

En in den klam-kouden, ziekelijken, mistig-verregenden eersten Maartmorgen had hij zijn twee karretjes met ouwe kleeren en meubeldingetjes naar de bewegelijke markt gebracht. Daar stond hij nu voor heen en weer te loopen met opgeslagen kraag en de handen tegen de natte kou in zijn

jaszakken gescholen. Alleen als van de weinige marktbezoekers een boerin of stadsvrouwje tusschen z'n vodden zocht naar een bruikbaren lap, of een boertje mompelend tusschen het oud ijzer naar een altijd welkom stuk gereedschap gebogen stond te scharrelen, bleef ook Joop even staan en trampelde. Naast zijn uitstalling, op stukken zeil en vergane kleeden over de marktkeien geschikt, stond links Lion Rosenstein met zijn groote nieuw-ijzerstal onder zeildak; rechts het overdekte kaaskarretje van het bijna eenige christen-ventertje in zijn markthoek. Om hem heen drentelden kleumend en morrend tegen het weer, dat de markt leeg hield, meest bevriende Jodenkooplui, ook wel uit andere plaatsjes, bij hun kraampjes uren achtereen heen en weer; nu en dan schreeuwden zij met schorre kelen en zich beaderende voorhoofden, of wel zongen zij met jargonvloekjes naar de voorbijgaande botte en goedgeloovige boerenkoppen, van hun manufacturen, of garen en band, en borstelwerk, door den geluid dempenden en meeslierenden regenwind. Overal, langs de vrijgehouden doorloopjes, staken op de kraampjes en stalletjes de geelwitte zeildakjes, die boven hun latsteunselen kreunend uitbolden en krompen en sidderden als lijven van stervende beesten, en waarvan nijdige waterstralen patsten tegen de groote glazig-schoone glimmerende marktkeien. Heel de Jodenhoek morde, bij afwisseling klagend of met grappen, tegen den naakten, verstoorden marktdag, die hun Poeriem-gelukje van den vorigen dag met een angstwekkende beuring bederven kwam en deed vergeten.

„We hebben vannacht gedanst en gesprongen en gezongen,” lachte de kleine Marcus Polak bitter met zijn schrille stemmetje, „en nou kunnen we fluiten derbij....”

„Nou,” spotte Joop, „we hoeven ook altijd niet met honderd gulden thuis te komen.”

Met lange vooruitsjokkende passen van zijn korte beenen bracht Lion Rosenstein loom zijn wanstaltig-zware lichaam bij. „Had dan nièt gedanst,” teemde hij, „had niet gezongenn.... misschien, misschien had je nou oòk niet hoeven te fluitenn....”

„'n Kunst.... omdat je nou in 't oweljaar (treurjaar) was,” zei de kleine kroezigzwarte Zadoks.... „anders had je toch oòk wel gesprongen.... alhoewèl.... je deugt daar ook niet voor....”

„Och,” spotte Davidje Kalf, die met een blauw jasje aan en een wit sloofje voor, van zijn dooie vetkraampje was weggedrenteld, „hij kàn nog wel springen, is 't niet Lion?”

„Je bedoelt zeker net as die suprieses van vannacht, hè,” hoonde Joop voort onder het lachen der anderen, „zoo met een knàl.” Hij stond bij Polakje, weggelopen van Rosenstein, van wien hij walgde meer dan een der anderen.

„Och,” piepte Polakje, „as hij verrekt, dan zullen zijn botten nòg geen ruste hebben, juist omdat-ie nòu an niks wil meedoen.... je hebt nog niet ééns de Schieje (zedelijke verdienste) van Izébel, man.... je weet wel.... die koningin, die vrouwe van Achab, waar de vogels en de honden de handen en de voeten nog van hebben laten liggen, omdat die klaptten voor de bruid bij 'n gassene en achter 'n begrafenis meeliepen om eere te bewijzen.... Van jou vreten ze àlles op....”

Een gegrinnik van genottelijken haat gromde onder het troepje als het zachtijdig werken van een blaasbalg boven stil-gloeiend vuur.

„Ja,” zei Joop, „da's die uit 't raam van haar paleis is gevallen, niet? op de manier as zijn zuster Fie van de ladder bij 't pakhuis is getippeld....”

Weer grinnikten de ommestaanden om den fellen haat-treiter naar Lion. Onmachtig tot handig verweer, voelde hij zich weer gebeten en geschramd door de hongerlijertjes, en bevend van woede zag hij Joop hatelijk meelachen, dien hij een echten vijand vond, omdat hij bij een Christenkoopman afleverde.

„Och ja,” zei hij sarrend-kalm en met klem, terwijl hij even naar Joop heenogde, „de menschen die springen soms ook, om de besoesers (ellende) maar te vergeten; d'r bennen van die stumperss, die nog springen vlak voor de doodd.... net as de muggetjess, de muggetjes om de lampp....”

Joop had hem niet aangezien, maar een stil verknepen be-

ving van angst rilde door hem heen.... Was 't verdornd niet of-ie 't wist....? hoe kwam-ie d'er dan toch aan....? Zei-ie 't dan zóó maar zonder verdere bedoeling dan om hen met hun armoe te treiteren?

Hij wist het niet. Maar hij lachte opeens niet meer; zijn vleugje zegepralend vijandschapsgenot van dit intieme marktpraatje, was opeens verwurgd door een niet volkomen gekende maar vuil-nijdige vuist. Lion Rosenstein was weer rinkelend met zijn hand in zijn broekzak tusschen het geld aan het spelen gegaan, overtuigd, dat Joop zijn giftig-moordenden steek gevoeld zou hebben.

Marcus Polak was haastig naar zijn garen en bandstal geloopt en stond aan een vrouwtje een rol lint uit te meten.

„Je moest niet zoo met je geld rammelen,” zei Dovidje Kalf met zijne gewone kraakstem, onder hoofdschudden langzaam tusschen de tanden weggegromd, „d'r konden hier wel es menschen bij wezen, die vanmorregen nog niet zooveel hebben gegeten.”

„Dat zou 'k anders niet zeggen,” spotte Lion, terwijl hij toch binnen zijn wilden haargroei licht kleurde, „ze hebben anders, ze hebben anders zooveel praatss, da'k wel denken zou.... dat ze wel ieder 'n eigen villa hebbenn.”

„Ga liever naar je goed kijkenn,” spotte Zadokje zijn zeurtoon na, „d'r iss vollekk bij je goett....”

Lion Rosenstein spookte met groote passen naar zijn blinkenden stal, en ook Dovidje Kalf en Joop drentelden naar hun spullen terug.

„Adenom,” zei Zadoksje, de hand in verrassing aan zijn mond gebracht, „zie-'j niet wie dat is? die daar bij zien kraam staat? da's 'n stille sjotttere (politie-man), och, hoe heet 't toch.... 'n richesseur.”

De anderen, terwijl Joop heenging, zagen bang-nieuwsgierig heen naar het zwijgend zoeken van den politieman in burgerkleeding.

„Ja meneerr,” sprak hem Lion Rosenstein aan, „dat zijn goeie emmerss, echte zinken emmers.... voel die kwaliteit maar es meneerr.... wo'j die gehad hebben? da's goeie kwa-

liteitt.... of moe'j soms wat anderss.... zeg mijn maar wa'j zoekt meneer...."

De rechercheur had al tersluiks, met een scherenden blik, naar den naasten stal, Joop's goed, gekeken, zoodat Joop, dichtbij Lion Rosenstein, aan het eind van zijn eigen plaats, luisterend was blijven staan.

„Nee,” zei de klant, „dat zoek ik niet.... ik zal je maar vertellen, da'k niks van je koopen wil.... ik ben van de politie.” Zijn jas had hij losgemaakt en toonde Lion onder zijn vest het gevreesde penning-insigne. Joop had het gezien en om de trilling die door zijn beenen schokte, draaide hij zich naar den anderen kant, om door heen en weer te loopen niet zijn schrikkelijke beangstiging te toonen en de vaalbleekheid, die hij voelde strammen over zijn gezicht. Hij liep langzaam heen en weer met de handen in zijn zakken, maar hij moest telkens zijn mond openen om adem te kunnen halen, zoo zat zijn keel verstikt van plotseling opnieuw en nu verschrikkend-heftiger angst. Hierbij was het nadenken onmogelijk geworden over dat zoo opeens, hoewel dan achter een schemerig gaas van bewogenheid verwacht, toch nog duizelingwekkend gekomen ongeluk vlak vóór hem. Hij bekortte zijn dreutel en bleef, daar hij toch wilde hooren wat er gesproken werd, dichtbij hen beiden, in het gevoel van zich te moeten toonen als een nieuwsgierige, en om met welke ongevoelzaamheid ook, geen verdenking te wekken.

„Ik zal u maar ineens vragen,” zei de rechercheur tot Lion Rosenstein, „wat 'k u te vragen heb.... d'er is een partij lood vermist, sinds Donderdagavond.... is u daar iets van bekend?”

„Ik koòp geen gestolen goed meneer,” zei Lion, „bij mijn zult u zoo iets niet vindenn.... ik doe daar niet ann....”

De rechercheur was dicht bij Joop's goed gekomen en had dadelijk gezien, dat bij zijn oud ijzer geen lood of eenigerlei aanwijzing te vinden was.

„Is ù d'r iets van bekend?” vroeg hij Joop, die nu vóór hem stil stond, roerloos en de macht verliezend over zijn bewegingen. Het antwoord, eerst gestokt in zijn keel, wrong hij

eindelijk met wanhoops-macht eruit, zacht, bijna schor en met achter zijn oogen een bidding om uitkomst, terwijl hij het zwijgend staan der andere Joden, naar wie hij niet om wou zien, voelde als een vreeselijke kwellung. Lion Rosenstein stond naar zijn gebrokenheid stil venijn-lachend te kijken; en toen wist Joop opeens: diè was er zeker van, dat hij het lood in zijn huis had. Bevend smachtte hij naar den afloop, naar het heengaan van den rechercheur, die hem dicht voor zijn voeten een grooten kuil scheen te graven. En de smee-king ging in hem: o, als Lion nou maar zwijgen wou.... zijn doodsvijand, nou-ie hem de voddën niet meer leverde.... nee, nee, daar was nièts aan te doen.... dān wās hij je doodsvijand....

En gedachten gingen in hem als bezweringen aan het vreeselijke Lot, gedachten over Lion Rosenstein. Vage vragen, of het leven dan hem, Lion, in het bezit van vrouw en kind, in de kennis van gevaar en het eigen moordende gevangenis-leed, nièts geleerd zou hebben aan eerbied voor alle menschelijke lichaamsvleesch en zielsveiligheid; vage hoop-bevingen en biddingen om erbarming. Doch hij zag geen beweging van weifeling in zijn vijand. Als een dier, dat krimpt van benauwenis onder den sprong van zijn verscheurder, zoo zag hij Lion Rosenstein aan, om hem voor alle zekerheid nog evèn — in godsnaam dan maar, daar hij in diens harteloosheid nog niet gelooven kon — een wènk te geven. Maar Lion keek meedoogenloos den anderen kant uit naar den rechercheur, die nog rondzag en zich pas tot spreken scheen te zetten.

„Ja, 't is toch 't beste, als U 't zegt,” waarschuwde hij naar Lion, „as U d'r iets van weet, dan moèt U 't me zeggen, want U weet wel, dat U anders gestraft wordt.... weet U d'r iets vanaf, ja of nee.... nou voor de laatste maal....”

Plots zag Joop den venijnigen glimlach weer op Lion's rooversgezicht.

„Ja, kijk es meneer,” aarzelde Lion gluiwend, en hij draaide op zijn hielen om den rechercheur heen, „vanzellef ik mag niks zeggen.... ik mag niks zeggen....”

„U moèt zeggen,” dreigde de rechercheur, heet op de af-

wikkeling van het gevalletje, die hem bevordering en bevrediging beide moest brengen, „anders gaat U maar mee naar 't bureau, want ik heb personsie op u....”

Een troepje marktlui en voorbijgangers waren langzaam vooruitgedrenteld en stonden nu zonder een woord, door de politiezaak verschrikt, bij Lion te luisteren.

Maar Rosenstein, die dadelijk voelde, dat zij hem verdachten, dat zij misschien plezier zouden hebben van een nieuwe gevangenisstraf, draaide zich opeens met zacht-warm wraakgenot in de halfopen oogen naar den rechercheur en zei: „Hoor is meneerr.... ik zeg all.... vanzellef.... ik mag niet beschuldigen.... ik ben geen gerechtsdienaar, ik ben niet van et gerecht.... maar a'j bij déze persoon, bij déze persoon,” wees hij naar Joop, die, roerloos, met groote oogen, als achter een gaas, hem stond aan te hooren — „a'j bij deze persoon in huis gaat kijkenn.... dan is 't wel mogelikk.... zie je, dan is 't wel mogelijk da'j wat van je gading vindtt....”

Als met zware slagen stom en lam gegeeseld stond Joop bijna wankelend van beving, vóór hen. Hij voelde het nu, duidelijk; òm hem in een kring was de diepe kuil gegraven; geen enkele stap meer, of hij stortte omlaag; het was er opeens, ontzaglijk, om voor weg te duiken, om van naar omhoog te vliegen, donker, moordend en toch onontkoombaar: het ongeluk.... Hij kon zich niet bewegen en niet spreken; zijn gedachten konden zelfs den wereld-grooten haat tegen Lion, den haat om hem ineens, met één klap, dood te slaan, niet bereiken, onder het zwoegen van dien drang, om alleen nog maar te ontkennen, hardnekkig te ontkennen zóó dat men het niet zien zou, ginds achter in zijn huis, het loòd, het halve karretje vol lood. En tòch.... hij wist 't zoo zeker nu: het zou gebeuren. Ze zouden 't zien, en meenemen, en verder.... àl wat verder kwam: de vreeselijke helerstraf.... de verschrikking van de gevangenis, jaren achtereen, alsof voor zijn heele verdere leven nu alle sjofelste geluk was vernietigd.

„Zóó,” hoorde hij den rechercheur zeggen, „zóó, déze persoon. Nou, dat moet dan maar even gebeuren.... dan moet U maar even met me meegaan....”

„Meegaan?” hijgde Joop, „waarvoor meneer....”

„Voor 't lood....” zei de rechercheur kalm, „U begrijpt toch wel, dat 'k even huiszoeking bij U doen moet? die zaak moet onderzocht worden.... en dadelijk, gaat U maar eerst even mee naar 't bureau....”

„Ikke....?”

„Ja, U meneer, wie anders.... houdt U me nou niet an de praat, en ga maar even met me mee....”

„Omdat die man dat nou zegt?” hokte Joop.... „moet ik daarom van m'n goed weggaan....?”

„U gaat mee.... as U d'r op gesteld bent, zal 'k een agent bij U goed laten oppassen.... nou, vooruit....”

„Ik heb niks in huis....” wrong Joop uit zich, „wat wil U toch van me meneer.... waarom ga 'j dan niet bij die man naar huis.... ik geloof toch, dat die man meer bij de politie bekend is as ikke....”

Lion Rosenstein zag den anderen kant uit terwijl zij spraken, met handen in zijn zakken en gluiperig opgetrokken schouders, zonder beweging, met den rug ook naar de kijkende, meerderende menschen. Hij had over het vreeselijke van wat hij Joop aandeed niet nagedacht, maar zoet-gelukig, brandend-heerlijk was hem zijn wraakje aan een van die nakende luizebossen, die nooit ophielden te treiteren met de slechtheid en de gevangenisstraf van de Rosensteins.

„Och maar man!” viel nu de rechercheur barsch uit naar Joop, „wat heb ik nou met U praatjes noodig. U hoeft mij niet te verzekeren wat U wèl of niet in huis hebt, en of deze meneer wèl of niet bij de politie bekend is.... U is verplicht met mij mee te gaan.... ik gelast U dat te doen.... As U niks verdachts in huis hebt, dan hoef U oòk niet tegen te spreken, en nou hoop 'k dat 't uit is. vooruit nou....”

„Nòu.... goèd....,” bracht Joop er schor uit, met een kuch naar adem om gewoon te kunnen blijven spreken en de duizeling om zijn moedeloosheid niet te toonen, „dan zal 'k met U meegaan.... dan zu 'j 't zien....”

Naast den rechercheur ging hij mee. Hij liep als naar den dood, zonder weg te kunnen komen. Kalm moest hij voort,

straks het huis met hem door, en hem brèngen naar het lood.... en wegloopen zou niet baten.... politie zou 'm achterna zetten, politievuisten zouden hem grijpen, en de allerlaatste kans, die hij wel niet zien kon, op het wonder van de redding, die kans op het Wonder zou dan verloren zijn.

In zijn jaszakken klemde hij zijn vuisten tegen zijn dijen; zonder een woord liep de rechercheur naast hem voort, als de beul die hem rustig meenam naar de moordplaats. Hij wou graag een hand naar zijn hoofd brengen om de persingspijn van de benauwenis te stillen, maar hij voelde het niet te kunnen. Hij voelde rustig te moeten blijven om altijd nog te trachten de doodelijkheid niet door een schijn van schuld-bewustzijn naar zich toe te halen; om het oogenblik vrij te houden van het onzichtbare Wonder van de redding.

Hij had ook wel tegen het vreeselijke lot willen vloeken, slaan en schreëuwen. Ja, hij wou toch schreëuwen: o, o! o! ogod! 't måg niet.... neè, neè!" Dat wilde hij schreëuwen. Maar het was onmogelijk zijn benauwenis een oogenblik uit te leven in kreten, want hij moest mee; eerst naar het bureau, naampjes opgeven: naampjes van de vrouw, van de vader en de moeder en waar geboren, en wanneer en hoe oud. Kalm zich het ellendepak laten aanmeten, om zijn heele lijf, en passen, en aantrekken.

Van het politiebureau gingen ze met een den rechercheur toegevoegden agent terug de hoofdstraat over, die in tweeën gescheiden was door de Maandagsche rissen boerentent- en platte wagens, uitgespannen met de boomen in elkaar geschoven.

Zwaarder en zwaarder zonk de angst tot algeheele moedeloosheid in hem neer. Eindelijk bij de deur van zijn huis in het achterstraatje wou hij nog wat zeggen: dat er toch niks wàs, dat 't onzin was om mee naar binnen te gaan. Maar hij kon niet. Hij voelde niet te kunnen spreken en hij voelde er de volkomen nutteloosheid van.... Hij voelde, dat de beide vreemden, de vijanden van zijn leven nu mee zouden gaan, naar binnen, terwijl bureu al stonden te kijken naar den politie-agent naast hem.

Bleek ijde Grietje op hem toe: „Wàt is dat?” riep ze, „Joop, wat is dat.... wat is d'er te doen?”

„Hè?” vroeg hij met doode oogen, „niks kind.... niks, meneer moet even kijken....”

„Kijken.... wàt kijken.... wàt dan?” riep ze angstig.

Hij dacht er even aan, haar nog toe te duwen, het lood weg te moffelen; nòg waren ze er niet bij.... Maar hoè.... hoè? Och nee, 't kon oòk niet.... zij kòn 't niet.... en die verdomde politie-agent erbij.... er was ook geen achteruit bij zijn huisje. Geen uitweg. Geen spoor van een uitweg.

„U blijft zeker wel even bij ons?” zei de rechercheur naar Grietje.

„Bij ù.... wat is d'r dan meneer,” vroeg ze nog eens. Zij begreep nu alles, maar trachtte ook in doodsangst door ontkenning hen te redden.

„Ja, dat zullen we U straks wel vertellen,” zei de rechercheur.

Als slaven liepen ze mee door het huis, tusschen den rechercheur en den agent in, niet in staat een woord te wisselen, en met nauwlijks een angstblik.

„We zullen maar eerst achter zien.... U hebt zeker wel 'n plaats hè? Ja, daar zie 'k 'm al....”

Lam geslagen volgden zij, het gangetje door, naar de plaats, waar het schuurtje stond.

„U wilt me zeker wel even dat loodsje openmaken....”

„Dat loodsje?” zei Joop, met nog juist geluid genoeg om antwoord te geven. „Ogod,” zoo gingen zijn naar redding jagende kinderlijke gedachten, „zou-ie hier maar niet inkijken.... zou-ie ze maar terug kunnen laten gaan naar de kamer.... naar overal, het heele huis door, maar hièr niet.... Zou 't nou niet kunnen....? zou-ie met zijn alles overheerschende verlangen dat ongeluk niet kunnen wegdringen uit zijn huis?”

„Daar hoèft U niet te zoeken,” zei hij met afgewend hoofd tot den rechercheur, „daar zit toch niks in.... alleen 'n beetje vodden.... da's m'n lompepakhuisje....”

„Nou.... doe 't maar even open.... we zullen zien....”

„Maar daar is geen lood!” hijgde Joop, „geloof je me nou

niet meneer? daar is geen lood.... in 't heele schuurtje niet...."

„U is gewaarschuwd.... maakt U 't open.... en anders moet ik 't open laten brèken...."

Een droge snik hikte nu door Joop's keel. En Grietje stond met half tot daden opgeheven handen, met half vooruitgebogen, half terugschrikkend lijf. En zij slikte steeds haar kloppenden, zwoegenden angst neer.

Joop haalde den sleutel uit zijn zak en stak die in het slot. „Och," stamelde hij machteloos, „och, och...." en nog zwakker: „onzin...." Hij wist dat niemand het verstond.

Stil bad hij, dat 't er niet meer zijn zou, dat het door een wonder toch wèg mocht zijn. Hij bad: „God van Abram, Izak en Jacob, laat het er niet meer zijn!" Maar hij moest tegelijkertijd voortgaan; hij kon niet ophouden met bewegen; de deur moest los, moest naar binnen geduwd worden, en de rechercheur met den vooruitdringenden agent stonden al in het schuurtje. Dààr, links, lag het.... opeengestapelde looden pijpen....

„'t Is in orde," zei de rechercheur, „ik leg beslag op dat lood. — Peters he'j 't gezien? haal even een karretje...."

„Nou.... oók goed," zei Joop, als nukkig tegen een eigenzinnige vergissing, nukkig tegen de politie, en tegen het Lot dat nu besloten scheen hem te willen grijpen. En tegen den God van Abram, Izak en Jacob, dien machtigen en heerlijken God, die het lood niet had weggenomen.

Dofzwijgend zagen zij het lood uit het schuurtje dragen; het was als een begrafenis, even geluidloos en even onverbidde-lijk.

Toen-ie van het bureau terugkwam, stond Grietje hem op te wachten. Zij liepen naar binnen. Lieten zich neervallen elk op een stoel.

Hij zweeg, zij ook. Zij zagen elkaar, de beide strak-witte, plotseling als vermagerde, bloedlooze gezichten, waarin de

oogen glaasden, als verleeft, en volkomen lichtloos. En volkomen afwezig.

Zij wilde wat gaan zeggen, maar voelde het zwijgen zoo machtig, dat zij als verlamd, niet spreken kon. De hoofden beefden telkens wanneer zij iets zeggen wilden. Alles in de hoofden was dicht en zwaar en liet geen woorden door.

Toen stond hij op.

„k Ga naar de markt,” zei hij dof.

Zij zweeg. En plotseling ijsde een huivering door zijn lijf. Zij begon te lachen, zacht, afgrijsselijk vreemd, kirrend. Toen harder, en opeens gillend, met hooge berglijnen van geluid en kartelende schokken en den mond breed als in stroeven pijnlijken glimlach. Dan barstte en brokkelde het gillen verweekend uiteen, en krampig, snikkend nu, viel zij tegen hem aan: „Joop....! Joop....! ogod....” kermde zij onder de eindelijk losgebroken tranen, „de gevangenissen.... Joop....! de gevangenissen....!”

Schokkend-wild, met haar zwaar-moeë lichaam tegen het zijne, leunde zij tegen hem haar doodsangst uit te persen, terwijl zij langs zijn gezicht en zijn oogen kuste en wreef, heftig smartend als zag ze hem sterven gaan. Hij nam haar bij de schouders, „t Komt wel goed,” zei hij zacht-dof, „stil nou maar Griet.... t loopt misschien nog wel goed af.... stil nou maar.... wees nou maar liever kalm.... je zult zien.... je zult zien.... t loopt nog wel goed af....”

Een oogenblik bleef hij bij haar staan, zelf altijd nog even wit, bevend over zijn heele lijf. Maar vóór zich zag hij het: de cel, het donkere krot met de tralies, voor langen tijd; een walgelijke vernedering: zij alleen met de kinderen, zonder iets van zijn stem of steun.

Dan, toen ze langzaam uitgehuild was, weer stil zat te kijken met in het witte koortsvelekkige gezicht haar groote donkere oogen, ging hij, waar er in het aanvaarden van den vollen vloek van het ongeluk niet meer te spreken viel, strompelend de deur uit naar zijn marktrommeltje.

HOOFDSTUK XVII

IN de halfzonnige Aprilstraat, voor den nieuwen slagerswinkel, waarvoor het beschilderde gordijn was neergelaten, wachtten de trouwkoetsen op het instappen der gasten. Aan de portieren stonden deftigdoende palfreniers, bijbesteld op het laatste oogenblikje, toen Fietje's tante, eerst ongesteld, plotseling bericht had, nog met haar man te zullen komen. Stil, met blikken en woorden verheerlijkt door Meijer en Moos, die wachtten achter de ruiten in ceremoniemeesterscostuum, stonden statig, als met een beweging van stijgen, de vier koetsen in de straat tusschen de kijkende menschen en kinderen in; de paarden met koppen wrikschuddend omhoog en schrapende pooten de keien langs; koetsiers hoog de lucht in gezeten onder hun lakkige hoeden en de geleverde feestelijkheid van witte bruidsknopjes in het knoopsgat, de geglacéde handen aan de recht oppriemende zweepen.

In den winkel wachtten, onder verward spreken en bij bewegingen zenuwachtig en van plechtigheid overladen, de mannen met hun zwarte pakken en hooge hoeden, tot binnen de vrouwen met kleeden klaar zouden zijn en men in kon stappen.

De naaister, gekomen om Fietje te helpen met de trouw-japon, was nog bezig met om haar nerveuze lichaam het zwartzijden kleed te plooiën en te trekken en haastig met spelden en draadjes kleinigheden te veranderen, uit steeds keurende vrees voor honderd verwachte belachelijkheden. Het geroep van Jette en Naatje, die telkens weer iets te veranderen hadden opgemerkt, dreef het vermoeide meisje het zweet en kloppende aderen op de verhitte slapen.

Op de canapé, alle drie in zwartgebloemde zij, zaten Moeder en tante Nette de Beer te praten met Fietje's tante, een dik-kig oud vrouwtje met nog bolblozende wangen, wier zwarte bandeau-kapsel haar eigen mooie grijs-zilverige haren dekte, waarvan warreltjes met kindsche onwetendheid onderuit kwamen pluizen. Met loozen nadruk van ongegrond vertrou-

wen praatte ze naar het in zwarte feestelijkheid weggeknepen vrouwenkopje van Moeder Beem, over het grootbrengen van kinderen, waar je, zei ze, toch zoo weinig aan hadt. Ze had zóóveel voor ze gedaan, ze aan al wat plezier was, mee laten doen, en och, wat hadt je d'r toch eigenlijk an?.... ze gingen van je wèg.... een mán, kinderen, een zaák, ze vergaten je toch, je lag achterbaks, je was niks meer.... Affijn, het moest eenmaal zoo, ze waren aan hun doel. Met graagte beet Moeder in de volkomen ongemeende bitterheid van haar nieuwe dames-kennis: ja, ja, je hadt er niks an.... juist juffrouw.... ik zeg het altijd.... 't is allemaal niks.... ze schoppen tegen je an.... „En as 't nog je eigen kinderen waren,” zei ze onder geknik van Nette de Beer's scherpnijdige hoofd, „dan kon 't je nooit zoo zéér doen, maar zooas zij.... och god.... ze rekenden je niet.... je was nog minder as 'n vod.... Wat had ze geen verdriet van haar oudste, van Joop.... lièt z'n moeder toch links liggen.... keek niet naar ze òm.... ja, je hebt wat 'n verdriet van eigen kinderen.”

Juffrouw Wolf krabbelde gauw terug; zij vond het dagje veel te goddelijk — een goppe van haar tweede pleegkind, een tweede keer al de betaalde waardigheid van het moederschap dat haar niet toekwam, — om in te stemmen. Het was 't zelfde, of 't eigen of niet eigen was,” zei ze, „as je zóó alles voor ze gedaan hadt, dan werd 't toch zoo goed as eigen.... Maar ze had er geen spijt van, kòm, me moest toch blij zijn as me z'n kinderen dan nog met Gods hulp zoo goed onder de goppe kon brengen.”

„Ja, godlof,” zei Moeder Beem opeens met een trotsje, verlekkerd eindelijk door de omfeesting van 't huis en het kleefzoete gepraat; de vorm ontglipte haar, waarin zij eigenlijk haar woede had willen laten gelden tegen die gelijkstelling van het voor geld aangemeten moederschap, met het hare, dat zij op den bodem van haar bevinding voelde als een moeilijke, van leed donkere voldoening. Tante Nette had even met licht-opgeheven hoofd zitten staren; met brandend ongeduld overwoog zij of ze haar verrukkelijk nieuws dan maar vertellen zou; 't was zoo heerlijk om dat juist nu even te zeg-

gen.... Dan, eindelijk, verrafelde ze opeens alle noodzakelijke deftigheid van de nog „officieuze” verloving van haar dochter en zei, als kalm-weg, met ingehouden gretigheid:

„Onze Rozette zal óók wel gauw an de beurt zijn....”

„Zoo?” vroeg Moeder, „meen je ’t? Rozetje? met wie dan?”

„Met Kan,” zei ze, bevend en kleurend van trots.

„O.... met Kàn....” genoot Moeder van het nieuwtje, terwijl ze Nette Kippekontje, die het toch maar zoover gebracht had, bewonderde. „Nou, nou.... en wanneer komt dat dan in orde....?”

Tante Nette opende de weer opeengenenpen lippen en zei, nog als in gewoontjes meedeelen en starend:

„Denkelijk met Paasch.... och, ze weet zèlf nog niet wat ze wil, ’t is ’n rare meid, maar hij wil graag.... M’n dòchter,” lei ze uit naar juffrouw Wolff.

Onder het zwijgen daarop voelde ze zich bitter spijtig: nou had ze alles verteld en als er ’s niks van kwam.... als ze ’m niet hebben wou....

Vrouw Bart zag om de kamerdeur; zij loerde met gretige oogen naar de zij-omhangen bruid, die nu gesluierd werd.

„k Ga maar héene juffer,” zei ze, „hé’j nog wat te zeggen....?”

„Niks,” zei Moeder, „gaaj naar de zaal. ja hè? is juffrouw Jacobs d’r al, Miene?”

„Ze is al druk an ’t stoven hoor,” lachte vrouw Bart genoeglijkjes.... „nou.... gociemorgen dames.” Met een groot pak nog vergeten tafelgerei ging ze heen.

Het kleeden van de bruid, heftig-luidruchtig en met zenuwachtig rondrappen der handen van naaister en zusters, was eindelijk gebeurd; de vrouwen keken nog eens langs en rondom, zuchtten en keurden goed, wierpen nieuwe overwegingen op en gaven eindelijk toe. Zij fleemden nu en zongen met ontroerde kelen dat ’t chiek was. Dan, vreemd plechtig, met verwarde bewegingen, gingen Meijer en Moos naar buiten. Zij lieten, langzaam ordenend, de koetsen voor-komen, de bruidskoets achter, om het bruidspaar niet buiten op de anderen te doen wachten.

Aan het eerste portier stond Meijer opgewonden stil te wachten op de ouders. Ouwe Beem was naar de deur geloopt en liet Wolff en diens vrouw voorgaan den winkel uit, om daarna zelf met Moeder Beem in te stappen. De Beer en zijn vrouw zouden daarna gaan; dan de drie getuigen en eindelijk het bruidspaar. Hij zag naar buiten, de eersten instappen; de waardige plechtigheidsgevoelens van alles maar vooral goed en netjes te laten afloopen, overheerschten alle ernstiger gedachten in hem. Zijn gezicht stond gaaf bemoeid, binnen de feestelijke verpropering van opgestreken hoed en linnengoed, om de buitendeur heen het instappen der anderen te volgen; dan keerde hij zich naar zijn vrouw, en zei haar, nu te gaan. Maar vóór haar uit ging hij even naar buiten, om te zien wat woeling er onder kwajongens en menschen gonsde om de rijtuigen. „God, god,” riep hij, „waar komen al die menschen vandaan? Is dat allemaal voor ons?” Hij zag honderden aanloopen in een dooreenwirreling over de straat, langzaam in dichte rijen, eindelijk de rijtuigen voorbij.

„Wat is d'r te doen?” vroeg hij een der koetsiers, die, afgestegen van zijn rijtuig, waaruit de hoofden der ingestaptten zich kijkend bogen, de straat stond over te spieden.

„Een ophoopje....” zei de koetsier, „d'r wordt er een opgebracht, geloof 'k.”

„Hè?” zei de ouwe bleek en liep vooruit tot het laatste rijtuig, „hè....?.... Ogod ogod!” kermde hij, terwijl zijn handen zijn gezicht beknepen, „god in den hemel.... Vader Jisróijl!.... daar hebben ze die jonge....! daar hebben ze 'm....!”

Omdromd van honderden die dichtbije gedrongen meestapten, sjokte Joop tusschen twee agenten, zwaar geboeid over het midden der straat. Wanhopig had hij met zijn verbeelding gevochten, om zich maar wèg te denken van de omschreeuwing der velen die hem kenden, en die hij, terwijl ze naast hem en zijn kwellers meemarcheerden, met zijn ontzielende vernedering scheen te moeten vermaken.

Al tien minuten had hij zich laten sleepen, niet bij machte gewillig mee te loopen, nu de agenten hem onder Grietjes

gegil als een voor menschen gevaarlijk dier geboeid hadden en door de hoofdstraat dreven. Hij walgde van elken stap, machteloos meegesleept en met een diepe vervloeking dezer oogenblikken van leven, die immers schenen nooit weer te kunnen worden vergolden. Bij tusschenpoozen maar kon hij zich de vreeselijkheid der gevangenis indenken: in een donker hok gedreven, genummerd en door schering geëtiketteerd. Tot gekwordens toe alleen met eigen doodgedompte gedachten, of om verschoppelingenwerk te doen, bij anderen gebracht in een grooter hok, met een kap over de oogen, zoodat alleen het vervloekte waanzinnigmakende treiterwerk, en geen gezichts-trek van menschen, zichtbaar is.

Plotseling zag hij de rijtuigen staan. Zijn voeten weifelden, en hij vertraagde, zonder te denken aan wat om hem was, zijn stap. Hij kòn op dien feeststoet van zijn overwinnaars nièt af, hij kòn het niet.... Terug.... of rechts of links, maar wèg!.... Maar dan onmiddellijk kwam de tēgen-ruk van de kettingen aan zijn polsen, en een fysieke pijn, een bloedig-striemende pijn. Hij zag op: de twee als in verblinding hem voorttrekkende agenten, en het vòlk, veel vòlk, en een mompelende drom, gespannen in den aanblik van dat einde van alle waardeering, van die geschoren naaktheid aan maatschappelijke eer. Hij draaide zijn hoofd van den rijtuigenkant weg; hij sloot half zijn oogen: zóó zou-ie er dan lāngs komen; zóó doofde het gedruisch, en zelfs het eigen doffe voetengeschuifel, het bewustzijn toch. En hij voelde een dankbaarheid, omdat er even geen schaamte leefde en geen verzet; omdat hij erin slaagde aan Grietje te denken, aan haar gillen toen ze hem die vuile kettinkjes in zijn eigen huis om zijn makke polsen deden, en aan de drie kinderen. Zoo was bij het naderen der rijtuigen, heel zijn lijf van verslagen droefheid doorbeefd; zijn hoofd, onder de groote, diep-overgetrokken petklep, stond naar de andere straatzij gekeerd, met bijna gesloten oogen, waarvan de leden beefden in het ziek-witte, groezelig-baardige gezicht.

Zwaar marcheerden de agenten voort, in hun buitenkansje voor het corps van de vangst van een heler. Een omwegje

langs, de hoofdstraat door, met een mooi beetje volk, brachten zij hem, in een afspraak zonder woorden, waarbij het eene uit het andere volgde, naar den trein. Van buiten de instructie gaan was ten slotte geen sprake.

Achter de koetsen verscholen gebleven, waren de andere bruiloftsgasten, de ooms en tantes, de getuigen, allen sprakeloos en zonder beweging, om Ouwe Beem komen heendringen.

Hij stond met een naar huilen trekkend gezicht te beven, krom, gedoken, trampelend van smartekou als bij een versch graf.

Meijer en Moos hadden een paar maal in een hoop op wonderen gezegd, dat-ie 't niet was, dat 't een ander was. Nu zagen ze hem naderen, de geboeide handen vastgegrepen door de beide blikkerende agenten, zijn afgewend gezicht, dichtbij, toen rakelings langs de koetsen heen, waarvan de koetsiers de paarden vast moesten houden. En zijn bevende oogleden en trillenden mond.

„Hij is 't,” zei Moos. Oom en tante Wolf, die achter hem stonden, vergat hij erbij.

De ouwe had hem gezien, heelemaal, alles. Hij draaide en schuifelde achteruit en op zij, om zich in te houden. Maar hij kon niet meer en hij schokte met schouders en hoofd aan het schreien. Moos en Meijer namen hem bij de schouders en wilden hem troosten. Jette was met haar moeder bezig.

Zacht trokken ze hem achteruit; zij wenkten elkaar, hem even naar binnen te brengen. Hij voelde zijn kracht wegmatten, zijn wil verslinken, alle verzet machteloos gebroken. Een macht — hij herinnerde zich niet dadelijk welke — had dat alles gedaan, hem met zijn ouden wil neergedrukt, oversnauwd en gemarteld en tot slaaf gemaakt. Hij snikte zacht, zag zijn vrouw door Jette en Naatje in het rijtuig geholpen en dribbelde willoos dien kant uit.

Sam, de Bruidegom, die met Fietje binnen was geweest, kwam naar buiten, verwonderd; hij begreep niet waarom ze hen nog niet gehaald hadden om hen in te doen stappen.

„Wat is d'er te doen?” vroeg hij, „waar blijven jullie toch?”

„Stille, stille!” suste Moos, „wacht even!”

„Wat is d'r dan?” riep Sam, „gaat Vader niet in het rijtuig? gaan we niet weg? wat is dat toch?”

Ouwe Beem hoorde Sam's stem, en zag op. Hij merkte weer zijn bruidegomstooi, zijn domverwonderde gezicht, hij verstond zijn aandringen. Toen bruischte plotseling een hatend verzet in hem op, een voor één oogenblik uitbarstende wraakzuchtigheid om zijn knechting. En hij had Sam als een walging voor zich, Sam, den bruidegom met zijn feestgezicht, en zijn glanzend zwarte pak met zijn bloem, zijn witten bruidsknop; en hij kòn het niet dulden: hij kon de domme dier-zelfzuchtige feestelijkheid van den een niet zien bij den tot stervens toe hem beroerenden ondergang van den ander; hij kon Sam niet zien als onnoozele bruidegom vol domme verwachting, nu hij daareven, zijn eenige genegenheid nog, zag in de marteling, die hem erger leek dan de dood, voortgesleept over de straat met die kettinkjes om zijn polsen....

„Wat?” riep hij schorhuilerig maar nog krachtig van drift. Hij scheurde zich los van Moos en Meijer, die hem troosten wilden, naar Sam toe, die de wegdonkering van den oploop stond na te kijken, waarvan de vrouwen hem zenuwachtig en kalmeerend stonden te vertellen. — „Wat?” riep de Ouwe naar Sam, „mee in 't rijtuig? voor jou? voor jou?”

Sam werd bleek. Hij begreep niet. Doch in het verdoken schuldgevoel van den onbeduidende werd hij bang voor het beschreide gezicht en de driftheving van zijn vader.

„Wat is d'r dan....?” vroeg hij angstig, „wat moet je nou van mij, Vader.... wat moet je nou van mij....”

Krampig snikkend, in een uiterste inspanning van verweer, sprong de ouwe op hem toe; zijn keel zat van zenuwen vol en zijn hoofd brandde van onmachtsspijt en van den wanhopigen aandrang het ongeluk nog te willen keèren.... Maar hij voelde zijn machteloosheid en hij kon ze niet aanvaarden, en daarom, als een verbitterd kind sprong hij dicht op Sam toe, snikkend, en sloeg hem, terwijl hij voor de anderen uitsnelde, die hem grepen, tegen zijn gezicht, dat zijn brui-

gomshoed wiegelde, twee, drie, rood-striemende suizende klappen.

„Verdòmde kwajonge.... jij.... jij!” kermde hij, „nièmand anders als jij!.... ogod! ogod dan ook....!”

Door Moos vastgehouden, stond hij ineenkrimpens te snikken, om alles, om de ellende, om zijn onmacht, om zijn slaàn....

„Naar binnen, naar binnen!” riep Meijer angstig, „vooruit! naar binnen!”

Maar Moos die zag, hoe de menschen hen dichter omdrongen, die waren komen toelopen op het geschreeuw bij de ongewoon-lang wachtende koetsen, begreep dat naar binnen gaan en wachten hier niet te doen was.

„Nee,” fluisterde hij snel naar Meijer, „nièt naar binnen! dàdelijk wègrijen!.... in godsnaam!.... in de koetsen....! d'r is niks an te doen.... kijk dat vollek es!.... Sam, haal jij Fietje maar in godsnaam even, dan zal ik wel bij je vader blijven — in godsnaam.... vooruit!”

Haastig liep hij naar den laatsten koetsier, en beet dien toe, voor 't bruidspaar vóór te rijden.

Sam stond wanhopig van schaamte, met de hand aan zijn gestriemde wang, te trampelen op de stoep.

„Wat moe'k nou doen.... wat moe'k doen?” riep hij, „ogod, ogod, wat 'n schandaal.... Vàder, wat doe'j me 'n schande aan.... wat doe'j me vandaag....”

„Ga nou Fietje halen!” gebod Moos, „verdòmme, gaa'j nou of nièt.... haal er hièr.... dan is 't uit!”

Ouwe Beem, die, nu hij zag wat hij gedaan had, iets van Sam's beschaamdheid voelde, stamelde bevend onverstaanbare dingen. Hij zocht om zich naar iemand die hem verder zou helpen, in een zwakke behoefte van den radeloos verslagene, zijn in wanhoop gestichte verwarringen te herstellen, stil te zijn, niet meer te verstoren.... alle leed te dooven in de eenige daad die nog rest: in de overgave.... Zoo, langzaam, liet hij zich tusschen de anderen in voortduwen naar het portier, en door Moos en Meijer in het rijtuig tillen.

Toen rolde ook, met Sam en Fietje, koortsig snel ingestapt,
de voorgereeden bruidskoets weg.

Als in een vlucht voor de dichter en dichter, tot bij de portieren gedrongen mensen, reden zij heen door de allengs weer verstillende voorjaarsche hoofdstraat van het oude Hollandsche stadje.

